

การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร
THE MANAGEMENT OF DHAMMA STUDIES CURRICULUM
IN PHO PRATHAP CHANG DISTRICT, PHICHIT PROVINCE

พระครูปลัดดิลกวัฒน์ (ศุภเดช สุขกิจใจ)

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

การบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

พระครูปลัดดิลกวัฒน์ (ศุภเดช สุกกิจใจ)

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

The Management of Dhamma Studies Curriculum
in Pho Prathap Chang District, Phichit Province

Phrakhrupaladdilokwat (Supphadet Subhacicco)

A Research Paper Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Management)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E.2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อสารนิพนธ์ : การบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

ผู้วิจัย : พระครูปลัดดิลกวัฒน์ (ศุภเดช สุภกิจโจ)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาการจัดการเชิงพุทธ)

คณะกรรมการควบคุมสารนิพนธ์

: พระอุดมสิทธินายก,ผศ.ดร. พธ.บ. (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ), พธ.ม.

(สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ),พธ.ด. (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)

: พระมหาสุนันท์ สุนนโท,ดร. พธ.บ (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ), พธ.ม.

(สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ), พธ.ด. (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)

วันสำเร็จการศึกษา ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ๒) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ๓) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

การวิจัยแบบผสมผสานวิธี ประกอบด้วยการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) จากแบบสอบถาม (Questionnaire) ซึ่งมีความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ ๐.๙๕๓ เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นพระสงฆ์ จำนวน ๑๙๒ รูป วิเคราะห์ข้อมูล โดยการหาค่าความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) การทดสอบค่าเอฟ (f-test) โดยการวิเคราะห์ความแปรปรวนชนิดทางเดียว (One way Analysis of Variance) และการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In Dept Interview) จากผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน ๑๐ ท่าน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท

ผลการวิจัย พบว่า

๑. การบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.57, S.D. = 0.531$) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน

๒. ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวม ด้วยวิธีการทดสอบค่าเอฟ (f-test) พบว่าโดยภาพรวมพระสงฆ์ที่มีอายุวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม แตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้สำหรับพระสงฆ์ที่มีพรรษา

วุฒิการศึกษานักธรรม วุฒิการศึกษาสามัญมีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

๓. ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ การบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ได้แก่

๑) ด้านหลักสูตร ภาคปฏิบัติควรเน้นให้มากกว่าหลักสูตร เวลาเรียนมีน้อยแต่เนื้อหาเยอะ ความน่าสนใจในบางเนื้อหาวิชาน้อยไปควรเน้นภาคปฏิบัติให้มากเพื่อให้ นักเรียนสามารถนำไปใช้ได้จริง เพิ่มเวลาเรียน หรือให้นักเรียนค้นคว้าเพิ่มเติมนอกจากเวลาเรียน ปรับปรุงเนื้อหา รูปแบบ รูปลักษณ์ และนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาพัฒนา

๒) ด้านกระบวนการเรียนการสอน ตำราหรือเอกสารเพื่อการศึกษาในสำนักเรียนมีให้ค้นคว้าไม่เพียงพอ จำนวนนักเรียนมากห้องเรียนมีขนาดใหญ่อธิบายไม่ค่อยชัดเจน บางครั้งผู้สอนขาดทักษะ และความชำนาญในการสอนควรจัดให้เพียงพอ และครอบคลุมในทุก ๆ ด้าน ควรแบ่งห้องเรียนให้มีขนาดพอเหมาะสำหรับการเรียนการสอนที่ทั่วถึงกัน ควรมีการฝึกอบรมการสอน เพิ่มพูนประสบการณ์แก่ผู้สอน ก่อนทำการสอนจริง

๓) ด้านการวัดผลและการประเมินผล มีการวัดและประเมินผลน้อย ไม่มีการบูรณาการทำแบบทดสอบ ในการวัดผลประเมินผลการศึกษาขาดความหลากหลายเมื่อเรียนจบบทแล้ว ควรทดสอบเพื่อประเมินผลการเรียนการสอน ให้ผู้เรียนทำแบบทดสอบบ่อย ๆ และบูรณาการแบบทดสอบให้เข้ากับยุคปัจจุบัน ควรมีวิธีทดสอบ วัดผลประเมินผลแบบใหม่

๔) ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม เจ้าสำนักเรียน มีการจัดกองทุนในการให้การศึกษา มีน้อย ไม่เพียงพอแก่พระภิกษุและสามเณรที่เข้ารับทุน สำนักเรียนยังขาดแคลนงบประมาณต่าง ๆ เพื่อให้การจัดการศึกษานักธรรมพัฒนาขึ้น เจ้าสำนักเรียนควรจัดหาทุนในการช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมให้เป็นระบบและมีผู้ดูแลอย่างชัดเจนและเข้มแข็งเพื่อการประสานงานที่ดี ควรมีการสรรหางบประมาณสนับสนุนจากทางราชการหรือหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อจะได้มีส่วนร่วม

Thesis Title: The Management of Dhamma Studies Curriculum in Pho Prathap Chang District, Phichit Province

Researcher: Phrakhrupaladdilokwat (Supphadet Subhacicco)

Degree: Master of Arts (Buddhist Management)

Thesis Supervisory Committee:

Phra Udomsittinayok, Dr., B.A.(Buddhist Management), M.A.
(Buddhist Management), Ph.D.(Buddhist Management)

PhraMaha Sunan Sunantho ,Dr., B.A. (BuddhistManagement),
M.A. (Buddhist Management), Ph.D.(Buddhist Management)

Date of Graduation: March 19, 2018

Abstract

Objectives of this research were to: 1. study the administration of Dhamma Studies Curriculum at Pho Prathap Chang district; 2. compare the administration of Dhamma Studies Curriculum at Pho Prathap Chang district. Pichit Province and 3. study the problem, obstacles and recommendations for the administration of the Dhamma Studies Curriculum at Pho Prathap Chang district, Pichit province.

Methodology was mixed methods research: The quantitative research, using the survey research method collecting data with questionnaires, with reliability value at 0.953, collected data from 192 monks and analyzed data by Frequency, Percentage, Mean, Standard Deviation, F-test, one-way analysis of Variance and qualitative research by In-Dept-Interviewing 10 key informants, analyzing data by content analysis.

Findings were as follows:

1. The management of Dhamma Studies Curriculum at Pho Prathap Chang district. Pichit Province by overall was at high levels.

2. Comparative study of monks' opinions towards Dhamma Studies Curriculum management at Pho Prathap Chang District using the F-test method was were that monks with different age, Pali educational level had different opinions, accepting the set hypothesis. Monks with different ordained years, Dhamma and formal education levels did not have different opinions towards the administration of

Dhamma Studies Curriculum at Pho Prathap chang District, Pichit Province, denying the set hypothesis.

3. Recommendation: Problems, obstacles and suggestions for the administration of Dhamma Studies Curriculum at Pho Prathap Chang District. Phichit Province were:

Curriculum. Practice should be emphasized more than subject matters so that student could use in daily life, add more time to study, assigning for extra learning, approve content and form applying new technology for student for further searching for knowledge.

Learning and Teaching Process; textbooks were not enough, more students, large classrooms, unclear explanation. Teachers lacked teaching skill. Classrooms should be divided into many rooms so that teachers could cover the whole subjects and students would be more contracted. There should be additional trainings for teachers' skill before actual teaching.

Measurement and Evaluation Process; minimum evaluation, not integrated forms of evaluation, there should be regular evaluation especially evaluation after learning, there should be new technique and modern evaluation to fit the present condition.

The budget in support; institutes Abbots allocated less schooling funds for monks and novices. Monasteries lacked of funds and budgets for running effective Dhamma schools. Abbots should have clear and systematic plan for fund raising to support Dhamma students effectively. There should be budget from government or various agencies so that all agencies concerned would have participation in Dhamma Studies Curriculum Management.

กิตติกรรมประกาศ

สารนิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ด้วยความอนุเคราะห์ของคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร, ดร. และคณะกรรมการที่ปรึกษาสารนิพนธ์ อันประกอบด้วย พระอุดมสิทธินายก, ผศ.ดร. และพระมหาสุนันท์ สุนนโท, ดร. ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำ ดูแลเอาใจใส่ให้ความช่วยเหลือ ในการปรับปรุงแก้ไขงานด้วยดีตลอดมา เพื่อให้สารนิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์ ผู้วิจัยขอขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ผู้วิจัยขอขอบคุณ อาจารย์พระปลัดระพิน พุทธิสารโร, ดร., อาจารย์ ผศ.ดร. ธิติวุฒิ ห่มันมี, อาจารย์ ผศ.ดร.รัฐพล เย็นใจมา, อาจารย์ ดร.ประเสริฐ ธิลาว ,อาจารย์ ดร.สุริยา รักษาเมือง ที่ได้กรุณาได้เสียสละเวลาอันมีค่าช่วยเหลือในความถูกต้อง ทั้งด้านภาษา และเครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินการวิจัย ช่วยแนะนำแก้ไขให้สมบูรณ์และสำเร็จได้ด้วยดี

ผู้วิจัยขอขอบคุณพระเมธีธรรมปนาท เจ้าคณะอำเภอเมืองพิจิตร และพระสงฆ์ทุกรูปที่ได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการตอบแบบสอบถาม (Try out) และให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามและเก็บรวบรวมข้อมูลส่งคืนผู้วิจัยในครั้งนี้

ผู้วิจัยขอขอบคุณ พระครูวิกรมสมาธิวัตร วิ., พระครูวิสิฐเวฬุวัน, พระครูวิบูลโพธิกิจ, พระครูพิสุทธธรรมคุณ, นายอักรชัย ได้ผลธัญญา, นางศันสนีย์ นิ่มนวล, นายเสนาะ ศรีพิเศษ, นางเพลิน บัวคำ, เรืออากาศตรีบุญเกิด มีทวีและนายอำนาจ รุ่งเรือง ให้โอกาสผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในการวิจัย โดยให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

ผู้วิจัยขอขอบคุณ ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการเชิงพุทธ และขอขอบคุณคณบดีคณะสังคมศาสตร์ รวมทั้งครูบาอาจารย์ทุกรูป/คน ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกฝ่าย

ผู้วิจัยขอขอบคุณเพื่อนสหธรรมิกนิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ ทุกรูปที่ให้ความช่วยเหลือแนะนำการทำสารนิพนธ์แก่ผู้วิจัยจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอน้อมบูชาพระคุณมารดา บิดา ผู้ให้กำเนิด ขอน้อมบูชาครู-อาจารย์ทุกท่านผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาในงานวิจัยนี้ให้แก่ผู้วิจัยจนสำเร็จด้วยดี

พระครูปลัดดิลกวัฒน์ (สุภเดช สุขกิจใจ)

๕ มกราคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญแผนภาพ	ฐ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฑ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามการวิจัย	๔
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ สมมติฐานการวิจัย	๕
๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย	๗
บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ	๘
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตร	๒๑
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอน	๒๔
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการวัดผลและการประเมินผล	๒๘
๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม	๓๓
๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษานักธรรม	๓๘
๒.๗ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับหลักอิทธิบาท ๔	๗๒

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๒.๘ ข้อมูลพื้นที่การวิจัย	๘๑
๒.๙ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘๔
๒.๑๐ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๙๔
บทที่ ๓	วิธีดำเนินการวิจัย
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๙๖
๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	๙๖
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๙๙
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๑๐๒
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๑๐๓
บทที่ ๔	ผลการวิจัย
๔.๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม	๑๐๖
๔.๒ ระดับความคิดเห็นของการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร	๑๐๘
๔.๓ ผลการวิเคราะห์การเปรียบเทียบความคิดเห็นของการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร	๑๑๓
๔.๔ ผลการวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะต่อการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร	๑๒๖
๔.๕ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับแนวทางในการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร	๑๒๗
๔.๖ องค์ความรู้จากการวิจัย	๑๓๐
บทที่ ๕	สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๓๕
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๑๓๗
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๔๕

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บรรณานุกรม	๑๔๗
ภาคผนวก	๑๕๖
ภาคผนวก ก รายนามผู้เชี่ยวชาญที่ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ	๑๕๗
ภาคผนวก ข รายนามผู้ให้ข้อมูลหลัก	๑๕๙
ภาคผนวก ค ตารางสรุปค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบสอบถาม (IOC)	๑๖๑
ภาคผนวก ง ตารางสรุปค่าความเชื่อมั่น (Reliability)	๑๖๔
ภาคผนวก จ แบบสอบถามเพื่อการวิจัย	๑๖๗
ภาคผนวก ฉ หนังสือขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๑๗๖
ภาคผนวก ช หนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลตัวอย่าง (Try Out)	๑๘๒
ภาคผนวก ซ หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย	๑๘๔
ภาคผนวก ฌ หนังสือขอความอนุเคราะห์ให้สัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย	๑๘๖
ภาคผนวก ญ ภาพประกอบการสัมภาษณ์	๑๘๗
ประวัติผู้วิจัย	๒๐๑

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๒.๑	ตารางการแบ่งหลักสูตรการสอบพระปริยัติธรรมและคัมภีร์ที่ใช้ในแต่ละ ประโยคในสมัยรัชกาลที่ ๒	๕๕
๒.๒	ตารางแสดงหลักสูตรความรู้ของคณาจารย์ พ.ศ. ๒๔๕๔ - ๒๔๖๔	๕๗
๓.๑	จำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่าง พระสงฆ์ในพื้นที่เขตปกครองคณะสงฆ์ ในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร	๙๘
๔.๑	ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล	๑๐๖
๔.๒	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นการบริหาร หลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ในภาพรวม	๑๐๘
๔.๓	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มี ต่อความ คิดเห็นการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ด้านหลักสูตร	๑๐๙
๔.๔	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มี ต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ด้านกระบวนการเรียนการสอน	๑๑๐
๔.๕	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มี ต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร การวัดผลและการประเมินผล	๑๑๑
๔.๖	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มี ต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม	๑๑๒
๔.๗	การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ ที่มีต่อการบริหาร หลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยจำแนกตาม อายุ	๑๑๓
๔.๘	การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD.) ของการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัด พิจิตร จำแนกตามอายุ โดยรวม	๑๑๔

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
๔.๙	การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของ การบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามอายุ ด้านกระบวนการเรียนการสอน	๑๑๕
๔.๑๐	การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ ที่มีต่อการบริหาร หลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตาม พรรษา	๑๑๖
๔.๑๑	การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ ที่มีต่อการบริหาร หลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามวุฒิ การศึกษานักระรรม	๑๑๗
๔.๑๒	การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ ที่มีต่อการบริหาร หลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามวุฒิ การศึกษาเปรียญธรรม	๑๑๘
๔.๑๓	การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของ การบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม โดยภาพรวม	๑๑๙
๔.๑๔	การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของ การบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม ด้านกระบวนการเรียนการสอน	๑๒๐
๔.๑๕	การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของ การบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม ด้านกระบวนการเรียนการสอน	๑๒๑
๔.๑๖	การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของ การบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม ด้านการวัดผลและการประเมินผล	๑๒๒

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
๔.๑๗	การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของ การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม ด้านงบประมาณในการสนับสนุน ส่งเสริม	๑๒๓
๔.๑๘	การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการบริหารหลักสูตร นักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามวุฒิการศึกษา สามัญ	๑๒๔
๔.๑๙	ผลสรุปโดยรวมการเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ ที่มีต่อการ บริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ตาม สมมติฐานที่ ๑-๕	๑๒๕

สารบัญแผนภาพ

ภาพที่		หน้า
๒.๑	การบริหารการจัดการของโรงเรียนพระปริยัติธรรมขนาดเล็ก	๖๖
๒.๒	การบริหารการจัดการของโรงเรียนพระปริยัติธรรมขนาดใหญ่	๖๗
๒.๓	กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)	๙๕
๔.๑	สรุปองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย	๑๓๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และชื่อย่อ

อักษรย่อในสารนิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีและพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนคัมภีร์อรรถกถาบาลี/ภาษาไทย ใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับบาลีใช้ระบบระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๒๑-๓๒๒/๗๒ หมายความว่า การอ้างอิงนั้นระบุถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธมมปทปาฐะ ฉบับภาษาบาลี พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๓๒๑-๓๒๒ หน้าที่ ๗๒ ส่วนพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย จะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑-๓๒๒/๑๓๓ หมายความว่า ระบุถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท ฉบับภาษาไทย พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๓๒๑-๓๒๒ หน้าที่ ๑๓๓ ตามลำดับดังนี้

๑. คำอธิบายคำย่อในภาษาไทย

ก. คำย่อชื่อคำภีร์พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก		
คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิ.ม.(ไทย)	=วินัยปิฎก มหาวรรค	ภาษาไทย
พระสุตตันตปิฎก		
คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.ปา. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	ภาษาไทย
ที.ม. (ไทย)	=สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	ภาษาไทย
ม.ม.(ไทย)	=สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์	ภาษาไทย
ม.อ.(ไทย)	=สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปรปัณณาสก์	ภาษาไทย
อง.จตุกก.(ไทย)	=สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	ภาษาไทย

การบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

THE MANAGEMENT OF DHAMMA STUDIES CURRICULUM IN PHO PRATUP CHANG DISTRICT, PHICHIT PROVINCE

พระครูปลัดดิลกวัฒน์ (สุภเดช สุภกิจโจ) * พระอุดมสิทธินายก (กำพล คุณงกร) **

พระมหาสุนันท์ สุนนโท ***

Phrakhrupaladdilokwat (Supphadet Subhakicco),
Phraudomsitthinayok (Kumphol Kunangkaro), Phramaha Sunan Sunando

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาการบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร 2) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล 3) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

การวิจัยแบบผสมผสานวิธี ประกอบด้วย การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) จากแบบสอบถาม (Questionnaire) ซึ่งมีความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.953 เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นพระสงฆ์ จำนวน 192 รูป วิเคราะห์ข้อมูล โดยการหาค่าความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) การทดสอบค่าเอฟ (F-test) โดยการวิเคราะห์ความแปรปรวนชนิดทางเดียว (One way Analysis of Variance) และการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In Dept Interview) จากผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 10 ท่าน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท

ผลการวิจัย พบว่า

1. การบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.97$, S.D. = 0.531) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน
2. ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นการบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวม ด้วยวิธีการทดสอบค่าเอฟ (f-test) พบว่าโดยภาพรวมพระสงฆ์ที่มี

* หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาควิชาการจัดการเชิงพุทธ ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

** ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

*** ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อายุวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม แตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้สำหรับพระสงฆ์ที่มีพรรษา วุฒิการศึกษานักธรรม วุฒิการศึกษาสามัญมีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอ โพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

3.ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะการบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ได้แก่ 1) ด้านหลักสูตร ภาควิชาปฏิบัติควรเน้นให้มากกว่าหลักสูตร เวลาเรียนมีน้อย แต่เนื้อหาเยอะ ความน่าสนใจในบางเนื้อหาวิชาน้อยไปควรเน้นภาคปฏิบัติให้มากเพื่อให้ นักเรียนสามารถนำไปใช้ได้จริง เพิ่มเวลาเรียน หรือให้นักเรียนค้นคว้าเพิ่มเติมนอกจากเวลาเรียน ปรับปรุง เนื้อหา รูปแบบ รูปลักษณ์ และนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ มาพัฒนา 2) ด้านกระบวนการเรียนการสอน ตำราหรือเอกสารเพื่อการศึกษาในสำนักเรียนมีให้ค้นคว้าไม่เพียงพอ จำนวนนักเรียนมากห้องเรียนมี ขนาดใหญ่อยู่อธิบายไม่ค่อยชัดเจน บางครั้งผู้สอนขาดทักษะ และความชำนาญในการสอนควรจัดให้ เพียงพอ และครอบคลุมในทุก ๆ ด้าน ควรแบ่งห้องเรียนให้มีขนาดพอเหมาะสำหรับการเรียนการสอนที่ทั่วถึงกัน ควรมีการฝึกอบรมการสอน เพิ่มพูนประสบการณ์แก่ผู้สอน ก่อนทำการสอนจริง 3) ด้านการวัดผลและการประเมินผล มีการวัดและประเมินผลน้อย ไม่มีการบูรณาการท่าแบบทดสอบ ในการวัดผลประเมินผลการศึกษาขาดความหลากหลายเมื่อเรียนจบบทแล้ว ควรทดสอบเพื่อ ประเมินผลการเรียนการสอน ให้ผู้เรียนทำแบบทดสอบบ่อย ๆ และบูรณาการแบบทดสอบให้เข้ากับ ยุคปัจจุบัน ควรมีวิธีทดสอบ วัดผลประเมินผลแบบใหม่ 4) ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม เจ้าสำนักเรียน มีการจัดกองทุนในการให้การศึกษา มีน้อย ไม่เพียงพอแก่พระภิกษุและสามเณรที่เข้า รับทุน สำนักเรียนยังขาดแคลนงบประมาณต่าง ๆ เพื่อให้การจัดการศึกษานักธรรมพัฒนาขึ้น เจ้า สำนักเรียนควรจัดหาทุนในการช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมให้เป็นระบบและมีผู้ดูแลอย่างชัดเจนและ เข้มแข็งเพื่อการประสานงานที่ดี ควรมีการสรรหางบประมาณสนับสนุนจากทางราชการหรือ หน่วยงานต่าง ๆ เพื่อจะได้มีส่วนร่วม

คำสำคัญ : การบริหาร, หลักสูตรนักธรรม, จังหวัดพิจิตร

Abstract

Objectives of this research were to: 1. Study the administration of Dhamma Studies Curriculum at Pho Prathap Chang district; 2. Compare the administration of Dhamma Studies Curriculum at Pho Prathap Chang district. Pichit Province and 3. Study the problem. obstacles and recommendations for the administration of the Dhamma Studies Curriculum at Pho Prathap Chang district Pichit province

Methodology was mixed methods research: The quantitative research, using the survey research method collecting data with questionnaires, with reliability value at 0.953, collected data from 192 monks and analyzed data by Frequency, Percentage, Mean, Standard Deviation, F-test, one-way analysis of

Variance and qualitative research by In-Dept-Interviewing 10 key informants, analyzing data by content analysis.

Findings were as follows:

1. The management of Dhamma Studies Curriculum at Pho Prathap Chang district. Pichit Province by overall was at high levels.

2. Comparative study of monks' opinions towards Dhamma Studies Curriculum management at Pho Prathap Chang District using the F-test method was were that monks with different age, Pali educational level had different opinions, accepting the set hypothesis. Monks with different ordained years, Dhamma and formal education levels did not have different opinions towards the administration of Dhamma Studies Curriculum at Pho Pratabchang District, Pichit Province, denying the set hypothesis.

3. Recommendation: Problems, obstacles and suggestions for the administration of Dhamma Studies Curriculum at Pho Prathap Chang District. Phichit Province were:

Curriculum. Practice should be emphasized more than subject matters so that student could use in daily life, add more time to study, assigning for extra learning, approve content and form applying new technology for student for further searching for knowledge.

Learning and Teaching Process; textbooks were not enough, more students, large classrooms, unclear explanation. Teachers lacked teaching skill. Classrooms should be divided into many rooms so that teachers could cover the whole subjects and students would be more contracted. There should be additional trainings for teachers' skill before actual teaching.

Measurement and Evaluation Process; minimum evaluation, not integrated forms of evaluation, there should be regular evaluation especially evaluation after learning, there should be new technique and modern evaluation to fit the present condition.

The budget in support; institutes Abbots allocated less schooling funds for monks and novices. Monasteries lacked of funds and budgets for running effective Dhamma schools. Abbots should have clear and systematic plan for fund raising to support Dhamma students effectively. There should be budget from government or various agencies so that all agencies concerned would have participation in Dhamma Studies Curriculum Management.

Keywords: Management, Dhamma Studies Curriculum, Pichit.

1. บทนำ

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยตั้งแต่อดีตมุ่งเน้นการศึกษาโดยใช้ภาษาบาลีเป็นหลัก จนเมื่อปี พ.ศ.2435 สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อคราวปกครองวัดบวรนิเวศวิหาร ได้กำหนดหลักสูตรการสอนพระภิกษุและสามเณรขึ้น เพื่อให้เรียนรู้หลักพระพุทธศาสนา ทั้งด้านหลักธรรม พุทธประวัติ และ พระวินัย ตลอดจนหัดแต่งเรียงความแก้กระทู้ธรรม ทรงปรับปรุงหลักสูตรใหม่ เพื่อใช้สำหรับสอนพระนวกะ และได้โปรดให้จัดการสอบในส่วนกลางเป็นครั้งแรก โดยใช้วัดบวรนิเวศวิหาร วัดมหาธาตุ และวัดเบญจมบพิตร เป็นสถานที่สอบวิชาที่สอบมีอยู่ 3 วิชา คือ ธรรมวิภาค แต่งเรียงความแก้กระทู้ธรรมและแปลภาษามคธ เฉพาะท้องถิ่นทานในอรรถกถา ธรรมบท จนกระทั่งปี พ.ศ.2456 ได้ทรงปรับปรุงหลักสูตรใหม่อีกครั้งหนึ่ง เพิ่มคิหิปฏิบัติเข้าในธรรมวิภาค และได้ขยายหลักสูตรขึ้นอีกเป็นระดับชั้นโทและชั้นเอก ดังมีหลักสูตรปรากฏในปัจจุบัน ต่อมาในปี พ.ศ.2472 พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ทรงเห็นว่า ควรขยายโอกาสให้ฆราวาสได้ศึกษาธรรมบ้าง จึงมอบหมายให้คณะสงฆ์จัดการการศึกษาหลักสูตรนักระสิกสำหรับฆราวาสขึ้นเรียกว่า “ธรรมศึกษา” เปิดชั้นแรกเป็นหลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี และต่อมาได้มีการขยายออกไปเป็นชั้นธรรมศึกษาชั้นโท และชั้นธรรมศึกษาชั้นเอก ในปี พ.ศ.2473 และ 2474 ตามลำดับ จากการจัดการศึกษานี้ทำให้เกิดผลดีในด้านการศึกษาพระพุทธศาสนาหลายประการเช่น ทำให้พระสงฆ์สามเณรมีความอุตสาหะในการศึกษาเล่าเรียนมากขึ้น เพื่อมิให้มีความรู้ด้อยกว่าประชาชนที่เข้ามาศึกษาธรรมวินัย และทำให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการเผยแผ่ศาสนา การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมนี้ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมนี้ ปัจจุบัน พระพรหมมุนี (พรหมคุณฺตเถร) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เป็นแม่กองธรรมสนามหลวง พระธรรมรัตนดิลก (จิตตคุตฺตเถร) วัดสุทัศน์เทพวราราม เป็นรองแม่กองธรรมสนามหลวง แม่กองธรรมสนามหลวงเน้น การพัฒนาศาสนทายาทให้มีคุณภาพ สามารถดำรงพระศาสนาไว้ได้เป็นอย่างดี ทั้งถือว่าเป็นกิจการของพระสงฆ์ส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย (พระเลิศพิพัฒน์ จันทปญฺโญ (แก้ววันทอง), 2554, น 14)

การปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธิ์ประทับช้าง โดยมี พระครูวิกรมสมาธิวัตร วิ. เป็นเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง มีเจ้าคณะตำบลปกครองจำนวน 8 ตำบล และมีวัดในเขตการปกครองจำนวน 51 วัด มีพระภิกษุสงฆ์จำนวน 384 รูป ประกอบด้วย 1.ตำบลไผ่ท่าโพมีพระสงฆ์ 41 รูป, ตำบลโพธิ์ประทับช้างมีพระสงฆ์ 71 รูป, ตำบลวังจิกมีพระสงฆ์ 45 รูป, ตำบลไผ่รอบมีพระสงฆ์ 79 รูป, ตำบลทุ่งใหญ่มีพระสงฆ์ 39 รูป, ตำบลดงเสือเหลืองมีพระสงฆ์ 47 รูป, ตำบลเนินสว่าง เขต 1 มีพระสงฆ์ 25 รูป, ตำบลเนินสว่าง เขต 2 มีพระสงฆ์ 37 รูป รวมมีพระภิกษุสงฆ์ในเขตอำเภอโพธิ์ประทับช้างจำนวน 384 รูป ในปี พ.ศ.2559 พระสงฆ์ในเขตอำเภอโพธิ์ประทับช้าง สัมครสอบ

จำนวน 87 รูป สอบได้จำนวน 45 รูป จึงเป็นเหตุที่มาของการศึกษาวิจัยหาข้อมูลเพื่อปรับปรุงและแก้ไขให้พระสงฆ์ในอำเภอโพธิ์ประทับช้างสอบได้มากขึ้น

ปัญหาและอุปสรรคในการจัดให้มีการศึกษาแก่ ศาสนทายาทของคณะสงฆ์ สภาพการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยฝ่าย การบริหารหลักสูตรนักรธรรมมักจะประสบปัญหาในลักษณะที่คล้ายคลึงกันในหลายๆ ด้าน เช่น 1) ด้านหลักสูตร 2) ด้านกระบวนการเรียนการสอน 3) การวัดผลและการประเมินผล 4) ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม ทั้ง 4 ด้าน และส่วนใหญ่ยังขาดแคลนด้านงบประมาณ ขาดเอกสารตำราเรียน คู่มือครู วัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอนและอาคารสถานที่ ไม่เพียงพอ ต้องใช้ศาลาวัดหรือกุฏิ เป็นสถานที่ ทำการเรียนการสอน จึงทำให้การบริหารหลักสูตรนักรธรรมไม่เป็นที่แพร่หลายและทำให้การให้การศึกษา ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร เพื่อให้ทราบการบริหารหลักสูตรนักรธรรม ตลอดจนทำให้ทราบปัญหาและอุปสรรค ในการจัดการศึกษาของพระสงฆ์อีกด้วย อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และเป็นที่ขัดเกลาจิตใจของพุทธศาสนิกชนต่อไป ทั้งยังเป็นกรณีศึกษาเพื่อนำไปวางแผนพัฒนากิจการคณะสงฆ์ในอำเภออื่น ๆ ต่อไปด้วย (สำนักงานเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร, 2560)

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลเพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

3. ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตเนื้อหาโดยสังเคราะห์จากกรอบแนวคิด การศึกษาวิจัยครั้งนี้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการจัดการ ทั้ง 4 ด้าน คือ 1) ด้านหลักสูตร 2) ด้านกระบวนการเรียนการสอน 3) การวัดผลและการประเมินผล 4) ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม ซึ่งจะใช้หลักอิทธิบาท 4 บริหารจัดการประชากร (Population) ได้แก่ พระสงฆ์ในพื้นที่เขตอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ซึ่งมีจำนวน 384 รูป ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 10 รูป/คน

4. วิธีดำเนินการวิจัย

4.1 รูปแบบการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มุ่งศึกษาการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed - Method Research) โดยใช้ระเบียบการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

4.2 ประชากรกลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ประชากร (Population) ได้แก่ พระสงฆ์ ในพื้นที่ปกครองคณะสงฆ์ ในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยมีกลุ่มเป้าหมาย/กลุ่มตัวอย่าง/ประชากร ทั้งสิ้น 8 ตำบลมีจำนวนวัด 51 วัด ซึ่งมีพระสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่จำนวน 384 รูป (สำนักงานเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง, 2560)

4.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณใช้แบบสอบถาม กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 192 ชุด ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 10 รูป/คน

4.4 วิเคราะห์ข้อมูล

1) การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดยใช้สถิติ ดังนี้

สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) สำหรับอธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง และพรรณนา “การบริหารหลักสุตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” สถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่ (Frequency), ค่าร้อยละ (Percentage), ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

สถิติอนุมาน (Inferential Statistics) ใช้สำหรับทดสอบสมมติฐาน เพื่อเปรียบเทียบ “การบริหารหลักสุตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล สถิติที่ใช้คือ การทดสอบค่าเอฟ (F-Test) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ในกรณีตัวแปรต้นตั้งแต่สามกลุ่มขึ้นไป เมื่อพบว่ามีความแตกต่างจะทำการเปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ด้วยวิธีผลต่างเป็นสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD.)

การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามปลายเปิด (Open ended Question) วิเคราะห์โดยการจัดระบบเนื้อหาตามประเด็นที่ได้กำหนดไว้ จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์โดยใช้การแจกแจงความถี่เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย แล้วทำการแปลผลเป็นความเรียง

2) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์โดยวิธีการ นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มา ถอดเสียงและบันทึกเป็นข้อความ นำข้อความจากการสัมภาษณ์และการจดบันทึกมาจำแนกเป็น ประเด็นและเรียบเรียงเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย วิเคราะห์คำให้สัมภาษณ์ ของผู้ให้ข้อมูลหลักตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท (Context) สังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและรายงาน ผลการวิจัย

5. ผลการวิจัย

1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

พระภิกษุที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอายุ 21-30 ปี คิดเป็นร้อยละ 37.50 ไม่มีพรรษาจำนวน 96 รูป คิดเป็นร้อยละ 50.00 มีวุฒิการศึกษานักธรรมเอก จำนวน 105 รูป คิด เป็นร้อยละ 54.70 วุฒิการศึกษาเปรียญธรรม 1-2 ประโยค จำนวน 111 รูป คิดเป็นร้อยละ 57.80 มีวุฒิการศึกษาสามัญปริญญาโทขึ้นไป จำนวน 113 รูป คิดเป็นร้อยละ 58.90

2) ระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการบริหารหลักสุตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

พบว่าการบริหารหลักสุตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวม มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.97$, S.D. = 0.531) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าอยู่ในระดับ มากทุกข้อ เรียงระดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านหลักสุตร ($\bar{X} = 4.00$, S.D. = 0.591) ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม ($\bar{X} = 3.99$, S.D. = 0.609) ด้านการวัดผลและการ ประเมินผล ($\bar{X} = 3.95$, S.D. = 0.587) ด้านกระบวนการเรียนการสอน ($\bar{X} = 3.94$, S.D. = 0.597)

3) เปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการบริหารหลักสุตรนักรธรรมในอำเภอ โพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

ผลการทดสอบสมมติฐานของการบริหารหลักสุตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยจำแนกตามอายุ พรรษา วุฒิการศึกษานักธรรม วุฒิการศึกษาเปรียญธรรม และ วุฒิการศึกษาสามัญ เพื่อนำไปสู่การตอบสมมติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งสามารถแสดงรายละเอียดดังนี้

3.1 อายุ พบว่า พระสงฆ์ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสุตร นักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยรวมแตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐาน

3.2 พรรษา พบว่า พระสงฆ์ที่มีพรรษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหาร หลักสุตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวมแตกต่างกัน จึงยอมรับ สมมติฐาน

3.3 วุฒิการศึกษานักธรรม พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษานักธรรมต่างกัน มี ความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสุตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวมไม่ แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

3.4 วุฒิการศึกษาเปรียญธรรม พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาเปรียญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชน ในอำเภอวังทรายพูน จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวมแตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐาน

3.5 วุฒิการศึกษาสามัญ พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักเรียนในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

6 อภิปรายผล

6.1 ระดับความคิดเห็นของคณะสงฆ์ต่อการบริหารหลักสูตรนักเรียนในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

จากการศึกษาการบริหารหลักสูตรนักเรียนในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ในภาพรวมทั้ง 4 ด้านอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.97$)

6.2 ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อการบริหารหลักสูตรนักเรียนในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

ผลการเปรียบเทียบระดับการบริหารหลักสูตรนักเรียนในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ตามความคิดเห็นของพระสงฆ์ จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล โดยการวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างตัวแปร ได้แก่ อายุ พรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษานักธรรม และวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม ผู้วิจัยสรุปประเด็นที่จะนำมาอภิปราย ดังนี้

(1) **อายุ** อายุที่แตกต่างกัน การบริหารหลักสูตรนักเรียนในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตรโดยภาพรวม แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านกระบวนการเรียนการสอน พบว่า พระภิกษุที่มีอายุต่างกันมีความเห็นต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระมหาธำนิทร์ ฐิติวิโร (อินทวี)**(2552) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียน ในจังหวัดศรีสะเกษ” ผลการศึกษาพบว่า ทำให้ทราบระดับแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของนักเรียน มัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จ.ศรีสะเกษ แล้ว ยังสามารถนำไปปรับใช้ในการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

(2) **พรรษา** พระสงฆ์ที่มีจำนวนพรรษาต่างกัน การบริหารหลักสูตรนักเรียนในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ **พระครู วิจิตรธรรมสารก (ชาญชัย ขุนคำ)**(2554) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาทัศนคติที่มีต่อพฤติกรรม การตัดสินใจของผู้บริหารโรงเรียน พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาจังหวัดแพร่” ผลการศึกษาพบว่า ด้านพฤติกรรม การตัดสินใจที่ให้ผู้บังคับบัญชามีส่วนร่วมพิจารณาปัญหาและตัดสินใจผู้บริหารจะได้รับ การตัดสินใจและนำไปปฏิบัติโดยผู้ร่วมตัดสินใจรับผิดชอบและสนับสนุนเต็มที่อยู่ในระดับ

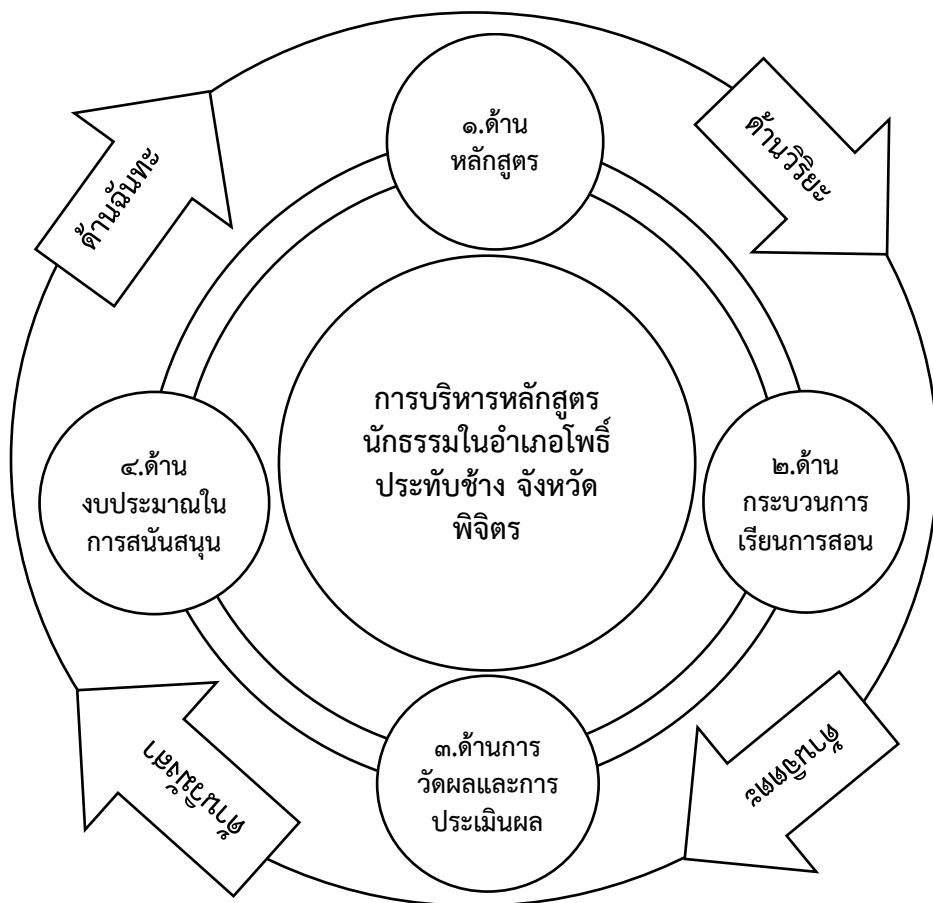
มากข้อเสนอแนะที่เกี่ยวกับพฤติกรรมการตัดสินใจของผู้บริหาร ควรให้ผู้บริหารมีส่วนร่วมในการจัด
งบประมาณดำเนินการของโรงเรียนพระปริยัติธรรม

(3) **วุฒิการศึกษานักธรรม** พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษานักธรรมต่างกัน การบริหาร
หลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ไม่แตกต่างกัน เนื่องจากวุฒินักธรรมเป็น
สิ่งที่พระภิกษุต้องรู้ แต่มีผลต่อการบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร
ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ **ภริสา ปราบริปู** (2535) ได้วิจัยเรื่อง “ปัญหาการบริหารงานของ
โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนก สามัญศึกษา ตามทัศนะของผู้บริหาร ผู้สอน และผู้เรียน”
ผลการวิจัยพบว่า ผู้ปัญหาการบริหารงานกิจการนักเรียน เกิดจากปัญหาด้านวิธีการจัดการและคน
และสาเหตุสำคัญของปัญหาการบริหารงานการสร้างควมสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เกิด
จากปัญหาคน และเงิน

(4) **วุฒิการศึกษาเปรียญธรรม** พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาเปรียญธรรมต่างกันการ
บริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร แตกต่างกัน เนื่องจากการศึกษา
เปรียญธรรมที่ต่างกัน ซึ่งมี 8 ระดับคือประโยค 1-2 จนถึง เปรียญธรรม 9 ประโยค มีเนื้อหา
ของการเรียนในแต่ละชั้นแตกต่างกัน จึงทำให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจแตกต่างกันอย่างชัดเจน
ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ **สมชาย ไมตรี** (2549) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาของพระสงฆ์ใน
ประเทศไทย : กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม” ผลการวิจัย พบว่าการศึกษาคณะสงฆ์ก็ยังคง
รักษารูปแบบการศึกษาเดิมมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน และคณะสงฆ์จะต้องเริ่มคิดตัดสินใจ
ในการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เพื่อให้การศึกษาระบบนี้คงอยู่ และ
แพร่หลายมากยิ่งขึ้นต่อไป

(5) **วุฒิการศึกษาสามัญ** พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาสามัญต่างกัน การบริหารหลักสูตร
นักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ไม่แตกต่างกัน เนื่องจากความรู้ของแต่ละรูปเท่า ๆ
กัน การเรียนการสอนนักธรรมก็เหมือนกัน ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ **พระราชวรดิฐ**
(**วิฑูรย์ อาจารย์สุโก**)(2543) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการบริหารงานบุคคล ของโรงเรียนพระ
ปริยัติธรรม แผนกธรรม เขตการปกครองสงฆ์ภาค 4” ผลการวิจัยพบว่าการจัดการศึกษาของ
โรงเรียนพระปริยัติธรรมยังมีปัญหาที่ต้องมีการปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาหลายด้านโดยเฉพาะด้าน
กระบวนการจัดการศึกษา

7. สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย

จากแผนภาพ สรุปได้ว่า “การบริหารหลักสูตรนวัตกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” โดยมีลักษณะที่สำคัญในแต่ละด้านคือ เน้นภาคปฏิบัติให้มากเพื่อให้นักเรียนสามารถนำไปใช้ได้จริง เพิ่มเวลาเรียน หรือให้นักเรียนค้นคว้าเพิ่มเติมนอกจากเวลาเรียน ปรับปรุงเนื้อหา รูปแบบ รูปลักษณ์ และนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ มาพัฒนา ควรจัดให้เพียงพอ และครอบคลุมในทุก ๆ ด้าน ควรแบ่งห้องเรียนให้มีขนาดพอเหมาะสำหรับการสอนที่ทั่วถึงกัน ควรมีการฝึกอบรมการสอน เพิ่มพูนประสบการณ์แก่ผู้สอน ก่อนทำการสอนจริง เมื่อเรียนจบบทแล้ว ควรทดสอบเพื่อ ประเมินผลการเรียนการสอน ให้ผู้เรียนทำแบบทดสอบบ่อย ๆ และบูรณาการแบบทดสอบให้เข้ากับ ยุคปัจจุบัน ควรมีวิธีทดสอบ วัดผลประเมินผลแบบใหม่ เจ้าสำนักเรียนควรจัดหาทุนในการ ช่วยเหลือให้เป็นระบบและมีผู้ดูแลอย่างชัดเจนและเข้มแข็งเพื่อการประสานงานที่ดี ควรมีการสรร หางงบประมาณจากทางราชการหรือหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อจะได้มีส่วนร่วมในการศึกษานวัตกรรม

8 ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยมีลักษณะที่สำคัญในแต่ละด้านคือ

8.1 ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ด้านหลักสูตร ควรเน้นภาคปฏิบัติให้มากเพื่อให้นักเรียนสามารถนำไปใช้ได้จริง เพิ่มเวลาเรียน หรือให้นักเรียนค้นคว้าเพิ่มเติมนอกจากเวลาเรียน ปรับปรุงเนื้อหา รูปแบบ รูปแบบ และนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาพัฒนา
2. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ควรจัดให้เพียงพอ และครอบคลุมในทุก ๆ ด้าน ควรแบ่งห้องเรียนให้มีขนาดพอเหมาะสำหรับการสอนที่ทั่วถึงกัน ควรมีการฝึกอบรมการสอน เพิ่มพูนประสบการณ์แก่ผู้สอน ก่อนทำการสอนจริง
3. ด้านการวัดผลและการประเมินผล ควรทดสอบเพื่อประเมินผลการเรียนการสอน ให้ผู้เรียนทำแบบทดสอบบ่อย ๆ และบูรณาการแบบทดสอบให้เข้ากับยุคปัจจุบัน ควรมีวิธีทดสอบวัดผลประเมินผลแบบใหม่
4. ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม ควรจัดหาทุนในการช่วยเหลือให้เป็นระบบ และมีผู้ดูแลอย่างชัดเจนและเข้มแข็งเพื่อการประสานงานที่ดี ควรมีการสรรหางบประมาณจากทางราชการหรือหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อจะได้มีส่วนร่วมในการศึกษานักธรรม

8.2 ข้อเสนอเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” ผู้วิจัยกำหนดประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ พระสงฆ์ ซึ่งสังกัดในเขตปกครองอำเภอโพธิ์ประทับช้าง ซึ่งดำเนินการวิจัยเชิงปริมาณและคุณภาพ สำหรับข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปมีดังนี้

- 1) ควรศึกษาเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร กับอำเภออื่นๆที่มีการ จัดการศึกษาใกล้เคียงกัน
- 2) ควรมีการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร เพื่อเป็นภาพสะท้อนว่านักเรียน มีความคิดเห็นอย่างไรต่อการการบริหารงานของโรงเรียน อันจะนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขการบริหาร จัดการโรงเรียนต่อไป
- 3) ควรมีการศึกษาความคิดเห็นของคณะสงฆ์ที่ได้เข้ามาศึกษาเล่าเรียน ในนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ว่ามีปัจจัยใดบ้างที่มีผลต่อการตัดสินใจเข้ามาศึกษาเล่าเรียน
- 4) ควรมีการศึกษาความคิดเห็นของผู้เรียนเกี่ยวกับความพึงพอใจในการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร เพื่อจะได้นำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น
- 5) ควรศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อจะได้ทราบรายละเอียดด้วยการสัมภาษณ์โดยรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้บริหารโรงเรียนและนักเรียน

บรรณานุกรม

- สำนักงานเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร, (ข้อมูลเมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2560)
พระเลิศพิพัฒน์ จันทปญโญ (แก้ววันทอง). (2554). “บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมโลกาภิวัตน์”.
วารสารการศึกษาและพัฒนาสังคม. ปีที่ 7 ฉบับที่ 2(ปีการศึกษา 2554): 14.
- พระครูวิจิตรธรรมสาธก (ชาญชัย ขุนคำ). (2554). “การศึกษาทัศนคติที่มีต่อพฤติกรรมการตัดสินใจ
ของ ผู้บริหารโรงเรียน พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดแพร่”. **วิทยานิพนธ์
ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาธานินทร ฐิตวิโร (อินทวิ). (2552). “การศึกษาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของนักเรียนชั้น
มัธยมศึกษาตอน ปลายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา : ศึกษาเฉพาะ
กรณีโรงเรียนในจังหวัดศรีสะเกษ”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย.
- พระมหาธานินทร ฐิตวิโร (อินทวิ). (2552). “การศึกษาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของนักเรียนชั้น
มัธยมศึกษาตอน ปลายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา : ศึกษาเฉพาะ
กรณีโรงเรียนในจังหวัดศรีสะเกษ”. **วิทยานิพนธ์ ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย.
- พระราชวรดิฐ (วิฑูรย์ อาจารย์สุโก). (2543). “กระบวนการบริหารงานบุคคลของโรงเรียนพระ
ปริยัติธรรม แผนกธรรมเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 4”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษา
ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา.
- ภุริสา ปราบริปู. (2535). “ปัญหาการบริหารงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
ตามทัศนะ ของผู้บริหาร ผู้สอน ผู้เรียน”. **วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**.
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- สมชาย ไมตรี. (2549). “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนก
บาลี”. **รายงานการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ.
- สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. เรื่องสอบธรรมสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ.2544,
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา.
- พระราชวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ). (2536). บทความ “การศึกษาของคณะสงฆ์สมัยกรุง
รัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 5 ถึง รัชกาลที่ 7)”. ใน 100 ปี มหามกุฏราชวิทยาลัย (2536
– 2536), มหามกุฏราชวิทยาลัย, พิมพ์เป็นที่ระลึกในวาระครบ 100 ปี แห่งการสถาปนา,
กรุงเทพมหานคร:มหามกุฏราชวิทยาลัย.

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาในพระพุทธศาสนาอันมีองค์ประกอบทางการศึกษาอยู่ ๓ ประการคือปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ การศึกษาในด้านพระปริยัติซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญและยังเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานในการศึกษาเล่าเรียนของพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นการเรียนทั้งภาษาบาลีและคัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งเรียกว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและแผนกธรรมในอดีตมิได้จัดเป็นรูปโรงเรียนแต่จัดสอนกันเองภายในวัดของใครของมัน ดังนั้นวัดจึงเป็นศูนย์กลางของการศึกษาพระปริยัติธรรมโดยถือเป็นกิจของสงฆ์อย่างหนึ่งที่จะต้องเล่าเรียนพระธรรมวินัยคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และมีการทดสอบความรู้ว่าพระภิกษุสามเณร มีความรู้ในพระธรรมวินัยมากน้อยเพียงใด

การเผยแผ่สมัยพุทธกาล ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่ให้ความอนุเคราะห์ในด้านการศึกษา ทั้งส่วนที่จัดการศึกษาเองโดยตรงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่ทางรัฐบาลไม่สามารถจัดการศึกษาบริการได้ทั่วถึง อันได้แก่กลุ่มประชากรที่ด้อยโอกาสทางสังคม ด้อยโอกาสทางด้านเศรษฐกิจ เป็นเหตุให้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ก็ได้อาศัยพระสงฆ์ให้การศึกษา ในขณะที่ศึกษาก็ไม่ต้องใช้งบประมาณจากรัฐบาล แต่ใช้ทุนจากประชาชนโดยตรงทั้งที่อยู่อาศัย อาหารและในการใช้จ่าย^๑

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยตั้งแต่อดีตมุ่งเน้นการศึกษาโดยใช้ภาษาบาลีเป็นหลัก จนเมื่อปี พ.ศ.๒๔๓๕ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อคราวปกครองวัดบวรนิเวศวิหาร ได้กำหนดหลักสูตรการสอนพระภิกษุและสามเณรขึ้น เพื่อให้เรียนรู้หลักพระพุทธศาสนาทั้งด้านหลักธรรม พุทธประวัติ และ พระวินัย ตลอดจนหัดแต่งเรียงความแก้กระทู้ธรรม ทรงปรับปรุงหลักสูตรใหม่ เพื่อใช้สำหรับสอนพระนวกะ และได้โปรดให้จัดการสอบในส่วนกลางเป็นครั้งแรก โดยใช้วัดบวรนิเวศวิหาร วัดมหาธาตุ และวัดเบญจมบพิตร เป็นสถานที่สอบวิชาที่สอบมีอยู่ ๓ วิชา คือ ธรรมวิภาค แต่งเรียงความแก้กระทู้ธรรมและแปลภาษามคธ เฉพาะท้องถิ่นทวนในอรรถกถาธรรมบท จนกระทั่งปี พ.ศ.๒๔๕๖ ได้ทรงปรับปรุงหลักสูตรใหม่อีกครั้งหนึ่ง เพิ่มคิหิปฏิบัติเข้าในธรรมวิภาค

^๑ พระเลิศพิพัฒน์ จันทปญโญ (แก้ววันทอง), “บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมโลกาภิวัตน์”, วารสารการศึกษาและพัฒนาสังคม, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ (ปีการศึกษา ๒๕๕๔): ๑๔.

และได้ขยายหลักสูตรขึ้นอีกเป็นระดับชั้นโทและชั้นเอก ดังมีหลักสูตรปรากฏในปัจจุบัน ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๗๒ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลริวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ทรงเห็นว่า ควรขยายโอกาสให้ฆราวาสได้ศึกษาธรรมบ้าง จึงมอบหมายให้คณะสงฆ์จัดการ การศึกษาหลักสูตรนักธรรมสำหรับฆราวาสขึ้นเรียกว่า “ธรรมศึกษา” เปิดขึ้นแรกเป็นหลักสูตรธรรม ศึกษาชั้นตรี และต่อมาได้มีการขยายออกไปเป็นชั้นธรรมศึกษาชั้นโท และชั้นธรรมศึกษาชั้นเอก ในปี พ.ศ.๒๔๗๓ และ ๒๔๗๔ ตามลำดับ^๒ จากการจัดการศึกษานั้นทำให้เกิดผลดีในด้านการศึกษา พระพุทธศาสนาหลายประการเช่น ทำให้พระสงฆ์สามเณรมีความอุตสาหะในการศึกษาเล่าเรียนมาก ขึ้น เพื่อมิให้มีความรู้ด้อยกว่าประชาชนที่เข้ามาศึกษาธรรมวินัย และทำให้ประชาชนได้มีความรู้ความ เข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาดีขึ้น ซึ่งจะเป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญของการเผยแผ่ศาสนา การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมนี้ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมนี้ปัจจุบัน พระพรหมมุนี (พรหมคุตเถร) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เป็นแม่กองธรรมสนามหลวง พระธรรมรัตนดิลก (จิตตคุตโตเถร) วัดสุทัศนเทพวราราม เป็นรองแม่กองธรรมสนามหลวง แม่กองธรรมสนามหลวงเน้น การพัฒนาศาสนทายาทให้มีคุณภาพ สามารถดำรงพระศาสนาไว้ได้เป็นอย่างดี ทั้งถือว่าเป็นกิจการ ของพระสงฆ์ส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย^๓

อำเภอโพธิ์ประทับช้างตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดพิจิตร มีอาณาเขตติดต่อกับเขต การปกครองข้างเคียง ดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอสว่างมั่งมัย ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอเมือง พิจิตรและอำเภอตะพานหิน ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอบึงนาราง ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอบึง สามัคคี (จังหวัดกำแพงเพชร)

การปกครองส่วนภูมิภาค อำเภอโพธิ์ประทับช้าง แบ่งเขตการปกครองย่อยออกเป็น ๗ ตำบล ๙๙ หมู่บ้าน ได้แก่ ๑. โพธิ์ประทับช้าง ๑๒ หมู่บ้าน ๒. ไผ่ท่าโพ ๑๒ หมู่บ้าน ๓. วังจิก ๑๐ หมู่บ้าน ๔. ไผ่รอบ ๑๘ หมู่บ้าน ๕. ดงเสือเหลือง ๑๒ หมู่บ้าน ๖. เนินสว่าง ๑๖ หมู่บ้าน ๗. หุ่งใหญ่ ๑๙ หมู่บ้าน

^๒ พระราชวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณโณ), บทความ “การศึกษาของคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๕ ถึง รัชกาลที่ ๗)”, ใน ๑๐๐ ปี มหามกุฏราชวิทยาลัย (๒๔๓๖ – ๒๕๓๖), มหามกุฏราชวิทยาลัย ,พิมพ์เป็นที่ระลึกในวาระครบ ๑๐๐ ปี แห่งการสถาปนา, (กรุงเทพมหานคร:มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๔๓๙.

^๓ สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, เรื่องสอบธรรมสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ.๒๕๔๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๔), หน้า ๑๙๓ – ๑๙๕.

การปกครองส่วนท้องถิ่นท้องที่อำเภอโพธิ์ประทับช้างประกอบด้วยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ๗ แห่ง ได้แก่ ๑. เทศบาลตำบลโพธิ์ประทับช้าง ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลโพธิ์ประทับช้าง บางส่วนของตำบลไผ่ท่าโพ และตำบลวังจิกทั้งตำบล, ๒. เทศบาลตำบลไผ่รอบ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลไผ่รอบทั้งตำบล, ๓. องค์การบริหารส่วนตำบลโพธิ์ประทับช้าง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลโพธิ์ประทับช้าง (นอกเขตเทศบาลตำบลโพธิ์ประทับช้าง), ๔. องค์การบริหารส่วนตำบลไผ่ท่าโพ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลไผ่ท่าโพ (นอกเขตเทศบาลตำบลโพธิ์ประทับช้าง), ๕. องค์การบริหารส่วนตำบลดงเสือเหลือง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลดงเสือเหลืองทั้งตำบล, ๖. องค์การบริหารส่วนตำบลเนินสว่าง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลเนินสว่างทั้งตำบล, ๗. องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งใหญ่ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลทุ่งใหญ่ทั้งตำบล

การปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธิ์ประทับช้าง โดยมี พระครูวิกรมสมาธิวัตร วิ. เป็นเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง มีเจ้าคณะตำบลปกครองจำนวน ๘ ตำบล และมีวัดในเขตการปกครองจำนวน ๕๑ วัด มีพระภิกษุสงฆ์จำนวน ๓๘๔ รูป ประกอบด้วย ๑.ตำบลไผ่ท่าโพมีพระสงฆ์ ๔๑ รูป, ตำบลโพธิ์ประทับช้างมีพระสงฆ์ ๗๑ รูป, ตำบลวังจิกมีพระสงฆ์ ๔๕ รูป, ตำบลไผ่รอบมีพระสงฆ์ ๗๙ รูป, ตำบลทุ่งใหญ่มีพระสงฆ์ ๓๙ รูป, ตำบลดงเสือเหลืองมีพระสงฆ์ ๔๗ รูป, ตำบลเนินสว่าง เขต ๑ มีพระสงฆ์ ๒๕ รูป, ตำบลเนินสว่าง เขต ๒ มีพระสงฆ์ ๓๗ รูป รวมมีพระภิกษุสงฆ์ในเขตอำเภอโพธิ์ประทับช้างจำนวน ๓๘๔ รูป ในปี พ.ศ.๒๕๕๙ พระสงฆ์ในเขตอำเภอโพธิ์ประทับช้าง สมัยครบจำนวน ๘๗ รูป สอบได้จำนวน ๔๕ รูป จึงเป็นเหตุที่มาของการศึกษาวิจัยหาข้อมูลเพื่อปรับปรุงและแก้ไขให้พระสงฆ์ในอำเภอโพธิ์ประทับช้างสอบได้มากขึ้น

ปัญหาและอุปสรรคในการจัดให้มีการศึกษาแก่ ศาสนทายาทของคณะสงฆ์ สภาพการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยฝ่าย การบริหารหลักสูตรนักรธรรมมักจะประสบปัญหาในลักษณะที่คล้ายคลึงกันในหลายๆ ด้าน เช่น ๑) ด้านหลักสูตร ๒) ด้านกระบวนการเรียนการสอน ๓) การวัดผลและการประเมินผล ๔) ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม ทั้ง ๔ ด้าน และส่วนใหญ่ยังขาดแคลนด้านงบประมาณ ขาดเอกสารตำราเรียน คู่มือครู วัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอนและอาคารสถานที่ ไม่เพียงพอ ต้องใช้ศาลาวัดหรือกุฏิ เป็นสถานที่ ทำการเรียนการสอน จึงทำให้การบริหารหลักสูตรนักรธรรมไม่เป็นที่แพร่หลายและทำให้การให้การศึกษา ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร เพื่อให้ทราบการบริหารหลักสูตรนักรธรรม ตลอดจนทำให้ทราบปัญหาและอุปสรรค ในการจัดการศึกษาของพระสงฆ์อีกด้วย อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

และเป็นที่ขัดเกลาจิตใจของพุทธศาสนิกชนต่อไป ทั้งยังเป็นกรณีศึกษาเพื่อนำไปวางแผนพัฒนากิจการ คณะสงฆ์ในอำเภออื่น ๆ ต่อไปด้วย^๔

๑.๒. คำถามการวิจัย

๑.๒.๑ การบริหารหลักสุตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร เป็นอย่างไร

๑.๒.๒ เปรียบเทียบ ในการบริหารหลักสุตรนักรธรรมอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร แตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร

๑.๒.๓ ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการบริหารหลักสุตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร มีอะไรบ้าง

๑.๓. วัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๓.๑. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปการบริหารหลักสุตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

๑.๓.๒. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการบริหารหลักสุตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

๑.๓.๓. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการบริหารหลักสุตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

๑.๔. ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑. ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสุตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตเนื้อหาโดยสังเคราะห์จากกรอบแนวคิด การศึกษาวิจัยครั้งนี้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการจัดการ ทั้ง ๔ ด้าน คือ ๑) ด้านหลักสุตร ๒) ด้านกระบวนการเรียนการสอน ๓) การวัดผลและการประเมินผล ๔) ด้านงบประมาณในการสนับสนุน ส่งเสริม

๑.๔.๒. ขอบเขตด้านตัวแปร

ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือ ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ อายุ พรรษา วุฒิการศึกษานักรธรรม วุฒิการศึกษาเปรียญธรรม และวุฒิการศึกษาสามัญ

^๔ สำนักงานเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร, (ข้อมูลเมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐)

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ “การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตเนื้อหาโดยสังเคราะห์จากกรอบแนวคิด/แนวทฤษฎีซึ่งแบ่งออกเป็น ทั้ง ๔ ด้าน^๕ คือ ๑) ด้านหลักสูตร ๒) ด้านกระบวนการเรียนการสอน ๓) การวัดผลและการประเมินผล ๔) ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม

๑.๔.๓. ขอบเขตด้านประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑.๓.๑. ประชากร (Population) ได้แก่ พระสงฆ์ ในพื้นที่เขตปกครองคณะสงฆ์ ในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ซึ่งมีระดับตำบลจำนวน ๘ ตำบล มีจำนวนวัด ๕๑ วัด และมีจำนวนพระภิกษุสงฆ์จำนวน ๓๘๔ รูป^๖

๑.๓.๒. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน ๑๐ ท่าน

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ พื้นที่เขตปกครองคณะสงฆ์ในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร มีจำนวน ๘ ตำบล มีจำนวนวัด ๕๑ วัด

๑.๔.๕ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย ตั้งแต่ เดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๐ ถึงเดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ รวมระยะเวลาทำการวิจัย ๖ เดือน

๑.๕. สมมติฐานการวิจัย

๑.๕.๑. พระสงฆ์ที่มี อายุ ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร แตกต่างกัน

๑.๕.๒. พระสงฆ์ที่มี พรรษา ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร แตกต่างกัน

๑.๕.๓. พระสงฆ์ที่มี วุฒิการศึกษานักรธรรม ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร แตกต่างกัน

^๕ นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม และวลัยพร ศิริภิรมย์, แนวทางการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒, หน้า ๑๕.

^๖ สำนักงานเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง, บัญชีสำรวจภิกษุ จังหวัดพิจิตร, (ข้อมูลเมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐)

๑.๕.๔. พระสงฆ์ที่มี วุฒิการศึกษาเปรียญธรรม ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักระรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร แตกต่างกัน

๑.๕.๕. พระสงฆ์ที่มี วุฒิการศึกษาสามัญ ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักระรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร แตกต่างกัน

๑.๖. นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การบริหาร หมายถึง การใช้ศาสตร์และศิลป์ของบุคคลตั้งแต่ ๒ คน ขึ้นไป ในการร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดเอาไว้ร่วมกัน โดยการนำเอาความรู้ความเข้าใจในเรื่องของทฤษฎีและหลักการบริหารในด้านต่างๆ มาเพื่อการบริหารหลักสูตรนักระรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จะได้นำความรู้ไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับการทำงาน ตามสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

หลักสูตร หมายถึง ข้อกำหนดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนที่จัดทำขึ้นตามรายละเอียด โครงสร้างประจำวิชา กิจกรรม แนวทางหรือวิธีการ จัดการกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อวัดผลและ ประเมินผล รวมทั้งข้อกำหนดเกี่ยวกับระยะเวลา การเรียนการสอน เฉพาะหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกธรรม

นักระรม หมายความว่า ผู้รู้ธรรม ผู้สอบความรู้ธรรมได้ตามหลักสูตรที่กำหนดไว้ มี ๓ ชั้น คือ ชั้นตรี ชั้นโท ชั้นเอก^๗

สำนักศาสนศึกษา หมายความว่า สถานศึกษาที่วัดจัดการศึกษาในรูปแบบของศูนย์การเรียน สำนักศาสนศึกษาวัด สำนักศาสนศึกษาประจำตำบล สำนักศาสนศึกษาประจำอำเภอ ซึ่งจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและหรือแผนกบาลี

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม หมายความว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ตามหลักสูตรที่คณะสงฆ์กำหนด^๘ เป็นการศึกษาพระธรรมวินัยในภาษาไทย เพื่อเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับพระภิกษุสามเณร ผู้เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนาสามารถศึกษาพระธรรมวินัยได้สะดวกและทั่วถึงอันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่สัมมาปฏิบัติตลอดจนเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป ปัจจุบัน การศึกษาแผนกธรรม เน้นการพัฒนาศาสนทายาทให้มีความรู้และคุณภาพ

^๗ สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. เรื่องสอบธรรมของสนามหลวง พ.ศ. ๒๕๔๗. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๗. หน้า ๕ - ๑๖.

^๘ ประกาศมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและแผนกบาลี พ.ศ. ๒๕๕๕

สามารถดำรงพระพุทธศาสนาไว้ได้ด้วยดี ทั้งถือว่าเป็นกิจการของคณะสงฆ์ส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมาตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบันหน่วยงานที่รับผิดชอบคือสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง และกองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ การศึกษาประเภทนี้ แบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก และยังมีการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมสำหรับคฤหัสถ์ เรียกว่า ธรรมศึกษา มี ๓ ชั้น คือ ธรรมศึกษาชั้นตรี ธรรมศึกษาชั้นโท และธรรมศึกษาชั้นเอก

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ทำให้ทราบการบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

๑.๗.๒ ทำให้ทราบในการบริหารหลักสูตรนักธรรมอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

๑.๗.๓ ทำให้ทราบปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

๑.๗.๔ นำองค์ความรู้ที่ได้ค้นพบจากการวิจัยเรื่องการบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ไปใช้หรือประยุกต์ ใช้ให้เหมาะสมกับวัดในแต่ละแห่งต่อไป

บทที่ ๒

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัย เรื่องการบริหารหลักสูตรนักระดมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยศึกษาเอกสาร แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งการนำเสนอออกเป็น ๗ ส่วน ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตร
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอน
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการวัดผลและการประเมินผล
- ๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม
- ๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษานักระดม
- ๒.๗ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับหลักอิทธิบาท ๔
- ๒.๘ ข้อมูลพื้นที่การวิจัย
- ๒.๙ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๑๐ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

เมื่อกล่าวถึงคำว่า การบริหารส่วนใหญ่มักจะนึกถึงการบริหารราชการคำศัพท์ที่ใช้มี ๒ คำ คือ การบริหาร (Administration) นิยมใช้กับการบริหารราชการหรือการจัดการเกี่ยวกับนโยบาย คำศัพท์อีกคำหนึ่ง คือ การจัดการ (Management) นิยมใช้กับการบริหารธุรกิจเอกชนหรือการดำเนินการตามนโยบายที่กำหนดไว้ อย่างไรก็ตามคำว่า การบริหารกับคำว่า การจัดการใช้แทนกันได้ มีความหมายเหมือนกันนักบริหารและนักวิชาการให้คำจำกัดความของคำว่า การบริหารหรือการจัดการไว้ต่าง ๆ กันตามทัศนะของแต่ละบุคคลที่สำคัญไว้ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของการบริหารจัดการ

๑. P = Plan ขั้นตอนการวางแผนครอบคลุมถึงการกำหนดกรอบหัวข้อที่ต้องการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ซึ่งรวมถึงการพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงาน ฯลฯ พร้อมทั้งพิจารณาว่ามีความจำเป็นต้องใช้ข้อมูลใดบ้างเพื่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงนั้น โดยระบุวิธีการเก็บข้อมูลและกำหนดทางเลือกในการปรับปรุงให้ชัดเจน ซึ่งการวางแผนจะช่วยให้กิจการ

สามารถคาดการณ์สิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคต และช่วยลดความสูญเสียต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ ทั้งในด้านแรงงาน วัตถุดิบ ชั่วโมงการทำงาน เงิน และเวลา

๒. D = Do ขั้นตอนการปฏิบัติ คือ การลงมือปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตามทางเลือกที่ได้กำหนดไว้ในขั้นตอนการวางแผน ซึ่งในขั้นตอนนี้ต้องมีการตรวจสอบระหว่างการปฏิบัติด้วยว่าได้ดำเนินไปในทิศทางที่ตั้งใจหรือไม่ เพื่อทำการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปตามแผนการที่ได้วางไว้

๓. C = Check ขั้นตอนการตรวจสอบ คือ การประเมินผลที่ได้รับจากการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง เพื่อให้ทราบว่า ในขั้นตอนการปฏิบัติงานสามารถบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้หรือไม่ แต่สิ่งสำคัญก็คือ ต้องรู้ว่าจะตรวจสอบอะไรบ้างและบ่อยครั้งแค่ไหน เพื่อให้ข้อมูลที่ได้จากการตรวจสอบเป็นประโยชน์สำหรับขั้นตอนถัดไป

๔. A = Action ขั้นตอนการดำเนินงานให้เหมาะสมจะพิจารณาผลที่ได้จากการตรวจสอบซึ่งมีอยู่ ๒ กรณี คือ ผลที่เกิดขึ้นเป็นไปตามแผนที่วางไว้ หรือไม่เป็นไปตามแผนที่วางไว้ หากเป็นกรณีแรก ก็ให้นำแนวทางหรือกระบวนการปฏิบัตินั้นมาจัดทำเป็นมาตรฐาน พร้อมทั้งหาวิธีการที่จะปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นไปอีก ซึ่งอาจหมายถึงสามารถบรรลุเป้าหมายได้เร็วกว่าเดิม หรือเสียค่าใช้จ่ายน้อยกว่าเดิม หรือทำให้คุณภาพดียิ่งขึ้นก็ได้ แต่ถ้าหากเป็นกรณีที่สอง คือ ผลที่ได้ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ตามแผนที่วางไว้ ควรนำข้อมูลที่รวบรวมไว้มาวิเคราะห์และพิจารณาว่าควรจะดำเนินการอย่างไร เช่น มองหาทางเลือกใหม่ที่น่าจะเป็นไปได้ ให้ความพยายามให้มากขึ้นกว่าเดิม ขอความช่วยเหลือจากผู้รู้ หรือเปลี่ยนเป้าหมายใหม่ เป็นต้น^๑

ทฤษฎีการบริหารจัดการ เกิดจากหลายแนวคิด อันประกอบหลายขั้นตอน การบริหารเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ การบริหารเป็นสาขาวิชาที่มีการจัดการระเบียบอย่างเป็นระบบ คือ มีหลักเกณฑ์และทฤษฎีที่พึงเชื่อถือได้ เพราะมีทฤษฎีและหลักการมากมายในการบริหารที่นำมาทดลองได้พิสูจน์ได้ว่าเป็นจริง การนำไปใช้ให้ได้ผลหรือไม่นั้นเป็นศิลป์ คือ ผู้นำไปใช้ต้องมีศิลปะการบริหารยังอาจหมายถึง กระบวนการอย่างหนึ่งภายในองค์การซึ่งมีลำดับการทำงานเป็นขั้นตอน มีกลุ่มบุคคลเป็นกลไกสำคัญในการบริหารงาน มีเงินทุนเครื่องจักร และวัสดุครุภัณฑ์ต่างๆเป็นองค์ประกอบด้วย^๒

ผู้บริหารงานที่ดีจะต้องมีวิธีการบริหารงานที่จะทำให้ชนะใจลูกน้อง ธรรมชาติสำหรับผู้บริหารงาน คือ จะต้องมีความหนักแน่นมั่นคงและสามารถเป็นเสาหลักในการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ลูกน้องได้ มีความสามารถในการแบ่งงานให้ลูกน้องทำตามความชำนาญของแต่ละบุคคลและรู้จัก

^๑ ความคิดของ ดร.วอลเตอร์ เอ. ชิวฮาร์ต (PDCA) Shewhart, Walter Andrew. **Statistical Method from the Viewpoint of Quality Control.** (New York: Dover, 1939).

^๒ ธีรวุฒิ บุญยโสภณ และวีระพงษ์ เฉลิมจิระรัตน์, **องค์การและการจัดการ,** (กรุงเทพมหานคร : อักษรปริทรรศน์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๒.

กระจายอำนาจให้แก่ลูกน้องได้ช่วยแบ่งเบาภาระของตนเองดังนั้น ผู้บริหารงานที่ดีจึงเป็นผู้ที่คอยดูแลภาพรวมในการทำงานของบุคคลในองค์กร^๓

ศิลปะแห่งการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น ซึ่งนักบริหารมีหน้าที่ในการวางแผน จัดองค์กรอำนวยการและควบคุมทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรอื่นๆ ให้ดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ หน้าที่ของนักบริหารมีอยู่ ๕ ประการ คือ การวางแผน(Planning) การจัดองค์กร(Organizing) การแต่งตั้งบุคลากร(Staffing) การอำนวยการ (Directing) และการควบคุม (Controlling) แม้ว่าหน้าที่ของนักบริหารทั้ง ๕ ประการ จะถูกกำหนดโดยวิชาการสมัยใหม่ก็ตาม แต่เมื่อว่ากันทางปฏิบัติแล้ว คนไทยเราก็มักบริหารบ้านเมืองแบบนี้มานานแล้ว หน้าที่ของนักบริหารปรากฏชัดเจนในการปฏิบัติขององค์การตั้งแต่สมัยโบราณ^๔

กระบวนการที่ผู้จัดการใช้ศิลปะและกลยุทธ์ต่างๆ ดำเนินกิจการตามขั้นตอนต่างๆ โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในองค์การ การตระหนักถึง ความสามารถ ความถนัด ความต้องการและความมุ่งหวังด้านความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงานของสมาชิกในองค์การควบคู่ไปด้วยองค์การจึงจะสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้^๕

การบริหารเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ซึ่งเป็นสาขาวิชาที่มีการจัดระเบียบอย่างมีระบบ กล่าวคือ มีหลักการ กฎเกณฑ์และทฤษฎีที่เชื่อถือได้ อันเกิดจากการค้นคว้าเชิงวิทยาศาสตร์เพื่อประโยชน์การบริหารงานจึงเป็นศาสตร์ทางสังคม ที่อยู่ในกลุ่มเดียวกับวิชาจิตวิทยา สังคมวิทยาและรัฐศาสตร์แต่ถ้าพิจารณาการบริหารงานในลักษณะของการปฏิบัติที่ต้องอาศัยความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์และทักษะของผู้บริหารงานแต่ละคนที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมายซึ่งเป็นการประยุกต์เอาความรู้หลักการและทฤษฎีไปปรับใช้ในการปฏิบัติงานเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม^๖

สรุป ได้ความว่า การบริหาร หมายถึง การควบคุมกิจการต่างๆ อันมีหลักการ กฎเกณฑ์ และทฤษฎีที่เชื่อถือได้ เพื่อประโยชน์ในการบริหารงาน การบริหารงานเป็นการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยอาศัยปัจจัยต่างๆ เป็นอุปกรณ์ในการดำเนินงานโดยมีกระบวนการบริหารงาน

^๓ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว. วชิรเมธี), **คนสำราญงานสำเร็จ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐), หน้า ๒๕ – ๓๒.

^๔ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), **คุณธรรมสำหรับนักบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๒-๓.

^๕ พะยอม วงศ์สารศรี, **องค์การและการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร : พรวนการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖.

^๖ จันทราณี สงวนนาม, **เอกสารประกอบการสอนบรรยายหลักสูตรผู้บริหารสถานศึกษาระดับสูง**, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ป., ๒๕๓๖), หน้า ๔.

๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ

จากการทบทวนเอกสารเกี่ยวข้องกับแนวคิดของการจัดการมีนักวิชาการให้ความหมายของการบริหารไว้แตกต่างกันตามทัศนะของแต่ละคนดังนี้

การวิวัฒนาการตามแนวคิดหลักหรือแนวคิดที่สำคัญๆ ทางการจัดการที่เกิดขึ้นและผ่านมา ๓ ยุค ได้แก่ ยุคแนวความคิดทางการจัดการสมัยดั้งเดิมยุคแนวความคิดทางการจัดการแนวพฤติกรรมศาสตร์ และยุคแนวความคิดทางการจัดการเชิงปริมาณ วิวัฒนาการของแนวคิดทางการจัดการที่สำคัญจะนำเสนอถึงปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่างๆ และแนวความคิดทางการจัดการซึ่งถูกนำมาใช้ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในยุคนั้นๆ และผลกระทบ ซึ่งมีผลต่อการออกแบบโครงสร้างขององค์การอันเป็นผลทำให้เกิดเป็นสภาวะการณ์ขององค์การที่มีส่วนในการกำหนดพฤติกรรมมนุษย์ขึ้นตามมา^๗ และสอดคล้องแนวคิดที่ว่ากระบวนการจัดการประกอบด้วย

๑. การวางแผน (Planning) เป็นการกำหนดหน้าที่การทำงานที่ต้องปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร โดยกำหนดว่าจะดำเนินการอย่างไรและดำเนินการเมื่อไร เพื่อให้ความสำเร็จตามแผนที่วางไว้ การวางแผนต้องควบคุมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว^๘

๒. การจัดองค์การ (Organizing) เป็นการมอบหมายงานให้บุคคลในแผนกหรือฝ่ายได้ปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามแผนที่วางไว้ เมื่อแผนกหรือฝ่ายประสบความสำเร็จก็จะทำให้องค์การประสบความสำเร็จไปด้วยดี

๓. การเป็นผู้นำ (Leading) เป็นการจูงใจ การชักนำ การกระตุ้นและชี้ทิศทางให้ดำเนินไปสู่เป้าหมาย โดยการเพิ่มผลผลิตและเน้นมนุษย์สัมพันธ์ทำให้เกิดระดับผลผลิตในระยะยาวที่สูงกว่าภาวะงานเพราะคนมักไม่ค่อยชอบภาวะงาน

๔. การควบคุม (Controlling) เป็นภาระหน้าที่ของผู้บริหาร ที่จะต้องรวบรวมข้อมูลเพื่อประเมินผลการดำเนินงาน เปรียบเทียบผลงานปัจจุบันกับเกณฑ์มาตรฐานที่ตั้งไว้ และทำการตัดสินใจไปตามเกณฑ์หรือไม่

และยังอาจหมายถึง กิจกรรมหลักทางการจัดการแบ่งออกเป็นกระบวนการซึ่งประกอบด้วยกิจกรรม ๔ ประการ คือ^๙

^๗ Stoner, James A.F. **Management**. Englewood Cliffs, (New York : Prentice Hall, 1978), p. 32.

^๘ Peter F. Drucker. **The Essential Drucker**, (USA: Collins Business, 2005).

^๙ Dalf, R.. **The New Era of Management: International Edition**. (Ohio : Thompson, 2006).

๑. การวางแผน (Planning) ประกอบด้วย การกำหนดขอบเขตของธุรกิจ ตั้งเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ ตลอดจนกำหนดวิธีการเพื่อให้สามารถดำเนินงานได้ตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ตั้งไว้

๒. การจัดองค์การ (Organizing) ประกอบด้วย การจัดบุคคล แบ่งแผนงาน และจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ ให้เหมาะสม สอดคล้องกับแผนงาน เพื่อให้องค์กรสามารถดำเนินการตามแผนให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดการวางแผนและการจัดการองค์การนี้จัดได้ว่าอยู่ในส่วนของการคิดซึ่งเป็นนามธรรมเพื่อให้ส่วนการคิดนี้นำไปสู่การกระทำที่สำเร็จเป็นรูปธรรมจะต้องอาศัยสมาชิกในองค์กรซึ่งหมายถึงตนเองและผู้อื่นร่วมกันทำงาน และเพื่อให้สมาชิกสามารถทำงานได้ตามความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่และบรรลุวัตถุประสงค์ จะต้องอาศัยกิจกรรมในลำดับต่อไปนี้ เรียกว่า การชี้นำ

๓. การชี้นำ (Leading) ประกอบด้วยเนื้อหา ๒ เรื่องสำคัญ คือ ภาวะผู้นำ (Leadership) ซึ่งเกี่ยวกับการพัฒนาตัวผู้บริหารเอง และการจูงใจ (Motivation) ซึ่งเกี่ยวกับการชักจูง หรือการกระตุ้นให้ผู้อื่นทำงานได้เต็มที่ตามความรู้ความสามารถ

๔. การควบคุมองค์การ (Controlling) เป็นการควบคุมองค์การให้การดำเนินงานต่างๆ ภายในองค์กร เป็นไปตามแผนงาน ความคาดหวังหรือมาตรฐานที่กำหนดและสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า กระบวนการจัดการประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ ๗ ประการ หรือเรียกว่า POSDCoRB ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้^{๑๐}

๑. การวางแผน (Planning) หมายถึง การวางแผนหรือการกำหนดการไว้ล่วงหน้าว่าจะทำอะไร ในการบริหารงานใด ๆ ก็ตามผู้บริหารจะต้องรู้จักวางแผน เพราะการวางแผนเป็นหลักที่สำคัญมูลฐานของกระบวนการบริหาร ผู้บริหารจะต้องตระหนักอยู่เสมอว่า แผนงานเป็นหลักและเป็นรากฐานของการปฏิบัติงานทั้งปวง ถ้าปราศจากแผนงานแล้วเป็นการยากที่ผู้บริหารจะทำงานให้ได้ผลดี การวางแผนในการบริหารนั้นอาจจัดเป็นแผนระยะสั้น หรือแผนระยะยาวก็ได้รูปแบบของแผนงานควรประกอบด้วยวัตถุประสงค์ นโยบาย แนวปฏิบัติและมาตรฐานของงาน ในการวางแผนนั้น ผู้บริหารจะต้องคำนึงอยู่เสมอว่า จะทำอะไร (What) จะทำอย่างไร (How) จะใช้เงินเท่าไร (Howmoney) จะมอบหมายให้ใครทำ (Who) และจะกระทำเมื่อไร (When) นอกจากนั้นผู้บริหารจะต้องคำนึงถึงสภาพภูมิศาสตร์ สภาพแวดล้อม ดินฟ้าอากาศ ระบบของสังคม พฤติกรรมของบุคคล ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็นที่ยึดถือของบุคคลในกลุ่มนั้น ๆ ด้วย

๒. การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง การจัดองค์การหรือหน่วยงาน โดยการจัดแบ่งงานขององค์การหรือของหน่วยงานเป็นหน่วยงานย่อย พร้อมทั้งวัตถุประสงค์กำหนดหน้าที่และความ

^{๑๐} Gulick, Luther and LyndallUrwick, **Paperson the Science of Administration**, (New York : Columbia University, 1973), p. 13.

รับผิดชอบของแต่ละส่วนงาน ตลอดจนกำหนดงานควบคุมและบังคับบัญชาในลักษณะหน่วยงานหลัก หน่วยงานที่ปรึกษา และหน่วยงานช่วย พร้อมทั้งกำหนด ช่วงการบังคับบัญชาไว้ด้วย ซึ่งตามปกติช่วง การบังคับบัญชาจะอยู่ระหว่าง ๓ - ๑๕ หน่วยงาน การจัดองค์การเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะถ้ามีการ จัดองค์การที่ดีจะช่วยให้เกิดความราบรื่นในองค์การนั้น ในการจัดองค์การอาจแสดงไว้ในรูปของ แผนภูมิองค์การ เพื่อให้เกิดการสื่อสารความเข้าใจในองค์การเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบ สายการบังคับบัญชา และการติดต่อ

๓. การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing) หมายถึง การดำเนินการบริหารงานบุคคลซึ่งเป็น กระบวนการสรรหาและคัดเลือกบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเข้ามาสู่หน่วยงาน มีการปฐมนิเทศและ มอบหมายงานให้ทั้งบุคคลใหม่ และบุคลากรเก่า มีการพิจารณาเรื่องความดีความชอบและสวัสดิการ เนื่องจากคนเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดของกระบวนการบริหาร ผู้บริหารพึงเอาใจใส่ชีวิตความเป็นอยู่ และความสุขความทุกข์ของผู้ร่วมงาน ดูแลผู้ร่วมงานของหน่วยงานให้อยู่ในสภาพที่จะปฏิบัติงานได้ อย่างเต็มความสามารถ มีการมอบหมายงานใหม่เหมาะสมกับบุคคล และให้ความเป็นธรรมแก่ ผู้ร่วมงานโดยเสมอภาคกัน ในการบริหารงานบุคคลในปัจจุบันมีใช้อยู่ ๒ ระบบ คือ

๓.๑ ระบบคุณธรรม (Merit system) เป็นระบบบริหารงานบุคคลที่ใช้หลักเกณฑ์ ๔ ประการ คือ

๓.๑.๑ หลักความเสมอภาค เช่น ใช้สิทธิสมัครสอบได้ทุกคน

๓.๑.๒ หลักความสามารถ เช่น ให้ผู้สอบได้คะแนนสูงกว่าได้รับการบรรจุก่อน

๓.๑.๓ หลักความมั่นคง เช่น ให้ผู้ร่วมงานได้รับความคุ้มครองเมื่อได้ปฏิบัติหน้าที่

๓.๑.๔ หลักความเป็นกลางทางการเมือง เช่น ห้ามข้าราชการฝักใฝ่ทางการเมือง

๓.๒ ระบบอุปถัมภ์ (Patronage system) เป็นระบบบริหารงานบุคคลที่ตรงข้ามกับ ระบบคุณธรรมส่วนใหญ่จะใช้ระบบเครือญาติ หรือระบบพวกพ้อง

๔. การอำนวยการ (Directing) เป็นขั้นตอนที่สำคัญในกระบวนการบริหารและเป็น บทบาทที่สำคัญของนักบริหาร เพราะการสั่งการและคำสั่งของผู้บริหารจะมีผลกระทบต่อพฤติกรรม ขององค์การหรือหน่วยงาน ซึ่งอาจจะเป็นไปตามแผนหรือเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ก็ได้การสั่งการ เป็นการตัดสินใจของผู้บริหาร ในการกำหนดให้ผู้ร่วมงานในการปฏิบัติงาน หรือดำเนินการในลักษณะใดลักษณะหนึ่งเป็นการตัดสินใจในการเลือกทางเดินขององค์การก็ได้ ในการสั่งการนั้นผู้บริหารอาจสั่ง การได้ ๒ วิธี คือ การสั่งการเป็นลายลักษณ์อักษร และการสั่งการด้วยวาจา ในการสั่งการนั้นมีข้อที่ ควรคำนึงถึง คือ

๔.๑ การสั่งการนั้นก่อให้เกิดประโยชน์ต่อองค์การเพียงใด

๔.๒ ผู้บริหารมีข้อมูล ผลการวิจัยและความคิดของนักวิชาการประกอบการตัดสินใจสั่ง การเพียงใด

๔.๓ คำนึงถึงความสามารถของผู้รับคำสั่งด้วยหรือยัง

๔.๔ ปัจจัยเกื้อกูลและอุปสรรคในการปฏิบัติงาน

๔.๕ เป็นคำสั่งที่ชัดเจน และเกิดความเข้าใจตรงกันระหว่างผู้สั่งและผู้รับคำสั่งหรือไม่

๕. การประสานงาน (Co-ordinating) หมายถึง การประสานงานระหว่างหน่วยงานหรือตำแหน่งที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการติดต่อสื่อสารภายในองค์กร เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรหรือหน่วยงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร การประสานงานระหว่างหน่วยงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร การประสานงานเป็นขั้นหนึ่งของกระบวนการบริหาร ซึ่งผู้บริหารจะต้องใช้เทคนิคในการส่งเสริม ชักจูง ตักเตือน แลช่วยเหลือให้ทุกหน่วยงานขององค์กร หน้าที่ขององค์กรเป็นจุดมุ่งหมายปลายทาง วัตถุประสงค์กำหนดขั้นตอนการปฏิบัติตามกำหนดเวลาและสถานที่ตลอดจนผู้รับผิดชอบ ทำให้ผู้เกี่ยวข้องทราบว่าในเวลาใด ใครทำอะไร ที่ไหน และทำอย่างไร เป็นการสะดวก ทุกฝ่ายในการติดต่อประสานงานเกี่ยวกับกระบวนการของการผลิตและผลผลิตต่อไป

๕.๑ วิธีการประสานงานภายในองค์กร

๕.๑.๑ จัดแผนผังแสดงสายงาน และกำหนดหน้าที่ของหน่วยงาน และตำแหน่งต่าง ๆ ให้ชัดเจน เพื่อป้องกันการปฏิบัติงานก้าวก่าย และซ้ำซ้อนกัน เมื่อหน่วยงานและเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายปฏิบัติงานตามที่กำหนดไว้ งานขององค์กรย่อมสอดคล้องกัน

๕.๑.๒ จัดให้มีระบบการติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจตรงกัน และเข้าใจซึ่งกันและกัน

๕.๑.๓ จัดให้มีคณะกรรมการเพื่อทำหน้าที่กำหนดหลักเกณฑ์ หรือกำหนดแนวปฏิบัติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจจัดตั้งเป็นคณะกรรมการประจำ และหรือคณะกรรมการเฉพาะกิจก็ได้

๕.๑.๔ การใช้วิธีการงบประมาณ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมให้การปฏิบัติงานของแต่ละหน่วยงานหรือแต่ละโครงการ ประสานงานกัน และบรรลุเป้าหมายอย่างมีเอกภาพ

๕.๑.๕ การติดตามผล เพื่อเป็นการติดตามผลงาน ความก้าวหน้าของงาน และหาทางแก้ไขข้อบกพร่อง และปัญหาต่าง ๆ

๕.๑.๖ การใช้วิธีติดต่อแบบ เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์ในสายงานที่เกี่ยวข้องโดยอาศัยการติดต่อแบบไม่เป็นทางการ และการใช้ความสัมพันธ์ส่วนบุคคล เพื่อช่วยให้ประสานงานเป็นไปด้วยดี

๕.๑.๗ การใช้เจ้าหน้าที่ติดต่อเฉพาะ โดยการเลือกใช้บุคคลที่มีความเหมาะสมที่จะทำหน้าที่ประสานงานโดยเฉพาะ เช่น มีบุคลิกภาพดี มีความสุภาพอ่อนโยน และพูดจาน่าฟัง

๕.๑.๘ จัดให้มีงานประชุมระหว่างสมาชิกในองค์กร โดยมีการจัดงานเลี้ยงสังสรรค์ประชุมสังสรรค์เพื่อพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสานงานกันทางอ้อมด้วย

๕.๒ วิธีประสานงานระหว่างองค์การ

๕.๒.๑ การกำหนดสิทธิและหน้าที่ขององค์การ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในสิทธิหน้าที่ขององค์การ จึงควรกำหนดสิทธิและหน้าที่ขององค์การให้ชัดเจน เพื่อหลีกเลี่ยงการปฏิบัติงานซ้ำซ้อนและการขัดแย้งกัน

๕.๒.๒ การแต่งตั้งคณะกรรมการผสม เพื่อให้เกิดความร่วมมือ ร่วมใจ จากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

๕.๒.๓ การใช้งบประมาณ เพื่อให้องค์การต่าง ๆ ปฏิบัติงานตามโครงการ และงานที่รับผิดชอบตลอดจนเพื่อป้องกันการปฏิบัติงานซ้ำซ้อน

๖. การรายงาน (Reporting) หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติ และการประชาสัมพันธ์ขององค์การในการบริหารนั้นผู้บริหารจะต้องดำเนินการตามกระบวนการบริหาร เริ่มจากการวางแผนการจัดองค์การ การบริหารงานบุคคล การสั่งการ การประสานงาน ต่อจากนั้นก็เป็นที่ของผู้บริหารที่จะต้องติดตามผลว่าสิ่งที่ได้สั่งการหรือมอบหมายให้แก่ผู้ร่วมงานนั้น ผลการปฏิบัติงาน รุดหน้าหรือไม่เพียงใด มีอุปสรรคและข้อขัดข้องประการใด ผลการปฏิบัติงานสอดคล้องและบรรลุเป้าหมายขององค์การหรือไม่ ทั้งนี้เพื่อจะได้เป็นการประเมินผลงานขององค์การ และประเมินผลการปฏิบัติงานของเพื่อนร่วมงานด้วย และจะได้เป็นข้อมูลในการรายงานผลการปฏิบัติงานต่อผู้บังคับบัญชา และประชาสัมพันธ์ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทราบด้วย

๗. งบประมาณ (Budgeting) หมายถึง การบริหารงบประมาณ ในการบริหารงานผู้บริหารมีภารกิจหน้าที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงบประมาณ มีภารกิจหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ ๒ ขั้นตอนคือขั้นตอนแรก ได้แก่ การจัดทำงบประมาณซึ่งเป็นการวางแผนล่วงหน้าในการขอเงินเพื่อจัดซื้อหรือจัดจ้างหรือค่าใช้จ่าย และขั้นตอนที่สอง ได้แก่ การดำเนินการใช้เงินเพื่อจัดซื้อหรือจัดจ้างตามงบประมาณที่ได้รับนั้น

และยังอาจหมายถึง หน้าที่ของผู้บริหาร ซึ่งผู้บริหารจะต้องปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลของทั้งผู้ร่วมงานและผลจากการปฏิบัติงานอีกด้วย ผลงานของฟาโยล์ได้รับการยอมรับว่าเป็นผลงานที่เข้ามาเสริมแนวความคิดของเทย์เลอร์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น กล่าวคือแนวความคิดของเทย์เลอร์จะให้ความสำคัญกับการจัดการในระดับปฏิบัติการส่วนฟาโยล์จะเน้นการจัดการในระดับสูง และฟาโยล์ได้ให้แนวคิดในการจัดการที่เป็นประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการได้แก่ การวางแผน เป็นการคาดการณ์ถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อผลผลิตขององค์การจึงต้องมีการวางแผนทางการปฏิบัติไว้ล่วงหน้า เช่น การกำหนดผลผลิต ปริมาณ ต้นทุน เวลา คุณภาพ เป็นต้นการจัดองค์การ เป็นการจัดโครงสร้างของงานและมีการกำหนดอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบให้แก่ผู้ปฏิบัติในแผนกต่างๆ เช่น แผนกจัดซื้อ แผนกตรวจสอบผลผลิต เป็นต้น การบังคับบัญชา เป็นการกำหนดหรือวางหลักเกณฑ์ในการบังคับบัญชา ได้แก่ นโยบาย กฎ ระเบียบ ให้ผู้ปฏิบัติ

ได้ยึดถือเพื่อให้การผลิตเป็นไปด้วยความราบรื่น การประสานงานเป็นการกำหนดภาระหน้าที่แผนกต่างๆ ให้เชื่อมโยงกับงานของทุกคนให้ประสานและเข้ากันได้และการควบคุมเป็นกิจกรรมในการกำกับกิจกรรมการผลิตหรือให้บริการที่ทำให้เป็นไปตามแผนที่ได้กำหนดไว้

นอกจากหลักเกณฑ์ข้างต้นแล้ว ฟาโยล์ได้ให้เสนอแนวทางและหลักเกณฑ์ของการบริหารงานที่สำคัญไว้ ๑๔ ข้อดังนี้

๑. อำนาจ หน้าที่และความรับผิดชอบ เป็นสิ่งที่แยกจากกันมิได้ ผู้ที่มีอำนาจหน้าที่นั้นจะต้องมีความรับผิดชอบต่อผลงานที่ตนได้ออกคำสั่งไป และผู้ปฏิบัติที่รับผิดชอบในงานใดก็ตามจะต้องมีอำนาจและหน้าที่ในการปฏิบัติด้วยเพื่อให้งานนั้นสำเร็จลุล่วงลงได้

๒. หลักการที่มีผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียว ผู้ปฏิบัติงานกิจกรรมใดๆ ควรได้รับคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียวทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้เกิดความขัดแย้งระหว่างบุคลากรในองค์การ

๓. หลักของการมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน คือ กิจกรรมของกลุ่มที่มีเป้าหมายเดียวกันควรจะต้องดำเนินไปในทิศทางเดียวกันตามหน้าที่ที่กำหนดไว้

๔. หลักการธารังไว้ซึ่งสายงาน คือ สายการบังคับบัญชาจากระดับสูงมายังระดับล่างตามหลักการมีผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียวและช่วยให้เกิดระเบียบในการส่งต่อข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน

๕. หลักการแบ่งงานกันทำ คือ การแบ่งงานกันทำตามความถนัดทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามหลักของการใช้ประโยชน์จากแรงงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุดจนได้รับผลผลิตเพิ่มขึ้นเนื่องจากการลดเวลาของการเรียนรู้งานให้น้อยลงและเพิ่มทักษะของการทำงานให้สูงขึ้น

๖. หลักการเกี่ยวกับระเบียบวินัย ระเบียบวินัยในการทำงานนั้นเกิดจากการปฏิบัติตามข้อตกลง ทั้งนี้โดยมุ่งเน้นที่จะก่อให้เกิดความเคารพ เชื่อฟัง และทำงานตามหน้าที่ด้วยความตั้งใจ

๗. หลักการถือประโยชน์ส่วนรวมเหนือกว่าประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งหลักการนี้ถือว่าส่วนรวมย่อมสำคัญกว่าส่วนบุคคลเพื่อที่จะทำให้เกิดผลสำเร็จตามเป้าหมายของกลุ่มนั้น

๘. หลักการให้ประโยชน์ตอบแทน การจ่ายผลประโยชน์ตอบแทนด้วยความยุติธรรมและให้เกิดความพึงพอใจแก่ทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายนายจ้างและลูกจ้างหรือบุคลากร

๙. หลักการรวมอำนาจไว้ส่วนกลาง ในการบริหารงานควรมีการรวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลางและเมื่อความรับผิดชอบได้ถูกมอบหมายให้แก่ผู้บริหารแล้ว อำนาจหน้าที่จะต้องมอบหมายไปด้วยเพื่อให้สามารถควบคุมงานต่างๆ ขององค์การไว้ได้อย่างเหมาะสม

๑๐. หลักความมีระเบียบเรียบร้อย โดยถือว่าทุกคนในองค์การจะต้องมีระเบียบและรู้ตำแหน่งหน้าที่ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในองค์การ รวมทั้งการกำหนดขอบเขตของงานที่ชัดเจน

๑๑. หลักความเสมอภาค ผู้บริหารต้องยึดหลักความยุติธรรมเป็นหลักปฏิบัติต่อผู้ใต้บังคับบัญชาทุกคนทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งความจงรักภักดี และการอุทิศตนเพื่องาน

๑๒. หลักความมั่นคงในงาน ผู้บริหารและคนงานต่างต้องใช้เวลาระยะหนึ่งเพื่อการเรียนรู้งาน การให้คนงานออกจากงานกลางคันย่อมเป็นการสิ้นเปลือง ดังนั้นผู้บริหารที่ดีควรใช้เวลาในการเรียนรู้งานเพื่อลดปัญหาด้านการปรับตัวของคนงาน

๑๓. หลักความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ โดยผู้บังคับบัญชาควรที่จะเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติได้ใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของตนเองในการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาขององค์กร จะทำให้ผู้ปฏิบัติรู้สึกถึงความมีส่วนร่วม ความเป็นเจ้าขององค์กร และรับผิดชอบต่อผลงาน เป็นต้น

๑๔. หลักความสามัคคี ซึ่งเน้นถึงการทำงานที่เป็นกลุ่มและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะมีส่วนช่วยส่งเสริมให้การทำงานเป็นคณะทำงาน และสมาชิกทุกคนสามารถปฏิบัติงานสู่เป้าหมายร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๑}

สรุปได้ว่า การจัดการ หมายถึง การนำเอาความรู้ความสามารถในการใช้กำลังคนเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไม่ว่าจะสำเร็จด้วยตนเองหรือด้วยการอาศัยผู้อื่นก็ตามรวมทั้งเป็นการจัดการด้านทรัพยากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากที่สุดเพื่อตอบสนองทางด้านการจัดการเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ของทุกคนในองค์กร

๒.๑.๓ แนวคิดเกี่ยวกับพุทธวิธีบริหาร

เริ่มต้นจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้และทรงตัดสินใจที่จะทรงสอนธรรมนั้นแก่เหล่าสรรพสัตว์ มีบุคคลไม่มากนักที่พระพุทธองค์ทรงรู้จักในขณะนั้น ทรงเลือกปัญจวัคคีย์ ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่มีฤทธิในดวงตาน้อย^{๑๒} เป็นบทพิสูจน์ว่า หลักธรรมที่ตรัสรู้นี้มีผู้ที่สามารถจะรู้ตามได้หรือไม่ และเป็นการบริหารบุคคลากรไปด้วย บริหารด้วยวิธีการคัดเลือกบุคคลที่จะทรงสอนซึ่งมีภูมิธรรมในระดับหนึ่งแล้ว จึงเกิดหลักการบริหารเวไนยสัตว์ตามภูมิธรรมโดยเปรียบเทียบกับดอกบัว จะเห็นได้ว่าการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์นั้นใช้วิธีการบริหารบุคคลากรมาโดยตลอด แม้ในช่วงปลายของยุคพุทธกาลก็ได้ตรัสในลักษณะของการบริหารบุคคลากรไว้ว่าไม่ตั้งผู้ใดขึ้นมาแทนพระองค์แต่ยกให้ธรรมและวินัยเป็นศาสดาแทนดังพุทธพจน์ในทีฆนิกายความว่า “ธรรมและวินัยอันนั้นจักเป็นศาสดาแห่งพวกเธอ”^{๑๓} ดังนั้นการบริหารบุคคลากรในพระพุทธศาสนาจึงมีกระบวนการที่เริ่มต้นจากพระพุทธเจ้า และถ่ายทอดสู่ธรรมวินัยในที่สุด และยังคงสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน การศึกษากระบวนการบริหารงานบุคคลากรในพระพุทธศาสนาในงานวิจัยนี้ใช้หลักในหน้าที่ของนักบริหารเป็นกรอบในการศึกษา โดยหน้าที่ของนักบริหารมีอยู่ ๕ ประการ ตามอักษรภาษาอังกฤษทั้งห้า คือ POSDC^{๑๔}

^{๑๑} Gatewood, Robert D., Taylor, Robert, & Ferrell, .O. C. **Management: Comprehensive analysis, and application**, (New jersey: Richard D. Irwin, 1995), pp. ๔๐-๔๑.

^{๑๒} ม.อ. (ไทย) ๒๒/๒๔๙/๓๓๓.

^{๑๓} ที.ม. (ไทย) ๑๓/๑๔๑/๓๒๐.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒

P. คือ Planning หมายถึง การวางแผน เป็นการกำหนดแนวทางดำเนินงานในปัจจุบัน เพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์เพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร

O. คือ Organizing หมายถึง การจัดองค์กร เป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของ สมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กร มีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ

S. คือ Staffing หมายถึง งานบุคลากร เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากร และการใช้คนให้เหมาะกับงาน

D. คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตาม แผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี และมีภาวะผู้นำ

C. คือ Controlling หมายถึง การกำกับดูแล เป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงาน ภายในองค์กรรวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร^{๑๕}

หลักการบริหารทั้ง ๕ นี้เป็นหลักสากลซึ่งนำมาใช้กันอยู่ทั่วไป อีกทั้งนำไปศึกษาวิเคราะห์ เปรียบเทียบกับองค์ความรู้ในการบริหารอื่นๆ กันอย่างกว้างขวางนำไปสู่การเกิดองค์ความรู้ใหม่เป็น ประโยชน์ต่อการบริหารการจัดการองค์กรอย่างมาก ในงานวิจัยนี้ จะได้แสดงให้เห็นว่า หน้าที่ ๕ ประการนี้ มีแล้วในพระพุทธศาสนา

๒.๑.๓.๑ พุทธวิธีในการวางแผน

แม้ว่าการบริหารบุคลากรในพระพุทธศาสนาจะเริ่มตั้งแต่มีผู้รู้ตาม หรือมีสาวกองค์แรก เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา โดยเกิดขึ้นในวันอาสาฬหบูชา คือเมื่อพระพุทธเจ้า “ทรงแสดงธรรมเทศนา เป็นครั้งแรกแกปัญจวัคคีย์ซึ่งถือว่าพระรัตนตรัยเกิดขึ้นแล้วในพระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธเจ้าต้อง บริหารคณะสงฆ์ตั้งแต่นั้นมา” แต่ก่อนหน้านั้นหลังจากที่ตรัสรู้ใหม่ ๆ ทรงประทับอยู่ตามลาพัง พระองค์เดียว “เพื่อทำจิตให้เป็นสมาธิ อยู่ในป่าเป็นเวลาถึง ๔๙ วันหรือ ๗ สัปดาห์สำหรับการที่จะ ประมวลความรู้ที่ได้ตรัสรู้แล้ว ให้เข้าเป็นระเบียบ”^{๑๖} และได้ทรงทบทวนไตร่ตรองธรรมอันพิเศษที่ได้ ค้นพบ จนกระทั่งตัดสินใจที่จะสอนเวไนยสัตว์แล้วและทรงวางแผนที่จะแสดงธรรมแกปัญจวัคคีย์ แสดงให้เห็นว่าแม้จะยังไม่มีคณะสงฆ์ ยังไม่มีการบริหารบุคลากรเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา แต่ก็มี การวางแผนเกิดขึ้นแล้วในพระพุทธศาสนาเมื่อพระพุทธเจ้าทรงตัดสินใจที่จะแสดงธรรม โดยพระองค์ ทรงวางแผนว่าจะแสดงธรรมแก่ผู้ที่มีคุณสมบัติเข้าเกณฑ์นี้คือเป็นผู้ “รู้ทั่วถึงธรรมนี้ได้ฉับพลันเป็นผู้ ฉลาด เฉียบแหลม มีปัญญา มีธูลีในตาน้อย”^{๑๗} หลังจากนั้น พระองค์เองทรงเลือกที่จะไปประกาศ

^{๑๕} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีในการบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓ - ๕.

^{๑๖} จานงค์ ทองประเสริฐ, **แผนการกุศลสภาพของเจ้าชายสิทธัตถะ**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๗), หน้า ๓๓.

^{๑๗} วิ.ม. (ไทย) ๖/๑๐/๓๙.

ธรรมแก่เจ้าลัทธิในแคว้นมคธใน หลังจากภิกษุชฎิลได้บรรลุอรหัตตผลแล้ว พระพุทธองค์เสด็จไปยัง กรุงราชคฤห์ พร้อมด้วยพระอรหันต์ชฎิลจำนวน ๑,๐๐๐ พระเจ้าพิมพิสารพร้อมด้วยราชบริพารเข้าเฝ้า พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมว่าด้วยอริยสัจ ๔ ผลทำให้ พระราชาและข้าราชการส่วนใหญ่ได้บรรลุโสดาปัตติผลสิ่งเหล่านี้เป็นพุทธวิธีในการวางแผนอย่างมีรูปแบบเป็นขั้นตอน โดยเริ่มจาก

๑. สรรหาผู้รู้ตาม

๒. ผู้ที่รู้ตามแตกตัวออกหาผู้รู้ตามทวีจำนวนมากขึ้น

๓. เมื่อมีผู้รู้ตามมาก จึงต้องหาผู้อุปถัมภ์พระศาสนา ได้พระเจ้าพิมพิสาร ผู้มีอำนาจมาก และทรัพย์มากเข้ามาเป็นผู้บำรุงพระพุทธศาสนาในกิจการของฆราวาส

พุทธวิธีนี้ทำให้การประกาศพระศาสนาของพระพุทธเจ้า ก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วใช้เวลาในช่วงพรรษาแรกพระพุทธศาสนาก็สามารถตั้งมั่นในแคว้นมคธได้แล้ว อีกทั้งพระอรหันต์ที่พระพุทธเจ้าส่งออกไปเผยแผ่พระศาสนานั้น เป็นผลให้มีผู้ต้องการที่จะบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนาจำนวนมาก จนพระพุทธเจ้าต้องทรงอนุญาตให้สาวกทั้ง ๖๐ รูป “สามารถที่จะบวชกุลบุตรได้เนื่องจากพระพุทธองค์ทรงเห็นความไม่สะดวกของภิกษุและกุลบุตรผู้ประสงค์จะบวช ที่ต้องเดินทางมาจากที่ต่าง ๆ กัน ทุรกันธาร ด้วยตั้งใจที่จะให้พระพุทธองค์บวช จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุบรรพชาและอุปสมบทกุลบุตร ณ ชนบทนั้น ๆ โดยวิธีไตรสรณคมน์”^{๑๘}

๒.๑.๓.๒ พุทธวิธีในการจัดองค์กร

พุทธวิธีในการจัดองค์กรนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้หลักการกระจายอำนาจ ด้วยการมอบอำนาจการจัดการในเรื่องต่าง ๆ ให้กับสงฆ์มีอำนาจในกิจการต่าง ๆ ของสงฆ์ ที่เรียกว่า สังฆกรรมกิจที่สงฆ์จะพึงทำ มอบอำนาจให้สงฆ์มีอำนาจรับสมาชิกใหม่เข้าหมู่สงฆ์ด้วยการบวชแบบญัตติจตุตถกรรม การตั้งบุคคลให้เหมาะสมกับงานหรือการตั้งเขตทัคคะ เป็นการตั้งภิกษุผู้มีความชำนาญในด้านต่าง ๆ รับผิดชอบหน้าที่นั้นๆ ส่วนพระพุทธองค์เองทรงเป็นธรรมราชา คือผู้บริหารสูงสุดในองค์กรพระพุทธศาสนา ดังที่ทรงตรัสว่า “เราเป็นพระราชา เป็นราชาโดยธรรม”^{๑๙} พุทธวิธีในการจัดองค์กรในพระพุทธศาสนา จึงมีรูปแบบที่แน่นอน ทั้งการรับสมาชิกใหม่ หน้าที่และอำนาจของสมาชิก มีเป้าหมายอย่างชัดเจนให้สมาชิกประพฤติปฏิบัติ เกิดการเกื้อกูลต่อกันและกันเพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ผู้บริหารสูงสุดอันเป็นธรรมราชาได้วางให้ไว้

^{๑๘} สุริย์ และ วิเชียร มีผลกิจ, พระพุทธกิจ ๔๕ พรรษา, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร : คอมฟอร์ม, ๒๕๔๕), หน้า ๖.

^{๑๙} ม.ม. (ไทย), ๒๑/๖๐๙/๒๕๐.

๒.๑.๓.๓ พุทธวิธีในการบริหารบุคลากร

วิธีบริหารงานบุคลากรของพระพุทธเจ้าในหลักการแล้วไม่ต่างจากวิธีการบริหารงานบุคลากรที่มีอยู่ในปัจจุบัน ด้วยการแบ่งสมาชิกในองค์กรออกเป็นแผนก (Department) เพื่อจะได้กำหนดหน้าที่ของบุคลากรให้ชัดเจน พระพุทธองค์ทรงจัดบุคลากรในพระพุทธศาสนาโดยแบ่งตามลักษณะทางกายภาพ ซึ่งจะบ่งบอกถึงหน้าที่ในตัวบุคคลนั่นเอง และบ่งบอกถึงหน้าที่ ที่สัมพันธ์ต่อกันจนผูกพันกันเป็นองค์กรพระพุทธศาสนาขึ้น เรียกว่า พุทธบริษัท ๔ (ชุมชน, ที่ประชุม, หมู่แห่งพุทธศาสนิก, ชุมชนชาวพุทธ)

๑. ภิกษุบริษัท
๒. ภิกษุณีบริษัท
๓. อุบาสกบริษัท
๔. อุบาสิกาบริษัท^{๒๐}

๒.๑.๓.๔ พุทธวิธีในการอำนวยการ

ในยุคพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้อำนวยการการเผยแผ่ธรรมในพระพุทธศาสนาโดยพระองค์เองแล้วค่อย ๆ กระจายอำนาจในการอำนวยการให้กับพระอรหันต์เถระผู้เป็นเอตทัคคะในด้านต่าง ๆ ช่วยกันทำหน้าที่เหล่านี้ จนถึงสิ้นยุคพุทธกาลอำนาจนี้ก็ถูกถ่ายทอดสู่ธรรมวินัย ดังพุทธดำรัสที่ตรัสกับพระอานนท์ “ดูก่อน อานนท์ ธรรมวินัยใดอันเราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมวินัยนั้นจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย เมื่อเราล่วงลับไป”^{๒๑} โดยมีคณะสงฆ์ทำหน้าที่อำนวยการตามหลักธรรมวินัย

พุทธวิธีในการอำนวยการคณะสงฆ์นั้น พระพุทธเจ้าได้ใช้หลักธรรมที่ทรงเทศนาแก่เหล่าสาวกและพระวินัยที่ทรงบัญญัติขึ้นไปตามเหตุ ทำให้การอำนวยการเป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีการอำนวยการ เพื่อให้งานในพระพุทธศาสนาดำเนินไปได้ด้วยดีนั้นต้องอาศัยภาวะผู้นำที่ไม่มีระบบการใช้กำลังบังคับ “การอำนวยการให้เกิดการดำเนินงานในพระพุทธศาสนาต้องอาศัยภาวะผู้นำเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะไม่มีระบบการใช้กำลังบังคับให้ปฏิบัติตามผู้นำในพระพุทธศาสนา การที่สมาชิกจะทำตามคำสั่งของผู้บริหารหรือไม่ จึงขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำในผู้บริหารเป็นสำคัญ”^{๒๒} เมื่อไม่มีการใช้กำลังบังคับ

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๒๙), หน้า ๒๑๙-๒๒๐.

^{๒๑} สุริย และ วิเชียร มีผลกิจ, *พระพุทธกิจ ๔๕ พรรษา*, (กรุงเทพมหานคร : คอมฟอร์ม, ๒๕๔๓), หน้า ๓๕๕.

^{๒๒} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *พุทธวิธีบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมะอินเตอร์เนต, ๒๕๕๔), หน้า ๑๕.

หรือพระเดชเพื่อให้ปฏิบัติตามแล้ว จึงต้องใช้พระคุณ ก็คือความเป็นผู้มีบุคลิกภาพที่จะนำพาให้ผู้อื่นปฏิบัติตามได้

๒.๑.๓.๕ พุทธวิธีในการกำกับดูแล

การกำกับดูแลสมาชิกในองค์กรของพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระวินัย เพื่อให้พระสงฆ์ใช้เป็นมาตรฐานควบคุมความประพฤติให้เป็นแบบเดียวกัน มีเกณฑ์ในการประเมินตนเอง มีระวางโทษเช่นเดียวกันกับกฎหมายบ้านเมือง โดยแบ่งเป็นครุอาบัติ (อาบัติหนัก) ผู้ล่วงละเมิดต้องขาดจากความเป็นภิกษุ ผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทนี้ ชื่อว่าปาราชิก ผู้พ่ายแพ้ ต้องสละสมณเพศ และไม่สามารถบวชได้อีก ในส่วนที่เหลือมีระวางโทษเช่นกันแต่สามารถแก้ไขได้ ด้วยการอยู่ปริวาสเท่าจำนวนวันที่ปกปิดไว้แล้วอยู่มาอีก ๖ ราตรี หรือการบัญญัติพระวินัยเป็นเครื่องช่วยให้พระสงฆ์มีวินัยในตนเองและมีเกณฑ์ในการประเมินตนเอง เมื่อเห็นว่าตนทำผิดพลาดไปจากมาตรฐานความประพฤติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ และความผิดพลาดนั้นไม่ร้ายแรงถึงขนาดต้องถูกขับออกจากหมู่คณะ หรือขาดจากความเป็นพระภิกษุ พระสงฆ์แต่ละรูปจะสารภาพความผิดต่อเพื่อนพระสงฆ์ด้วยกัน พิธีสารภาพเรียกว่า การแสดงอาบัติ ซึ่งลงท้ายด้วยคำสัญญาว่าจะไม่ทำผิดอย่างนั้นอีกต่อไป “น ปุณฺณ กิริสสามิ”^{๒๓} ผลของการกำกับดูแลโดยพระวินัย ควบคุมความประพฤติของหมู่ภิกษุ ทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้นาน

สรุป ได้ว่า พุทธวิธีบริหารนั้นเป็นการนำหลักคำสอนของพระพุทธเจ้านำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารปกครององค์กร ประกอบด้วยพุทธวิธีการวางแผน พุทธวิธีการจัดองค์กร พุทธวิธีการบริหารงานบุคคล พุทธวิธีในการอำนวยการ พุทธวิธีในการกำกับดูแล เพื่อให้เกิดผลประโยชน์มากที่สุดของส่วนรวม

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตร

๒.๒.๑ ความหมายของหลักสูตร

หลักสูตรเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาเพราะเป็นการกำหนดแนวทางในการจัดการศึกษาของประเทศให้กับผู้เรียนโดยเฉพาะเยาวชนนักเรียน เพราะเป็นผลโดยตรงต่อผู้เรียนสังคม และประเทศชาตินอกจากนี้หลักสูตรเป็นตัวนำในการที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ความรู้การถ่ายทอดวัฒนธรรม การเสริมสร้างทักษะ และการเสริมสร้างความเจริญให้กับนักเรียนไปทุก ๆ ด้าน

กระทรวงศึกษาธิการได้มีคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการที่ วก๑๑/๒๕๔๔ เรื่อง การใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๔๔ ได้กำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๔๔ มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข และมีความเป็น

^{๒๓} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมะอินทรี, ๒๕๕๔), หน้า ๒๐.

ไทยได้กำหนดจุดหมายข้อ ๑ ให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตนตามหลัก พระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมอันพึงประสงค์ หลักสูตร การศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นหลักสูตรที่มีมาตรฐานความรู้เป็นเครื่องกำหนดคุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียน หลักสูตรได้กำหนดให้มีมาตรฐานเกี่ยวกับศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ ๑๒ ปี หรือมาตรฐานกลุ่มสาระการเรียนรู้ ในกลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม และกรมวิชาการได้มีหนังสือลงในวันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๕ กำหนดแนวทางการจัดการเรียนรู้

สาระที่ ๑ ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม ในส่วนที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนานั้น สถานศึกษาควรจัดให้ผู้เรียนที่นับถือพระพุทธศาสนาได้เรียนรู้ประมาณ ๒ ชั่วโมงต่อสัปดาห์ เพื่อเน้นความเป็นคนดีมาตรฐานการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมในกลุ่ม สาระศาสนา ศีลธรรม และจริยธรรม มีดังนี้^{๒๔}

มาตรฐานการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

สาระที่ ๑ : ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม

มาตรฐาน ส ๑.๑ เข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ และสามารถนำหลักธรรมของศาสนามาเป็นข้อปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน

มาตรฐาน ส ๑.๒ ยึดมั่นในหลักศีลธรรม การทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม และ ศรัทธาในพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ

มาตรฐาน ส ๑.๓ ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรม และศาสนพิธีของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตน บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม สิ่งแวดล้อม เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุขระดับประถมศึกษาเพิ่มเนื้อหาสาระและเวลาเรียนในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตและกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย

สรุปการจัดสาระการเรียนรู้ด้านศีลธรรม และจริยธรรมที่จะประสบความสำเร็จผู้บริหารโรงเรียนจะต้องมีคุณธรรม การบริหารจัดการโดยใช้หลักเมตตาธรรม ครูมีความเป็นกัลยาณมิตร นักเรียนมีกิริยาจาสุภาพ มีน้ำใจ มีคุณธรรม พร้อมกันนั้นโรงเรียนเปิดกว้างสู่ชุมชนและสังคม พร้อมทั้งจะรับฟังความคิดเห็นเพื่อการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนสังคม ด้วยความเกื้อกูลกันและกันอย่างต่อเนื่อง

๒.๒.๒ ความสำคัญของหลักสูตร

การสอนในสถานศึกษาปัจจุบัน เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามที่ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติกำหนด ที่มีคุณสมบัติของการเป็นคนที่ดี เก่ง มีความสุขอย่างแท้จริง อันเป็นเป้าหมายแท้ของพุทธธรรมอยู่แล้วให้มีความชัดเจนขึ้น โดยผ่านการดำเนินงานของ "โรงเรียน วิถี

^{๒๔} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒. (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พรินทวาทกราฟฟิค จำกัด, ๒๕๔๒).

พุทธ" อันจะเป็นตัวอย่างที่จะขยายผลสู่การพัฒนาในโรงเรียนนอกจากนั้น กระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๔ ในหลักสูตรนี้มีเรื่องเกี่ยวกับมาตรฐานวิชาพระพุทธศาสนา เพียงไม่กี่บรรทัด ดังต่อไปนี้^{๒๕}

มาตรฐาน ส.๑.๑ เข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือ ศาสนา ที่ตนนับถือ และสามารถนำหลักธรรมของศาสนามาเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน

มาตรฐาน ส.๑.๒ ยึดมั่นในศีลธรรม การกระทำความดี มีความนิยมที่ดีงาม และศรัทธา ในพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ

มาตรฐาน ส.๑.๓ ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรม และศาสนพิธีของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตน บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม สิ่งแวดล้อมเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข" ส่วนผลจากการประชุมชี้แจงครั้งนี้สรุปเป็น ๓ ประการ ดังนี้

๑. นายกรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบต่อรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา และชื่นชมผังมโนทัศน์ของสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาพร้อมกับเสนอแนะให้สาระการเรียนรู้อื่น ทำผังมโนทัศน์เช่นเดียวกับสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา

๒. นายกรัฐมนตรีเห็นชอบให้สาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนามี ๑ หน่วยกิต (ในระดับมัธยมศึกษา คำว่า ๑ หน่วยกิต มีค่าเท่ากับ ๒ ชั่วโมงต่อสัปดาห์)

๓. ให้มีโรงเรียนวิถีพุทธนำร่องจังหวัดละ ๒ โรงเรียน ในปี ๒๕๔๖ เหตุที่ทำให้มีการพูดถึงโรงเรียนวิถีพุทธก็เพราะว่านายกรัฐมนตรีได้ถามความเห็นของที่ประชุมว่ารายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร ผู้เข้าประชุมได้อภิปรายสนับสนุนรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามที่นำเสนอ

อย่างไรก็ตาม การสอนวิชาพระพุทธศาสนาให้ได้ผลจะต้องนำไป บูรณาการเข้ากับชีวิตจริง เพื่ออบรมคุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็กที่สำคัญ คือ ต้องนิมนต์พระสงฆ์มา ช่วยสอนในโรงเรียน เหมือนกับโรงเรียนที่จัดโดยบางศาสนาก็ไม่สอนเฉพาะวิชาการ แต่เน้นเรื่อง กริยามรรยาทและอบรมคุณธรรมจริยธรรมด้วย โรงเรียนเหล่านั้น ประสบความสำเร็จในการอบรม คุณธรรมจริยธรรม เพราะมีบาทหลวงและแม่ชีทั้งหลายมาเป็นแบบอย่างอบรมดูแลเด็กอย่างใกล้ชิด ดังนั้นจึงควรมีโรงเรียนที่สอนเน้นเรื่องคุณธรรมจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา โดยนิมนต์ พระสงฆ์มาสอนในโรงเรียน เพื่อให้เป็นแบบอย่างทางศีลธรรมแก่เด็กและเยาวชนด้วยการ สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น โดยในเบื้องต้นมีโรงเรียนสมัครเข้าร่วมโครงการในรุ่นที่ ๑ ปี ๒๕๔๖ จำนวน ๘๙ โรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการจัดประชุมปฐมนิเทศโรงเรียนวิถีพุทธรุ่นที่ ๑ ณ พุทธมณฑล เมื่อวันที่ ๒๓

^{๒๕} UNESCO, Principal Regional Office for Asia and the Pacific, Education In Asia and the Pacific : Reviews reports and notes, (New York : Harper Collins, 1992). p 26.

มิถุนายน ๒๕๔๖ โดยสมเด็จพระพุทธปาพจนจารย์ วัดสระเกศ เป็นประธานเปิดการประชุม พระเทพ โสภณ เป็นวิทยากรบรรยายนำ จากนั้นกระทรวงศึกษาธิการได้เปิดรับสมัครโรงเรียนเข้าร่วมในโครงการ เรื่อยมา จนถึงวันนี้ (๕ ธันวาคม ๒๕๔๗) มีโรงเรียนวิถีพุทธทั่วประเทศกว่า ๑๕,๐๐๐ โรงเรียน^{๒๖} หลักสูตรถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการจัดการศึกษาทุกระดับ เพราะหลักสูตรยังเป็นเครื่องมือที่บ่งชี้ถึงแนวทางในการจัดการศึกษาและการเรียนการสอนใน โรงเรียน และหลักสูตรยังเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นโฉมหน้าของสังคมในอนาคตที่จะเป็นไปอย่างไรอีก ด้วย

สรุปได้ว่า หลักสูตรเป็นส่วนที่สำคัญในการจัดการศึกษาและการเรียนการสอน เพราะ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงแนวทางการจัดการศึกษาของประเทศฉะนั้นควรจัดครูเข้าสอนในชั้นเรียนตรง ตามความรู้ความสามารถและความถนัดของแต่ละคน เลือกสรรการจัดครูที่มีพฤติกรรมที่ดีมีความ เข้าใจในการสอน ให้สอดคล้องกันความรู้ความสามารถตรงกับหลักสูตร และแนะนำให้ครูใช้วัสดุ ท้องถิ่นมาประดิษฐ์เป็นสื่อการเรียนการสอน ให้ครูมีส่วนร่วม ในการวัดผลและประเมินผลจัด กิจกรรมเพื่อส่งเสริมการอ่าน การวางแผนที่ดีในการนำหลักสูตรไปใช้ให้เหมาะสมในวัยของนักเรียน หรือแนวทางที่กระทรวงกำหนดไว้ในแผนกำหนดการปฏิบัติงานของครู ในการจัดหลักสูตรการเรียน การสอนของครู เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนให้นำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถ คุณคุณธรรมและมีจริยธรรม อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ สืบต่อไป

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอน

๒.๓.๑ ความหมายของกระบวนการเรียนการสอน

ความหมายของกระบวนการเรียนการสอน หมายถึง กระบวนการจัดกิจกรรม ประสบการณ์ การเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามจุดหมายของหลักสูตร จำต้องเป็นกิจกรรมและ ประสบการณ์ที่ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้^{๒๗}

ความหมายของกิจกรรมการเรียนการสอนหมายถึง สภาพการณ์ของการจัดให้เกิด ประสบการณ์และการกระทำทุกสิ่งทุกอย่างที่จัดขึ้น จากความร่วมมือระหว่างผู้สอนและผู้เรียน เพื่อให้การเรียนการสอนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ น่าสนใจและผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลง

^{๒๖} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒๖.

^{๒๗} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, เอกสารการสอนชุดวิชาวิทยาการการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๐๗.

พฤติกรรมตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ โดยทั้งครูและนักเรียนร่วมกันดำเนินการต่างๆ เช่น ด้นคว้า อภิปราย การบรรยาย การอบรม การสาธิต การจัดนิทรรศการ และการศึกษานอกสถานที่ ฯลฯ^{๒๘}

ความหมายของกิจกรรมการเรียนการสอนหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่กระทำขึ้นเพื่อให้ การเรียนการสอนในครั้งนั้น ๆ ได้ผลดี หมายถึง การสอนของครูเป็นไปอย่างมีความหมาย นักเรียน ได้ทั้ง ความรู้และความสนุกสนานเพลิดเพลิน^{๒๙}

ความหมายของกิจกรรมการเรียนการสอนหมายถึง การสอนเป็นกระบวนการสร้างการ เรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบ ๓ ด้าน คือ

๑. การกำหนดวัตถุประสงค์ของการสอน ซึ่งมีความสำคัญที่ต้องชัดเจนว่า ต้องการให้ เกิด การเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงในด้านใดใน ๓ ด้าน คือ ด้านพุทธิพิสัย ได้แก่การเรียนรู้ที่เกิดใน สมอบในระดัความจำความเข้าใจ ด้านจิตพิสัย ได้แก่ การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในใจอาจเป็นความนึกคิด ความผูกพัน และด้านทักษะพิสัย ได้แก่ การเรียนรู้ที่ทำให้เกิดทักษะในระดับต่าง ๆ

๒. การกำหนดวิธีการสอน หลังจากได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการเรียนแล้ว จึงกำหนด วิธีการสอน ซึ่งสามารถแบ่งได้ ๔ ประเภทใหญ่ ๆ คือ การบรรยาย การอภิปรายการสัมมนา และการ เรียนโดยอิสระ

๓. การประเมินการเรียนการสอน ซึ่งหมายถึง การประเมินประสิทธิภาพของการสอน และการประเมินการเรียนรู้ของผู้เรียน ผลจากการประเมินการเรียนของผู้เรียน ผลจากการเรียน การสอนจะทำให้ทราบว่า ถึงเวลาที่ต้องปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอน เพื่อรักษามาตรฐานการศึกษา เรื่องใด และแนวคิดในการประเมินผลการเรียนรู้ของนักเรียนมี ๒ แบบ คือการอิงเกณฑ์และอิงกลุ่ม ซึ่งแต่ละแบบจะมีวัตถุประสงค์วิธีการที่จะประเมินแตกต่างกันบ้างการที่จะเลือกใช้จะต้องคำนึงถึง ประเภทของการเรียนการสอนด้วย^{๓๐}ความหมายของกิจกรรมการเรียนการสอนหมายถึง การกระทำ กิจกรรมต่างๆ ในการจัด ประสบการณ์ด้วยวิธีการต่างๆ ให้ผู้เรียนเกิดการเรียน และมีการพัฒนา ตนเองตรงตามเป้าหมายของหลักสูตรที่กำหนดไว้กระทรวงศึกษาธิการ^{๓๑} ได้สรุปไว้ว่า การจัดกิจกรรม การสอน ควรคำนึงถึงเรื่อง ต่อไปนี้

๑) จัดการเรียนการสอนโดยเน้นกระบวนการต่างๆ เพื่อที่จะนำความรู้และประสบการณ์ ที่ได้จากการเรียนไปใช้ประโยชน์การดำรงชีวิต จะต้องฝึกให้เรียนรู้ฝึกปฏิบัติจริง จนเกิดทักษะและ

^{๒๘} วไลพร คุณุทัย, **หลักการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๓๐), หน้า ๑๙.

^{๒๙} ทศนีย์ ศุภเมธี, **หลักการและการจัดการประถมศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๒), หน้า ๑๘๙.

^{๓๐} ประเสริฐ ธรรมโวหาร, **หลักสูตรและการจัดการมัธยมศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชา หลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏจันทรเกษม, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕๐.

ความชื่นชมที่ได้ปฏิบัติ กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ กระบวนการแสวงหาความรู้กระบวนการฝึกทักษะ กระบวนการจัดการ เป็นต้น

๒) จัดกิจกรรมการเรียนการสอน ให้ยืดหยุ่นได้ตามเงื่อนไข และสภาพความต้องการของท้องถิ่นหรือชุมชน เพื่อให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์ จากการเรียนรู้จากท้องถิ่นตน และเพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความรักรักและความผูกพันกับท้องถิ่นของตนเองด้วย

๓) นักเรียนค้นคว้าความรู้ สรุป และตัดสินใจด้วยตนเอง โดยที่ครูต้องฝึกให้นักเรียนรู้จักคิดให้ค้นคำตอบด้วยตนเอง รู้จักหาเหตุผล รู้จักเลือกตัดสินใจได้ถูกต้อง

๔) ภาพปฏิบัติควบคู่กับภาคทฤษฎี โดยให้มีเวลาปฏิบัติเพื่อให้เหมาะสมกับทฤษฎี

๕) ครูผู้ปฏิบัติการสอนใช้วิธีการสอนหลายวิธี ตามความเหมาะสมกับเนื้อหาวิชา

๖) ครูปฏิบัติการสอนใช้วิธีสอน โดยเน้นกระบวนการกลุ่มโดยให้นักเรียนทำงานเป็นกลุ่ม โดยให้หลักการ ร่วมกันคิด ร่วมกันเรียน ร่วมกันทำ ร่วมกันแก้ปัญหา และร่วมกันรับผลที่เกิดขึ้น ตามวิถีทางพื้นฐานของระบบประชาธิปไตย^{๓๑}

สรุปว่า กิจกรรมกระบวนการเรียนการสอน หมายถึง กระบวนการจัดกิจกรรมและประสบการณ์การเรียนรู้ ให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้ตามจุดหมายของการจัดกิจกรรมอันเป็นกระบวนการถ่ายทอดประสบการณ์ให้กับผู้เรียน ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ทั้งทฤษฎีและปฏิบัติ หรือการเรียนการสอน คือ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้เรียนให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสมด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย

๒.๓.๒ ความสำคัญของกิจกรรมการเรียนการสอน

กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตมีหน้าที่และการดำเนินงาน คือ กำหนด ออกแบบกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนาผู้เรียน โดยมีการดำเนินกิจกรรม ดังนี้

๑. คณะครู นักเรียนร่วมกันออกกฎ ระเบียบข้อบังคับของโรงเรียนเพื่อเป็นกรอบในการปฏิบัติ การควบคุม กำกับพฤติกรรมนักเรียน เพื่อฝึกปฏิบัติให้นักเรียนรู้กฎระเบียบกติกาของสังคม

๒. กิจกรรมกราบพระ ไหว้พระ สวดสวดตอนเช้า เมื่อนักเรียนมาถึงโรงเรียนจะกราบพระ ที่ศาลาพระ หรือที่เสาธงชาติ น้อมสวดสวดที่ สวดสวดคุณครู เพื่อปลูกฝังความรักความสามัคคี ความอ่อนน้อมถ่อมตน รวมทั้งพัฒนาสติ สมาธิแก่นักเรียน

๓. กิจกรรมเขตรับผิดชอบ โดยแบ่งเขตรับผิดชอบบริเวณและห้องต่างๆให้นักเรียนทำความสะอาด เก็บขยะ กวาดใบไม้ ถาก ถอนหญ้า จัดให้มีหัวหน้าประเมินผลการปฏิบัติงานและรายงานผลการปฏิบัติงานหลังเข้าแถวเคารพธงชาติ

^{๓๑} สุมิตร คุณานุกร, **หลักสูตรและการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๓๘),

๔. กิจกรรมเข้าแถวเคารพธงชาติ สวดมนต์ไหว้พระ ร้องเพลงสดุดีมหาราชาเพื่อฝึกสติ สมาธิแก่นักเรียน

๕. กิจกรรมอบรมนักเรียน ช่วงเช้าแถวเคารพธงชาติ ช่วงพักกลางวัน โดยผู้บริหาร ครู เหว ห้วนหน้านักเรียนอบรม ชี้แนะ แก้ไขพฤติกรรมนักเรียน รวมทั้งนำข้อมูลข่าวสาร ความรู้ มา นำเสนอให้กับนักเรียนเพื่อสร้างจิตสำนึก ปลุกสงคุณธรรม จริยธรรมแก่นักเรียน

๖. กิจกรรมพิจารณาอาหารก่อนรับประทานอาหารกลางวัน โดยให้นั่งสมาธิรอเพื่อนที่ยัง ตักอาหารไม่เสร็จ เมื่อพร้อมแล้วกล่าวบทบูชาคุณของข้าวพร้อมๆ กัน เพื่อให้กินเป็น กินอย่างมี สติ มี ปัญญาเข้าใจ

๗. กิจกรรมเข้าแถวสวดมนต์ นั่งสมาธิ แม่เมตตาช่วงพักกลางวัน โดยให้นักเรียน กราบ พระ สวดมนต์ นั่งสมาธิ แม่เมตตา เสร็จแล้วนักเรียนเล่านิทานคุณธรรมจากการแต่งเอง หรือ จากการ อ่านจากห้องสมุด กิจกรรมเชิดหุ่น กิจกรรมอ่านหนังสือ ประมาณ ๑๕ นาที โดยสลับ สับเปลี่ยน หมุนเวียนแต่ละกิจกรรมในแต่ละวัน เพื่อปลุกสงคุณธรรมจริยธรรม และเสริมสร้างปัญญา แก่นักเรียน

๘. กิจกรรมสวดมนต์สรวัญญะทุกเย็นวันศุกร์สุดสัปดาห์ โดยครูผู้รับผิดชอบโครงการจะ ควบคุมดูแล รวมทั้งอบรมนักเรียน และให้ข้อคิดต่าง ๆ เพื่อพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา

๙. กิจกรรมวันสำคัญทางพุทธศาสนาและพระมหากษัตริย์ โดยนำนักเรียนไปทำ กิจกรรม ที่วัดตามพิธีกรรมทางศาสนา ร่วมทำบุญ ร่วมพัฒนาและช่วยงานวัดตามโอกาสอันสมควร ได้แก่ วัน มาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันแม่แห่งชาติ วันพ่อแห่งชาติ เป็น ต้นกิจกรรม การเรียนการสอน เป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนเพราะกิจกรรมทั้งของ ผู้เรียนและ ผู้สอนที่เหมาะสมจะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริงนักวิชาการหลายท่าน ได้กล่าวถึง ความสำคัญของกิจกรรมการเรียนการสอนที่มีต่อการ เรียนรู้ไว้หลายประการ ดังนี้

- ๑) กิจกรรมช่วยสร้างความสนใจเด็ก
- ๒) กิจกรรมจะเปิดโอกาสให้นักเรียนประสบความสำเร็จ
- ๓) กิจกรรมจะช่วยปลุกสงความเป็นประชาธิปไตย
- ๔) กิจกรรมจะช่วยปลุกสงความรับผิดชอบ
- ๕) กิจกรรมจะช่วยปลุกสงและส่งเสริมความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
- ๖) กิจกรรมจะช่วยให้เด็กนักเรียนได้มีการเคลื่อนไหว
- ๗) กิจกรรมจะช่วยให้เด็กนักเรียนได้รู้สึกสนุกสนาน
- ๘) กิจกรรมช่วยให้เห็นความแตกต่างระหว่างบุคคล
- ๙) กิจกรรมช่วยขยายความรู้และประสบการณ์ของเด็กให้กว้างขวาง
- ๑๐) กิจกรรมจะช่วยส่งเสริมความงอกงามและพัฒนาการของเด็ก
- ๑๑) กิจกรรมจะช่วยส่งเสริมทักษะ

- ๑๒) กิจกรรมจะช่วยปลูกองเจตคติที่ดี
- ๑๓) กิจกรรมจะช่วยส่งเสริมให้เด็กรู้จักทำงานเป็นหมู่
- ๑๔) กิจกรรมจะช่วยให้เด็กเกิดความเข้าใจในบทเรียน
- ๑๕) กิจกรรมจะช่วยส่งเสริมให้เด็กเกิดความซาบซึ้ง ความงามในเรื่องต่าง ๆ

ดังนั้น ผู้สอนจึงไม่ควรละเลยที่จะจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้น่าสนใจให้สอดคล้องกับวัย สติปัญญาความสามารถของผู้เรียน และเนื้อหาของบทเรียนนั้น โดยต้องจัดอย่างมี จุดมุ่งหมาย การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

สรุปว่า กระบวนการเรียนความรู้ความเข้าใจ เป็นกระบวนการเรียนการสอนโดยเห็นว่า ถ้านำมาใช้ในการฝึกทักษะผู้เรียน น่าจะเป็นสิ่งที่ดี โดยเฉพาะการเรียนการสอนในรายวิชา พระพุทธศาสนา จะทำอย่างไรเพื่อให้ผู้เรียนสนใจการปฏิบัติมา จะต้องนำขั้นตอนต่างๆมาแตก ให้ ออกว่าเราจะออกแบบการเรียนการสอนในแต่ละขั้นตอนอย่างไร การกระตุ้นความสนใจหรือเตรียม ความพร้อมให้ผู้เรียนมีการสร้างความรู้ด้วยตนเอง ก็จะต้องนำความรู้ที่ได้เรียนมาแล้วมาสร้างใหม่ว่า ผู้เรียนจะมีกระบวนการคิดอย่างไร แล้วในกลุ่มก็ช่วยกันเรียนรู้ ครูคอยชี้จุดสำคัญที่ผู้เรียนพึง พิจารณาและให้กำลังใจเน้นให้ผู้เรียนมีความสามารถ ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และเป็นการแสวงหาคำตอบที่เป็นปัญหาหรือเป็นแนวคิดจากนั้นเป็นการสรุปแลกเปลี่ยนคำถาม คำตอบและจึงทำให้เกิดความรู้ใหม่คิดเป็นเหตุเป็นผล เป็นต้น

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการวัดผลและการประเมินผล

๒.๔.๑ เครื่องมือการวัดผลการเรียน

เครื่องมือการวัดผลมีหลายประเภท แต่ละประเภทมีลักษณะ วิธีใช้ และประโยชน์ต่างกัน การใช้เครื่องมือวัดผลแต่ละชนิดมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องทราบลักษณะประโยชน์และข้อจำกัด ต่าง ๆ ของเครื่องมือเหล่านั้น จึงจะสามารถใช้เครื่องมือวัดผลในการรวบรวมข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ เครื่องมือวัดผลการเรียนที่สำคัญดังนี้

๑. แบบทดสอบ หมายถึง ชุดของคำถามหรือกลุ่มของงานที่สร้างขึ้นเพื่อเร้าให้ผู้เรียน แสดงพฤติกรรมออกมา แบบทดสอบมีหลายประเภท แล้วแต่จะใช้เกณฑ์ใดในการจำแนก เช่น

๑.๑ จำแนกตามกระบวนการในการสร้าง ได้แก่ แบบทดสอบที่ครูสร้างและ แบบทดสอบ มาตรฐาน

๑.๒ จำแนกตามจุดประสงค์ในการวัด ได้แก่ แบบวัดผลสัมฤทธิ์แบบทดสอบวัด ความ ถนัด และแบบทดสอบวัดบุคลิกภาพ

๑.๓ จำแนกตามรูปแบบคำถามและวิธีตอบ ได้แก่ แบบทดสอบอัตนัยและ แบบทดสอบ ปรนัย

๑.๔ จำแนกตามลักษณะการตอบได้แก่แบบทดสอบภาคปฏิบัติแบบทดสอบเขียน ตอบ และแบบทดสอบ ด้วยวาจา

๑.๕ จำแนกตามเวลาที่กำหนดให้ตอบ ได้แก่ แบบทดสอบวัดผลความเร็วและแบบทดสอบความสามารถสูงสุด

๒. การสังเกต เป็นเครื่องมือวัดผลโดยการรวบรวมข้อมูลโดยใช้ประสาทสัมผัสต่างๆของ ผู้สังเกตเป็น เครื่องมือ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตา (เพื่อดู) และหู (เพื่อฟัง) เก็บข้อมูลตามที่ปรากฏโดยไม่แปลความหมายของข้อมูลนั้นตามความนึกคิดของผู้สังเกต

๓. แบบสำรวจรายการ เป็นเครื่องมือที่ใช้ประกอบการสังเกตอย่างหนึ่ง โดยใช้ผู้สังเกตทำเครื่องหมายลงในรายการที่สังเกตได้ แบบสำรวจรายการเป็นเครื่องมือวัดผลที่ใช้ตรวจสอบเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ

๔. การบันทึกย่อ เป็นการบันทึกพฤติกรรมหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่สังเกตได้โดยใช้ข้อความสั้น ๆ เกี่ยวกับสิ่งที่สังเกตได้ตามความเป็นจริง

๕. การจัดอันดับคุณภาพ เป็นการพิจารณาเรียงลำดับคุณภาพของงานหรือลักษณะบุคคลที่อยู่ในประเภทหรือกลุ่มเดียวกัน

๖. การสัมภาษณ์เป็นการรวบรวมข้อมูลโดยการซักถาม ถามตอบระหว่างครูและนักเรียน ผู้เรียนที่ถูกสัมภาษณ์และครูผู้สัมภาษณ์สามารถซักถามในรายละเอียดของข้อคำถามได้หากมีข้อสงสัยทำให้การสัมภาษณ์มีความเที่ยงตรงมากขึ้น

๗. แบบสอบถาม เป็นข้อคำถามที่สร้างขึ้นเพื่อสอบถามความคิดเห็นข้อเท็จจริงหรือเรื่องราวต่าง ๆ จากผู้เรียนที่ให้ตอบแบบสอบถาม คำถามในแบบสอบถามจะมีชนิดคำถามปลายเปิด และชนิดคำถามปลายปิด

๘. แบบสังคมมิติ เป็นเครื่องมือที่ใช้เพื่อศึกษาสถานภาพทางสังคมของบุคคลที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันว่ามีความสัมพันธ์กันในลักษณะใด เทคนิครวบรวมข้อมูลทางสังคมมิติทำได้หลายวิธี เช่น การทนายใคร่อย่ การสร้างสังคม เป็นต้น ผู้ที่ได้รับการเลือกจากสมาชิกในกลุ่มมากอาจกล่าวได้ว่า ลักษณะผู้นำหรือเป็นดาราประจำกลุ่ม ส่วนผู้ที่ไม่ถูกเลือกเลย อาจกล่าวได้ว่าเป็นแกะดำหรือผู้ที่มี ปัญหาควรได้รับการช่วยเหลือ

๙. การให้ปฏิบัติจริง เป็นการหาข้อมูลโดยการให้ผู้เรียนที่ถูกวัดปฏิบัติจริงเช่น ให้ทำรายงาน ให้ประดิษฐ์ชิ้นงาน เป็นต้น ในการตรวจผลงานมักใช้เกณฑ์การพิจารณา ๓ ด้าน ควบคู่กันไป ทั้งด้านปริมาณ คุณภาพ และวิธีการ

๑๐. การศึกษารายกรณี เป็นการศึกษาปัญหาใดปัญหาหนึ่งอย่างละเอียดลึกซึ้งทุกแง่มุม โดยใช้เครื่องมือหลายๆ ชนิด เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนที่จะค้นหาสาเหตุสำหรับพิจารณาแก้ปัญหาต่อไป

๑๑. การให้จินตนาการ เป็นการศึกษาลักษณะสภาพทางจิตใจของบุคคล โดยให้ผู้เรียนที่ถูกวัดสะท้อนลักษณะของบุคลิกภาพออกมาโดยไม่รู้ตัว เช่น ให้ต่อเติมประโยคจากข้อความที่กำหนดให้ให้อธิบายภาพที่เลื่อนรางหรือชวนสงสัย ให้แต่งเรื่องตามหัวข้อที่กำหนดให้พฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนที่ครูต้องการวัดผล มีหลายลักษณะและวิธีที่จะได้วัดพฤติกรรมเหล่านั้นก็มีหลายลักษณะเช่นกัน ซึ่งวิธีการวัดผลหนึ่ง ๆ จะวัดได้ดีและเหมาะสมเฉพาะพฤติกรรมบางลักษณะเท่านั้น บางกรณี ครูอาจใช้วิธีการวัดหลายอย่างประกอบกันเพื่อจะวัดผลพฤติกรรมลักษณะหนึ่ง ครูจึงจำเป็นต้องเลือกวิธีการวัดให้เหมาะสมกับลักษณะพฤติกรรมที่ต้องการวัด

๒.๔.๒ หลักการสำคัญของการวัดและประเมินผล

๑. เป็นการประเมินในสถานการณ์ที่ปฏิบัติจริง หรือเกี่ยวข้องในชีวิตจริง ผสมผสานไปกับการเรียนการสอน โดยสอดคล้องกับเป้าหมาย / ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

๒. เป็นการประเมินที่ครอบคลุมการแสดงออก การกระทำ กิจกรรม และกระบวนการทำงาน ผลงาน / ผลการกระทำ รวมถึงแฟ้มสะสมผลงานของผู้เรียน

๓. เน้นการประเมินความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การคิดค้น การใช้เหตุผล กระบวนการคิด การแก้ปัญหา การประยุกต์ใช้และการปรับปรุงพัฒนางาน

๔. เน้นการประเมินพัฒนาการ ค้นหาสิ่งที่ดีงามของผู้เรียน เป็นการประเมินเชิงบวกไม่ใช่การประเมินเพื่อจับผิดหรือค้นหาข้อบกพร่องและมีการนำข้อมูลจากการประเมินไปใช้เพื่อปรับปรุงและพัฒนาพฤติกรรมของผู้เรียนด้วย

๕. เป็นการประเมินที่ต่อเนื่อง โดยใช้วิธีการที่หลากหลาย และเหมาะสม

๖. เป็นการประเมินเชิงคุณภาพ โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนด โดยจำแนกองค์ประกอบของสิ่งที่ประเมิน และอธิบายถึงระดับคุณภาพของผลงาน / การปฏิบัติ (Rubric Assessment)

๗. เป็นการประเมินที่ผู้เกี่ยวข้องหลายด้านมีส่วนร่วมในการประเมิน ได้แก่ ผู้สอนผู้เรียน เพื่อนนักเรียน และผู้ปกครอง

๒.๔.๓ ขั้นตอนการดำเนินงานการวัดและประเมินผล

๑. กำหนดผู้ประเมิน ได้แก่ ผู้สอน ผู้เรียน เพื่อนนักเรียน และผู้ปกครอง

๒. กำหนดเป้าหมาย / วัตถุประสงค์ในการประเมิน

๓. กำหนดขอบเขต องค์ประกอบของสิ่งที่ประเมิน พร้อมทั้งระบุเกณฑ์การประเมิน

๔. เลือกวิธีการ และสิ่งที่ประเมินให้เหมาะสมสอดคล้องกับกิจกรรม และงาน

๕. กำหนดเวลา และสถานที่ที่จะประเมิน

๖. รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ และสรุปผลการประเมิน และนำผลการประเมินไปใช้พัฒนาผู้เรียน และการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

๒.๔.๔ วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการวัดและประเมินผล

การวัดและประเมินผลตามสภาพจริงในการเรียนการสอนตามหลักสูตรพระพุทธศาสนา นี้ จะผสมผสานไปกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ให้แก่ผู้เรียนในสถานการณ์ที่ผู้เรียนปฏิบัติจริง โดย เน้น ให้ครอบคลุมพฤติกรรม การแสดงออก กระบวนการ ผลผลิต และแฟ้มสะสมผลงาน ดังนั้นวิธีการ และ เครื่องมือที่ใช้มีหลากหลาย เช่น

๑. การสังเกต มีทั้งการสังเกตอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ สามารถทำได้ ตลอดเวลาทั้งในระหว่างการเรียนการสอนหรือทำกิจกรรมอื่น ๆ นอกห้องเรียนจากการสังเกตผู้สอน สามารถเห็นพฤติกรรมของผู้เรียนเป็นรายบุคคลหรือเป็นกลุ่มได้ พฤติกรรมที่สังเกต ได้แก่ การแสดง อารมณ์ สีหน้า กิริยาท่าทาง การพูดคุยโต้ตอบ ความสนุกสนานเพลิดเพลิน การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่าง กัน พฤติกรรมการทำงานในกลุ่ม ความอดทน วิธีการแก้ปัญหา ความคล่องแคล่วในการใช้อุปกรณ์ เครื่องมือต่าง ๆ เครื่องมือที่ใช้ในการสังเกต ได้แก่ แบบตรวจสอบรายการ (Check List) แบบ ประเมินค่า (Rating Scales) แบบบันทึกพฤติกรรม เป็นต้น

๒. การสัมภาษณ์ มีทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เป็นการสนทนา ซักถามหรือ พูดคุยเพื่อค้นหาข้อมูลที่ไม่อาจพบเห็นอย่างชัดเจนในสิ่งที่นักเรียนประพฤติปฏิบัติ ในการทำงาน โครงการ โครงการงาน การทำงานกลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลอาจเป็นตัวนักเรียนเอง เพื่อนร่วมงานหรือผู้ปกครอง

๓. การประเมินระดับคุณภาพ (Rubric Assessment) เป็นการประเมินโดยการ วิเคราะห์ องค์ประกอบและประเด็นที่จะประเมิน พร้อมทั้งอธิบายลักษณะของคุณภาพงานหรือการ กระทำ เป็นระดับคุณภาพหรือปริมาณ เพื่อเป็นแนวทางและข้อมูลให้ผู้เกี่ยวข้องได้ทราบว่าผู้เรียนรู้ อะไร ทำ อะไรได้มากน้อยเพียงใด มีคุณภาพผลงานเป็นอย่างไร โดยมีการกำหนดการให้คะแนนเป็น ๒ แบบ คือ

๓.๑ การให้คะแนนเป็นภาพรวม (Holistic Score) เป็นการให้คะแนนผลงาน ชิ้นงาน โดยดูภาพรวมว่ามีความเข้าใจความคิดรวบยอด การสื่อความหมาย กระบวนการใช้ และผลงาน อย่างไร โดยเขียนอธิบายคุณภาพของงานหรือความสำเร็จของงานตามระดับคุณภาพที่กำหนด

๓.๒ การให้คะแนนแบบแยกองค์ประกอบ (Analytical Score) เพื่อให้มองคุณภาพ งาน หรือความสามารถของผู้เรียนได้อย่างชัดเจน จึงได้มีการแยกองค์ประกอบของการให้คะแนน และ อธิบายคุณภาพของงานในแต่ละองค์ประกอบเป็นระดับโดยทั่วไปแล้วจะมีการแยกองค์ประกอบ ของ งานเป็น ๔ ด้าน คือความสามารถเข้าใจการสื่อสาร กระบวนการ และผลงาน

๔. การประเมินแฟ้มสะสมผลงาน (Portfolio Assessment) ในการจัดการเรียนการสอน ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นกระบวนการเรียนการสอนในสภาพจริง (Authentic Learning) และ บูรณาการความรู้ในวิชาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ผลงานต่าง ๆ ในระหว่างการเรียนการสอนนั้นผู้เรียนจะ จัดเก็บไว้ในแฟ้ม หรือกล่อง หรือวัสดุอื่น ๆ ที่เหมาะสมกับชิ้นงาน เรียกว่าแฟ้มสะสมผลงาน เป็นการ

สะสมงานอย่างมีจุดมุ่งหมาย เพื่อแสดงความรู้ ความสามารถ ความก้าวหน้า และผลสัมฤทธิ์ของ ผู้เรียนในการเรียนรู้ ดังนั้นขั้นตอนสำคัญของการจัดทำแฟ้มสะสมผลงาน คือ

๔.๑ การสะสมงาน (Collect) เป็นระยะที่รวบรวมงานของผู้เรียน

๔.๒ การคัดเลือกงาน (Select) เป็นระยะที่ผู้เรียนคัดเลือกงาน / ชิ้นงานที่ดีที่สุด ซึ่ง อาจมีหลายชิ้นที่เพียงพอที่จะแสดงความก้าวหน้า แสดงศักยภาพ และตอบสนองเป้าหมายหรือ จุดประสงค์การเรียนรู้ แล้วจัดระบบแฟ้มให้สมบูรณ์

๔.๓ การสะท้อนความรู้สึกรู้สึกต่องาน (Reflect) เป็นระยะการประเมินซึ่งอาจผสมผสาน อยู่ในผลงาน ประกอบด้วย การประเมินตนเองของผู้เรียน การประเมินของผู้สอนความคิดเห็นของ ผู้เรียนต่อชิ้นงาน / ผลงาน และต่อแฟ้มสะสมผลงานของตน

๔.๔ การประเมิน (Assess) เป็นการประเมินความสำเร็จของผู้เรียนจากผลงานที่แสดง ความก้าวหน้า และผลสัมฤทธิ์ตามวัตถุประสงค์ในวิชา หรือในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือบูรณาการวิชา ต่าง ๆ ซึ่งจะต้องครอบคลุมทั้งการประเมินตนเองของผู้เรียน การประเมินของผู้สอน เพื่อน และ ผู้ปกครองทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในการประเมิน ผู้สอนจะต้องเขียนอธิบายระดับคุณภาพของชิ้นงาน เพื่อให้เป็นมาตรฐาน และแนวทางให้ผู้เรียนจัดทำแฟ้มสะสมผลงานที่แสดงความรู้ความสามารถ และ ศักยภาพของตนอย่างชัดเจน ให้ผู้สอนสามารถทราบความสามารถที่แท้จริงและคุณลักษณะอันพึง ประสงค์ของผู้เรียนได้^{๓๒} ในการประเมินผลการสอนนั้นนอกจากจะเป็นการดูข้อดี และข้อเสียของ การสอนแล้ว ยังอาจนำข้อมูลมาใช้ประโยชน์อื่น ๆ อีกหลายประการ จุดมุ่งหมายของการประเมินผล การสอนซึ่ง ไพฑูรย์ สินลารัตน์ ได้ให้ทัศนะไว้ดังนี้

ประการแรก เพื่อปรับปรุงการสอนให้ได้ข้อมูลย้อนกลับ เพื่อการปรับปรุงตัวผู้สอนเองว่า ทำอย่างไร จึงจะสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงที่สุด เป้าหมายประการนี้จึงเป็นเป้าหมายที่ยิ่งใหญ่ และสำคัญที่สุดของการประเมินผลการสอน ประการที่สอง เพื่อตัดสินใจด้านการบริหารงานบุคคล การประเมินการสอนเป็นภารกิจของมหาวิทยาลัย ที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการพิจารณาคุณภาพการ สอนของอาจารย์ในมหาวิทยาลัย เป็นเครื่องมือในการให้ความดีความชอบกับอาจารย์ ประการที่สาม เพื่อประโยชน์การวิจัย และเป็นเครื่องมือการสอนเพื่อประโยชน์ของการพัฒนาในเรื่องวิธีการสอน ผล ของการประเมินข้อมูล เพื่อป้อนให้มีการวิจัยอย่างมีระบบมีข้อมูลรองรับอย่างเป็นหลักการทาง วิทยาศาสตร์นอกจากเป้าหมายทั้ง ๓ ประการ ยังให้ข้อคิดถึงเป้าหมายอีกประการหนึ่ง ก็คือ การ ประเมินผลการสอนก็เพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจของผู้เรียน การประเมินในลักษณะนี้จะมี ความสำคัญมากกับสถานการณ์ศึกษาระบบเปิด และให้โอกาสในการที่ผู้เรียนจะเลือกเรียนได้ การ ประเมินผลการสอนจะเป็นข้อมูลที่ช่วยให้ผู้เรียนทราบว่าเรียนกับผู้สอนท่านใดจึงจะช่วยให้เขา

^{๓๒} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๔, หน้า ๒๑๘.

ได้รับความสำเร็จในการเรียนรู้ ดังนั้นข้อมูลที่ได้จากการประเมินผลจะเป็นข้อมูลที่นอกจากจะทำให้ผู้เรียนเลือกผู้สอนได้ถูกต้องแล้วยังช่วยผู้เรียนในการปรับตัวอีกด้วย^{๓๓}

จากแนวคิดข้างต้นสรุปได้ว่า การวัดและประเมินผล หมายถึง การใช้กระบวนการวิธีการหรือเครื่องมือต่าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูล นำมาพิจารณาหาข้อสรุปผลของการเรียนรู้และตัดสินใจว่า สิ่งที่ผู้เรียนแสดงออกผ่านข้อมูลนั้นเป็นไปตามเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ในด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัยและทักษะพิสัยเพียงใด ซึ่งครูจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจลักษณะประโยชน์และข้อจำกัดของเครื่องมือวัดผลแบบต่าง ๆ ตลอดจนสามารถใช้เครื่องมือวัดผลประเมินผลได้เหมาะสมตามบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษาและคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานให้มีคุณภาพ ยั่งยืนและต่อเนื่อง พิจารณาจากผลการปฏิบัติงานตามบทบาท หน้าที่และพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการตาม มาตรา ๓๙ ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ประกอบด้วยภาระหน้าที่ ๑๗ ข้อ ที่มีอยู่ใน หนังสือคู่มือการ ประเมินคุณภาพภายนอก รอบสาม (พ.ศ. ๒๕๕๔-๒๕๕๘) ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ฉบับ สถานศึกษา พ.ศ. ๒๕๕๔

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม

๒.๕.๑ ความเป็นมาของงบประมาณ

การจัดทำงบประมาณในแบบปัจจุบันได้เริ่มมีขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศอังกฤษ ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ซึ่งเป็นสมัยที่สภาผู้แทนราษฎรได้ประสบความสำเร็จในการสงวน อำนาจที่จะอนุมัติรายได้และรายจ่ายของรัฐบาล ซึ่งจะเห็นได้ว่าการจัดทำงบประมาณในแบบปัจจุบันมีความสัมพันธ์กับวิวัฒนาการการปกครอง ต่อมาได้มีการนำแบบอย่างมาจัดทำงบประมาณขึ้นในหลายประเทศ สำหรับประเทศไทยการจัดทำงบประมาณนั้นรัฐบาลได้เริ่มทำขึ้นก่อนและต่อมาได้ขยายขอบเขตไปถึงองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น สถานศึกษาและหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งของรัฐบาลและเอกชน^{๓๔}

๒.๕.๒ ความหมายของงบประมาณ

ความหมายของงบประมาณจะแตกต่างกันออกไปตามกาลเวลาและลักษณะการให้ความหมายของนักวิชาการแต่ละด้าน ซึ่งมองงบประมาณแต่ละด้านไม่เหมือนกัน เช่น นักเศรษฐศาสตร์ มองงบประมาณในลักษณะของการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด นักบริหาร จะมองงบประมาณในลักษณะของกระบวนการหรือการบริหารงบประมาณให้เกิด

^{๓๓} ไพฑูรย์ สินลารัตน์, รูปแบบและวิธีการในการสอนระดับอุดมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๓๔.

^{๓๔} ดร.ณรงค์ สักพันธ์โรจน์. การจัดทำอนุมัติและบริหารงบประมาณแผ่นดิน ทฤษฎีและปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๓๘).

ประสิทธิภาพสูง สุด โดยบรรลุเป้าหมายของแผนงานที่วางไว้ นักการเมืองจะมองงบประมาณในลักษณะของการมุ่งให้ รัฐสภาใช้อำนาจควบคุมการปฏิบัติงานของรัฐบาล^{๓๕}

ความหมายดั้งเดิม งบประมาณหรือ Budget ในความหมายภาษาอังกฤษแต่เดิม หมายถึง กระเป๋าหนังสือใบใหญ่ที่เสนนาบดีคลังใช้บรรจุเอกสารต่าง ๆ ที่แสดงถึงความต้องการของประเทศ และทรัพยากรที่มีอยู่ในการแถลงต่อรัฐสภา ต่อมาความหมายของ Budget ก็ค่อย ๆ เปลี่ยนจากตัว กระเป๋าเป็นเอกสารต่าง ๆ ที่บรรจุในกระเป๋านั้น^{๓๖}

สรุปความหมายของงบประมาณ หมายถึง แผนเบ็ดเสร็จ ซึ่งแสดงออกในรูปตัวเงิน แสดงโครงการดำเนินงานทั้งหมดในระยะหนึ่ง รวมถึงการกะประมาณการบริหารกิจกรรม โครงการ และค่าใช้จ่าย ตลอดจนทรัพยากรที่จำเป็นในการสนับสนุน การดำเนินงานให้บรรลุตามแผนนี้ย่อม ประกอบด้วยการทำงาน ๓ ขั้นตอน คือ (๑) การจัดเตรียม (๒) การอนุมัติและ (๓) การบริหาร

๒.๕.๓ ความสำคัญและประโยชน์ของงบประมาณ

งบประมาณมีความสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อการบริหาร หน่วยงานสามารถนำเอา งบประมาณมาใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารหน่วยงานให้เจริญก้าวหน้า ความสำคัญและประโยชน์ของงบประมาณมีดังนี้^{๓๗}

๑) ใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารหน่วยงาน ตามแผนงานและกำลังเงินที่มีอยู่โดยให้ มีการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับแผนงานที่วางไว้ เพื่อป้องกันการรั่วไหลและการปฏิบัติงานที่ไม่จำเป็นของหน่วยงานลดลง

๒) ให้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาหน่วยงาน ถ้าหน่วยงานจัดงบประมาณการใช้จ่าย อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ จะสามารถพัฒนาให้เกิดความเจริญก้าวหน้าแก่หน่วยงานและสังคม โดยหน่วยงานต้องพยายามใช้จ่ายและจัดสรรงบประมาณให้เกิดประสิทธิผลไปสู่โครงการที่จำเป็น เป็นโครงการลงทุนเพื่อก่อให้เกิดความก้าวหน้าของหน่วยงาน

๓) เป็นเครื่องมือในการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดให้มีประสิทธิภาพ เนื่องจาก ทรัพยากรหรืองบประมาณของหน่วยงานมีจำกัด ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องใช้งบประมาณเป็นเครื่องมือ ในการจัดสรรทรัพยากรหรือใช้จ่ายเงินให้มีประสิทธิภาพ โดยมีการวางแผนในการใช้และจัดสรรเงิน งบประมาณไปในแต่ละด้าน และมีการวางแผนการปฏิบัติงานในการใช้จ่ายทรัพยากรนั้น ๆ ด้วย เพื่อที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในเวลาที่เร็วที่สุด และใช้ทรัพยากรน้อยที่สุด

^{๓๕} ภิญโญ สารธร, การบริหารงานบุคคล, หน้า ๖๖.

^{๓๖} อนันต์ เกตุวงศ์, หลักและเทคนิคการวางแผน, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ X, ๒๕๔๑), หน้า ๓๐๗

^{๓๗} เพ็ญแข สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, การงบประมาณ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๑.

๔) เป็นเครื่องมือกระจายทรัพยากร และเงินงบประมาณที่เป็นธรรม งบประมาณ สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการจัดสรรงบประมาณที่เป็นธรรมไปสู่จุดที่มีความจำเป็นและทั่วถึงที่จะทำ ใหหน่วยงานนั้นสามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๕) เป็นเครื่องมือประชาสัมพันธ์ งานและผลงานของหน่วยงาน เนื่องจากงบประมาณ เป็นที่รวมทั้งหมดของแผนงานและงานที่จะดำเนินการในแต่ละปีพร้อมทั้งผลที่จะเกิดขึ้นดังนั้น หน่วยงานสามารถใช้งบประมาณหรือเอกสารงบประมาณที่แสดงถึงงานต่าง ๆ ที่ทำเพื่อเผยแพร่และ ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบ

๒.๕.๔ ลักษณะของงบประมาณที่ดี

งบประมาณที่ดีและเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงาน ควรจะต้องมีลักษณะดังนี้^{๓๘}

๑) เป็นศูนย์รวมของเงินงบประมาณทั้งหมด ปกติการใช้จ่ายเงินงบประมาณควร จะใช้จ่ายและพิจารณาจากศูนย์ หรือแหล่งรวมเดียวกันทั้งหมด ทั้งนี้เพื่อจะได้มีการพิจารณา เปรียบเทียบ

การใช้จ่ายในแต่ละรายการหรือทุกโครงการว่ารายการใดมีความสำคัญจำเป็นมาก

น้อยกว่ากัน หากรายการใดมีความสำคัญและจำเป็นมาก ก็ควรได้รับการจัดสรร งบประมาณรายจ่ายมาก ทั้งนี้เพื่อความยุติ ธรรมในการจัดสรรเงินงบประมาณทุกโครงการ ควรมีสิทธิ เท่า ๆ กันในการเสนอเข้ารับการพิจารณาในการจัดสรรงบประมาณพร้อมกัน เพื่อจะได้มีการ ประสานงานและโครงการเข้าด้วยกันป้องกันมิให้ มีการทำงานหรือโครงการซ้ำซ้อน อันจะเป็นการสิ้น เปลืองงบประมาณ ดังนั้นจึงไม่ควรแยกการ พิจารณางบประมาณไว้ในหลาย ๆ จุดหรือหลายครั้ง ซึ่ง จะก่อให้เกิดการพิจารณาที่ต่างกันและไม่ ยุติธรรม

แต่อย่างไรก็ตาม ในบางโอกาaskก็ยังมีความจำเป็นที่จะต้องแยกตั้งเงินไว้ต่างหากเป็น งบ พิเศษ นอกเหนือจากงบประมาณ เช่น งบกลาง งบราชการลับ ซึ่งถ้ามีจำนวนไม่มากเกินไปก็มักจะ ไม่เป็นภัยทั้งยังช่วยให้เกิดความสะดวกบางอย่างด้วย แต่ถ้าการตั้งงบพิเศษมีมากเกินไปจะเกิดผลเสีย ต่อการบริหารงบประมาณ เพราะจะทำให้เกิดการ คือ โอกาสแยกเงินมาใช้จ่ายได้ง่ายขึ้นและยังทำให้ การบริหารงบประมาณเป็นไปแบบไม่มีแผนและเป้าหมายที่ชัดเจน

๒) มีลักษณะของการพัฒนาเป็นหลักงบประมาณที่ดีควรจะต้องดำเนินการจัดสรรโดยยึด หลักการพัฒนาเพื่อให้เกิดความก้าวหน้าเป็นหลัก ทั้งนี้เนื่องจากมีงบประมาณจำกัด จึงควรมีการ พิจารณาจัดสรรงบประมาณตามหลักการพัฒนาที่ดีว่าด้านไหนควรมาก่อนหลัง ตามสถานการณ์และ ความจำเป็น

๓) การกำหนดเงินต้องสอดคล้องกับปัจจัยในการทำงาน การจัดงบประมาณในแผน งาน ต้องมีความเหมาะสมให้งานนั้น ๆ สามารถจัดทำกิจกรรมได้บรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้หรืออีกนัย

^{๓๘} อ้างแล้ว.

หนึ่ง คือ การกำหนดเป้าหมายหรือผลที่จะได้รับต้องสอดคล้องกับงบประมาณและความเป็นไปได้

๔) มีลักษณะที่สามารถตรวจสอบได้ หรือเป็นเครื่องมือที่จะใช้ตรวจสอบการบริหาร งานของหน่วยงานได้ การจัดงบประมาณในแผนงานต่างควรมีรายละเอียดของกิจกรรมต่าง ๆ อย่างพอเพียงและเกิดผลเป็นรูปธรรม

๕) มีระยะการดำเนินงานที่เหมาะสม ตามปกติงบประมาณที่ดีควรมีระยะเวลาเหมาะสม ตามสถานการณ์ ไม่สั้นไม่ยาวเกินไป โดยทั่วไปจะใช้ระยะเวลา ประมาณ ๑ ปี การเริ่มต้นใช้งบประมาณจะเริ่มในเดือนใด ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของแต่ละหน่วยงาน เช่น งบประมาณแผ่นดินเริ่ม เดือนตุลาคม ถึงเดือนกันยายน ของปีต่อไป งบประมาณเงินรายได้ของสถานศึกษาใช้ตามปีการศึกษา เป็นต้น

๖) มีลักษณะช่วยให้เกิดการประหยัด ในการใช้งบประมาณ ควรพยายามให้การใช้จ่ายเงินตามโครงการต่าง ๆ ได้ผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย โดยพยายามไม่ให้เกิดการใช้จ่ายเกินความจำเป็น ฟุ่มเฟือย หรือเป็นการใช้จ่ายที่สูญเปล่า ไม่เกิดประโยชน์คุ้มค่า

๗) มีลักษณะชัดเจน งบประมาณที่ดีควรมีความชัดเจน เข้าใจง่ายเน้นถึงความสำคัญ แต่ละโครงการได้ดี ไม่คลุมเครือ ง่ายต่อการพิจารณาวิเคราะห์ และเป็นประโยชน์ต่อผู้นำไปปฏิบัติด้วย

๘) มีความถูกต้องและเชื่อถือได้ งบประมาณที่ดีจะต้องเป็นงบประมาณที่มีความถูกต้องทั้งในรายละเอียดทั้งในด้านตัวเลขและรายละเอียดของโครงการต่าง ๆ หากงบประมาณมีข้อบกพร่องในด้านความถูกต้อง ซึ่งอาจจะเกิดจากความผิดพลาดหรือความไม่รอบคอบก็ตามอาจเกิดผลเสียหายขึ้นได้ และต่อไปงบประมาณอาจไม่ได้รับความเชื่อถือ

๙) จะต้องเปิดเผยได้ งบประมาณที่ดีจะต้องมีลักษณะที่สามารถจะเปิดเผยแก่สาธารณะหรือผู้เกี่ยวข้องทราบได้ ไม่ถือเป็นการลับ เพราะการเปิดเผยเป็นการแสดงถึงความบริสุทธิ์ และโปร่งใสในการบริหารหน่วยงาน

๑๐) มีความยืดหยุ่น งบประมาณที่ดีควรจะยืดหยุ่นได้ตามความจำเป็น หากจัดวางงบประมาณไว้อย่างเคร่งครัดจนขยับไม่ได้ อาจจะก่อให้เกิดความไม่คล่องตัวในการทำงาน เพราะลักษณะ ของการทำงานงบประมาณเป็นการวางแผนการทำงานในอนาคต ซึ่งอาจมีปัจจัยอื่นมากระทบทำให้การบริหารงบประมาณผิดพลาด และอย่างไรก็ตามถ้ามีความยืดหยุ่นมากก็อาจเกิดปัญหาการใช้งบประมาณที่ไม่มีประสิทธิภาพ

๑๑) มีความเชื่อถือได้ในแง่ความบริสุทธิ์ งบประมาณที่ดีต้องสามารถตรวจสอบได้ เพื่อป้องกันการทุจริต ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเชื่อถือได้ ประหยัด และตรงตามวัตถุประสงค์

๒.๕.๕ ข้อจำกัดของงบประมาณ

เนื่องจากงบประมาณเป็นแผนงานแสดงออกถึงความต้องการของหน่วยงานใน อนาคตในการใช้จ่ายเงินเพื่อการดำเนินงานต่าง ๆ และงบประมาณเป็นการประมาณการรายรับและรายจ่ายที่ได้มาและจ่ายไปในอนาคต ดังนั้นงบประมาณจึงยังไม่สมบูรณ์แน่นอนว่าจะเป็นไปตามนั้น การดำเนินงานในเรื่องงบประมาณอาจต้องถูกกระทบกระเทือนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะทำให้การจัดสรรงบประมาณไม่เป็นตามที่วางแผนไว้ การบริหารงานของหน่วยงานในเรื่องงบประมาณนั้นมีความสำคัญ และเป็นตัวการที่กำหนดการบริหารงบประมาณว่าจะประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลว หากผู้บริหารและองค์กรที่เกี่ยวข้องมีความรอบรู้ เข้าใจถึงระบบและกลไกงบประมาณดีแล้ว การจัดทำและการบริหารงบประมาณเพื่อไปสู่เป้าหมาย วัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้จะทำได้สำเร็จ และเป็นประโยชน์ต่อ ส่วนรวมในการบริหารงบประมาณ มีองค์กรและบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำงบประมาณ และการบริหารงบประมาณ องค์กรและบุคลากรที่เกี่ยวข้องมีบทบาทดังต่อไปนี้

๒.๕.๖ บทบาทของผู้บริหารที่เกี่ยวข้องกับงบประมาณ

๑) ผู้บริหารจะต้องตระหนัก และเห็นความสำคัญของงบประมาณว่าเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการบริหารงบประมาณที่มีประสิทธิภาพ

๒) ผู้บริหารจะต้องจัดองค์กรและวางแผนการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับงบประมาณที่เป็นอยู่และให้มีการประสานงานกันในระหว่างหน่วยงานในองค์กร โดยเฉพาะหน่วยงานที่เป็นหน่วยข้อมูลกลางในการบริหารงบประมาณขององค์กร

๓) ผู้บริหารจะต้องจัดบุคลากร ที่รับผิดชอบเกี่ยวกับงานงบประมาณที่ต่อเนื่องและมีข้อมูลในด้านต่าง ๆ ไว้พร้อม

๔) ผู้บริหารจะต้องจัดเครื่องมืออุปกรณ์ที่จำเป็นในการบริหารงาน งบประมาณไว้ครบถ้วน เพื่อให้การจัดทำงบประมาณเป็นไปด้วยความรวดเร็ว

๒.๕.๗ บทบาทขององค์กรที่เกี่ยวข้องกับงบประมาณ

๑) จดระบบงานและองค์กรให้มีสายการบังคับบัญชาในองค์กรที่แน่นอนพร้อมทั้ง มอบอำนาจและความรับผิดชอบให้ไว้เพื่อให้งานงบประมาณเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๒) จัดให้มีการประสานงานกับในหน่วยงานขององค์กร ในการบริหารงบประมาณโดยเฉพาะงานงบประมาณและงานบัญชีการเงิน

๓) จัดให้มีองค์กรกลางเป็นศูนย์รวมข้อมูลงบประมาณขององค์กร เพื่อใช้ประโยชน์ในการวางแผนงาน การบริหารงบประมาณ งานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องให้สอดคล้องกันในด้านข้อมูลที่ใช้

๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษานักธรรม

การศึกษาของคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนานั้น ได้เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่วันเพ็ญเดือน ๘ ของทุกปีที่ ๔๕ ก่อนพุทธกาล ขณะที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาประทับรอยธรรมจักรด้วยการแสดงอัมมจักกัปวัตตนสูตรโปรดพระปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี จนได้บังเกิดพระอริยเจ้าผู้ได้รับการพัฒนาจนข้ามพ้นขีดขั้นของการศึกษาทั้งปวงที่มีอยู่ในโลก มาสู่ฝ่ายโลกุตระเป็นท่านแรกนับจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เมื่อลองเปรียบเทียบจากนิยามของการศึกษา จะพบว่ามีการศึกษาได้ให้นิยามไว้หลากหลายแต่คล้ายคลึง เช่น เพลโต้ ได้กล่าวว่า การศึกษา คือ การค้นหาความจริงแท้ซึ่งเป็นสิ่งสากล เป็นสัจจะและมีความเป็นนิรันดร์ หรือ จอห์น ดิวอี้ นักการศึกษาสมัยใหม่ได้นิยามการศึกษาไว้ว่า การศึกษา คือ ความเจริญงอกงาม การศึกษา คือ ขบวนการทางสังคม การศึกษา คือ ชีวิต ทางฝ่ายนักการศึกษาไทย ก็มองการศึกษาไม่ได้แตกต่างกันนัก โดยให้ความหมายว่า การศึกษา คือ ความเจริญงอกงามของชีวิต คือ กระบวนการกำจัดวิชาสำหรับมนุษย์ เป็นการนำความกระจ่างสู่จิตและทำให้เกิดปัญญา จนกระทั่งการศึกษา คือ การทำให้มนุษย์เป็นผู้ถูกต้องและสมบูรณ์ เพื่อให้ได้มาซึ่งสติปัญญา มีวิชาชีพ และมนุษยธรรมตลอดถึงการกำจัด ราคะ โทสะและโมหะ จากข้อมูลเหล่านี้อาจสรุปได้ว่า การศึกษา คือ การพัฒนาชีวิตให้เจริญงอกงามถึงขีดสุดด้วยการกำจัดราคะ โทสะและโมหะ เพื่อนำเข้าสู่ความจริงแท้ซึ่งเป็นสัจจะ และมีความเป็นนิรันดร์ เมื่อมองการศึกษาโดยความหมายนี้ก็จะสามารถนำสมทบทกับความหมายของการพัฒนาจนเข้าถึงโลกุตระในฝ่ายพระพุทธศาสนาได้อย่างมีเหตุผล ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการศึกษาในพระพุทธศาสนา ได้เริ่มต้นขึ้นนับตั้งแต่มีผู้สามารถพัฒนาตนเองจนเข้าถึงโลกุตระธรรมได้ ซึ่งอีกนัยหนึ่งก็เป็นการรับรองคำกล่าวที่ว่า “ศาสนาพุทธเป็นศาสนาแห่งการศึกษา” เพราะศาสนาพุทธนั้นมีจุดเริ่มต้นมาจากการศึกษานั้นเอง^{๓๙}

ในการศึกษาช่วงต้นของพระพุทธศาสนานั้น เป็นการศึกษาที่เรียนรู้จากพระพุทธเจ้าโดยตรงบ้าง จากพระอรหันต์พุทธสาวกบ้าง ด้วยการท่องจำปากเปล่า เรียกว่า “มุขปาฐะ” บ้าง ซึ่งทั้งหมดเป็นกิจอันพึงกระทำในฝ่ายคันถธุระ เมื่อเรียนแล้วนำไปปฏิบัติเรียกว่าวิปัสสนาธุระ ครั้งประมาณปี พ.ศ.๓๖๐ พระพุทธศาสนาถูกนำเข้ามาประดิษฐานในดินแดนสุวรรณภูมิ โดยพระโสณและพระอุตตระ ซึ่งสันนิษฐานกันว่าเป็นที่จังหวัดนครปฐมโดยมีโบราณสถานและโบราณวัตถุต่างๆเป็นประจักษ์พยานอยู่จนบัดนี้ ภายหลังจากที่พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิแล้ว จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่ายังไม่ได้มีการจัดบันทึกความเคลื่อนไหวใดๆในระยะนี้ จนกระทั่งมาถึงปี พ.ศ. ๑๒๐๕ เมื่อพระนางจามเทวีได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์ผู้ทรงพระไตรปิฎกจำนวน ๕๐๐ รูป ไปยังเมืองลำพูนเพื่อสร้างความเจริญทางด้านต่างๆให้แก่เมืองหริภุญไชย หลังจากนั้นพระพุทธศาสนา

^{๓๙} พื้น ดอกบัว, พระพุทธศาสนากับคนไทย, (กรุงเทพมหานคร: ศิลปบรรณาการ, ๒๕๔๒), หน้า ๕๓

ฝ่ายเถรวาทก็เริ่มมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นอย่างต่อเนื่องอยู่ในเมืองลำนานาและในเมืองสุโขทัย จนมีการบันทึกความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในอาณาจักรลำนานาไว้ว่า ในปี พ.ศ.๒๐๒๐ มีการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ของโลกขึ้นที่วัดเจ็ดยอดหรือวัดมหาโพธาราม นับตั้งแต่นั้นมา พระสงฆ์ของเมืองลำนานาจึงมีการศึกษาพระไตรปิฎกอย่างแตกฉาน และมีความเชี่ยวชาญในภาษาบาลีเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เห็นได้จากการที่พระสงฆ์สมัยนั้นสามารถรจนาหนังสือที่ทรงอิทธิพลต่อสังคม เป็นภาษาบาลีไว้หลายเล่มซึ่งก็ยังมีปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน ดังเช่น มงคลัตถทีปนี ที่แต่งโดยพระสิริมงคลจารย์ใน พ.ศ.๒๐๖๗ หรือปัญญาสชาดกที่รจนาขึ้นในช่วงประมาณ พ.ศ.๒๐๐๐ ที่นับได้ว่าอยู่ในยุคสมัยเดียวกัน^{๔๐}

หลังจากพระพุทธศาสนาถูกถ่ายทอดออกสู่สังคมโลกแล้ว สิ่งที่เหมือนกันอย่างหนึ่งของการศึกษาฝ่ายคันถธุระของสงฆ์ในยุคหลังพุทธกาลสืบมา คือการนำเอาภาษามคธ หรือที่พระพุทธโฆสะ ได้นำคำว่า “บาลี” มาใช้เรียกแทนภาษามคธตั้งแต่ในพุทธศตวรรษที่ ๑๐ มาเป็นภาษากลางในการจารึกพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์หลักในพระพุทธศาสนา รวมทั้งอรรถกถา และฎีกาต่างๆ ซึ่งเป็นคัมภีร์ชั้นรอง ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นที่แห่งใดในโลกจึงต้องถูกเริ่มต้นด้วยการศึกษาภาษาบาลีก่อนเพื่ออ่านแปลพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และโยชนาต่างๆ ซึ่งกระบวนการศึกษาของสงฆ์ไทยตั้งแต่สมัยโบราณเองก็เริ่มจากการศึกษาภาษาบาลีก่อนเช่นเดียวกัน โดยจะเป็นไปตามลำดับขั้นตอน เรียกว่า “วงศ์ปริยัติ” คือเริ่มศึกษาจากคัมภีร์กลุ่มสัททหาวิเสส จนแตกฉานในหลักไวยากรณ์แล้ว จึงเริ่มศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา คัมภีร์ และโยชนา ปัจจุบันการศึกษาของสงฆ์ฝ่ายไทยนั้นยังคงให้ความสำคัญกับการศึกษาบาลีเป็นอย่างมาก จนถึงกับมีความเข้าใจกันอย่างกว้างขวางว่า การศึกษาภาษาบาลีคือการศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎก และในทางกลับกันการศึกษา^{๔๑}

พระไตรปิฎกคือการศึกษาภาษาบาลี

ความเป็นมาของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย อาจแบ่งยุคสมัยตามหลักฐานที่มีปรากฏในหน้าประวัติศาสตร์ได้ดังต่อไปนี้ คือ^{๔๒}

สมัยสุโขทัย

สมัยอยุธยา

สมัยธนบุรี

สมัยรัตนโกสินทร์ยุคต้น(รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔)

^{๔๐} จานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๒.

^{๔๑} วิมหา.อ. (ไทย) ๑/๑/๗๔๐.

^{๔๒} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด นวสาส์น การพิมพ์), ๒๕๕๐.

สมัยรัตนโกสินทร์ยุคใหม่(รัชกาลที่ ๕ ถึงปัจจุบัน)

๑. สมัยสุโขทัย

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีนั้น ปรากฏหลักฐานว่ามีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในยุคของพ่อขุนรามคำแหง ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามากเป็นพิเศษ จนถึงกับทรงส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรมีการศึกษาคัมภีร์พระพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎกอย่างจริงจัง แม้แต่ตัวพระองค์เองก็ทรงสั่งสอนประชาชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปพร้อมกันด้วย

ตามบันทึกกล่าวว่า พ่อขุนรามคำแหงทรงมีความศรัทธาต่อพระเถระรูปหนึ่ง คือ พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี แห่งเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งท่านเป็นผู้ทรงความรู้แตกฉาน โดยมีความเป็นไปได้ว่าพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีนี้ จะได้รับการศึกษาบาลีมาในแบบลังกาวงศ์จนเชี่ยวชาญ จนถึงกับมีการจารึกข้อความที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปสังเกตการณ์รูปแบบการศึกษาต่างๆของชาวศรีลังกาด้วยตนเอง ไว้ในบันทึกที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกของวัดศรีชุม(ประมาณ พ.ศ. ๑๘๘๔ – ๑๙๑๐) โดยเนื้อหาในจารึกได้เล่าเรื่องการจารึกแสงบุญของพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีไว้ว่า ท่านได้เดินทางไปตามปูชนียสถานต่างๆ จนกระทั่งถึงเกาะลังกา ต่อมากล่าวว่า ท่านได้เดินทางไปตามปูชนียสถานต่างๆ จนกระทั่งถึงเกาะลังกา ต่อมาภายหลังเมื่อพ่อขุนรามคำแหงได้ทรงโปรดให้ไปอาราธนาท่านมายังเมืองสุโขทัยเพื่อแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าคณะสงฆ์ ท่านจึงได้นำเรื่องราวและวัฒนธรรมของลังกาวงศ์มาเผยแพร่ในสุโขทัย ท่านถึงกลับมีการส่งพระไทยไปศึกษากับคณะสงฆ์ลังกาพร้อมกับอาราธนาพระสงฆ์จากศรีลังกามาสอนในประเทศไทย จึงกลายเป็นว่ารากฐานการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยได้ยึดลังกาวงศ์เป็นแม่แบบตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ดังปรากฏข้อความในจารึกว่า “มีวัตรปฏิบัติเยี่ยงสิ่งหลทุกอัน มัถเมรเทศแสวงหาปริชญาณุเศษ รู้ทุกภาษา มักกระทำเพียรพยายาม กลางคำบ่ย่น กลางคิ่นบ่อยู่ เทียรปรารธนาโพธิสมภาร..” ถอดความได้ดังนี้ “มีวัตรปฏิบัติเหมือนลังกาวงศ์ทุกอย่าง ชอบบอกแสวงหานักปราชญ์ รู้ทุกภาษา ขยันหมั่นเพียรทั้งกลางวันกลางคืนเพียรปรารธนาโพธิสมภาร”^{๔๓}

ในสมัยการศึกษาเล่าเรียน ปริยัติธรรมคงจะเป็นที่นิยมเรียนกันอย่างจริงจังทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพ่อขุนรามคำแหงเองก็ทรงเป็นครูผู้สอนธรรมในสมัยนั้นด้วย ดังมีปรากฏใน ศิลาจารึกด้านที่ ๔ ตอนที่ ๔ ว่า “พ่อขุนรามคำแหงนั้นหาเป็นท้าวเป็นพระญาแก่ไทยทั้งหลาย หาเป็นครูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลายให้รู้บุญรู้ธรรมแท้”

ข้อความในตอนนี้แสดงให้เห็นว่า ฐานะของครูอาจารย์ที่สอนธรรมในสมัยนั้นเป็นฐานะที่มีเกียรติยศ เพราะแม้แต่ผู้เป็นพระมหากษัตริย์ก็ทรงดำรงอยู่ในฐานะนี้ นอกจากนี้พระราชนิพนธ์คัมภีร์

^{๔๓} ฅณาจารย์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธศาสนประวัติ, (รวมบทความวิชาการทางพระพุทธศาสนาจัดพิมพ์ขึ้นในคราวฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ประเทศอินเดีย พ.ศ.๒๔๙๙), ๒๕๔๑.

ไตรภูมิ พระร่วงของพระเจ้าลิไทก่อนเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ ก็ถือกำเนิดในช่วงนี้อีกด้วย จึงเห็นได้ว่าประชาชนในสมัยนั้นให้ความสำคัญกับการศึกษาธรรม และยกย่องผู้ที่ศึกษาธรรม แม้แต่องค์พระมหากษัตริย์เองก็ต้องเกี่ยวข้องกับการศึกษาธรรมไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง อันแสดงให้เห็นว่ายุคสุโขทัยในช่วงนั้นการศึกษาพระปริยัติธรรมคงเจริญรุ่งเรืองมาก ทั้งนี้ก็เพราะได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ มีพ่อขุนรามคำแหง เป็นต้น ทำมให้คุณค่าและค่านิยมของการศึกษาธรรมได้เจริญงอกงามขึ้นอย่างมั่นคงในแผ่นดินไทยสืบมาถึงปัจจุบัน

ต่อมาในสมัยของพระเจ้าลิไท (พ.ศ.๑๘๙๐ – ๑๙๑๑) การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยก็ยังคงได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากฝ่ายสถาบันกษัตริย์ ทั้งนี้ก็ด้วยความที่พระเจ้าลิไททรงมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากดังเดียวกับพ่อขุนรามคำแหง จนถึงกับทรงมีรับสั่งให้นิมนต์พระมหาสมณีสังฆราชเมืองลัγκαชื่อว่า “สุมนะ” มาเป็นพระอุปัชฌาย์ แล้วทรงเสด็จออกผนวชเป็นพระภิกษุอยู่ชั่วคราว ณ วัดอรุณญิก ซึ่งการออกผนวชของพระเจ้าลิไทนี้ ถือได้ว่าเป็นการสร้างแบบแผนใหม่ที่เรียกว่า “การบวชชั่วคราว” ที่นับเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของสังคมไทยนับตั้งแต่นั้นมา และอีกประการหนึ่งที่เป็นเครื่องยืนยันในความเลื่อมใสของพระองค์ คือพระอัจฉริยภาพด้านภาษาบาลีของพระองค์ที่ได้ทรงนิพนธ์คัมภีร์ไตรภูมิพระร่วงเป็นภาษาไทย โดยได้มีการระบุชื่อคัมภีร์บาลีที่มาของเรื่อง และเวลาดำเนินเรื่องก็จะมีการยกภาษาบาลีเป็นอารัมภบทไปตลอดคัมภีร์ นับว่าเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของสยามประเทศที่พระมหากษัตริย์ทรงผนวช อีกทั้งทรงพระราชนิพนธ์คัมภีร์ทางศาสนา ซึ่งในเวลาต่อมาพระองค์ก็ทรงอนุญาตให้ใช้สถานที่ในพระราชวังคือ พระราชมณเฑียร เป็นที่ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรอีก ดังมีปรากฏในประชุมพงศาวดาร ภาค ๑ ความว่า “ทรงเผด็จสงฆ์ทั้งหลาย ให้มาเล่าเรียนพระไตรปิฎกธรรม และศึกษาศิลปะศาสตร์ต่างๆในบริเวณมหาปราสาทนั้น นี่เป็นอีกประการหนึ่งที่นักประวัติศาสตร์ได้ถือว่าเป็นครั้งแรกในประเทศไทยที่มีการสอนพระปริยัติธรรมในพระราชสำนัก สิ่งใหม่ๆที่เกิดขึ้นในยุคของพระเจ้าลิไทนี้นับเป็นประจักษ์พยานแห่งความรุ่งเรืองของการศึกษาฝ่ายสงฆ์ได้เป็นอย่างดี

ต่อมาในตอนปลายของยุคเมื่อพระเจ้าลิไทครองกรุงสุโขทัย การปกครองทางฝ่ายบ้านเมืองอ่อนแอลง การพระศาสนาก็เริ่มแตกแยกกันระหว่างฝ่ายอรัญญวาสี และฝ่ายคามวาสี ต่อมาเมื่อฝ่ายคามวาสีเริ่มมีอิทธิพลต่อราชสำนักและในหมู่ประชาชนทั่วไปมากขึ้น การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติก็ค่อยๆอ่อนแอตามลงไปด้วย

โดยสรุปแล้วในสมัยสุโขทัยนี้ การศึกษาของฝ่ายสงฆ์เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่พระพุทธศาสนา ในทางกลับกันพระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นก็เพื่อให้เกิดการศึกษาแก่สังคม จึงนับได้ว่าการพระศาสนาในยุคนี้เป็นยุคทองของการศึกษา ที่มีหลักพระธรรมคำสั่งสอนเป็นสื่อกลางผ่านทางการศึกษาของคณะสงฆ์ คณะสงฆ์ยุคนี้จึงมีความขวนขวายและเอาใจจริงเอาใจกับการเรียนพระปริยัติธรรมเป็นอย่างยิ่ง จนเรียกได้ว่าการศึกษาของคณะสงฆ์ในยุคนี้เป็นการ

สร้างฐานอันมั่นคงให้แก่ฝ่ายสงฆ์สำหรับบทบาทความเป็นผู้นำในด้านความรู้และจิตวิญญาณของสังคม

๒. สมัยอยุธยา

เมื่อสมัยสุโขทัยอ่อนแอลงทั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายการทหาร ทางกรุงศรีอยุธยาก็เริ่มมีอำนาจขึ้น และไม่ยอมขึ้นตรงกับกรุงสุโขทัยเช่นแต่ก่อน ในที่สุดก็จัดตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีทั้งยังรวมเอากรุงสุโขทัยมาขึ้นกับกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย

จากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาหลายฉบับ ในยุคต้นแห่งกรุงศรีอยุธยานั้นมิได้ระบุถึงการศึกษาของสงฆ์อย่างชัดเจนลงไป ส่วนมากจะเป็นเรื่องราวทางการเมือง พระราชกรณียกิจ และการศึกสงคราม ในส่วนศาสนาจะพบเพียงแต่การสร้างวัดวาอารามเท่านั้น เมื่อศึกษาจากบริบทโดยรวมในบันทึกประวัติศาสตร์ก็จะพบว่ากษัตริย์ผู้ปกครองกรุงศรีอยุธยาในช่วงนี้ไม่ได้สนพระทัยเรื่องการศึกษาดังเช่นสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมก็ปล่อยให้ไปตามอัธยาศัย ฝ่ายคามวาสีที่เคยมีอำนาจในพระราชสำนักและหมู่ประชาชนในสมัยกรุงสุโขทัยพอมาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาก็เสื่อมอำนาจลง ตรงกันข้ามกับฝ่ายอรัญวาสีที่กลับมามีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นตามลำดับ เพราะเน้นการเรียนไสยศาสตร์เวทมนต์คาถาทำให้ประชาชนมีความหลงใหล ผู้ที่เข้ามาบวชก็ศึกษาอาคมเป็นต้นเหตุให้ละเลยการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นเหตุให้พระศาสนาเสื่อมลง

เมื่อต่อมาช่วงกลางของยุคอาณาจักรอยุธยาเริ่มตั้งแต่พ.ศ. ๒๐๓๑-๒๑๗๒ มีปรากฏร่องรอยของการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. ๒๑๕๓-๒๑๗๑) จากหลักฐานพบว่าการศาสนาจะเสื่อมลงไปแต่พระสงฆ์ในพระนครศรีอยุธยาก็ยังมีการจัดการศึกษากันอยู่และพระหากษัตริย์เมื่อครั้งยังเป็นพระศรีศิลป์ผนวชอยู่วัดระฆังได้ศึกษาบาลีจนชำนาญพระไตรปิฎกจนได้รับสมณศักดิ์ที่พระพิมลธรรมอนันตปริชา ต่อมาเมื่อพระองค์ได้เสด็จขึ้นเสวยพระราชสมบัติจึงได้ให้การสนับสนุนการศึกษาพระปริยัติธรรมแก่คณะสงฆ์เป็นอย่างมาก ดังที่เห็นจากการที่พระองค์ทรงเสด็จออกบอกพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรด้วยตัวพระองค์เองอยู่เสมอ ซึ่งมีปรากฏอยู่ในพงศาวดารกรุงเก่าตอนหนึ่งว่า “สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ทรงได้ศึกษาพระปริยัติธรรมชำนาญมาตั้งแต่ยังผนวช ครั้งเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติแล้วทรงศรัทธาเสด็จออกบอกหนังสือพระภิกษุสามเณรที่นุ่งจอมเกล้าหลังเนื่องๆ”^{๔๔}

จากบันทึก เยเรเมียส ฟาน ฟลิต (Jeremias van Vlite) หรือที่คนไทยเรียกว่า วันวลิต ได้สังเกตการณ์และจดบันทึกเรื่องราวของพระสงฆ์ในสมัยพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. ๒๑๗๒-๒๑๙๙) ซึ่งทำให้เราเห็นภาพรวมของการศึกษาของคณะสงฆ์ดังนี้คือ “ในวัดทุกวัด เจ้าอาวาส สงฆ์ ไวยาวัจกร

^{๔๔} พระเฉลิมชาติ ชาติวโร (อิทธะรงค์), ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพฯ : หจก.นวสารสิน การพิมพ์, ๒๕๕๒).

และคนรับใช้ประจำวัดอ่านและสวดมนต์ในช่วงตอนเช้าและตอนเย็น พวกสงฆ์ไม่สะสมทรัพย์สมบัติ
ทั้งที่ไม่กระหายที่จะได้สิ่งของใดๆหรือความร่ำรวยของโลกอื่นใด”

จนกระทั่งถึงสมัยของพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๒๓๑) พระองค์ทรงเห็นว่า
พระพุทธศาสนาต้องเผชิญทั้งภัยในและภัยนอกคือการถูกลัทธิภายนอกเข้ามายุ่งยุดหมิ่นดั่งคำที่มิง
เซญอร์ ปาลเลกซ์ ผู้ประกาศศาสนาชาวคริสต์กล่าวว่า

อาชีพของพระนั้นดูจะได้รับผลประโยชน์มากเพราะพวกผู้หญิงชอบเอาของไปถวายเสมอ
และถ้าพระนั้นเป็นนักเทศน์ที่สะสมเงินทองและสีกออกไปตั้งเนื้อตั้งตัวได้ อนึ่ง พระมีอภิสิทธิ์มาก ด้วย
เหตุนี้จึงอาศัยผ้าเหลืองหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเองโดยไม่ต้องเสียแต่อย่างใด

อีกทั้งยังประสบกับภัยในการเชื่อถือของประชาชนชาวไทยที่คลุกเคล้าอยู่กับไสยศาสตร์
เวทมนต์คาถาอาคมทำให้เกิดการเห็นผิดเป็นชอบและมีการปลอมมาบวชในพระพุทธศาสนามากมาย
พระองค์จึงมีการดำริว่าถ้าปล่อยให้พระพุทธศาสนาเป็นเช่นนี้ต่อไปคงถึงการอวสานไปในที่สุดแน่
พระองค์จึงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาโดยโปรดให้มีการฟื้นฟูการจัดการเล่าเรียนศึกษาพระปริยัติธรรม
ขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทยถ้าผู้ใดสอบได้ดีก็จะให้อยู่ในพุทธศาสนาต่อไป ส่วนผู้ใดสอบตกก็โปรด
ให้ลาสมณะเพศและดำเนินคดีตามกฎหมายต่อไป ด้วยเหตุนี้พระนารายณ์มหาราชจึงทรงโปรดให้
คณะสงฆ์ดำเนินการด้านการสร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมขึ้น เพื่อให้กุลบุตรผู้เข้ามาบวชทุกรูปได้
ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมอย่างจริงจังคำว่า “บวชเรียน” จึงตั้งขึ้นมาตั้งแต่สมัยนั้นเป็นต้นมาโดย
มีวัตถุประสงค์สามประการคือ^{๔๔}

๑. เพื่อดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา
๒. เพื่อกำจัดผู้ที่เข้ามาอาศัยพระพุทธศาสนาโดยวิธีที่ไม่ชอบธรรม
๓. เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระสัทธรรม

การศึกษาของฝ่ายสงฆ์ในช่วงปลายของกรุงศรีอยุธยาก็ยังได้รับการสนับสนุนจากฝ่าย
บ้านเมืองอย่างต่อเนื่อง เพราะพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาส่วนใหญ่ยังคงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ
ทางด้านศาสนาเป็นส่วนมาก เช่นการออกผนวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนา ก่อนจะมีพระบรมราชาภิเษก
ซึ่งการที่พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ที่จะต้องทรงเสริมศาสนานี้ในทางหนึ่งอาจเป็นเพราะ
หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือทางที่ช่วยส่งเสริมปกครองโดยเฉพาะการส่งเสริมเรื่อง
“พระญาณจักรพรรดิราช” ซึ่งถือว่ายิ่งใหญ่กว่ากษัตริย์ทั้งหลายผู้ที่เป็นพระญาณจักรพรรดิราชต้องอาศัย
อำนาจบุญที่ทำมาตั้งแต่อดีตทั้งจะต้องเป็นผู้รู้ทั้งทางธรรมและทางโลกดังในพระพุทธศาสนาการ
บ้านเมืองจึงต้องพึ่งพาอาศัยในลักษณะที่เรียกว่า “น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า”

ปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนพระภิกษุสงฆ์สามเณรศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมประการหนึ่ง
ที่เกิดในสมัยกรุงศรีอยุธยาคือการกำหนดให้พระสงฆ์สามเณรที่บวชเรียนจนรู้ธรรมมีศักดิ์นาสูงกว่า

^{๔๔} กรมการศาสนา, ประวัติการศึกษาของสงฆ์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๔๐.

สามเณรและภิกษุที่ไม่รู้ธรรม เพื่อให้เป็นการให้กำลังใจแก่ภิกษุสามเณรที่มุ่งศึกษาพระปริยัติธรรมเมื่อมาบวชเรียนแล้วและจะได้ไม่ประพาศติผิดพระธรรมวินัยบัญญัติให้เป็นการเสื่อมเสียพระพุทธศาสนาซึ่งนับเป็นส่วนหนึ่งของการของพระราชกรณียกิจในด้านการทะนุบำรุงศาสนาที่พระมหากษัตริย์ได้ทรงยึดถือเป็นแบบแผนปฏิบัติมาโดยตลอด

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในช่วงสมัยอยุธยา แม้ว่าจะบางช่วงจะเผชิญหน้ากับวิกฤตการศึกษาที่ภิกษุสามเณรบางกลุ่มหันหลังให้กับการศึกษาฝ่ายปริยัติแล้วหันไปเอาดีทางด้านการศึกษาไสยศาสตร์ เวทมนต์คาถา แต่พระศาสนายังได้รับการอุปถัมภ์ค้ำชูจากพระมหากษัตริย์ที่ปรีชาจนสามารถข้ามพ้นวิกฤตและสามารถส่งเสริมการศึกษาของฝ่ายสงฆ์ให้มั่นคงขึ้นได้ ทั้งนี้เพราะการศึกษาของฝ่ายสงฆ์เป็นการศึกษาต้นแบบทั้งด้านศีลธรรมจรรยาและด้านศิลปวิทยาของการบ้านการเมือง ดังนั้นการศึกษาของฝ่ายสงฆ์จึงมีส่วนได้รับการพัฒนาจากฝ่ายบ้านเมืองอยู่เนื่องๆจนกระทั่งสิ้นยุคสมัยของกรุงศรีอยุธยา

๓. สมัยธนบุรี

หลังจากอยุธยาเสียกรุงเมื่อพ.ศ. ๒๓๑๐ ทั้งพระไตรปิฎกและเจดีย์สถานทั้งปวงก็เป็นอันตรธานสาบสูญ สมณะผู้ที่ศึกษาร่ำเรียนพระไตรปิฎกก็พลัดพรากล้มตายเป็นจำนวนมาก เมื่อพระเจ้ากรุงศรีขึ้นครองราชทรงประกอบพระราชกรณียกิจอย่างหนักหน่วงถึงแม้ทรงตรากตรำร่ำศึกแทบตลอดรัชสมัยแต่พระองค์ก็ได้ละเลยที่จะทะนุบำรุงศาสนาโดยเฉพาะเรื่องพระปริยัติธรรมดั่งที่พระองค์ได้มีพระบรมราชโองการสั่งพระศรีภูวปรีชาราชเสนาบดีศรีสาลักษณ์ให้สืบเสาะหาพระสงฆ์เถรานุเถระผู้รู้รอบรู้และธรรมทรงแต่งตั้งให้พระเถรานุเถระทั้งหลายเป็นพระราชาคณะฐานานุกรมน้อยใหญ่ตามสมณฐานันดรศักดิ์เหมือนอย่างแต่ก่อนให้อยู่ในพระอารามต่างๆในกรุงธนบุรีเพื่อคอยสั่งสอนกล่าวคัมภีร์และวิปัสณาธุระแก่พระสงฆ์สามเณรทั้งปวงและในปลายรัชสมัย พระองค์ทรงส่งพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิและทรง สมณศักดิ์แยกย้ายกันไปนำพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคจากกัมพูชา และนครศรีธรรมราชมาดำเนินการคัดลอกไว้ในกรุงธนบุรี เพื่อให้การศึกษาและเล่าเรียนของบรรดาพระภิกษุสงฆ์ดำเนินไปตามแบบอย่างของกรุงศรีอยุธยา แต่ก็ทำได้ไม่เต็มที่นักเพราะบ้านเมืองอยู่ในระหว่างกอบกู้เอกราช^{๔๖}

๔. สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔)

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น ได้เริ่มต้นขึ้นใหม่พร้อมกับการสร้างเมืองอมรนครรัตนโกสินทร์แห่งใหม่เริ่มตั้งแต่การรวบรวมคัมภีร์ที่สูญหายไป ในขณะที่แตกกรุงของอยุธยา ซึ่งในยุคสมัยนี้จะปรากฏภาพการฟื้นตัวและพัฒนาสู่ก้าวต่อไปของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยอย่างเด่นชัดกว่ายุคก่อนๆ โดยช่วงต้นแห่งรัตนโกสินทร์ การศึกษาของคณะสงฆ์จะผสมผสานกับ

^{๔๖} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), บทบาทของสถาบันพระพุทธศาสนากับการจัดการศึกษา, (กรุงเทพฯ : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๔๖).

การศึกษาในระบบใหม่ที่ค่อยๆแทรกซึมเข้ามา จนกระทั่งในที่สุดจะนำไปสู่การปฏิรูปใหญ่ของการศึกษาทั้งฝ่ายบ้านเมืองและฝ่ายการสงฆ์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงประดิษฐานกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์แล้ว พระองค์ทรงเอาพระทัยปัญหาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นอันดับแรก เพราะพระองค์ทรงเชื่อว่าพระศาสนาเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งต่อจิตใจของประชาชน โดยเฉพาะในขณะที่บ้านเมืองกำลังตกอยู่ในสภาพบ้านแตกสาแหรกขาด พระองค์ทรงเห็นว่าการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาที่สำคัญอันจะเป็นการสืบอายุพระพุทธศาสนานั้นจำเป็นต้องมีการชำระพระไตรปิฎกเสียใหม่ ดังนั้นในปี พ.ศ.๒๓๓๑ จึงเกิดการสังคายนาชำระพระไตรปิฎกขึ้น ซึ่งใช้เวลาทั้งสิ้น ๕ เดือนจึงแล้วเสร็จ นับว่าการชำระพระไตรปิฎกครั้งนี้เป็นการส่งเสริมการศึกษาของพระสงฆ์สามเณรที่สำคัญยิ่ง เพราะเมื่อมองย้อนไปในสมัยพุทธกาล พระพุทธศาสดาเองก็ได้ตรัสไว้แล้วว่า “อานนท์บางทีพวกเธออาจจะคิดว่า ‘ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงลับไปแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา’ ขอนี้พวกเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย”

พุทธดำรัสนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระธรรมวินัยหรือก็คือสิ่งที่มิปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ที่เป็นประจักษ์จลนของพระศาสดา ถ้าพระไตรปิฎกถูกชำระอย่างถูกต้อง การพระศาสนา ก็ย่อมดำเนินไปได้ด้วยดี และสิ่งที่เด่นชัดอีกอย่างหนึ่งในรัชสมัยนี้คือการที่พระองค์ทรงเอาพระทัยใส่ในการเล่าเรียนพระไตรปิฎกของคณะสงฆ์เป็นอย่างยิ่ง จนถึงกับโปรดให้ราชบัณฑิตบอกพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรที่หอพระมณเฑียรธรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดารามมาแต่แรกสร้าง

นอกจากนี้พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ก็ยังมีการประกาศใช้กฎพระสงฆ์ ตั้งแต่ปีแรกที่ขึ้นครองราชย์ (พ.ศ.๒๓๒๕) จนถึงปี พ.ศ.๒๓๔๔ รวมจำนวนทั้งสิ้น ๑๐ ฉบับ เพื่อเป็นการกวัดขันพระภิกษุให้ปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามพระวินัยและเป็นการส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาพระปริยัติธรรมอีกด้วย ดังกฎพระสงฆ์ข้อ ๔ ที่กำหนดให้ผู้ที่บวชเป็นภิกษุสามเณรศึกษาเล่าเรียนคันถธุระและวิปัสสนาธุระ โดยให้เป็นหน้าที่ของพระราชาคณะที่จะต้องเร่งตักเตือนพิจารณา ดังความตอนหนึ่งว่า

เป็นประเพณีในพระพุทธศาสนาสืบมาแต่ก่อน มีพระพุทธปฏิมาโปรดไว้ให้ภิกษุสามเณรอันบวชในพระศาสนารักษาธุระสองประการ คือ คุณธุระวิปัสสนาเพนที่ยุดหน่วงถึงน้ำ จิตรจะแปรไปในกิเลสวัฏฏคามกัฏฐิ ย่อมคิดถึงธุระทั้งสองประการ จิตรนั้นก็สงบลง . . . แต่นี้สืบไปเมื่อน่า ห้ามอย่าให้มีภิกษุโลเลละวัฏฐะประนิบัติ แลปติญาณตัวว่าเพนกิจวัตร มิใคร่เรียนธุระทั้งสองฝ่าย อย่าให้มีได้เพนอันขาดทีเดียว อนึ่งบวชเข้าแล้วให้อยู่ในหมู่คณะ สำนักนี้อุปฐมาอาจารย์ฯ จะตั้งใจประนิบัติรักษาสิกขาบท อย่าโลเลให้ ศิษย์เอาเยี่ยงหย่าง และพระศาสนาจะรุ่งเรืองขึ้นนั้นเพราะพระราชาคณะ ให้พระราชาคณะเร่งตักเตือนพิจารณา

การที่พระมหากษัตริย์ทรงกวัดขັນให้ภิกษุสามเณรศึกษาเล่าเรียนนั้นก็น่าจะเป็นเพราะพระองค์ทรงเล็งเห็นโทษของการที่พระภิกษุสามเณรขาดความรู้ว่าเป็นอันตรายต่อพระศาสนาอย่างยิ่ง ดังมีหลักฐานว่า มีพระสงฆ์ในสมัยนั้นเทศน์โดยแสดงถ้อยคำที่ตลกคะนอง ซึ่งหาประโยชน์ไม่ได้ จนพระมหากษัตริย์ต้องมีราชปรารภว่า “เป็นพระสงฆ์ที่ มิได้เล่าเรียนพระไตรปิฎก ได้แต่เนื้อความแปล ร้อยเป็นกาพย์กลอน แล้วก็มาสำแดงถ้อยคำที่ตลกคะนองหยาบช้า เห็นแต่ลาภเลี้ยงชีวิตมิได้คิดที่จะ ร่ำเรียนสืบไป ทำให้พระศาสนาพินเพื่อนเสื่อมสูญ”

เมื่อถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่๒ ได้มีความเคลื่อนไหวในรูปแบบการเรียนพระปริยัติธรรม คือมีการปฏิรูปการเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นมาใหม่ ใน ปีพุทธศักราช ๒๓๕๙ ทั้งนี้ก็โดยพระราชดำริของสมเด็จพระสังฆราช (มี) เดิมอยู่วัดราชบูรณราช วรวิหาร ดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายกในระหว่าง พ.ศ.๒๓๕๙-๒๓๖๒ ถวายข้อแนะนำให้ทรง แก้ไขวิธีการเรียนการสอนไล่พระปริยัติธรรมเสียใหม่ ด้วยความมุ่งหวังจะกวัดขັນให้บรรดาพระภิกษุ สามเณรได้เล่าเรียนพระปริยัติธรรมมากขึ้นและมีความรู้ยิ่งขึ้นกว่าเดิม พระบาทสมเด็จพระพุทธ เลิศหล้านภาลัย จึงโปรดเกล้าฯให้สมเด็จพระสังฆราช (มี) เป็นประธานจัดการปฏิรูปการเรียน การสอนเสียใหม่ ซึ่งทรงโปรดกหนดวิธีสอบให้เป็นประโยคตั้งแต่ประโยค๑ถึงประโยค๙ คือ จัดแบ่ง หลักสูตรให้กว้างขวางออกไปเป็น ๙ ชั้น โดยอาศัยหลัก๒ ประการ คือ

๑.พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นประกอบด้วยองค์ ๙ ประการคือ สุตตะ เคยยะ เวຍยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาดก อัฏฐุตธรรม เวทลลสะ

๒.พระธรรมคำสั่งสอนนั้น มีผลที่จะพึงได้รับ ๙ ประการ คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน๑

คำว่าประโยคนี้ คาดน่าจะมาจากการแปลบาลีนั่นเอง คือ ผู้แปลต้องรู้จักประโยค กัตตุ วาจก กรรมวาจก ประโยคนาม ประอาชยาดเป็นต้น ในยุคของรัชกาลที่ ๑ และ ๒ การศึกษาของ คณะสงฆ์ไทยยังมีรูปแบบที่ยังไม่สมบูรณ์นัก เนื่องจากแม้จะมีการกำหนดหลักสูตรออกเป็นประโยคแต่ ก็ยังไม่มีมีการกำหนดสอบปริยัติธรรมเพื่อวัดผลที่ชัดเจนแน่นอน ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะเป็นยุคสร้าง เมืองหลวงใหม่ เพิ่งเริ่มมีการจัดรูปแบบการศึกษาและยังคงมีการสงครามอยู่เนืองๆ

ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าอยู่หัว กิจการคณะสงฆ์ถือว่ามีความเฟื่องฟูมาก เพราะพระมหากษัตริย์ทรงพระราชศรัทธาในการสร้างและปฏิสังขรณ์พระอารามและทรงให้พระราช วงศานุวงศ์และข้าราชการช่วยกันสร้างและปฏิสังขรณ์พระอาราม ดังนั้นวัดที่สถาปนาขึ้นในรัชกาลที่ ๓ นี้จึงมีมากกว่าในรัชกาลอื่นๆ ซึ่งจำนวนพระภิกษุสามเณรก็มีมากกว่ารัชกาลอื่นๆด้วย แม้การศึกษา ของคณะสงฆ์ในยุคนี้ได้รับการสนับสนุนเป็นพิเศษ คือ ทรงโปรดให้จ้างอาจารย์สอนบาลีแก่ภิกษุสาม เณรทุกพระอารามหลวงแล้วทรงอุดหนุนการเล่าเรียนด้วยประการต่างๆเป็นต้นว่าถ้าสามเณรสอบได้ก็ จะพระราชทานรางวัล ถ้าเป็นพระที่สอบได้ก็ให้เป็นเปรียญและเป็นพระราชอาคันตุกะ หากบิดามารดาตก ทุกข์ได้ยากหรือเป็นทาสผู้อื่น ก็โปรดให้จ่ายพระราชทรัพย์ไถ่ถอนให้เป็นอิสระ หากพระรูปนั้นลา

ศึกษาแล้วจะใคร่รับราชการในกรมใดก็ทรงสนับสนุน ดังนั้น พระภิกษุสามเณรในสมัยนั้นจึงมีวิริยะอุตสาหะเล่าเรียนพระไตรปิฎกกันมากทั้งนอกกรุงและในกรุง

นอกจากนี้ในยุคของรัชกาลที่ ๓ ยังมีการตัดสร้างพระไตรปิฎกเป็นจำนวนมากถ้ามีตอนใดที่ขาดหายไปพระองค์ก็จะทรงส่งคนไปเสาะหามาเพิ่มให้สมบูรณ์ เช่น ส่งพระไปลังกา ๒ ครั้ง เพื่อขอยืมพระไตรปิฎกมาคัดลอก นอกจากนี้ยังได้โปรดให้พระมอญ ค้นหาคัมภีร์แบบมอญเข้ามาเทียบเคียงอีกด้วย

มาถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์พระองค์ที่ ๔ การศึกษาของพระสงฆ์ในสมัยนี้มีความเปลี่ยนแปลงไปมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในเรื่องกรอบแนวคิดของการศึกษา ทั้งนี้เพราะความเชื่อในแบบดั้งเดิมที่เป็นเรื่องหลักของพระพุทธศาสนาทั้งเรื่องนรกสวรรค์หรือแม้กระทั่งนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุด ได้ถูกท้าทายด้วยโลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ ประกอบกับทัศนคติที่มีต่อความเชื่ออันไม่อาจเห็นได้ด้วยตาถูกสั่นคลอน จึงทำให้มีพื้นที่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปาฏิหาริย์ลดน้อยลง ดังนั้นพระองค์จึงเอาจริงเอาจังกับการพัฒนาเนื้อหาและวิธีการศึกษาของพระภิกษุสามเณรผ่านทางการเรียนปริยัติธรรมให้มีความเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้นทั้งเนื้อหาและรูปแบบ ประกอบกับพระองค์ทรงมีความรอบรู้บาลี พระไตรปิฎก ยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดในกรุงรัตนโกสินทร์เพราะทรงได้ผนวชและศึกษาพระธรรมวินัยเป็นเวลา ๒๗ พรรษา จึงมีความชำนาญในด้านพระศาสนาเป็นพิเศษ

ดังนั้นการศึกษาพระปริยัติธรรมของฝ่ายสงฆ์ในเวลานี้ จึงอาจใช้คำว่าคึกคักก็ว่าได้ เพราะในเวลาที่มีการสอบพระปริยัติธรรมประจำปีที่จะมีขึ้นเมื่อออกพรรษาแล้วพระมหากษัตริย์จะให้ความสำคัญต่อพระภิกษุสามเณรที่เข้าสอบเป็นอย่างมากจนถึงกับต้องมีการเตรียมซ้อมสอบของบรรดาวัดที่มีนักเรียนจะเข้าสอบและถ้าวัดใดไม่มีนักเรียนทรงภูมิที่จะเข้าสอบได้ เจ้าอาวาสก็จะชวนชวนหานักเรียนในวัดอื่นมาเพื่อจะให้เข้าสอบเป็นเปรียญในวัดของตน เพราะในสมัยนั้นถือกันว่าบรรดาพระสงฆ์โดยเฉพาะที่อยู่ในพระอารามหลวง ได้อยู่เสนาสนะหลวงและได้รับพระราชทานนิตยภัตเป็นค่าอาหาร ถือว่าทรงอุปการะมิได้อาทรร้อนใจในการกินอยู่จะได้ตั้งหน้าเล่าเรียนศึกษาสืบอายุพระพุทธศาสนา ถ้าไม่มีเปรียญในวัดโดยอมเป็นการเสื่อมเสียเกียรติคุณต่อคณะสงฆ์ในสัปดาห์นั้นเป็นอย่างมาก

พระภิกษุในช่วงนี้นอกจากการเรียนพระปริยัติธรรมแล้ว ยังคงมีการศึกษาวิชาชีวะ เช่น เป็นหมอยา หมอนวด หมอดู ตลอดจนจนเป็นช่างฝีมือต่างๆซึ่งการศึกษาวิชาดังกล่าวของพระภิกษุนี้ก็เป็นที่ยอมรับของสังคมไทยในสังคมไทยสมัยนั้นด้วย ดังนั้นจะเห็นได้จากประกาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับการที่พระภิกษุศึกษาและประกอบอาชีพต่างๆเหล่านี้ว่าไม่ทรงห้ามแต่ขอให้ภิกษุสามเณรทั้งหลายศึกษาและใช้ความรู้เหล่านี้ “...โดยชอบประกอบด้วยศีลสังวร” ซึ่งวิชาชีพที่ร่ำเรียนกันนี้ ก็อาจใช้เป็นอาชีพติดตัวไปเมื่อภิกษุสามเณรเหล่านี้ได้สึกออกมาเป็นฆราวาส ซึ่งก็เป็น

การเพิ่มคุณค่าให้แก่บุคคลนั้น เพราะวิชาชีพเหล่านี้จะทำให้มี “ผู้นับถือตาว่าเป็นคนมีหลักแหล่งแปลงที่มีค่าแก่สังคม”

ภาพรวมการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในช่วงยุคนี้ ภายหลังจากการศึกษาสงครามเริ่มสงบลง การศึกษาพระปริยัติธรรมก็เริ่มมีการปรับปรุงสิ่งที่ตกหล่นขาดหายไปในช่วงเปลี่ยนราชวงศ์และเมืองหลวง จนเริ่มเข้าที่เข้าทางในสมัยรัชกาลที่ ๓ ต่อมาเมื่อถึงยุคของรัชกาลที่ ๔ กิจการพระศาสนาในด้านการศึกษาก็ได้ถูกจัดวางเค้าโครงเพื่อให้มีรูปแบบที่ชัดเจนเป็นหลักเป็นฐานมากขึ้นตามโลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ จึงนับได้ว่าเป็นยุคแห่งการเตรียมการเพื่อปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยที่จะมีขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในสมัยต่อมา

๕. สมัยรัตนโกสินทร์ยุคใหม่ (รัชกาลที่ ๕ ถึงปัจจุบัน)

ในช่วงก่อนหน้าการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบหรือหลักสูตรไปบ้างแต่ก็ยังคงรักษาลักษณะของความเป็นพระปริยัติในแบบดั้งเดิมที่เน้นการเล่าเรียนพุทธวจนะเป็นสำคัญแต่ในยุคสมัยนี้รูปแบบของการศึกษาพระปริยัติธรรมได้เปลี่ยนแปลงไปจากดั้งเดิมมาก โดยมีการรับเอากระแสการศึกษาของโลกฝ่ายตะวันตกมาผนวกเข้ากับการศึกษาในแบบปริยัติธรรมดั้งเดิมทำให้การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยต้องมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการมากขึ้นโดยลำดับจนถึงปัจจุบัน

สมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรัชกาลนี้พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชปณิธานในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างเด่นชัด ดังมีพระราชดำรัสตอนหนึ่งเกี่ยวกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาไว้ว่า^{๔๗}

เมื่อข้าพเจ้าได้ดำรงสิริราชสมบัติแล้ว ก็ตั้งใจทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และทำนุบำรุงพระผู้เป็นเจ้าทั้งปวงอยู่เป็นนิจแลอาไศรยความที่เป็นผู้เป็นเจ้าทั้งปวง ปฏิบัติชอบเป็นหลักฐานที่จะดำรงพระพุทธศาสนาสืบไป ข้าพเจ้าอาจปฏิญาณใจได้ว่า ถ้าชีวิตข้าพเจ้ายังอยู่ตราบใดแลข้าพเจ้าคงคิดจะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอยู่เป็นนิจ

ในด้านการศึกษาของคณะสงฆ์นั้น พระองค์ทรงเล็งเห็นว่าที่ผ่านมาการศึกษาพระปริยัติธรรมได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์และชั้นสูงเพราะถือเป็นหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ไทยแต่การจัดการศึกษาของพระสงฆ์ในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นมีลักษณะสำคัญคือ ไม่มีระบบแบบแผนเป็นรูปแบบที่ชัดเจน โดยเฉพาะใน ด้านการเรียนการสอน ซึ่งตรงข้ามกับในการสอบวัดความรู้พระปริยัติธรรมที่กลับมีระเบียบปฏิบัติที่เคร่งครัดและยุ่งยากหลายประการ จึงเห็นได้ชัดว่ามีความขัดแย้งกันอยู่ในตัวเอง ดังนั้นพระองค์จึงมีความคิดที่จะพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ให้มีระบบการศึกษาที่แน่นอนชัดเจนยิ่งขึ้น

^{๔๗} พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต : แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกลมคิมทอง, ๒๕๕๒).

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชโบายเกี่ยวกับการส่งเสริมการศึกษาของคณะสงฆ์ให้มีรูปแบบที่ชัดเจน ด้วยการจัดตั้งสถาบันการศึกษาชั้นสูงของคณะสงฆ์ขึ้นเป็นครั้งแรก คือโปรดให้สถาปนามหามกุฏราชวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัยขึ้น เพื่อให้เป็นสถาบันการศึกษาพระปริยัติธรรมชั้นสูงทั้งฝ่ายธรรมยุติและมหานิกาย ทรงอุปการะสถาบันการศึกษาทั้ง ๒ นี้ด้วยการพระราชทานพระราชทรัพย์และค่าใช้จ่ายสำหรับวิทยาลัยทั้งสองเป็นประจำปี นอกจากนี้แล้วพระองค์ยังได้ทรงส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมโดยทั่วไปคือ ให้จัดตั้งสำนักเรียนขึ้นตามวัดต่างๆทั่วราชอาณาจักรและให้มีการสอบไล่พระปริยัติธรรมทุกปี ทรงสนับสนุนให้เจ้านาย ข้าราชการและพระภิกษุจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นในวัดทั้งในกรุงและหัวเมือง

การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรในรัชสมัยนี้นอกจากจะเป็นไปเพื่อความเจริญก้าวหน้าของสถาบันสงฆ์แล้ว ยังมีผลสืบเนื่องกับพระราชดำริในเรื่องการจัดการศึกษาของบ้านเมืองที่กำลังเป็นงานสำคัญอย่างหนึ่งในการปฏิรูปประเทศขณะนั้น ซึ่งการจัดการศึกษาหัวเมืองเริ่มขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๔๑ โดยมีกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ซึ่งในขณะนั้นพระองค์ทรงดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตินิกายและเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร ได้ทรงเป็นผู้อำนวยการจัดการศึกษา ผลจากการที่กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสและคณะสงฆ์ได้เข้าไปจัดการศึกษานี้ก่อให้เกิดผลดีต่อคณะสงฆ์ในด้านการศึกษาเป็นอย่างมากเพราะได้มีการเร่งรัดให้พระสงฆ์สามเณรตามหัวเมืองต้องศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม เพื่อนำมาใช้สอนให้แก่บุตรทั้งหลายและเป็นผลให้มีการตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ (พ.ศ.๒๔๔๕)ซึ่งพระราชบัญญัติฉบับนี้จะเป็นผลให้คณะสงฆ์ทุกระดับชั้นต้องมีหน้าที่บำรุงการศึกษาในวัดด้วย^{๔๔}

จะเห็นได้ว่าในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทรงมีนโยบายมุ่งส่งเสริมการศึกษาทั้งของรัฐและของคณะสงฆ์ควบคู่กันไป ไม่ได้แยกการศึกษาของทั้ง ๒ ฝ่ายออกจากกันดังเช่นในสมัยต่อมา เพราะทรงเห็นว่าการศึกษาและศาสนานั้นเป็นสิ่งที่ไม่ควรแยกจากกัน เนื่องจากทรงเกรงว่า

เด็กชั้นหลังจะห่างเหินจากศาสนา จนเลยเป็นคนไม่มีธรรมในใจมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้นจะถือว่าเหมือนอย่างทุกวันนี้ คนที่ไม่รู้อะไรก็มีมาก ต่อไปภายหน้าถ้าเป็นคนที่ได้เล่าเรียนคงจะประพฤติตัวดีกว่าคนที่ไม่ได้เล่าเรียนนั้นหาถูกไม่คนที่ไม่มีธรรมเป็นเครื่องดำเนินตามตงจะหันไปหาทางทุจริต โดยมากถ้ารู้น้อยก็โกงไม่ใคร่คล่องถูกโกงไม่สนิท ถ้ารู้มากก็โกงคล่องขึ้นแลโกงพิสดารมากขึ้น การที่หัดให้รู้อ่านอักขรวิธีไม่เป็นเครื่องฝึกหัดคนดีและคนชั่วเป็นแต่ได้วิธีสำหรับจะเรียนความดีความชั่วได้คล่องขึ้น

^{๔๔} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๑.

ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้ความเจริญก้าวหน้าของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในขณะนั้น ดำเนินไปอย่างมีความสำคัญทั้งต่อฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักรไปพร้อมๆกันภายหลังจากรัชกาลรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การศึกษาของชาติคณะสงฆ์ไทยเริ่มถูกจับให้แยกตัวออกจากการศึกษาของชาติ และมีลักษณะการจัดการศึกษาที่มุ่งหมายเพิ่มพูนความรู้ของพระสงฆ์สามเณรในด้าน “ธรรมวินัย” ให้มากกว่าการศึกษาแต่ภาษาบาลีเพียงเดียว ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงมีความเห็นว่า “เป็นประโยชน์กว้างขวาง ดีกว่าจะมัวบำรุงในด้านมคธภาษาอย่างเดียว” ดังนั้นในระยะเวลาช่วงที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขการศึกษาของสงฆ์หลายประการ กล่าวคือ^{๔๙}

๑. การจัดตั้งการศึกษาหลักสูตรนักธรรมชั้น
๒. การรวมการศึกษาหลักสูตรนักธรรมกับการเรียนปริยัติธรรม
๓. การปรับปรุงแก้ไขการศึกษาและการสอบพระปริยัติธรรม
๔. การขยายการศึกษาของคณะสงฆ์ในหัวเมือง
๕. การจัดหลักสูตรเปรียญธรรม^{๕๐}

เมื่อกล่าวโดยสรุป นับตั้งแต่การจัดตั้งสถาบันศึกษาพระปริยัติธรรมขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยก็เริ่มมีระบบแบบแผนที่ชัดเจนยิ่งขึ้นจนถึงปี พ.ศ. ๒๔๕๓ ซึ่งเป็นปีสุดท้ายแห่งรัชกาลที่ ๕ การจัดการคณะสงฆ์ไทยได้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมาก โดยมีแนวคิดการแยก “ธรรม” กับ “สังคัม” ออกจากกันซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้จะมีผลมาจากแนวความคิดเรื่องความ “ทันสมัย” ตามมาตรฐานตะวันตกในเวลานั้นด้วย ซึ่งอิทธิพลความทันสมัยนี้เริ่มก่อตัวขึ้นอย่างชัดเจนตั้งแต่ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชสมัยพระองค์แรกของไทยที่ทรงสำเร็จการศึกษาจากตะวันตกได้ขึ้นครองราชย์สมบัติ สิ่งที่เห็นได้ชัดจากการแยกธรรมะกับสังคัมออกจากกันของพระองค์ คือ การจับการศึกษาของฝ่ายบ้านแยกออกจากการศึกษาของฝ่ายวัดซึ่งนับเป็นครั้งแรกของประวัติศาสตร์การศึกษาไทย กล่าวคือรัฐจะรับผิดชอบในการจัดการศึกษาแก่ประชาชนแต่ผู้เดียว ส่วนวัดทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรเท่านั้นไม่ต้องก้าวก่ายกันอีก การแบ่งแยกหน้าที่ดังกล่าวมีความหมายรวมไปถึงว่ารัฐจะไม่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของคณะสงฆ์ ขณะเดียวกันวัดก็ไม่มีหน้าที่ให้การศึกษาแก่ประชาชนดังที่เคยเป็นมาช้านานอีก นี่จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้คณะสงฆ์จำเป็นต้องยกระดับการศึกษาของตนจนนำไปสู่การจัดการศึกษารูปแบบใหม่ที่เรียกว่า พระปริยัติธรรมแผนก

^{๔๙} พระโสภณคณาภรณ์, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : กองทุนไตรรัตน์านุภาพ, ๒๕๒๙).

^{๕๐} สยามหลวงแผนกบาลี, เรื่องสอบบาลี, (กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๙๗ - ๙๘.

ธรรมขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ โดยการจัดการของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวิชิรญาณวโรรส ซึ่งการจัดการศึกษาแก่คณะสงฆ์ในครั้งนี้ ถือได้ว่าประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีในช่วงเวลาดังกล่าว กล่าวคือ การนำเอาหลักสูตรปริยัติธรรมมาผนวกเข้ากับหลักสูตรนักระรมที่ทรงจัดขึ้นใหม่ เป็นผลให้การศึกษาของคณะสงฆ์ไม่ต้องมีการแบ่งแยกออกเป็น ๒ ฝ่าย อย่างที่เคยแบ่งแยกอยู่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ การนำเอาหลักสูตรใหม่ที่ทรงตั้งขึ้นมารวมกับการศึกษาแบบเดิมได้นับเป็นการขจัดปัญหาที่สำคัญอย่างหนึ่งในการศึกษาของคณะสงฆ์ คือ ค่านิยมแบบเก่าที่ไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงทางด้านการศึกษา เพราะสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวิชิรญาณวโรรสได้ทรงนำเอาความรู้ภาษาไทย และความรู้ที่จำเป็นอื่นๆต่อพระสงฆ์มารวมเข้ากับความรู้ด้านปริยัติธรรมได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะเป็นแนวทางให้คณะสงฆ์ได้จัดการศึกษาวิชาอื่นๆที่เหมาะสมกับสถาบันสงฆ์ และสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบันของประเทศและโลกในสมัยต่อมา เช่น วิชาภาษาอังกฤษ วิชาครู ดังปรากฏในหลักสูตรของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับพระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวิชิรญาณวโรรสที่ทรงต้องการให้พระสงฆ์ได้ศึกษาวิชาความรู้ใดๆที่เป็นอาภรณ์ของบุรุษ ซึ่งหมายถึง ความรู้ใดๆที่เป็นประโยชน์ก็สมควรที่จะจัดให้พระสงฆ์ได้ศึกษาทั้งสิ้นมิใช่จำกัดว่าจะต้องศึกษาแต่พระศาสนาอย่างเดียว เพราะความรู้ที่พระสงฆ์ได้รับย่อมจะส่งผลไปยังราษฎรด้วยเนื่องจากพระสงฆ์ยังคงเป็น “ครู” และ “ผู้นำท้องถิ่น” ที่สำคัญในชนบท ดังนั้นหลักสูตรการศึกษาปริยัติธรรมที่ได้จัดวางไว้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๖ จึงได้เป็นมาตรฐานในการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน โดยมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมให้เหมาะสมยิ่งขึ้นบ้าง แต่หลักการส่วนใหญ่ยังคงรูปแบบตามที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวิชิรญาณวโรรสได้ทรงจัดไว้

การศึกษาของคณะสงฆ์เริ่มมีการขยายตัวอีกครั้ง เมื่อผู้นำของมหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้มีแนวคิดร่วมกันที่จะจัดการศึกษาของทั้งสองแห่งให้ถึงระดับมหาวิทยาลัย ดังเห็นได้จากการกล่าวตอบในการเปิดสภาการศึกษาของมหามกุฏราชวิทยาลัย “บัดนี้สมควรแล้วที่จะฟื้นฟูวัตถุประสงค์ของมหามกุฏราชวิทยาลัยที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ได้ทรงไว้นั้นให้สมบูรณ์ขึ้นเพื่อเป็นการรักษาสมบัติของบูรพาจารย์ ”

ฝ่ายการรื้อฟื้นมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระพิมลธรรม (ช้อย ฐานทตฺโต)ได้อธิบายถึงความคิดที่จะสถาปนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ว่า “...คิดจะจัดการศึกษาของพระภิกษุสามเณรให้ถึงระดับราชวิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัยที่นิยมกัน เพื่อสนองพระบรมราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว...”

ในสมัยปัจจุบันการศึกษาของคณะสงฆ์ที่สืบเนื่องมาจากสมัยก่อนมี ๒ อย่าง คือ พระปริยัติธรรมแผนกบาลี และพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ซึ่งมีการดำเนินงานติดต่อกันมาจนจัดได้ว่าเป็นการศึกษาตามประเพณี

ด้วยเหตุนี้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง จึงได้รับการจัดตั้งขึ้นเป็นสถานศึกษาชั้นสูงของ
 พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายและฝ่ายมหานิกาย ดังในวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๙สภาการศึกษา
 มหามกุฏราชวิทยาลัยอนุมัติให้เริ่มเปิดการเรียนพระพุทธศาสนาในระดับมหาวิทยาลัยขึ้น และในวันที่
 ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๐ ทางมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเองได้เริ่มเปิดการศึกษาเป็น
 มหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้นครั้งแรกเช่นกัน แต่ในขณะนั้นคณะสงฆ์ยังมิได้รับรองให้เป็นการศึกษาของคณะ
 สงฆ์อย่างเป็นทางการ จนถึงวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ มหาเถรสมาคมจึงได้ออกคำสั่งมหา
 เถรสมาคมเรื่องการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ อันเป็นการรับรองการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง
 ๒ แห่งนั้นเป็นการศึกษาของคณะสงฆ์อย่างเป็นทางการในปัจจุบันทั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยและมหา
 จุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีสภาพเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับรัฐบาลสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ตาม
 พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ และพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัย
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ โดยนายกสภามหาวิทยาลัยเป็นพระเถระที่พระสมเด็จพระ
 พระสังฆราชทรงแต่งตั้ง และมีกรรมการสภามหาวิทยาลัยที่ประกอบด้วยทั้งพระภิกษุและฆราวาส ซึ่ง
 ผลิตบัณฑิตทั้งระดับปริญญาตรีและปริญญาสูงกว่าปริญญาตรีในสาขาวิชาการต่างๆ เช่น สาขาพุทธ
 ศาสนา สาขาศาสนาปรัชญา สาขามนุษยศาสตร์ สาขาสังคมศาสตร์ สาขาศึกษาศาสตร์ เป็นต้น

ในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม คณะสงฆ์ได้มองเห็นความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงให้
 ภิกษุสามเณรได้ศึกษาวิชาการสมัยใหม่ด้วย จึงได้ประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมที่ได้
 ปรับปรุงใหม่เรียกว่า บาลีแผนใหม่ เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๗ และเมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม
 พ.ศ. ๒๕๑๔ กระทรวงศึกษาธิการ ด้วยความเห็นชอบของคณะสงฆ์ได้ประกาศใช้ระเบียบ
 กระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๑ เพื่อให้ภิกษุ
 สามเณรได้รับการศึกษาวิชาการทั้งทางฝ่ายพระปริยัติธรรมและฝ่ายสามัญศึกษาควบคู่กันไป

ความเป็นมาของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยนับตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีจนถึง
 ปัจจุบัน ที่ได้พรรณนามานี้เป็นการแสดงให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงของการศึกษาของคณะสงฆ์
 ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่แปรเปลี่ยนไปพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยอยู่ตลอดเวลา ซึ่งแต่
 ละยุคความสัมพันธ์ระหว่างสงฆ์ ผู้ปกครอง และประชาชน เป็นความสัมพันธ์ที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันอยู่
 ตลอดเวลาผ่านทางการศึกษาของคณะสงฆ์ ดังเช่นในสมัยสุโขทัย มีการใช้การศึกษาของคณะสงฆ์เป็น
 เครื่องมือแห่งการสร้างความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นแก่บ้านเมือง ในยุคต่อมาคือสมัยอยุธยาที่ใช้
 การศึกษาของคณะสงฆ์ในฐานะเครื่องมือแห่งการปกครองทั้งฝ่ายราชอาณาจักรและพุทธจักร พอถึง
 ยุครัตนโกสินทร์ช่วงต้นการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นแบบแผนการศึกษาของสังคม เช่นนี้เป็นต้น เมื่อ
 พอมองเห็นภาพความเป็นมาของการศึกษาของคณะสงฆ์ดังที่ได้กล่าวแล้วนี้ ในลำดับต่อไปจะ
 กล่าวถึงรูปแบบของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยซึ่งเป็นกลไกในการจัดการการศึกษาของคณะสงฆ์อีก
 ชั้นหนึ่งควบคู่มาพร้อมกับความเป็นมาของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

๒.๖.๑ รูปแบบของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

รูปแบบของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยนั้น จะไม่จัดลำดับตามยุคสมัยเช่นเดียวกับความ เป็นมา แต่จะถือจัดตามยุคที่เกิดการเปลี่ยนแปลงการจัดรูปแบบการศึกษาของคณะสงฆ์อย่างชัดเจน เพราะรูปแบบการศึกษาของคณะสงฆ์ในบางช่วงเวลาของแต่ละยุคก็แทบจะหาความเปลี่ยนแปลงใน รูปแบบได้น้อยมาก แต่บางช่วงเวลาที่อยู่ในยุคสมัยเดียวกันกับการเปลี่ยนแปลงอย่างเด่นชัด จนเกินไป จะเห็นได้ว่าปัจจัยสำคัญของการจัดรูปแบบการศึกษาของสงฆ์อาจไม่ได้อยู่ที่ยุคสมัย หากแต่อยู่ที่วิกฤตการณ์หรือปัจจัยภายนอกหรือภายในบางอย่างที่มีผลกระทบกระเทือนถึงอาณาจักร และพุทธจักรรูปแบบของการศึกษาของคณะสงฆ์จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงขึ้น

เพื่อให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้นต่อการศึกษา จะแบ่งรูปแบบของการศึกษาออกเป็น ๓ ช่วงเวลาดังต่อไปนี้^{๕๑}

ช่วงที่ ๑ สมัยสุโขทัยถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ช่วงที่ ๒ สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์

ช่วงที่ ๓ สมัยรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ถึงปัจจุบัน รัชกาลที่ ๙

ช่วงที่ ๑ สมัยสุโขทัยถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

รูปแบบของการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในช่วงยุคสุโขทัยได้ถือเอาว่าวัด เป็น สถานที่ศึกษา ส่วนพระ คือ ผู้บริการและผู้จัดการศึกษา พระที่เป็นผู้สอนในสมัยนี้มีอยู่ ๓ ระดับ คือ เจ้าอาวาสทำหน้าที่เป็นครูใหญ่ พระที่มีพรรษาสูงกว่า ๕ พรรษาขึ้นไปสอนพระภิกษุ และพระที่มี พรรษาน้อยกว่านั้นสอนเด็กวัด หลักสูตรที่ใช้ศึกษากันในสมัยนี้ยังไม่มีรูปแบบที่ซับซ้อนมากนัก คือมี การศึกษาภาษาบาลีพระไตรปิฎก โดยในการศึกษาพระไตรปิฎกก็จะให้ศึกษาแยกออกเป็นตอนๆ กล่าวคือเบื้องต้นให้ศึกษาพระสุตตันตปิฎกเมื่อเรียนจบพระสุตตรแล้วให้ศึกษาพระวินยปิฎกต่อเมื่อ ศึกษาพระวินยปิฎกจบแล้วจึงให้ศึกษาพระอภิธรรมปิฎกเป็นลำดับสุดท้ายนอกจากนี้พระภิกษุยัง ศึกษาคัมภีร์ซึ่งมิใช่พระพุทธรังษะโดยตรงแต่แพร่หลายในสถานศึกษาพระปริยัติธรรม คือคัมภีร์พระวิ สุตมรรค และนอกจากการเล่าเรียนพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอื่นๆแล้ว พระสงฆ์ ในสมัยสุโขทัยยังได้ศึกษาวิชาการทางโลก ได้แก่ ศิลปะศาสตร์และวิชาการต่างๆดังมีปรากฏในประชุม พงศาวดารภาค ๑ ว่า “ทรงเผด็จสงฆ์ทั้งหลาย ให้มาเล่าเรียนพระไตรปิฎกธรรม และศึกษาศิลปะ ศาสตร์ต่างๆ”

ต่อมาในยุคของกรุงศรีอยุธยา ในช่วงต้นรูปแบบการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมยังถือว่า จัดทำกันอย่างจริงจัง คงเป็นแต่เพียงการเข้ามาศึกษาเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องข้ออรรถ

^{๕๑} ร.ศ.สิริวัฒน์ คำวันสา, ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๓๔).

และธรรมตามสมควร โดยที่ไม่ได้มีการสอบประเมินผลการเรียนการสอนอย่างเป็นกิจจะลักษณะ การเรียนการสอนจึงเป็นไปตามอัธยาศัยของผู้สอนและผู้เรียน

ช่วงที่ ๒ สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์

ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้โปรดทรงให้คณะสงฆ์เอภาารธุระในการเรียนการสอนอย่างจริงจัง จึงมีการกำหนดหลักสูตร เวลาเรียนการประเมินผล และกำหนดฐานะของผู้สอบไล่ได้ไว้เป็นการแน่นอน กล่าวคือมีการใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี จำนวน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นเป็นผูกใบลานเป็นหลักสูตรในการกำหนดชั้นเรียน โดยแยกเป็นพระไตรปิฎกดังนี้คือ พระสุตตันตปิฎก จำนวน ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้น พระวินัยปิฎก จำนวน ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้น และพระอภิธรรมปิฎก จำนวน ๔๒,๐๐๐ พระธรรมชั้น โดยแบ่งชั้นเรียนออกเป็น ๓ ชั้น หรือ ๓ ประโยคตามปิฎกทั้ง ๓ นั้น คือ^{๕๒}

๑. บาเรียนตรี ต้องแปลจนจบพระสูตร (จากภาษาบาลี)

๒. บาเรียนโท ต้องแปลจนจบพระสูตรและพระวินัย

๓. บาเรียนเอก ต้องแปลจนจบพระสูตร พระวินัยและพระอภิธรรม

ผู้ที่เรียนจบบาเรียนตรี โท เอก คือผู้ที่แปลจบพระไตรปิฎกทั้งหมด เรียกว่ามหาบาลี โดยใช้อักษรย่อว่า บ.บ. สถานที่ศึกษาพระปริยัติธรรมนี้มีการจัดการเรียนการสอนอยู่ในบริเวณพระบรมมหาราชวังเป็นหลัก ส่วนตามวัดต่างๆก็มีการเรียนการสอนบ้างเป็นแห่งย่อย ส่วนครูที่บอกปริยัตินั้นได้แก่พระมหากษัตริย์บ้าง ราชบัณฑิตทั้งหลายบ้าง พระเถระผู้ทรงความรู้พระไตรปิฎกบ้าง สำหรับกระบวนการเรียนการสอนนั้น กำหนดเอาพระไตรปิฎกที่จารึกลงในใบลานเป็นหนังสือแบบเรียนและหนังสือชั้นมูลฐานในการเรียน คือ มูลกัจจายน์ ซึ่งผู้เรียนทุกคนจะต้องเริ่มต้นจากการเรียนมูลกัจจายน์เพื่อให้รู้อักขรวิธีก่อนเป็นเวลาอย่างน้อย ๒ ปี แล้วจึงเรียนแปลพระไตรปิฎกได้ เมื่อตัวผู้เรียนเห็นว่าตนเองพอจะมีความรู้ ความสามารถในการแปลได้แล้ว ก็จะแจ้งให้ครูบาอาจารย์ได้ทราบ และให้เจ้าสำนักกราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบ เพื่อจะได้โปรดให้ประกาศการสอบไล่วัดความรู้ของพระภิกษุสามเณรขึ้น เรียกว่า “สอบสนามหลวง” ถ้าสอบไล่ได้ผู้สอบก็จะถูกยกย่องให้มีศักดิ์เป็น “มหา” นำหน้าชื่อและอาจจะได้รับการพระราชทานสมณศักดิ์ให้เป็นพระราชอาคันตุกะให้มีเกียรติเอื้อเฟื้อสืบไป ส่วนเรื่องการวัดผลเมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงประกาศให้มีการสอบพระปริยัติธรรมขึ้นแล้วเหล่าพระมหาเถระและราชบัณฑิตทั้งหลายก็จะจัดตั้งคณะกรรมการขึ้น โดยมีพระเจ้าแผ่นดินเป็นประธานในการสอบ ในการสอบผู้เข้าสอบจะต้องท่องและแปลปากเปล่าต่อหน้าคณะกรรมการอย่างน้อย ๓ ทาน ซึ่งจะมีโอกาสผิดได้เพียง ๓ ครั้ง ถ้ากรรมการทักเกิน ๓ ครั้ง (ผิดเกิน

^{๕๒} วัชร งามจิตร์เจริญ, พุทธศาสนาเถรวาท, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒).

๓ ครั้ง) ก็เป็นอันถือว่าตกในประโยคนั้นๆซึ่งถ้าตกก็ต้องรอสอบอีกอย่างน้อย ๓ ปี เพราะการสอบแต่ละครั้งนั้นจะใช้ระยะเวลาเรียน ๓ ปี และมีการวัดผล ๑ ครั้ง

นอกจากการเรียนพระไตรปิฎกแล้วพระภิกษุในสมัยนี้ก็ยังมีการศึกษาวิชาการอื่นๆ ด้วยเดียวกับสมัยสุโขทัย ดังมีปรากฏในจดหมายเหตุของลาลูแบร์ว่า “พระสงฆ์อันเป็นอาจารย์ในวัดสอนเป็นต้นว่าให้อ่าน ให้เขียนหนังสือ และหัดคิดเลข ทำบัญชี” ตลอดจนเนื้อหาที่ปรากฏในบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ก็ได้มีการบันทึกการศึกษาของสามเณรแก้วไว้ว่า “นางทองประสี โยมมารดาก็นำสามเณรแก้วไปฝากเรียนกับ ขวัญมี วัดป่าเลไลยก์ เพื่อเรียนหนังสือวิชาการศาสนาและวิชาการทางโลก คือการต่อสู้ป้องกันตัวตลอดจนวิชาชั้นสูงทางการทหารคือตำราพิชัยสงครามว่าด้วยการจัดทัพเดินทัพ การยกทัพเข้าต่อสู้รวมทั้งศิลปะการครองใจคน” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระภิกษุจะต้องมีความรู้ในวิชาการทางโลกเพื่อสอนแก่ประชาชนด้วยรูปแบบการเรียนการสอนของคณะสงฆ์ไทยในสมัยนั้นก็ดำเนินมาในลักษณะนี้จนสิ้นสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี จนกระทั่งถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ช่วงที่ ๓ สมัยรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ถึงปัจจุบัน (รัชกาลที่ ๙)

รูปแบบการจัดการศึกษาของสงฆ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรจากเดิมที่เป็น ๓ ชั้น (คือบาเรียนตรี โท เอก) ก็แก้ไขให้เป็น ๙ ชั้นหรือ ๙ ประโยค โดยแต่ละประโยคต้องสอบแปลคัมภีร์ต่างๆตามที่กำหนดไว้ออกเป็นภาษาไทยให้ถูกต้อง และได้ใจความ ซึ่งการกำหนดคัมภีร์ในแต่ละประโยคมีรายละเอียดดังต่อไปนี้^{๕๓}

ตารางที่ ๒.๑ การแบ่งหลักสูตรการสอบพระปริยัติธรรมและคัมภีร์ที่ใช้ในแต่ละประโยคในสมัยรัชกาลที่ ๒

ประโยค	คัมภีร์ที่กำหนดในแต่ละประโยค	หมายเหตุ
๑-๓	คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท	ประโยค ๑-๓ ต้องสอบให้ได้ในคราวเดียวกัน
๔	คัมภีร์มิ่งคัลลิตที่ปนี เบื้องต้น	ทั้ง ๓ ประโยค เมื่อสอบได้ถือเป็นเปรียญสามัญ
๕	คัมภีร์สารัตถสังคหะ	ผู้สอบได้จะได้รับการขนานนามว่าเป็น “พระ
๖	คัมภีร์มิ่งคัลลิตที่ปนี เบื้องปลาย	มหา” ได้รับการพระราชทานนิตยภัตสอบได้
๗	คัมภีร์ปฐมสมัตปาสาทิกา	เป็นเปรียญโท สอบได้ยังคงเป็นเปรียญโท จึง
๘	คัมภีร์วิสุทธิมรรค	มักเรียกว่า “ประโยคแปลบูชาพระ”
๙	คัมภีร์สารัตถที่ปนี	สอบได้เป็นเปรียญเอกสามัญ
		สอบได้เป็นเปรียญเอกมัชฌิมา
		สอบได้เป็นเปรียญเอกอุดม

^{๕๓} สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, เรื่องสอบธรรมของสนามหลวง พ.ศ. ๒๕๔๗, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๗), หน้า ๕ - ๑๖.

ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างหลักสูตรการเรียนปรียัติธรรมในสมัยนี้ แต่สอบพระปรียัติธรรมก็ยังคงมีกำหนดไม่แน่นอน เพราะบ้านเมืองยังคงมีสงครามอยู่เนืองๆ เมื่อมีเวลาว่างจากศึกสงครามหรือกิจการปกครองภายในพระมหากษัตริย์จึงทรงพระกรุณาให้มีการสอบพระปรียัติธรรมเสียครั้งหนึ่ง ครั้งเมื่อถึงรัชกาลที่ ๓ ทรงพระกรุณาโปรดให้กำหนดสอบพระปรียัติธรรม ๓ ปีครั้งหนึ่ง ปล่อยให้รูปแบบนี้จนถึงรัชกาลที่ ๕ โดยมีวิธีการสอบคือ จะให้พระนักเรียนเข้าแปลในที่ประชุมพระราชาคณะที่ละรูป นักเรียนประโยค ๓ แปลรูปละ ๓๐ บรรทัด มาในรัชกาลที่ ๕ ลดลงเหลือ ๒๐ บรรทัด ตั้งแต่ประโยค ๔ ขึ้นไป แปลรูปละ ๒๐ บรรทัด สำหรับประโยค ๙ แปลรูปละ ๑๐ บรรทัด ในระหว่างการสอบถ้าแปลไปไม่ตลอด อนุญาตให้ออกมาพิจารณาทบทวนข้างนอกได้ แล้วค่อยกลับเข้าไปแปลต่อถ้ายังแปลต่อไม่ได้ตลอดเวลาหมดก็ถือว่าสอบตก หรือนักเรียนบางรูปแปลไม่ได้ตลอดและรู้สึกว้าวุ่นกลัวกำลังที่จะแก้ไขได้ก็อาจหนี คือไม่แปลต่อ ยอมตกนั่นเอง สำหรับนักเรียนที่แปลได้จบประโยคในเวลาที่กำหนดเป็นอันว่าสอบได้^{๕๔}

ปัจจุบันนี้หลักสูตรการเรียนพระปรียัติธรรมในแต่ละประโยคได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในหลายส่วน กล่าวคือ ประโยค ๑-๒ ใช้คัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาภาค ๑ ถึง ภาค ๔ ประโยค ๓ ใช้คัมภีร์ ธัมมปทัฏฐกถา ภาค ๕ ถึง ภาค ๘ ประโยค ๔ ใช้คัมภีร์มังคลัตถทีปนี ภาค ๑ ประโยค ๕ ใช้คัมภีร์ มังคลัตถทีปนี ภาค ๒ ประโยค ๖ ใช้คัมภีร์ตติยสมันตปาสาทิกา ประโยค ๗ ใช้คัมภีร์ ปฐม-ทุติยสมันตปาสาทิกา ประโยค ๘ ใช้คัมภีร์วิสุทธิมรรค และประโยค ๙ ใช้คัมภีร์อภิธัมมัตถวินิ

จุดเปลี่ยนครั้งสำคัญของรูปแบบการศึกษาแบบใหม่ของคณะสงฆ์ไทยอยู่ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อโรงเรียนแห่งแรกถูกตั้งขึ้นที่วัดมหรณพาราม และพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับถูกประกาศใช้การจัดตั้งบาลีวิทยาลัยขึ้นที่วัดมหาธาตุในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ โดยยุบเอาการบอกปรียัติธรรมซึ่งแต่เดิมบอกกันในบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดารามเข้ามารวมไว้ในที่เดียวกันนี้อีกด้วย เพื่อหาเป็นสถานศึกษาปรียัติธรรมโดยเฉพาะ นับเป็นการศึกษาพระปรียัติธรรมในรูปสถาบันขึ้นเป็นครั้งแรกโดยแยกขาดจากการศึกษาฝ่ายบ้านเมือง มีการจ่ายเงินแก่ครู และมีการจ่ายเงินค่าใช้สอยสำหรับวิทยาลัยด้วยโดยหลักสูตรและแบบเรียน แบ่งเป็น ๒ ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายไทย และฝ่ายรามัญซึ่งฝ่ายไทยจะเรียนทั้งหมด ๙ ประโยคตั้งแต่มีบัญญัติไว้ตั้งแต่สมัยของรัชกาลที่ ๒ ส่วนฝ่ายรามัญจะแบ่งระดับการเรียนออกเป็น ๔ ชั้น คือ ชั้น ๑ เรียนอาทิกัมม์หรือปาจิตติย อย่างใดอย่างหนึ่ง ชั้น ๒ เรียนมหาวัคค์หรือจุลวัคค์ ชั้น ๓ เรียน บาลีมุตตะกะวินยวินิจฉัย และชั้น ๔ เรียน ปฐมสมันตปาสาทิกา

ปีพุทธศักราช ๒๔๓๖ ในการเปิดมหามกุฏราชวิทยาลัยที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสทรงจัดขึ้นอย่างเป็นทางการ ได้มีการจัดรูปแบบการศึกษาของสงฆ์อย่างเป็นทางการ

^{๕๔} เอส.เอส. อนาคตามิ, พุทธรัฐ, (กรุงเทพฯ : สยามมิส พับลิชชิง เฮ้าส์, ๒๕๕๓).

เอกเทศ และมีการสอบด้วยของเขียนอันเป็นแนวทางให้เกิดการสอบพระปริยัติธรรมด้วยข้อเขียนในสมัยต่อมา

นับตั้งแต่การจัดตั้งสถาบันศึกษาพระปริยัติธรรมขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๓๒ จนถึงการสร้างระบบพระปริยัติธรรมแผนกธรรมขึ้นมาใน พ.ศ. ๒๔๕๔ ก็ได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการศึกษาพระปริยัติธรรม โดยนำเอาองค์ความรู้ในนักธรรมมาเป็นบุรพภาคของเปรียญ ๓ ประโยคในปีถัดมา คือผู้ที่เข้าแปลประโยค ๔ ได้นั้น จะต้องสอบความรู้ของนักธรรม ๔ อย่างให้ได้ก่อน คือ เรียงความแก้กระทู้ธรรม ตอบปัญหาธรรมวิภาค สอบวินัยบัญญัติ และสอบพุทธประวัติโดยใช้แบบเรียนนวโกวาท พุทธศาสนสุภาษิต และพุทธประวัติ ซึ่งผู้สอบผ่านองค์นักธรรมทั้ง ๔ นี้เรียกว่า นักธรรมชั้นตรี ในปีเดียวกันนี้เอง พระปริยัติธรรมแผนกบาลีได้มีการปรับปรุงการสอบแบบวิธีแปลด้วยปากมาเป็นการสอบด้วยวิธีเขียนในบ้างประโยค จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๕๙ จึงได้ยกเลิกการสอบปากเปล่าและหันมาใช้การสอบแบบเขียนแทนทั้งหมด หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี ต่อมาก็ขยายเป็นหลักสูตรนักธรรมชั้นโท และเอกจนสมบูรณ์ในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ โดยมีรายละเอียดวิชาดังนี้^{๕๕}

ตารางที่ ๒.๒ แสดงหลักสูตรความรู้ของนักธรรม พ.ศ. ๒๔๕๔ – ๒๔๖๔

นักธรรมชั้นตรี	นักธรรมชั้นโท	นักธรรมชั้นเอก
๑. ธรรมวิภาค ๒. วินัยบัญญัติ ๓. พุทธประวัติ ๔. เรียงความแก้ไข กระทู้ธรรม	๑. ธรรมวิภาค แก้ปัญหาธรรม วิภาค พิสดารออกไป ๒. วินัยบัญญัติ แก้ปัญหาวินัย บัญญัติ พิสดารออกไป ๓. พุทธประวัติ แก้ปัญหาอนุพุทธ ประวัติคือตำนานแห่งพระสาวก ๔. เรียงความแก้ไขกระทู้ธรรมชัก สุภาษิตในที่อื่นมาอ้างอิงไว้ด้วยต้อง เชื่อมความให้สนิท	๑. ธรรมวิภาค แก้ปัญหาธรรมโดย ปรมัตถเทศนา ๒. วินัยบัญญัติ แก้ปัญหาวินัยบัญญัติ มีสังฆกรรม เป็นต้น ๓. พุทธประวัติแก้ปัญหายุทธพยานพุทธ ประวัติกับข้อธรรมในท้องเรื่องนั้น ๔. เรียงความแก้ไขกระทู้ธรรมให้ หวัข้อธรรม ๓ ข้อ ที่ต่างกันแต่ต้อง แต่งทำนองเทศนาเชื่อมความ ๓ ข้อ นั้นให้สนิทกัน

ต่อมาเมื่อการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยได้ก้าวเข้าสู่ยุคแห่งการศึกษาในรูปแบบของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ก็นับได้ว่าเป็นการศึกษาที่รวมเอาทั้งปริยัติธรรม ทั้งแผนกธรรม แผนกบาลี สามัญ

^{๕๕} สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, หลักสูตรธรรมศึกษา ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๔๖, ข้อมูลจาก http://maekongtham.noip.org/newweb/mydata_book/index_mydata_book. (เข้าถึงเมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๖).

ศึกษา และการศึกษาวิชาการชั้นสูงทางพุทธศาสนา ปรัชญาและสังคมศาสตร์ ตลอดจนการฝึกหัดครู ศาสนาศึกษาสำหรับโรงเรียนปริยัติธรรมและหน่วยเผยแผ่ของคณะสงฆ์ระดับต่างชาตเข้าไว้ด้วยกัน

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน เป็นการศึกษาที่จัดให้แก่ภิกษุสามเณรโดย คณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์และสภามหาวิทยาลัยสงฆ์ เป็นการศึกษาวิชาการของพุทธ ศาสนา ได้แก่ การศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นหลักโดยที่วัตถุประสงค์สำคัญคือ ป้องกันมิให้มีการ เปลี่ยนแปลงพระธรรมวินัยให้ผิดไปจากพระบาลีในพระไตรปิฎก ซึ่งปัจจุบันประกอบด้วยการศึกษา หลักสูตรต่างๆ ดังต่อไปนี้คือ

๑. หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกธรรมมี ๓ ระดับ ได้แก่ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก โดยคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนเทียบวิทยฐานะนักธรรมชั้นตรีให้เท่ากับ ประโยคประถมศึกษาตอนต้น (ป.๔)

๒. หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกบาลี มี ๘ ระดับ ได้แก่ ประโยค ๑-๒ และเปรียญ ธรรม ๓-๔-๕-๖-๗-๘-๙ (ป.ธ.๓-ป.ธ.๙) กระทรวงศึกษาธิการเทียบความรู้ให้ตามประกาศลงวันที่ ๒๒ สิงหาคม ๒๕๒๖ ให้เปรียญธรรม ๓ ประโยค (ป.ธ.๕) ที่สอนวิชาปริยัติธรรมแผนกธรรมแผนกบาลี หรือโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญไม่น้อยกว่า ๑ ปี โดยมีเวลาสอนไม่น้อยกว่า ๓๐๐ ชั่วโมง เทียบเท่ามัธยมศึกษาตอนปลาย ส่วนเปรียญธรรม ๙ ประโยค (ป.ธ.๙) มีวิทยฐานะชั้นปริญญาตรี ตามมาตร ๔ (๑) แห่งพระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพุทธศาสนา (ฉบับที่๑) พ.ศ. ๒๕๒๗

๓. หลักสูตรปริญญาตรีในมหาวิทยาลัย ได้แก่ พุทธศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และศาสนศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยซึ่ง กำหนดให้นักศึกษาทุกคนต้องศึกษาวิชาแกนพระพุทธศาสนาจำนวน ๕๐ หน่วยกิต ประกอบด้วย วิชาบาลี , พระไตรปิฎกศึกษา, การศึกษาและต้องปฏิบัติศาสนกิจสนองงานในมหาวิทยาลัยในเพศ บรรพชิตอีกอย่างน้อย ๑ ปี จึงจะได้รับปริญญาบัตร

๔. หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จัดการเรียนการสอนตามหลักสูตร มัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายของกระทรวงศึกษาธิการ โดยวิชาการพระพุทธศาสนา ได้แก่ ศาสนปฏิบัติ ภาษาบาลี และธรรมวินัย เป็นวิชาบังคับแกน ๓๖ หน่วย ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และ ๒๑ หน่วยกิต ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย รวมเป็น ๕๗ หน่วยกิต

หลักสูตรทั้ง ๔ ประเภทสามารถจำแนกได้เป็น ๒ กลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มหลักสูตรที่เคยศึกษา เฉพาะวิชาการพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและหลักสูตรพระปริยัติ ธรรม แผนกบาลี จัดเป็น “การศึกษาพระปริยัติธรรม” กลุ่มที่ ๒ เป็นหลักสูตรที่ศึกษาวิชาการ พระพุทธศาสนาพร้อมกับวิชาสามัญอื่นๆ ได้แก่ หลักสูตรมหาวิทยาลัยสงฆ์และหลักสูตรพระปริยัติธรรม

แผนกสามัญศึกษาจัดเป็น “การศึกษาพระปริยัติธรรมประยุกต์” ดังแผนภูมิรูปแบบการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

การเปิดสอนปริยญาตรีในมหาวิทยาลัยทำให้เกิดช่องว่างทางการศึกษาของคณะสงฆ์ เนื่องจากการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย ต้องอาศัยพื้นฐานวิชาการหลายสาขาประกอบกัน ขณะที่การศึกษาเฉพาะวิชาการพระพุทธศาสนา เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจึงได้จัดตั้งแผนกมัธยมขึ้นเรียกว่า “โรงเรียนบาลีมัธยมศึกษา” กำหนดให้มีการเรียนบาลี นักธรรม และความรู้ชั้นมัธยม โดยรับผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ ๔ ต่อมาโรงเรียนบาลีมัศึกษานี้ได้แพร่ขยายออกไปยังต่างจังหวัดหลายแห่งมีพระภิกษุสามเณรเรียนกันมาก ทางองค์การการศึกษาของคณะสงฆ์จึงได้กำหนดให้เรียกโรงเรียนประเภทนี้ใหม่ว่า “โรงเรียนบาลีวิสามัญศึกษาสำนักเรียนวัด” โดยมติดคณะสังฆมนตรี และกระทรวงศึกษาธิการก็ได้ออกระเบียบกระทรวงให้โรงเรียนบาลีวิสามัญศึกษาสำนักเรียนวัดนี้ เปิดทำการสอบสมทบในชั้นตัวประโยค คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ได้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา และเมื่อสอบได้แล้วก็จะได้รับประกาศนียบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการอีกด้วย แต่หลักสูตรบาลีวิสามัญสำนักเรียนวัดนี้ถูกยกเลิกไปเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๗ เนื่องจากทางคณะสงฆ์เกรงว่าการศึกษาธรรมและบาลีจะเสื่อมลง เพราะทางภิกษุสามเณรนิยมเรียนกันมาก เป็นการมุ่งวิชาทางโลกมากเกินไป จึงปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีขึ้นใหม่เป็นวิชาบาลี วิชาธรรมและวิชาทางโลกเรียกว่า บาลีศึกษา สามัญศึกษา และปริยัติธรรมศึกษา แต่ภิกษุสามเณรนิยมเรียนกันน้อยเพราะไม่ได้รับประกาศนียบัตรของกระทรวงศึกษาธิการ ในที่สุดกระทรวงศึกษาธิการจึงได้ประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วย “โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา” ขึ้นเมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ เพื่อสนองความต้องการของพระภิกษุสามเณร โดยให้เรียนทั้งวิชาธรรมและวิชาสามัญศึกษา ควบคู่กันไป ดำเนินการโดยกรมศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้การศึกษาในโรงเรียนดังกล่าว เป็นประโยชน์ฝ่ายศาสนจักร และฝ่ายบ้านเมือง กล่าวคือทางฝ่ายศาสนจักรก็ได้ศาสนาทายาทที่ดี มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เป็นผู้ประพฤติดีประพฤติชอบ ดำรงอยู่ในสมณธรรมสมควรแก่ภาวะ สามารถดำรงและสืบต่อพระพุทธศาสนาให้เจริญสถานพรต่อไปและถ้าหากพระภิกษุสามเณรเหล่านี้ถ้าลาสิกขาและก็สามารถเข้าศึกษาต่อไปในสถานศึกษาของรัฐได้ หรือเข้ารับราชการสร้างประโยชน์ให้ก้าวหน้าต่อไป และบ้านเมืองสืบต่อไปอีกด้วยเช่นกัน

อาจกล่าวได้ว่าการปรับเปลี่ยนหรือปรับปรุงรูปแบบการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยที่ผ่านมาถือว่าเป็นไปได้อย่างช้าๆ เพราะในขณะที่ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปหลายด้านอย่างต่อเนื่อง แต่การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในรอบ ๑๘๐ ปีที่ผ่านมา (นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๒ ซึ่งจักให้มีการเรียนบาลีแบบ ๙ ประโยคเป็นครั้งแรกอีกทั้งหันมาเน้นคัมภีร์อรรถกถาเป็นหลักสูตรแทนพระไตรปิฎก) พูดได้ว่าเป็นการปฏิรูปอย่างจริงจังเพียงครั้งเดียวเท่านั้น คือ สมัยต้นรัชกาลที่ ๖ โดย

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งไม่เพียงปรับปรุงหลักสูตรปรีชาธรรมแบบบาลีให้มีความทันสมัยขึ้น หากแต่ยังทรงริเริ่มให้มีหลักสูตรการศึกษาแบบนักธรรม โดยเน้นความรู้ทางด้านธรรมวินัยที่เข้ากับแนวความคิดทันสมัยของยุคใหม่ แต่แล้วในช่วงระยะเวลาไม่กี่สิบปีระบบที่จัดได้ว่าทันสมัยนี้ก็ถูกปล่อยให้อ้าหลัง พร้อมกันนี้ยังมีการแข่งหลักสูตรนี้เอาไว้โดยต้องเลือกที่จะเปิดระบบการศึกษาแบบใหม่ๆ แทน เช่นการจักเรียนในรูปแบบของมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้นมาเพื่อรองรับความต้องการของพระภิกษุสามเณรแทนรูปแบบการศึกษาแบบเดิมที่ไม่สามารถรองรับความต้องการด้านการศึกษาของพระภิกษุสามเณรได้จึงต้องหันกลับไปดูว่าเราได้วางเป้าหมายการศึกษาของคณะสงฆ์ไว้อย่างไร จึงจะสามารถพัฒนารูปแบบให้ดำเนินไปในฐานะผู้นำการศึกษาได้อีกอย่างหนึ่ง

๒.๖.๒ เป้าหมายการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาสำคัญกับการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง จนสามารถกล่าวได้ว่าระบบปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา ก็คือระบบแห่งการศึกษาหรือฝึกฝนพัฒนาตนเอง ดังเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ไตรสิกขา ทั้งนี้ก็เพราะพระพุทธศาสนาถือว่าการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่จะทำให้มนุษย์มีชีวิตที่อกงามจนบรรลุถึงอิสรภาพขั้นสูงสุด การให้ความสำคัญต่อการศึกษานี้จะเห็นชัดเจนเมื่อถึงบริบทแรกของการสร้างชุมชนสงฆ์และชีวิตบรรพชิต เริ่มต้นตั้งแต่การบวชซึ่งครั้งแรกพระพุทธเจ้าก็ได้ทรงบอกถึงเป้าหมายของการบวชไว้อย่างชัดเจนว่า “พรหมจรรย์นี้เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับเพื่อสงบระงับ เพื่อบำเพ็ญ เพื่อดำรง เพื่อดำรง เพื่อดำรง”^{๕๖}

เมื่อพระพุทธศาสนาถูกนำมาประดิษฐานไว้ที่ประเทศไทย วัตถุประสงค์ของผู้ที่เข้ามาบวชก็มีหลากหลายมากมายขึ้น ดังที่ในปัจจุบันคนไทยชอบพูดกันว่า บวชเล่น บวชลอง บวชครอง ประเพณี บวชหนีสงสาร คือ บวชเพื่อปฏิบัติออกจากทุกข์ซึ่งการบวชประเภทนี้คือเป้าหมายแท้จริงของการบวชในพระพุทธศาสนา บวชผลาญข้าวสุก คือบวชอาศัยพระศาสนาเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ไม่เล่าเรียนศึกษาปฏิบัติ บวชสนุกตามเพื่อน คือเห็นเพื่อนบวชก็สนุกสนานก็จึงบวชตาม เมื่อมีความต้องการที่หลากหลายขึ้น เป้าหมายของการบวชจึงได้มีการจำแนกสละออกเป็นเป้าหมายรอง ซึ่งจะได้แสดงให้เห็นดังต่อไปนี้

๑. เป้าหมายหลัก

เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทย ในช่วงแรกการศึกษาของสงฆ์ไทยก็ยังคงมีเป้าหมายการศึกษาที่เป็นไปตามพุทธประสงค์เดิมผ่านการศึกษาด้านวิปัสสนาธุระ ควบคู่ไปกับการเรียนคันถธุระเพื่อเป้าหมายแห่งความสถาพรของการพระพุทธศาสนา ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงเป้าหมายหลักของการบวชเรียนในสังคมไทยโดยสรุปแล้วมีอยู่ ๒ ประการ คือ

^{๕๖} เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ : ภาค ๒, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐).

๑. เป็นการทำหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน คือ เป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา ด้วยการรักษาพระธรรมวินัยให้เจริญมั่นคง สืบต่อจากรุ่นสู่รุ่นเพื่อความเจริญงอกงามของมหาชนทั้งหลาย ยิ่งกว่านั้นคือเมื่อเรียนรู้แล้วประพฤติตามดำเนินชีวิตของเราตามธรรม ก็เท่ากับเอาพระพุทธศาสนาเข้ามาไว้ในชีวิตของตนตราบใดที่ชาวพุทธแต่ละคนยังมีชีวิตอยู่พระพุทธศาสนาก็ยังคงอยู่สืบไป

๒. เป็นการศึกษาฝึกอบรมพัฒนาตนเอง เมื่อถึงที่สุดแล้วจุดหมายของการบวชก็ตกอยู่ที่ตัวเอง คือเป็นการพัฒนาชีวิต ทั้งในด้านความประพฤติ ทั้งทางกาย วาจา และจิตใจที่มีความดีงาม เข้มแข็งมั่นคงเป็นสุข และในด้านปัญญา คือมีความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

ต่อมาเมื่อพระภิกษุสามเณรถูกยกให้ดำรงตำแหน่งผู้นำทางด้านจิตวิญญาณแห่งสังฆมณฑล การศึกษาของสงฆ์ก็ได้ขยายตัวออกไปอีกเป็น ๓ ด้าน โดยแต่ละด้านมีเป้าหมายหลักดังนี้คือ

๑. การศึกษาค้นถุระ หรือการศึกษาด้านปริยัติธรรม มีเป้าหมายหลักเพื่อการธำรงพระศาสนาให้ยั่งยืนสถาพร ด้วยการศึกษาศาสนะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่แบ่งออกเป็น ๓ หมวด คือ วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก และอภิธรรมปิฎก

๒. การศึกษาด้านวิปัสสนาธุระ มีเป้าหมายหลักเพื่อการชำระและฝึกฝนจิตใจให้บริสุทธิ์หมดจดจากความเศร้าหมอง หรือกิเลสทั้งปวง

๓. การศึกษาวิชาชีพอื่นๆ เช่น หมอยา หมอนวด หมอดู ตลอดจนเป็นช่างฝีมือต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่มีเป้าหมายอยู่ ๒ ทาง คือเป็นการศึกษาเพื่อให้มีวิชาติดตัวเมื่อสึกออกมาจะได้มีอาชีพที่ทำให้หาเลี้ยงตัวเองได้ และเป็นการศึกษาเพื่อสืบทอดวิชาให้กับชาวบ้าน

ในการศึกษาทั้ง ๓ ด้านนี้ การศึกษาด้านคันถธุระของพระสงฆ์จะได้รับการส่งเสริมมากที่สุดจากทั้งรัฐและประชาชน ทั้งนี้เนื่องจากตามหลักของพระพุทธศาสนาถือกันว่าพระไตรปิฎกเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา เพราะตราบใดที่ยังมีผู้ศึกษาและปฏิบัติตามคำสั่งสอนในพระไตรปิฎกพระพุทธศาสนาก็คงดำรงอยู่ตราบนั่น

ในยุคต่อมาเมื่อศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองมากขึ้น ก็มีบุคคลเข้ามาอาศัยผ้าเหลืองหากินในทางมิชอบกับศาสนา เป้าหมายของการจัดการศึกษาจึงได้มีเพิ่มขึ้นอีกขึ้นหนึ่ง ดังที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงโปรดให้คณะสงฆ์ดำเนินการด้านโรงเรียนพระปริยัติธรรมขึ้น เพื่อวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อธำรงไว้ซึ่งศาสนา

๒. เพื่อกำจัดผู้ที่เข้ามาอาศัยพระพุทธศาสนาโดยวิธีไม่ชอบธรรม

๓. เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งสังฆธรรม

เมื่อถึงยุคสมัยแห่งการปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์ในช่วงรัชกาลที่ ๕ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ก็ทรงตั้งมหาจุฬาราชวิทยาลัยด้วยเป้าหมายเพื่อ

๑. เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาปริยัติธรรมชั้นสูง
๒. เพื่อเป็นสถานศึกษาวิชาทั้งของชาติทั้งของต่างชาติ
๓. เพื่อเป็นสถานที่เผยแพร่ธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งในและนอกประเทศ
๔. เพื่อให้ภิกษุสามเณร มีความรู้และความสามารถในการบำเพ็ญประโยชน์แก่ประชาชน ได้ดียิ่งขึ้น
๕. เพื่อให้ภิกษุสามเณร มีความรู้และความสามารถในการค้นคว้า ได้ตอบหรืออภิปราย ธรรมได้อย่างกว้างขวางแก่ชาวไทยและชาวต่างชาติ
๖. เพื่อให้ภิกษุสามเณร ได้เป็นกำลังสำคัญในการจรรโลงพระพุทธศาสนาและเป็นศาสนาทายาทที่เหมาะสมแก่กาลสมัย
๗. เพื่อความเจริญก้าวหน้า และคล้อยทอดกาลนานของพระพุทธศาสนา

ส่วนเป้าหมายโดยสรุปของจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัยก็มีใจความแทบไม่แตกต่างกัน คือ เพื่อสร้างภิกษุสามเณรให้มีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาพร้อมทั้งหลักศาสนาและวิชาการ อย่างอื่น อันจะช่วยให้สามารถดำรงไว้ซึ่งพระศาสนาและนำพุทธธรรมไปเผยแพร่ให้เกิดสันติสุขแก่ประชาชนโดยทั่วไป

จากการศึกษาพบว่า การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยทุกยุคทุกสมัยนั้นจะมีเป้าหมายหลักของการศึกษาอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. เพื่อการบรรลุคุณธรรมสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพานซึ่งข้อนี้จัดว่าเป็นเป้าหมายที่ได้แก่ผู้ศึกษาโดยตรง หรือเรียกว่าเป็นประโยชน์ส่วนตน
๒. เพื่อการรักษาและสืบอายุพระศาสนาให้มั่นคงถาวร ในข้อนี้จัดเป็นเป้าหมายที่สร้างประโยชน์ให้แก่สังคมและมหาชนส่วนใหญ่

ในข้อนี้ให้ถือว่าเป็นหลักใหญ่ เพราะมีความสอดคล้องกับเป้าหมายหลักของการศึกษาที่จะทำให้พระพุทธศาสนามีอายุยืนยาว มั่นคงตลอดระยะเวลาในกาลแห่งศาสนาของพระพุทธบรมศาสดา อันมีมาแต่ครั้งพุทธกาลดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงรับสั่งกับพญามารที่มาทูลเชิญให้เสด็จปรินิพพานในตรัสรู้กาลว่า

มารผู้มีบาป เราจะยังไม่ปรินิพพานตราบเท่าที่ภิกษุทั้งหลายผู้สาวกของเรายังไม่เฉียบแหลม ไม่ได้รับการแนะนำ ไม่แก่ล้า ล้า ไม่เป็นพหูสูต ไม่ทรงธรรม ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ไม่ปฏิบัติชอบ ไม่ปฏิบัติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตนแล้ว แต่ก็ยังบอก แสดงบัญญัติ กำหนดเปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายไม่ได้ ยังแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรามปรีชาพาท ที่เกิดขึ้นให้เรียนร้อยโดยชอบธรรมไม่ได้

เป็นการแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงให้ความสำคัญต่อการสืบอายุพระพุทธศาสนาให้มั่นคงเป็นอย่างยิ่ง โดยมีการแสดงเหตุแห่งความมั่นคงสถาพรของพระพุทธศาสนาไว้ในพุทธวจนะบทดังกล่าว

๒. เป้าหมายรอง

นอกจากเป้าหมายหลักที่เป็นเป้าหมายโดยตรงของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยแล้ว ยังมีเป้าหมายรองของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยที่ถูกติดอยู่กับสังคมโดย มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าเป้าหมายหลักดังต่อไปนี้

๑. เพื่อความมั่นคงของอำนาจด้านการปกครองคณะสงฆ์

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยนั้นมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการปกครองในหมู่สงฆ์ด้วยกันเอง ซึ่งแต่เดิมเมื่อชุมชนสงฆ์อยู่ด้วยกันจะใช้การปกครองกันด้วยระเบียบแห่งธรรมวินัย คือ ผู้บวชใหม่จะต้องกล่าวคำขอขณิสัยเพื่อขออยู่อาศัยหรืออยู่ในการปกครองของอุปัชฌาย์ ซึ่งการปกครองระหว่างอุปัชฌาย์และสัทธีวิหาริก จะเป็นไปด้วยการให้การศึกษา ผู้มีพรรษาน้อยให้ความเคารพผู้มีพรรษามากกว่า จนเกิดเป็นระบบความสัมพันธ์พื้นฐานที่เป็นรากฐานการปกครองในพระพุทธศาสนา เมื่อองค์กรสงฆ์มีขนาดใหญ่ขึ้นระบบการปกครองจึงซับซ้อนมากขึ้นตามลำดับ ดังนั้นเพื่อจะเป็นการสร้างความเข้มแข็งด้านการปกครองจึงจำเป็นต้องผูกองค์กรสงฆ์ไว้ด้วยการจัดการศึกษาที่สามารถเชื่อมโยงหน่วยสงฆ์ทั้งหมดเข้าหากัน

๒. เพื่อความมั่นคงของอำนาจด้านการปกครองฝ่ายบ้านเมือง

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์นับว่าเป็นการส่งเสริมการปกครองและฐานะทางการเมืองให้แก่พระมหากษัตริย์ไทยนับแต่อดีตประการหนึ่ง คือ การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เพราะหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการช่วยส่งเสริมการปกครองบ้านเมือง เช่น แนวคิดเรื่อง “ปิตุราชา” ที่กษัตริย์สมัยสุโขทัยใช้เป็นหลักในการปกครอง ซึ่งเป็นผลให้พระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัยรักษาอำนาจได้ด้วยดีมาโดยตลอด หรือหลักธรรมในหมวดการปกครองบ้านเมืองเช่น ทศพิธราชธรรมสังคหวัตถุ ๔ ตลอดจนการรักษาศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ อยู่เสมอ รวมถึงการสั่งสอนประชาชนให้ประพฤติธรรมด้วยการบำเพ็ญทาน ศีล และการไม่เบียดเบียนหมู่สัตว์ต่างๆ ทั้งนี้เพื่อเป็นการเสริมสร้างเสถียรภาพทางการเมืองให้แก่พระมหากษัตริย์เอง

๓. เพื่อส่งเสริมการศึกษาของบ้านเมือง

ก่อนที่จะมีการปฏิรูปการศึกษาของบ้านเมืองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดมีความสำคัญในฐานะที่ทำหน้าที่เป็นสถาบันการศึกษาของกุลบุตรนับตั้งแต่โบราณมา ซึ่งการศึกษาของคนในสมัยนั้นจะศึกษาด้วยการสืบทอดตลอดจนสร้างสรรค์วัฒนธรรมโดยอัตโนมัติ และเป็นเรื่องของการประพฤติดนเป็นคนดี สามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมด้วยความสงบสุข การศึกษาสมัยนั้นอาจเรียกได้ว่าเป็นการศึกษาวิชาชีวิตที่มีแนวคิดภายใต้อุดมการณ์ของสังคมพุทธ

ศาสนาและค่านิยมตามประเพณีในสังคม บรรดาพ่อแม่เมื่ออยากให้ลูกมีความรู้ก็มักจะนำบุตรไปฝากเป็นศิษย์ของพระ เพื่อจะได้มีโอกาสเล่าเรียนเขียนอ่านหนังสือ ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์เป็นบุคคลกลุ่มเดียวที่ทรงคุณธรรมความรู้ นอกจากพระจะเป็นผู้ให้ความรู้ทางการเล่าเรียนเขียนอ่านแล้ว พระยังเป็นผู้อบรมสั่งสอนศีลธรรมให้แก่เด็กอีกด้วย โดยเฉพาะเด็กที่แก่นแก้วหรือประพฤติดนเป็นเด็กเลวก็มักจะถูกรับบ่มนิสัยจนถึงให้บวชเณรเพื่อให้อยู่ในกรอบวินัย การบวชเป็นเณรของเด็กชายนั้นถึงจะเป็นระยะเวลาสั้นๆ แต่พ่อแม่ของเด็กก็จะเห็นว่าเป็นบุญกุศล สำหรับการศึกษาชั้นสูง วัดก็ยังเป็นแห่งการศึกษาแห่งเดียวในสมัยนั้น ดังที่ เอ. บี. กริสโวลด์ ได้กล่าวไว้

ประเทศไทยในสมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าอยู่หัวนั้น ไม่มีมหาวิทยาลัยหรือโรงเรียนนอกจากวัด. พระสงฆ์เป็นเหมือนอาจารย์ในมหาวิทยาลัยคือมีหน้าที่ทั้งด้านการศึกษาและวิจัยพระสงฆ์บางรูปชำนาญในภาษาบาลี แต่บางรูปก็ชำนาญในการฝึกฝนจิตตนเองให้บริสุทธิ์สะอาดด้วยการบำเพ็ญสมาธิ การศึกษาภายในวัดของเจ้านายฝ่ายชาย จะควบคู่ไปกับการศึกษาในวังของเจ้านายฝ่ายหญิง ซึ่งจะเล่าเรียนประเพณี และระเบียบวินัยของกุลสตรี ซึ่งการบวชนั้นจะถือได้ว่าเป็นเหมือนการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย เมื่อสึกลาเพศออกมาจะได้รับการยกย่องจากสังคมว่าเป็นผู้ที่ได้รับการอบรมศึกษามาเป็นอย่างดี และมีโอกาสก้าวหน้าต่อไป อาจได้เป็นเจ้าคุณ และสมเด็จพระก็ได้หรือถ้าฝากเนื้อฝากตัวกับเจ้าคุณมูลนายก็อาจเป็นใหญ่เป็นโตในราชการได้

๔. เพื่อจำกัดผู้ที่เข้ามาหาภินกับพระพุทธศาสนา

การศึกษามีส่วนช่วยให้พระศาสนานั้นคงจากการแผ่ตัวเข้ามาหาผลประโยชน์ของอสังฆบุรุษเป็นอย่างมาก เช่นการจัดรูปแบบการศึกษาของสงฆ์ในสมัยพระนารายณ์มหาราชก็มีเหตุผลหนึ่งที่เกิดจากการปลอมบวชเพื่อหาภินกับพระศาสนาเป็นอันมาก หรือการจัดหลักสูตรนันทธรรมในสมัยของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ก็มีเหตุมาจากการที่มีผู้เข้ามาบวชเพื่อหลบหนีการเกณฑ์ทหารมาก เป็นต้น ดังนั้นการศึกษาของคณะสงฆ์จึงเป็นวิธีการหนึ่งในการปราบปรามเหลื่อมไรที่มาอาศัยเกาะกินกับศาสนา

๕. เพื่อดำเนินสถานภาพความเป็นผู้นำของสังคม

ข้อนี้เป็นความพิเศษอันเป็นผลการสร้างสรรค์ของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยที่สถาบันสงฆ์ถูกสถาปนาให้รับบทบาทความเป็นผู้นำทั้งในด้านจิตวิญญาณ และในด้านการศึกษาทั้งวิชาการและวิชาชีพมาคู่กับสังคมแม้ว่าในปัจจุบันพระภิกษุสามเณรส่วนใหญ่จะขาดคุณภาพความเป็นผู้นำลงไปบ้าง แต่การศึกษาของคณะสงฆ์ในฝ่ายมหาวิทยาลัยสงฆ์ก็ยังเป็นเครื่องมือในการประดิษฐ์และค่าจุนวัดอุปสรรคนี้เอาไว้อยู่จนปัจจุบัน

เมื่อกล่าวโดยสรุปเป้าหมายหลักของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยตั้งแต่ต้นมานั้น ยังกล่าวเป็นไปตามพุทธทศกฏของพระพุทธศาสนาที่ได้ตรัสไว้ตั้งแต่สมัยแรกเริ่มแต่ในปัจจุบันความสำคัญของเป้าหมายหลักนี้ ดูค่อนข้างจะเป็นไปในทางอุดมคติเสียมากกว่า ดังนั้นความมุ่งหวังด้านเป้าหมายรอง

จึงเป็นสิ่งที่หวังผลได้ดีกว่าสำหรับการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ด้วยความหวังว่าความสำเร็จแห่งเป้าหมายรองจะนำมาซึ่งความหวานชื่นแห่งเป้าหมายหลักไม่วันใดก็วันหนึ่ง ดังได้กล่าวมานี้ทั้งความเป็นมา รูปแบบ และเป้าหมายของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นการสร้างพื้นฐานความเข้าใจอันจะนำมาสู่การศึกษาปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยต่อไป

๒.๒.๓ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม

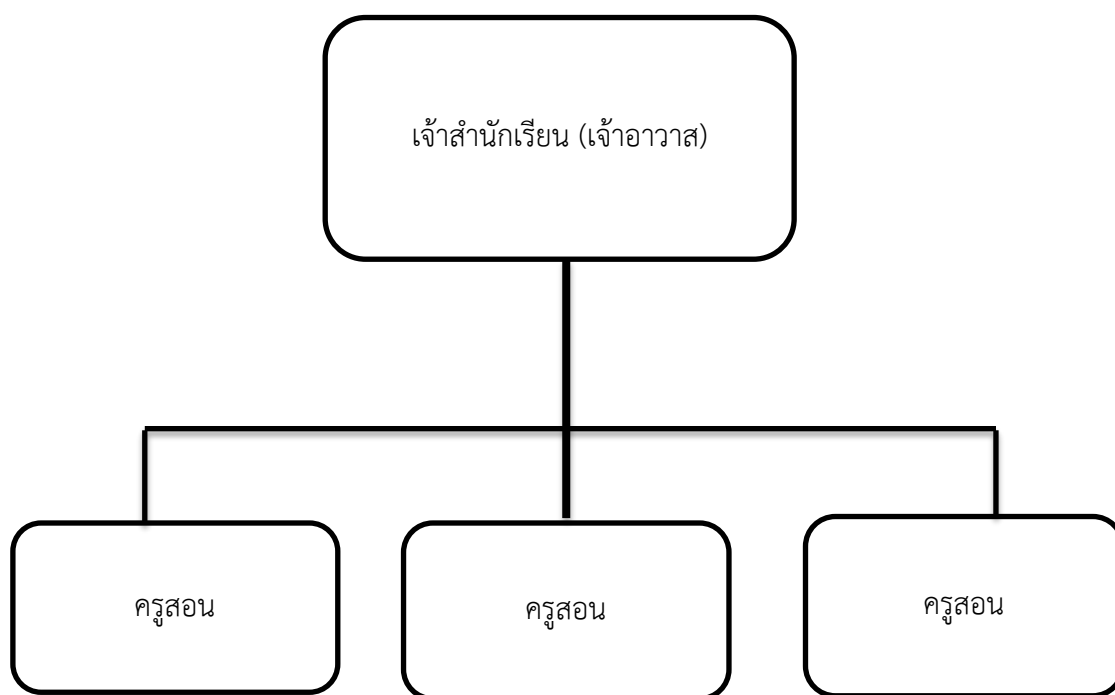
การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เป็นการศึกษาพระธรรมวินัยในภาษาไทยเพื่อเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับพระภิกษุสามเณร ผู้เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนาสามารถศึกษาพระธรรมวินัยได้สะดวกและทั่วถึงอันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่สัมมาปฏิบัติตลอดจนเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป ปัจจุบัน การศึกษาแผนกธรรม เน้นการพัฒนาศาสนทายาทให้มีความรู้และคุณภาพ สามารถดำรงพระพุทธศาสนาไว้ได้ด้วยดี ทั้งถือว่าเป็นกิจการของคณะสงฆ์ส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมาตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบันหน่วยงานที่รับผิดชอบคือ สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง และกองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ การศึกษาประเภทนี้ แบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก และยังมีการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมสำหรับคฤหัสถ์ เรียกว่า ธรรมศึกษา มี ๓ ชั้น คือ ธรรมศึกษาชั้นตรี ธรรมศึกษาชั้นโท และธรรมศึกษาชั้นเอก

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ปัจจุบันพระพรหมมุนี (พรหมคุตตเถร) วัดราชบพิตรฯ เป็นแม่กองธรรมสนามหลวง พระธรรมรัตนติก (จิตตคุตโตเถร) วัดสุทัศนเทพวราราม เป็นรองแม่กองธรรมสนามหลวง ได้เน้นการพัฒนาศาสนทายาทให้มีความรู้และคุณภาพสามารถดำรงพระพุทธศาสนาไว้ได้ด้วยดี ทั้งนี้ถือว่าเป็นกิจการของคณะสงฆ์ส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมาตั้งแต่ครั้งอดีตถึงปัจจุบัน เพื่อให้ทราบถึงจุดประสงค์และเจตนารมณ์ของการศึกษาที่ผ่านมาไปสู่การศึกษาสมัยใหม่^{๕๗}

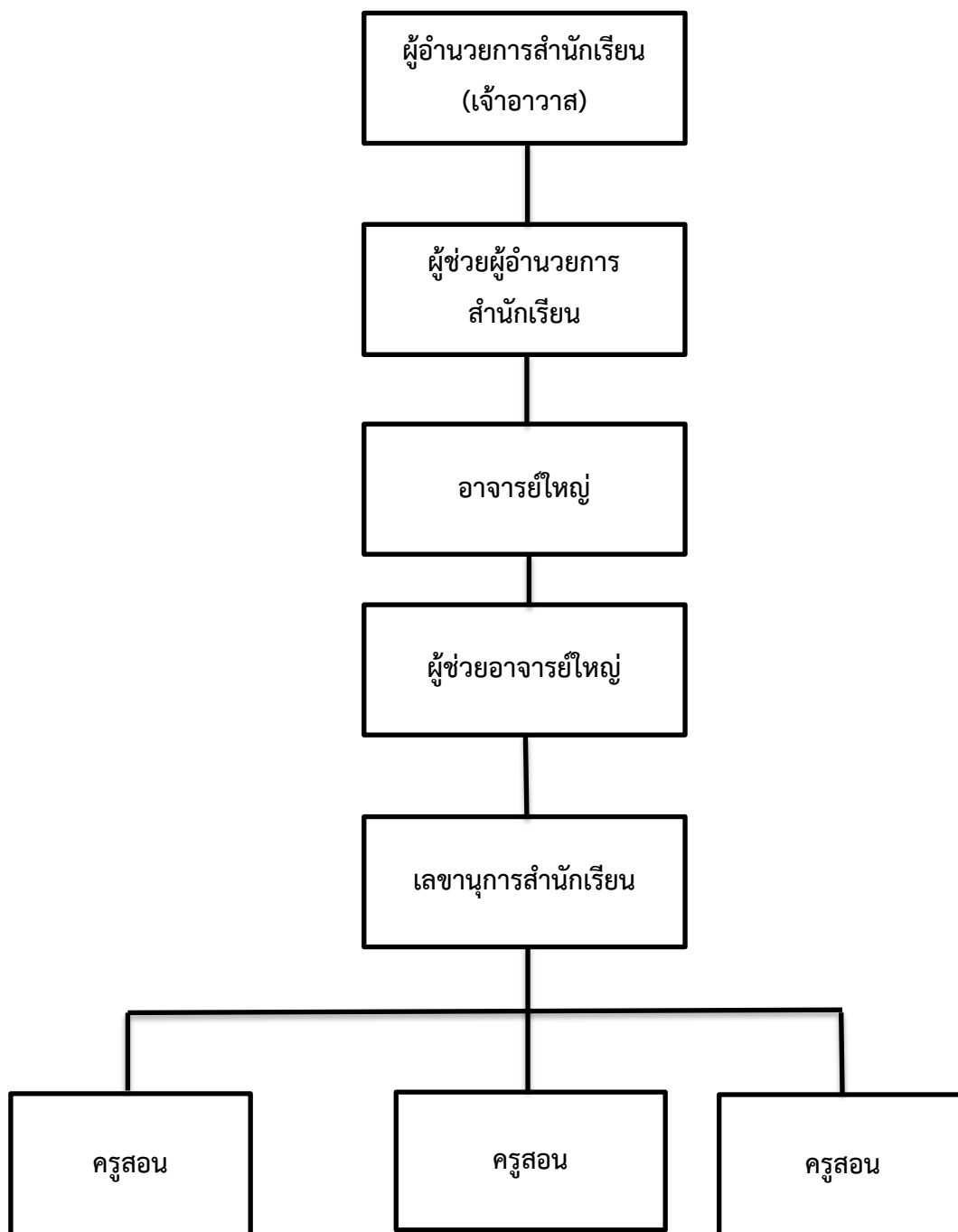
การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม สำนักเรียนวัดและคณะจังหวัดเป็นผู้จัดสอนในความ รับผิดชอบของคณะกรรมการการศึกษาสงฆ์ โดยมีแม่กองธรรมสนามหลวงเป็นผู้รับผิดชอบกำหนด หลักสูตรและจัดการสอบโดยใช้ข้อสอบกลางเรียกว่า "การสอบสนามหลวง" ในทุกระดับ ส่วน การ จัดการเรียนการสอนและการบริหารสำนักเรียน วัดและท้องถิ่นดำเนินการเองโดยคณะกรรมการการศึกษาสงฆ์มิได้เข้าไปควบคุมดูแล และไม่มีกฎระเบียบว่าด้วยการบริหาร สำนักเรียน การจัดการศึกษาขึ้นอยู่กับความพร้อมของสำนักเรียนด้านบุคลากรทุนทรัพย์ และผู้เรียนเป็นสำคัญ บางที่ไม่ได้จัดเพราะขาดความพร้อม วัดที่เปิดเป็นสำนักเรียนแล้วมีกฎระเบียบเกี่ยวกับการศึกษาพระปริยัติธรรมไม่เหมือนกัน ต่างดำเนินงานตามความเหมาะสม สภาพการจัดการศึกษาภายในสำนักเรียนโดยทั่วไป

^{๕๗} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ธรรมศึกษาชั้นเอก, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๕.

ขึ้นอยู่กับเจ้าสำนักเรียน ครูสอนมิได้กำหนดว่าต้องมีวุฒิครูแต่มีความรู้ในเนื้อหาและมีศรัทธาที่จะสอนก็สามารถเป็นครูสอนได้สำหรับการจัดโครงสร้างการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมส่วนใหญ่มักจะมีการจัดรูปแบบการจัดองค์กร ๒ แบบ ดังแผนภาพข้างล่างนี้

แผนภาพที่ ๒.๑ การบริหารการจัดการของโรงเรียนพระปริยัติธรรมขนาดเล็ก

แผนภาพที่ ๒.๒ การบริหารการจัดการของโรงเรียนพระปริยัติธรรมขนาดใหญ่

การจัดองค์การที่ไม่ซับซ้อนเนื่องจากมีจำนวนพระภิกษุสามเณรเรียนน้อยซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการจัดของแต่ละวัดที่มีโรงเรียนพระปริยัติธรรมขนาดเล็ก ตามแผนภาพที่ ๒.๑ และโรงเรียนพระปริยัติธรรมขนาดใหญ่ ตั้งแต่ระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด จะมีพระภิกษุสามเณรเรียนมาก ดังนั้นการบริหารจึงมีการจัดองค์การที่มีความซับซ้อนมากขึ้น ตามแผนภาพที่ ๒.๒

๑. การบริหารงานบุคคลในโรงเรียนพระปริยัติธรรม

การบริหารงานบุคคลหรือการจัดการเกี่ยวกับบุคคลหมายถึง การใช้คนให้ทำงานให้ได้ผลดี ที่สุด ภายในเวลาสั้นที่สุดสิ้นเปลืองเงินทองและวัสดุน้อยที่สุด ในขณะที่เดียวกันคนทำงานนั้นมีความสุข มีความพอใจที่จะให้ผู้บริหารใช้ พอใจที่จะทำตามที่คุณบริหารต้องการ^{๕๘}การบริหารงานบุคคลหรือการจัดการเกี่ยวกับบุคคล หมายถึง กระบวนการที่ผู้บริหารใช้ ศาสตร์และศิลปาทรการสรรหาคัดเลือกบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถเข้าปฏิบัติงานในองค์การได้ อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งเสริมสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้ปฏิบัติงานด้วยการ บำรุงรักษาเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ ตลอดจนดูแลให้ดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข

การจัดการเกี่ยวกับบุคคลเป็นกระบวนการที่สำคัญมากอย่างหนึ่งสำหรับผู้บริหารผู้บริหารที่ หวังความสำเร็จในการบริหารงาน จะต้องหมั่นศึกษาหาความรู้ใหม่ ๆ วิทยาการใหม่ ๆ เพื่อนำมาเป็น แนวทางในการปรับปรุงการบริหารงานอยู่เสมอ ฉะนั้น การบริหารบุคลากรโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมจะต้องมีการจัดการเกี่ยวกับบุคคลและเกณฑ์การประเมินผลงานของครุ้สอนด้วย^{๕๙}

๒. การบริหารงานบุคคลในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมสามารถแยกได้ตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑) การคัดเลือกครุใหม่ การคัดเลือกครุใหม่เข้ามาทำการสอนนั้น ผู้บริหารในฐานะที่เป็นเจ้าสำนักเรียน และรับผิดชอบในสำนักเรียน จำเป็นที่จะต้องเลือกเฟ้นครุใหม่ที่จะเข้ามาปฏิบัติงานนั้น ให้เหมาะสมโดยยึดหลัก "ความสามารถและถนัดในการสอนแต่ละวิชา" อาจจะเลือกจากศิษย์เก่าที่ จบมาจากสำนักเรียนนั้นๆ หรือขอกับผู้บังคับบัญชาในระดับสูงที่เห็น สมควรและเหมาะสม

๒) การปฐมนิเทศครุใหม่ การปฐมนิเทศครุใหม่ เป็นการแสดงออกถึงความเอาใจใส่ของสำนักเรียน เพื่อเสริมสร้างความจงรักภักดีให้เกิดขึ้นในสำนักเรียน และเป็นการเตรียมครุใหม่ให้ปฏิบัติหน้าที่ได้ผลดี มีกำลังในการปฏิบัติงาน เพื่อให้งานมีประสิทธิภาพสูงขึ้นอีกด้วยทั้งนี้เพราะว่าครุใหม่ มีความต้องการในด้านที่พัก การเข้ากับครุเก่าให้ได้เร็วที่สุด เข้าใจในจุดประสงค์และนโยบายของ สำนักเรียน และรู้จักกับชุมชนที่ได้อุปการะวัด

^{๕๘} กรมการศาสนา, กองแผนงาน, การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม, (กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๒๖), หน้า ๘๔.

^{๕๙} นกมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม และวลัยพร ศิริภิรมย์, แนวทางการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒, หน้า ๑๕.

๓) การอบรมครูประจำการ การอบรมครูประจำการ หมายถึง การเพิ่มพูนความรู้ความสามารถ ความชำนาญ สมรรถภาพ และเจตคติอันเหมาะสมให้แก่ครูผู้ปฏิบัติงานเพื่อให้การปฏิบัติงานในหน้าที่ของตนให้มีประสิทธิภาพที่สุด สามารถแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ในการทำงาน และเตรียมตัวที่จะรับความรับผิดชอบสูงขึ้นได้แก่การอ่านและการฟังปาฐกถาการวิจัยการประชุมสัมมนา ทักษะศึกษา เป็นต้น

๔) การสร้างขวัญหรือกำลังใจ ขวัญหรือกำลังใจ หมายถึง สภาวะของจิตใจที่แสดงออกมาให้ปรากฏอย่างใดอย่างหนึ่ง ในแง่ของความรักและความไม่พอใจ เช่น ความกระตือรือร้น ความมั่นใจ ความมุ่งมั่น ความเด็ดเดี่ยว ความท้อแท้ความอดทนระอาใจ เป็นต้นขวัญหรือกำลังใจเป็นนามธรรมที่ไม่มีรูปร่าง เป็นสิ่งเปราะและแตกง่าย และมักจะไม้อยู่กับร่องกับรอยอย่างถาวร

องค์ประกอบที่ก่อให้เกิดขวัญและกำลังใจแก่ครู ดังนี้ คือ

- (๑) ลักษณะท่าทีและบทบาทของเจ้าสำนักเรียน
- (๒) ความพึงใจในหน้าที่การงานที่ปฏิบัติอยู่
- (๓) ความพึงพอใจต่อวัตถุประสงค์ และนโยบายดำเนินงานของเจ้าสำนักเรียนเพื่อน
- (๔) การให้บำเหน็จรางวัล
- (๕) สภาพการปฏิบัติงาน
- (๖) สุขภาพของผู้ปฏิบัติงานทั้งกายและทางจิตใจ

๕) การประเมินผลการปฏิบัติงานของครู หมายถึง การตรวจสอบผลของการปฏิบัติงานของครูที่ได้ปฏิบัติไปแล้วว่า ได้ผลดีเพียงใด เพื่อเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งเอาไว้ก่อนลงมือปฏิบัติ หรือเปรียบเทียบกับแนวนโยบาย หรือแผนงานที่กำหนดเอาไว้ ทั้งนี้การประเมินผลการปฏิบัติงานของครู จะต้องคำนึงถึงเวลาเป็นส่วนประกอบอีกด้วย

๓. เกณฑ์การประเมินผลการปฏิบัติงานของครูสอน โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม มี ๑๐ประการ คือ

- ๑) การเตรียมงานหรือการเตรียมการสอนและโครงการสอน
- ๒) ความสามารถในการเสนอบทเรียนและให้ความรู้แก่นักเรียน
- ๓) การกระตุ้นส่งเสริมให้นักเรียนทำงาน
- ๔) ความรอบรู้แม่นยำในวิชาที่สอน
- ๕) ทักษะวิธีสอนและเทคนิคในการสอน
- ๖) วินัยและการควบคุมชั้น
- ๗) การสร้างบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมเพื่อส่งเสริมการเรียนในห้องเรียน
- ๘) บุคลิกภาพ
- ๙) ความสัมพันธ์ต่อคณะครู นักเรียน และผู้ปกครอง

๑๐) เจตคติ และคุณภาพของการสอน

๔. การบริหารงบประมาณ

งบประมาณที่ใช้ในการจัดการศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรม ได้จากงบประมาณการจัด การศึกษาของคณะสงฆ์อยู่ในความดูแลของกรมศาสนาในส่วนงานพัฒนาการศาสนศึกษาซึ่งเป็น หนึ่ง ใน ๖ แผนงานตามภาระหน้าที่ของกรมการศาสนา ได้แก่ แผนงานบริหารการศาสนา แผนงาน ทำ นุบำรุงและส่งเสริมการศาสนา แผนงานพัฒนาการศาสนศึกษา แผนงานเผยแพรการศาสนาและ ส่งเสริมจริยธรรม แผนงานวิจัยการศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม แผนงานป้องกันและแก้ไขปัญหา เอดส์

การจัดสรรงบประมาณสนับสนุนแก่สำนักเรียน/สำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนก ธรรม ของกรมการศาสนา ดำเนินการ ดังนี้

- ๑) เงินอุดหนุนโรงเรียนพระปริยัติธรรมจัดให้โดยเฉลี่ย สำนักเรียนละ ๒๖,๐๐๐ บาท/ปี
- ๒) เงินอุดหนุนศูนย์ครูพระปริยัตินเทศน์ ตามจำนวนพระปริยัตินเทศน์ประจำศูนย์จัดให้ โดยเฉลี่ยรู้ปีละ ๔,๐๐๐ บาท/ปี
- ๓) เงินอุดหนุนค่าใช้จ่ายรายเดือนครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมชั้นต้นจัดให้รู้ปีละ ๔๐๐ บาท/เดือน
- ๔) เงินอุดหนุนค่าใช้จ่ายรายเดือนครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมชั้นสูงจัดให้รู้ปีละ ๖๕๐ บาท/เดือน
- ๕) เงินอุดหนุนส่งเสริมการศึกษาอบรมพระปริยัติธรรมก่อนสอบจัดให้ตามความเหมาะสม
- ๖) เงินงบประมาณใช้จ่ายในการจัดอบรมหลักสูตรฝึกหัดครูสอนพระปริยัติธรรมจัดให้ ตาม ความเหมาะสม
- ๗) เงินอุดหนุนแมกองธรรมสนามหลวงในการจัดการศึกษาจัดให้ตามความเหมาะสม
- ๘) เงินงบประมาณใช้จ่ายในการประสานงานการศึกษาและร่วมกิจกรรมทางการศึกษาจัด ให้ตามความเหมาะสม
- ๙) เงินงบประมาณใช้จ่ายในการติดตามประเมินผลและจัดเก็บข้อมูลของเจ้าหน้าที่จัดให้ ตามความเหมาะสม

กรมการศาสนา ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้มีการ ปรับปรุง การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ เข้าสู่ระบบโรงเรียนเป็นครั้งแรกและในระยะต่อมาได้มีการ ตรากฎหมายที่ เกี่ยวข้องกับการศึกษาของสงฆ์อีกหลายฉบับยังผลให้การศึกษาของสงฆ์มีหลักสูตรการ เรียนการสอนที่ ชัดเจนเป็นระบบมากยิ่งขึ้นตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๓๕ การศึกษาพระ ปริยัติธรรมจำแนก เป็นสี่ประเภท คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมศึกษา(ระดับมัธยมศึกษา-

อุดมศึกษา) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม(ระดับประถมศึกษา) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา(ระดับ มัธยมศึกษา) และการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์(ระดับอุดมศึกษา)^{๖๐}

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมสำนักเรียนวัดและคณะจังหวัดเป็นผู้จัดสอนในความรับผิดชอบของคณะกรรมการการศึกษาสงฆ์โดยมีแม่กองธรรมสนามหลวงเป็นผู้รับผิดชอบกำหนด หลักสูตรและจัดการสอบโดยใช้ข้อสอบกลางเรียกว่า "การสอบสนามหลวง" ในทุกระดับ ส่วนการจัดการเรียนการสอนและการบริหารสำนักเรียนวัดและท้องถิ่นดำเนินการเอง โดยคณะกรรมการการศึกษาสงฆ์ได้เข้าไปควบคุมดูแล และไม่มีกฎระเบียบว่าด้วยการบริหารสำนักเรียนการจัดการศึกษาขึ้นอยู่กับความพร้อมของสำนักเรียนด้านบุคลากรทุนทรัพย์ และผู้เรียนเป็นสำคัญบางปีไม่ได้จัดเพราะขาดความพร้อมวัดที่เปิดเป็นสำนักเรียนแล้วมีกฎระเบียบเกี่ยวกับการศึกษาพระปริยัติธรรมไม่เหมือนกันต่างดำเนินงานตามความเหมาะสมสภาพการจัดการศึกษาภายในสำนักเรียนโดยทั่วไปขึ้นอยู่กับเจ้าสำนักเรียนครูสอนมิได้กำหนดว่าต้องมีวุฒิครูแต่มีความรู้ในเนื้อหาและมีศรัทธาที่จะสอนก็สามารถเป็นครูสอนได้^{๖๑}

การสอบธรรมศึกษาทุกชั้น จะกำหนดให้มีขึ้นช่วงวันแรม ๒-๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ของทุกปีถ้าตรงกับวันเสาร์-วันอาทิตย์ จะขยับเป็นวันจันทร์-วันศุกร์ เพียงวันเดียวในภาคเช้าจะสอบวิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรมก่อน ส่วนเวลาบ่ายจะสอบวิชาธรรมวิจารณ์ วิชาพุทธานุพุทธประวัติและวิชากรรมบถ สถานที่สอบสำนักแม่กองธรรมจะแจ้งให้นักเรียนหรือวัดที่ผู้เข้าสอบสังกัดอยู่ทราบซึ่งทางสำนักเรียนหรือวัดจะแจ้งให้ผู้เข้าสอบทราบอีกต่อหนึ่งก่อนวันสอบ

พระราชวชิรดิลก (อดุลย์ อมโร) กล่าวว่างบประมาณที่ใช้ในการจัดการศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมศึกษา ได้จากงบประมาณการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์อยู่ในความดูแลของกรมศาสนาในส่วนงานพัฒนาการศาสนศึกษาซึ่งเป็นหนึ่งใน ๖ แผนงานตามภาระหน้าที่ของกรมศาสนา ได้แก่ แผนงานบริหารการศาสนา แผนงานทำนุบำรุงและส่งเสริมการศาสนา แผนงานพัฒนาการศาสนศึกษา แผนงานเผยแผ่การศาสนาและส่งเสริมจริยธรรม แผนงานวิจัยการศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม แผนงานป้องกันและแก้ไขปัญหาเอดส์การจัดสรรงบประมาณสนับสนุนแก่สำนักเรียน สำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ของกรมการศาสนาดำเนินการดังนี้^{๖๒}

^{๖๐} กรมการศาสนา, การศึกษาผลงานวิจัยของกรมการศาสนาปีงบประมาณ ๒๕๓๕-๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๔.

^{๖๑} กรมการศาสนา, การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕.

^{๖๒} พระราชวชิรดิลก (อดุลย์ อมโร), "กระบวนการบริหารงานบุคคลของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนก ธรรมแผนกธรรมศึกษา เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค๔", วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต แขนงวิชาบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๓).

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ทรงเห็นว่าการศึกษานักธรรมมิได้เป็นประโยชน์แก่พระภิกษุสามเณรเท่าที่ควร แต่ยังเป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนทั่วไปอีกด้วยโดยเฉพาะข้าราชการครู จึงทรงตั้งหลักสูตรนักธรรมสำหรับฆราวาสขึ้นเรียกว่า ธรรมศึกษา ครบทั้ง ๓ ชั้น คือ ชั้นตรี ชั้นโท ชั้นเอก โดยใช้หลักสูตรเดียวกันกับนักธรรมเว้นแต่วิชาวินัยที่กำหนดให้เรียนวิชาเบญจศีลเบญจธรรม และอุโบสถศีลแทน เปิดสอบครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ มีพุทธศาสนิกชนชายหญิงเข้าสอบเป็นจำนวนมาก นับเป็นการส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น^{๖๓}

๒.๗ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับหลักอิทธิบาท ๔

อิทธิบาทเป็นหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้นำไปสู่ ๔ ประพฤติปฏิบัติประสบความสำเร็จตามความมุ่งหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการทำงาน ดังที่ ปิ่นมุกกันต์ ได้กล่าวว่า อิทธิบาท ๔ เป็นหลักการทำงานของพระพุทธเจ้าเป็นหลักที่นำพระองค์ให้ บรรลุความสำเร็จอย่างงดงามทั้งในด้านการศึกษาและการปฏิบัติงานทางโลกทั้งในการค้นคว้าหาโมกขธรรม อันละเอียดลึกซึ้งทั้งในการเผยแผ่ศาสนาแก่ชาวโลกจนมีผู้ยอมรับนับถืออย่างกว้างขวาง

๒.๗.๑ ความหมายของอิทธิบาท ๔

จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในอังคุตตรนิกาย ทุกขนิบาตร ได้กล่าวถึงอิทธิบาท ในอิทธิบาทสูตร ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรสร้างสรรค์) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความเพียรสร้างสรรค์)^{๖๔} จากอิทธิบาทสูตร ดังกล่าว มีผู้อธิบายความหมายของ อิทธิบาท ๔ ไว้ที่น่าสนใจ ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง อิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ (ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป) วิริยะ (ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง) จิตตะ (ความคิดมุ่งไป คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ) วิมังสา (ความไตร่ตรอง หรือทบทวน คือ หมั่นใช้ปัญญา

^{๖๓} คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลียงเชียง, ดิวเข้มเตรียมสอบธรรมศึกษาชั้นเอกรวมทุกวิชา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๐).

^{๖๔} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๖๓/๔๐๓.

พิจารณาไคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลแลตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ วิธีแก้ไขปรับปรุง)^{๖๕}

พระธรรมโกศาจารย์ ได้กล่าวถึง อิทธิบาท แปลว่า บาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรม เครื่องให้ลุถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ ด้วยสิ่งที่เรียกว่า อิทธิบาท ซึ่งจำแนกไว้เป็น ๔ คือ

- ๑) ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น
- ๒) วิริยะ ความพากเพียรในสิ่งนั้น
- ๓) จิตตะ ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น
- ๔) วิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น

ธรรม ๔ อย่างนี้ ย่อมเนื่องกันแต่ละอย่างๆ มีหน้าที่เฉพาะของตน

ฉันทะ คือความพอใจ ในฐานะเป็นสิ่งที่ตนถือว่า ดีที่สุด ที่มนุษย์เรา ควรจะได้ ข้อนี้ เป็นกำลังใจ อันแรกที่ทำให้เกิด คุณธรรม ข้อต่อไป ทุกข้อ

วิริยะ คือความพากเพียร หมายถึง การกระทำที่ติดต่อไม่ขาดตอนเป็นระยะยาวจนประสบ ความสำเร็จคำนี้ มีความหมายของ ความกล้าหาญ เจืออยู่ด้วยส่วนหนึ่ง

จิตตะ หมายถึงความไม่ทอดทิ้ง สิ่งนั้นไปจากความรู้สึกของตัวทำสิ่งซึ่งเป็น วัตถุประสงค์ นั้นให้เด่นชัด อยู่ในใจเสมอ คำนี้ รวมความหมาย ของคำว่า สมาธิ อยู่ด้วยอย่างเต็มที่

วิมังสา หมายถึง ความสอดส่องใน เหตุและผล แห่งความสำเร็จ เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ให้ ลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไปตลอดเวลา คำนี้ รวมความหมาย ของคำว่า ปัญญา ไว้อย่างเต็มที่^{๖๖}

สมพร เทพสิทธา ได้กล่าวถึง อิทธิบาท ๔ ว่าเป็นหนึ่งในคุณธรรมที่ควรปลูกฝังให้มีขึ้นใน จิตใจและพัฒนาให้เจริญงอกงามจนกลายเป็นมโนธรรม เนื่องจากเป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ แห่งผลที่มุ่งหมาย ๔ ประการ ได้แก่

๑) ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำใ้ใจรักที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาจะทำให้ได้ผลยิ่งขึ้นไป

๒) วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นเพียร ทำงานด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อุตุน เอา ธุระไม่ทอดอย

๓) จิตตะ ความคิด คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝักใฝ่ไม่ ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเสื่อมถอยไป

^{๖๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๐.

^{๖๖} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *ทำอย่างไรจึงเรียนเก่ง*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๙.

๔) วิมังสา ความใคร่ครวญหรือทบทวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณา ใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คัดค้นหาวิธีแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้นเจริญขึ้น เพื่อไปสู่ความสัมฤทธิ์ผล^{๖๗}

อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ และกวี อิศริวรรณ ได้กล่าวถึง ความหมายของ อิทธิบาท ๔ ว่าเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสำเร็จมี ๔ ประการ ได้แก่

๑) ฉันทะ คือ ความพอใจในงานที่ทำ หมายถึงงานที่ทำนั้นเป็นสิ่งที่ตนชอบ เป็นความชอบหรือความพอใจที่มีอยู่แล้วเกี่ยวกับงาน แต่คนเราไม่ได้มีโอกาสทำงานที่ตนชอบเสมอไป งานในหน้าที่และงานที่จำเป็นต้องทำก็มีอยู่มากงานเช่นนี้ถ้าไม่มีความชอบมาแต่เดิมก็ต้องสร้าง ความชอบ ความพอใจหรือแรงจูงใจในการทำงานขึ้น ความพอใจหรือแรงจูงใจนี้เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นได้ ถ้าได้ศึกษาให้รู้งานนั้นอย่างละเอียด รู้วิธีทำงาน และจุดหมายของงานนั้นเป็นอย่างดีแล้ว เมื่อสร้างความพอใจในงานได้และลงมือทำงานก็เท่ากับงานนั้นสำเร็จไปแล้วครึ่งหนึ่ง

๒) วิริยะ คือ ความเพียรหรือความขยันทำงาน วิริยะจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับฉันทะ ดังนั้น การจะขยันหมั่นเพียรทำงานให้สำเร็จได้ต้องสร้างฉันทะให้มาก นอกจากฉันทะแล้วสิ่งเสริมแรงก็เป็นสิ่งสำคัญในการสร้างวิริยะสิ่งเสริมแรง ได้แก่ รางวัลของตอบแทน คำชม เป็นต้น การมีเพื่อนคอยให้กำลังใจและการมองเห็นความสำเร็จเป็นขั้นๆ สิ่งเสริมแรงเหล่านี้จะช่วยให้มีความขยันหมั่นเพียรมากขึ้น

๓) จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ หรือฝักใฝ่ในการนั้นเสมอตรวจดูแลว่างานได้ทำไปแล้ว เท่าไรยังเหลือเท่าไรจึงจะสำเร็จในการทำงานมีอุปสรรคหรือข้อบกพร่องอย่างไร หรืองานนั้นทำไปได้อย่างไรราบรื่น จิตตะจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับฉันทะและวิริยะ ถ้ามีความพอใจมาก ความขยันมาก ความเอาใจใส่ก็มากตามเป็นการมุ่งตรงต่อความสำเร็จอย่างรวดเร็ว

๔) วิมังสา คือ การใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลและกระบวนการทำงาน วิมังสาเป็นผลของจิตตะ คือเมื่อตรวจตราดูแล้วเห็นว่าการทำงานบกพร่อง หรือผิดวัตถุประสงค์ก็จัดการแก้ไข ความบกพร่อง และทำงานให้ตรงวัตถุประสงค์ อีกอย่างหนึ่งก็พิจารณาเหตุผลในการทำงานตามขั้นตอนงานที่ลงมือทำแล้วนั้นได้ผลเป็นขั้นๆ อย่างไร เป็นผลที่พึงปรารถนาหรือไม่ ถ้าได้ผลไม่เป็นที่น่าพอใจหรือได้ผลไม่พึงปรารถนาก็จัดการแก้ไข^{๖๘}

^{๖๗} สมพร เทพสิทธิ, **คุณธรรมและจริยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๙.

^{๖๘} อมร โสภณวิเชษฐวงศ์และกวี อิศริวรรณ, **หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา สอ๑๘ - สอ๑๙ พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง อธิติบาท ๔ : ทางแห่งความสำเร็จนอกจากการที่จะมีความไม่สันโดษและสันโดษที่ถูกต้องแล้ว เพราะฉันทะทำให้ใจมาอยู่กับงานสิ่งที่ทำสิ่งที่เป่าหมายทำให้เกิดจิตใจฝักใฝ่อย่างที่ว่ามาเมื่อก็เมื่อใจฝักใฝ่ก็ทำงานด้วยความแน่วแน่มั่นจรัสสภาพที่จิตแน่วแน่มั่นอยู่กับสิ่งที่กระทำนั้นเราเรียกว่าเป็น “สมาธิ” เพราะฉะนั้น ฉันทะก็นำไปสู่สมาธิ สมาธิในการทำงานเกิดได้ด้วยการมีฉันทะเมื่อมีสมาธิและใจก็รักงานนั้นทำงานด้วยใจรักใจก็เป็นสุข เพราะฉะนั้น คนที่ทำงานด้วยฉันทะก็มีจิตใจเป็นสุข ใจเป็นสมาธิ สมาธิก็ทำให้เป็นสุขเพราะจิตใจสงบแน่วแน่มั่น เมื่อทำจิตใจให้เป็นสมาธิแน่วแน่มั่น ตั้งใจจริงจัง ใจรักงานนั้น ตั้งใจทำเต็มที่ มีความเพียรพยายาม ผลสำเร็จของงานก็เป็นผลสำเร็จที่ดีเรียกว่านำไปสู่ “ความเป็นเลิศ” ของงานนั้น หมายความว่า งานนั้นจะสำเร็จผลอย่างดีเลิศ อันนี้ก็เลยพันกันไปหมด เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึง ตรัสว่า ฉันทะเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่งในอธิติบาท ๔ คือ ธรรมที่เป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จ หรือเรียกว่าง่าย ๆ ว่า “ทางแห่งความสำเร็จ” เมื่อพูดมาถึงอธิติบาทแล้ว ก็จะต้องโยงไปถึงคุณธรรมข้ออื่นๆ ที่เกี่ยวข้องด้วยเพราะอธิติบาทมี ๔ ข้อ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ฉันทะคือข้อที่พูดมาแล้วความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น รักงาน รักเป้าหมาย รักจุดหมายที่ติงาม รักวัตถุประสงค์ของงานนั้นข้อต่อไปนี้เป็น วิริยะ ความเพียร ความพยายาม จิตตะ ความเอาใจใส่ในสิ่งนั้น วิมังสาความไตร่ตรองสอบสวนพิจารณาหรือถ้าจะพูดให้สั้น ง่าย ๆ ก็บอกว่า “มีใจรัก พากเพียรทำเอาจิตฝักใฝ่ใช้ปัญญาสอบสวน” นี่เป็นอธิติบาท ๔ ฉันทะเป็นข้อที่ ๑ ตามปกติถ้ามีฉันทะแล้วมันก็จะทำให้เกิดคุณธรรมข้ออื่นในอธิติบาท ๔ ตามมามันสัมพันธ์กัน ช่วยเหลือเกื้อหนุนกัน พอมีฉันทะใจรักแล้ว มันก็เกิดความ เพียรพยายามเมื่อมีความเพียรพยายาม ใจก็ฝักใฝ่จดจ่ออยู่กับสิ่งนั้นมีใจจดจ่อเอาใจใส่แล้วก็สามารถจะใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวนเรื่องราวนั้น ไตร่ตรองถึงข้อบกพร่องข้อที่ควรแก้ไขหาทางทดลองปรับปรุงอะไรต่างๆ เหล่านี้มันก็ตามกันมา ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสาเป็นชุดกันทีเดียว ^{๖๙}

ว.วชิรเมธี ได้กล่าวถึง การทำงานให้ประสบความสำเร็จตามแนวพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ปฏิบัติตามหลักอธิติบาท ๔ อธิติบาท แปลว่า หลักพื้นฐานแห่งความสำเร็จ หรือทางสู่ความสำเร็จ มีองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ ๑) ฉันทะ คือมีใจรัก ทำงานด้วยใจรักงาน ๒) วิริยะ คือ พากเพียรทำรักแล้วต้องขยัน ความขยันคือ ภาคปฏิบัติการของความรักความรักในงานจะทำให้เรารู้ว่าควรทำงานอะไร ส่วนความขยันจะทำให้งานนั้นก้าวไปสู่ความสำเร็จ การทำงานถ้าขาดความขยัน ความชำนาญก็จะไม่เกิด ๓) จิตตะ คือจดจ่อจดจ่อ หมายความว่า ทำอะไรก็ตามให้เจาะลง ไป ปักใจลงไปในสิ่งนั้นอย่างลึกซึ้ง อย่างมุ่งมั่น อย่างจริงจัง และอย่างทุ่มเท ใครก็ตามที่ทำงานด้วย การเอาใจจดจ่ออยู่กับงานนั้น คนนั้นจะประสบความสำเร็จ ๔) วิมังสา คือวินิจจิจัย ได้แก่ การ วิเคราะห์ สังเคราะห์ สร้างสรรค์ พัฒนานั่นเอง เมื่อเราทำงานอะไรก็ตาม ให้พินิจพิเคราะห์ สร้างสรรค์พัฒนา พระพุทธเจ้า

^{๖๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๑๙.

ทรงเป็นตัวอย่างของนักวิจัยชั้นยอดของโลกพระองค์ทรงสามารถสร้าง ปัญญาขึ้นมาใหม่จากเหตุการณ์ที่คนทั้งหลายมองไม่เห็นว่าเป็นทางมาของปัญญาได้อย่างไรหากเราจำพุทธประวัติได้ก็จะพบว่าสาเหตุที่ทำให้พระพุทธเจ้าแต่เมื่อยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวชก็เป็นเพราะว่าพระองค์ทรงรู้จักใช้ปัญญาในเชิงสร้างสรรค์อันได้แก่การรู้จักคิดเชิงวิเคราะห์^{๗๐}

ไพฑูรย์ สินลารัตน์ ได้กล่าวถึง ฉันทะว่า คือ ความรัก ผู้บริหารควรมีความรัก ความพอใจในงานบริหารรักในวิชาชีพรักศิษย์รักที่จะเห็นเพื่อนร่วมงานมีความเจริญก้าวหน้าและประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตการให้คำปรึกษาบริหารทำไปด้วยใจรักในวิชาชีพไม่ได้ทำไปเพราะ พอให้เสร็จไปพอให้ผ่านไปเพราะเป็นหน้าที่วิริยะ ใฝ่ดั่งนี้วิริยะผู้บริหารต้องเป็นผู้มีความขยันแข็งแรง มีความมานะพยายามพากเพียรที่จะค้นหาความรู้ เทคนิคที่เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ ของการบริหารมาบริหารเพื่อที่จะให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดแรงจูงใจ มีความรู้กว้างขวางและลึกซึ้งต่อการปฏิบัติงานในหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมายเพื่อให้การเรียนการสอนประสบผลดีตรงตามหลักสูตรผู้บริหารตั้งไว้หมั่นร่วมประชุมเพื่อปรึกษาเพื่อวางจุดมุ่งหมายร่วมกันหรือประชุมเพื่อจะให้การปรึกษาทั้งในส่วนที่เป็นหมู่และเป็นรายบุคคล จิตตะ ใฝ่ ดั่งนี้ จิตตะ ผู้บริหารต้องใส่ใจฝึกฝน รับผิดชอบทุกอย่างในโรงเรียน ผู้บริหารต้องมีความตั้งใจ มีความมั่นใจแน่วแน่ในอันที่จะวางตัวให้เป็น ตัวอย่างทางคุณธรรมและจริยธรรมแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาตลอดทั้งทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีของสังคมผู้บริหารต้องหนักแน่นและซื่อสัตย์ต่อตัวเองและผู้อื่นเสมอวิมังสา ใฝ่ดั่งนี้ วิมังสา การไตร่ตรองและให้เหตุผลใช้สติปัญญาพิจารณาคิดหาเหตุผลรู้จักวิธีการบริหารงานให้สำเร็จไปด้วยความเรียบร้อยและทันต่อเหตุการณ์เมื่อเจอปัญหาใดๆ ผู้บริหารต้องใช้ปัญญาไตร่ตรองไม่ว่าความรู้จักใช้เหตุผลด้วยตนเองก็ควรที่จะกระตุ้นให้ผู้ใต้บังคับบัญชารู้จักคิดรู้จักไตร่ตรองพิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างถี่ถ้วนและมีเหตุผลอีกด้วย^{๗๑}

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายว่า อิทธิบาท แยกออกเป็น อิทธิ แปลว่า ความสำเร็จ บาท แปลว่า ฐาน ฉะนั้นอิทธิบาท จึงแปลว่ารากฐานแห่งความสำเร็จ ซึ่งมี ๔ อย่างคือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา^{๗๒}

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้อธิบายว่า อิทธิบาท คือคุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ ๔ อย่าง ซึ่งเป็นหลักอันใกล้เคียงกับหลักการพึ่งตนเอง แต่แสดงให้เห็นว่าพึ่งตนเองอย่างไร ทำอย่างไรจึงจะสำเร็จ ซึ่งคำว่า อิทธินอกจากจะแปลว่าสำเร็จแล้ว ยังแปลว่าฤทธิ์

^{๗๐} ว.วชิรเมธี, **คนสำราญงานสำเร็จ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๙

^{๗๑} ไพฑูรย์ สินลารัตน์, **ความรู้คู่คุณธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๖๕-๒๖๖.

^{๗๒} พุทธทาสภิกขุ, **การทำงานที่เป็นสุข**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๙๐.

ของมนุษย์ที่แสดงได้จะโดยวิธีทางวิทยาศาสตร์หรือจิตศาสตร์ก็ตามซึ่งก็ต้องอาศัยหลักอิทธิบาท^{๗๓}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า หลักอิทธิบาท แปลว่า ธรรมเครื่องให้ถึง อิทธิ (ฤทธิ์หรือความสำเร็จ) หรือธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จ หรือแปลง่ายๆ ว่า ทางแห่ง ความสำเร็จมี ๔ อย่าง คือ ฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความคิดจดจ่อ) และวิมังสา (ความสอบสวนไตร่ตรอง) แปลให้จำง่ายตามลำดับมีใจรักพากเพียรทำเอาจิตฝึกฝนใช้ปัญญา สอบสวน

^{๗๔}

พระกวีรญาณ (จ่านงค์ ชุตินฺธโร) ได้กล่าวว่า หลักในการทำงานให้สำเร็จนั้น ตามหลัก พระพุทธศาสนาเรียกว่า “อิทธิบาท” มาจากคำว่า อิทธิ = ความสำเร็จ บาท = วิธีทางที่จะนำไปสู่ เมื่อ “อิทธิบาท” เป็นชื่อของธรรมหมวดหนึ่ง ก็หมายความว่า ธรรมหมวดนั้นแหละ เป็น “หลักการ” สำคัญที่จะนำเราไปสู่จุดหมายปลายทาง หรือไปสู่ความสำเร็จได้^{๗๕}

สรุปได้ว่า อิทธิบาทธรรม หมายถึง หลักในการทำงานให้สำเร็จหรือธรรมนำไปสู่ จุดหมาย ปลายทาง มี ๔ ประการ คือ ๑) ฉันทะ ความพึงพอใจ ๒) วิริยะ ความเพียร ๓) จิตตะ ความ เอาใจจด จ่อ ๔) วิมังสา การมันทนทบทวน

๒.๗.๒ องค์ประกอบของอิทธิบาท ๔

จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในสังยุตตนิกายมหารวรรค หมวดว่าด้วยธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ถึงฝั่งโน้นจากฝั่งนี้ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ ดังนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายอิทธิบาท ๔ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อม เป็นไปเพื่อถึงฝั่งโน้นจากฝั่งนี้ อิทธิบาท ๔ ประการ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปานสังขาร ๑ (สมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรที่มุ่งมั่น)

๒. เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรที่มุ่งมั่น)

๓. เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความ

^{๗๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, อ้างใน บุญมี บุญเยี่ยม, “ศึกษาการนำ อิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการทำงานของพนักงานศูนย์ควบคุมการบินภูเก็ต บริษัท วิทยุการบินแห่งประเทศไทยจำกัด”, **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๔).

^{๗๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๘๔๒.

^{๗๕} พระกวีรญาณ (จ่านงค์ ชุตินฺธโร), อ้างใน พัทธพร วีรสิทธิ์, “ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบห้า ประการของบุคลิกภาพและความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคตามหลักอิทธิบาท ๔ ของเจ้าหน้าที่ที่ ปฏิบัติงานอยู่ในสำนักงานประกันสังคม”, **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย รามคำแหง, ๒๕๔๖).

ฉันทะสมาธิจึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้ และพร้อมนั้นปธานสังขารคือความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อม เกิดควบคู่มาด้วย^{๗๖}

สรุปได้ว่าฉันทะ คือความชอบความพอใจใฝ่ใจในการทำงานอยู่เสมอจึงทุ่มเทความสามารถทุ่มเทชีวิตจิตใจเพื่อทำงานให้สำเร็จและได้ผลดียิ่งๆขึ้นไปโดยมีความปรารถนาที่จะทำงานนั้นให้ดีที่สุดไม่ยึดติดกับวัตถุสิ่งของที่เป็นสิ่งเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลาย

วิริยะ (ความเพียรพยายามในการทำงาน)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า วิริยะ คือ ความเพียรได้แก่ ความอาจหาญ แกล้วกล้า บากบั่น ก้าวไปใจสู้ไม่ย่อท้อไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบากเมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดนั้นจะลุล่วงได้ยากนัก มี อุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลายาวนานเท่านี้ปีเท่านี้เดือนเขาไม่ท้อถอย กลับเห็นเป็นสิ่งท้าทายที่จะ เอาชนะให้ได้ทำให้เสร็จ เช่นนักบวชนอกศาสนาหลายท่านในสมัยพุทธกาล เมื่อสดับพุทธธรรม เลื่อมใส ขอบรรพชาอุปสมบท ครั้นได้รับทราบว่า ผู้เคยเป็นนักบวชนอกศาสนาจะต้องประพฤติวัตร ทดสอบตนเองก่อน เรียกว่าอยู่ปริวาสเป็นเวลา ๔ เดือน ใจก็ไม่ท้อถอย กลับกล้าเสนอตัวประพฤติ วัตร ทดสอบเพิ่มเป็นเวลาถึง ๔ ปี ส่วนผู้ที่ขาดความเพียร อยากบรรลุความสำเร็จเหมือนกัน แต่พอได้ ยินว่าต้องใช้เวลานานเป็นปี ก็หมดแรง ถอยหลัง ถ้าอยู่ระหว่าปฏิบัติก็ฟุ้งซ่าน จิตใจุ่นวาย จิตใจจะ แน่ว แน่ มั่นคง ฟุ้งตรงต่อจุดหมาย สมาธิก็เกิดขึ้นได้ เรียกว่าเป็นวิริยะสมาธิ พร้อมทั้งมีปธานสังขารคือความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน^{๗๗}

สรุปได้ว่า วิริยะ คือ ความพากเพียร ความขยัน เข้มแข็งอดทน ความบากบั่น มุมานะที่จะทำงานให้สำเร็จ ด้วยความอดุสาหะ อย่างเต็มที่เต็มกำลังความสามารถ แม้ว่าจะมีอุปสรรค ความยากลำบากในงานมากเพียงใด ก็ไม่ท้อถอย ไม่ลดละความพยายาม สามารถทำงานต่อเนื่อง จนกว่าจะประสบความสำเร็จ

จิตตะ (ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในการทำงาน)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า จิตตะ คือ ความจดจ่อ หรือเอาใจฝักใฝ่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อ ฝักใฝ่คือเรื่องนั้น ใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหนถ้าจิตตะเป็นไปอย่างแรงกล้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรืองานอย่างใดอย่างหนึ่ง คนผู้นั้นจะไม่สนใจรับรู้เรื่องอื่นๆ ใครพูดอะไร เรื่องอื่นๆ ไม่สนใจ แต่ถ้าพูดเรื่องนั้น งานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันที บางทีจัดทำเรื่องนั้น งานนั้น ขลุกง่วนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืน ไม่เอาใจใส่ร่างกาย การแต่งเนื้อแต่งตัว อะไรจะเกิดขึ้นก็ไม่สนใจ เรื่องอื่นเกิดขึ้นไถ่ๆ บางทีก็ไม่วู้ ทำจนลืมน้ำลืมนอน ลืมกินลืมนอน ความมีใจจดจ่อฝักใฝ่เช่นนี้ ย่อมนำไปให้สมาธิเกิดขึ้น จิตจะแน่วแน่มั่นคงในกิจที่ทำมีกำลังมากเฉพาะสำหรับกิจนั้น เรียกว่าจิตเป็นสมาธิ

^{๗๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๘๔๒-๘๔๓.

^{๗๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๘๔๕.

พร้อมนั้นก็เกิดปณาสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย^{๗๘}

สรุปได้ว่า จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในการทำงาน หรือความตั้งมั่นของจิต มีสมาธิ มั่นคงอยู่กับงาน ทำงานด้วยความไม่ประมาท ไม่ทอดธุระ ไม่ปล่อยปละละเลยในงานที่ทำ ไม่ปล่อยใจ ให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไปจากงาน บางทีอาจทำงานชุลก่วนอยู่กับงานได้ทั้งวันทั้งคืน จนไม่สนใจรับรู้สิ่ง อื่นรอบข้าง จะสนใจรับรู้แค่เพียงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับงานที่ตนกำลังทำเท่านั้น

วิมังสา (การพิจารณาไตร่ตรองเหตุผลแห่งความสำเร็จของงาน)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า วิมังสา คือ ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่นใคร่ครวญตรวจหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อน เกินเลยบกพร่อง หรือขัดข้องเป็นต้นในกิจที่ทำรู้จักทดลองและคิดหาทางแก้ไขปรับปรุง ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำ สมาธิ ซึ่งจะเห็นได้ไม่ยาก คนมีวิมังสาชอบคิดค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง เมื่อทำอะไรก็ พิจารณาทดสอบไป เช่น คิดว่าผลนี้เกิดจากเหตุอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบเหล่านี้ ถ้าองค์ประกอบนี้ออกเสียจะเป็นอย่างไร ถ้าเพิ่มองค์ประกอบนี้เข้าไปแทน จะเกิดผลอย่างนี้ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้ว ไม่เกิดผลอย่างที่คาดหมาย เป็นเพราะอะไรจะแก้ไข ที่จุดไหน ฯลฯ หรือในการปฏิบัติธรรมก็ชอบพิจารณาใคร่ครวญสอบสวน เช่นว่า ธรรมข้อนี้ๆ มีความหมายว่าอย่างไร มีจุดหมายอย่างไร ควรใช้ในโอกาสอย่างไร ควบคุมสัมพันธ์กับข้อธรรมอื่นข้อใด ปฏิบัติธรรมคราวนี้ไม่ค่อยก้าวหน้า อินทรีย์ใดอ่อนไป อินทรีย์ใดเกินไป คนปัจจุบันในสภาพอย่างนี้ ขาดแคลนธรรมข้อใดมาก จะนำธรรมข้อนี้เข้าไปควรใช้วิธีการอย่างไรควรเน้นความหมายด้านไหน เป็นต้น การคิดหาเหตุผลสอบสวนทดลองอย่างนี้ ย่อมช่วยรวม จิตให้คอยกำหนดและติดตามเรื่องที่ พิจารณาอย่างต่อเนื่อง เป็นเหตุให้จิตแน่วแน่แล่นดังไปกับเรื่องที่พิจารณา ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก และ กำลังเรียกว่าเป็นวิมังสาสมาธิซึ่งก็มีปณาสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เกิดมาด้วย เช่นเดียวกับ สมาธิข้ออื่นๆ^{๗๙}

สรุปได้ว่า วิมังสา คือการใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลแห่งความสำเร็จในการทำงานเป็นการพิจารณาพิจารณาที่ไตร่ตรองและตรวจสอบข้อบกพร่องในงานที่ทำอยู่เสมอโดยรู้จัก ค้นหา ทดลอง คิดค้นหาทางแก้ไขปรับปรุงงานและวิธีทำงานให้ดีขึ้นและก้าวหน้ายิ่งขึ้นอยู่เสมอ

^{๗๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๘๔๔-๘๔๕.

^{๗๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๘๔๖.

๒.๘ ข้อมูลพื้นที่การวิจัย

ตามความแห่งคำสั่งของมหาเถรสมาคมเรื่อง“ให้ภิกษุสามเณรเรียนพระธรรมวินัย พ.ศ. ๒๕๒๘” แสดงให้อย่างชัดเจนว่า คณะสงฆ์อำเภอโพธิ์ประทับช้างให้ความสำคัญกับการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมอย่างมาก ซึ่งมีการกำหนดให้เป็นหน้าที่เจ้าอาวาสโดยตรงและให้เจ้าคณะผู้ปกครองร่วมจัดด้วย อีกทั้งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ยังได้กำหนดหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้ในมาตรา ๓๗ ว่าเป็นฐานะในการศึกษาอบรมและสั่งสอนวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์^{๘๐}

๒.๘.๑ อำเภอโพธิ์ประทับช้างจังหวัดพิจิตร อำเภอโพธิ์ประทับช้างตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดพิจิตร

๒.๘.๒ การปกครองส่วนภูมิภาค อำเภอโพธิ์ประทับช้างแบ่งเขตการปกครองย่อยออกเป็น ๗ ตำบล ๙๙ หมู่บ้าน ได้แก่

๑. โพธิ์ประทับช้าง	(Pho Prathap Chang)	๑๒ หมู่บ้าน
๒. ไผ่ท่าโพ	(Phai Tha Pho)	๑๒ หมู่บ้าน
๓. วังจิก	(Wang Chik)	๑๐ หมู่บ้าน
๔. ไผ่รอบ	(Phai Rop)	๑๘ หมู่บ้าน
๕. ดงเสือเหลือง	(Dong Suea Lueang)	๑๒ หมู่บ้าน
๖. เนินสว่าง	(Noen Sawang)	๑๖ หมู่บ้าน
๗. ทุ่งใหญ่	(Thung Yai)	๑๙ หมู่บ้าน

๒.๘.๓ การปกครองส่วนท้องถิ่น ท้องที่อำเภอโพธิ์ประทับช้างประกอบด้วยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ๗ แห่ง ได้แก่

๑. เทศบาลตำบลโพธิ์ประทับช้าง ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลโพธิ์ประทับช้าง บางส่วนของตำบลไผ่ท่าโพ และตำบลวังจิกทั้งตำบล

๒. เทศบาลตำบลไผ่รอบ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลไผ่รอบทั้งตำบล

๓. องค์การบริหารส่วนตำบลโพธิ์ประทับช้าง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลโพธิ์ประทับช้าง (นอกเขตเทศบาลตำบลโพธิ์ประทับช้าง)

๔. องค์การบริหารส่วนตำบลไผ่ท่าโพ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลไผ่ท่าโพ (นอกเขตเทศบาลตำบลโพธิ์ประทับช้าง)

๕. องค์การบริหารส่วนตำบลดงเสือเหลือง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลดงเสือเหลืองทั้งตำบล

^{๘๐} กนก แสนประเสริฐ, ประมวลพระราชบัญญัติคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๙), หน้า ๙ .

๖. องค์การบริหารส่วนตำบลเนินสว่าง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลเนินสว่างทั้งตำบล

๗. องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งใหญ่ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลทุ่งใหญ่ทั้งตำบล

๒.๘.๔ การปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธิ์ประทับช้าง

การปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธิ์ประทับช้างโดยมี พระครูวิกรมสมาธิวัตร วิ. เป็นเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง มีเจ้าคณะตำบลปกครองจำนวน ๘ ตำบล และมีวัดในเขตการปกครองจำนวน ๕๑ วัด มีพระภิกษุสงฆ์จำนวน ๓๘๔ รูป ดังนี้^{๘๑}

๑.ตำบลไผ่ท่าโพ		
	วัดไผ่ท่าโพใต้	พระครูวิกรมสมาธิวัตร วิ.(รก.)
	วัดไผ่ท่าโพเหนือ	พระครูวิบูลโพธิกิจ
	วัดลำน้ำ	พระครูพิเชษฐ์จริยาภรณ์
	วัดบ้านซ่อง	พระสุชาติ จิตติญาณ
	วัดวังท่าโพ	พระอธิการธงชัย ธนบุญโญ
	วัดโพธิ์เงิน	พระครูพิทักษ์หิรัญโพธิ
๒.ตำบลโพธิ์ประทับช้าง		
	วัดโพธิ์ประทับช้าง	พระครูวิกรมสมาธิวัตร วิ.
	วัดท่าบัวทอง	พระครูศรีรัตนวิเชียร
	วัดบึงโพธิ์	พระครูวิลาสธรรมาภรณ์
	วัดท่าพุดชา	พระอธิการพยนต์ ฐิตบุญโญ
	วัดท่าตำหนัก	พระครูพิสุทธิ์ธรรมคุณ
	วัดหนองต้นไทร	พระครูปลัดดิลกวัฒน์
	วัดท่ามะปราง	พระอธิการไสว ฐิตมโน
	วัดนางชี	พระครูวิจารณ์สิทธิคุณ
	วัดโบสถ์ตาอินทร์	พระอธิการมงคล มงคลโก
	วัดท่าซี้เหล็ก	พระชวน ปภากร
	วัดป่ามะปูด	พระสุทิน เกสรธมโม

^{๘๑} สำนักงานเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้างจังหวัดพิจิตร, (ข้อมูลเมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐)

๓.ตำบลไผ่รอบ		
	วัดไผ่รอบ	พระครูวิสิฐเวฬุวัน
	วัดหนองหลวง	พระครูวิสุทธิธรรมวิมล
	วัดสระประทุม	เจ้าอธิการวิรัตน์ ฐิตปุณโญ
	วัดหนองหัวปลวก	พระทวีชัย ฐานธมโม
	วัดโรงวัว	พระจตุรงค์ ชุตติปุณโญ
	วัดหนองไม้แดง	พระครูมงคลวิธาน
	วัดเกาะแก้ว	พระอธิการไพฑูรย์ นราธิโป
	วัดม่วงเต้า	พระประสม ฐิตสทโธ
๔.ตำบลทุ่งใหญ่		
	วัดทุ่งใหญ่	พระครูวิสุทธิธรรมสาร
	วัดทุ่งประพาส	พระอธิการคำสี คณงโร
	วัดห้วยน้อย	พระอธิการเอนก ฐานสมปนโน
	วัดห้วยน้ำซึม	พระอธิการทองคำ อคฺคจิตโต
	วัดห้วยคำตาล	พระอธิการยวน ญาณุตตโม
	วัดหนองพง	พระอธิการแล สุชีโต
	วัดบ่อปิ้งเกลือศรีธาตุธรรม	พระอธิการสมมาศ ธมมทีโป
๕.ตำบลดงเสือเหลือง		
	วัดดงเสือเหลือง	พระครูวิโรจน์บุญยากร
	วัดกัจจวินัยวรรณ	พระอธิการบำรุง ฐิตยโส
	วัดเนินพยอม	พระอธิการทองสด ธมฺมวชิโร
	วัดหนองขานาง	พระครูวินิตวรสุทธิ
	วัดทุ่งนาดี	พระอธิการเจริญ ติสสเทโว
	วัดคลองรูน	พระอธิการเพียน ปสนโน

๕.ตำบลวังจิก		
	วัดวังจิก	พระครูสมุห์สายัน ยุติโก
	วัดดำน้อย	พระอธิการสมทรง วรรณโม
	วัดราษฎร์บูรณะ	พระครูศรีรัตนวิเชียร (รก.)
	วัดย่านยาว	พระครูพิรุณธรรมสถิตย์
	วัดวังเทโพ	พระครูโพธิธรรมสาทร
๖.ตำบลเนินสว่าง		
	บึงกอก	พระครูพิบูลธรรมโกวิท
	เนินสาริกา	พระประมวล ชิวสุทฺธ
	เนินสว่าง	พระพี อภิปัญโญ
	สระมณี	พระอธิการลือชัย ตปสีโล
	หนองคล้า	พระกัณหา กตปุณฺโญ
	หนองสะแก	พระครูวิลาสพลวัฒน์
	หนองข่า	พระครูวิรัชสันติคุณ
	มาบมะไฟ	พระอธิการโพธิ์ วิสุทฺธิสีโล
	หนองบัว	พระครูวิลาสพลวัฒน์
	มาบสว่างสามัคคี	พระสมภพ ปญฺญาธโร

๒.๙ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” ผู้วิจัยค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นพื้นฐานการศึกษาวิจัยในเรื่องต่างๆ ดังนี้

๒.๙.๑. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการได้มีผู้ศึกษาวิจัยไว้หลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษาและกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยในครั้งนี้ ดังนี้

พระธวัชชัย จารุธมโม (ศรีสุข) ได้วิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : กรณีศึกษาวัดในอำเภอหนองแขง จังหวัดสระบุรี” โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์เพื่อศึกษาแนวทางและข้อเสนอแนะการพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์:กรณีศึกษา วัดในอำเภอหนอง

แขวง จังหวัดสระบุรีผลจากการวิจัยพบว่า ประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์: กรณีศึกษาวัดในอำเภอหนองแขวง จังหวัดสระบุรีโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน พระภิกษุสามเณร และประชาชนมีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์อยู่ในระดับมากทุกด้าน^{๘๒}

ชัชภูมิ สีสมภู ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารจัดการเขตพื้นที่การศึกษาตามหลักธรรมาภิบาล” พบว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความต้องการการบริหารจัดการที่ดีทุกด้าน ส่วนรูปแบบการบริหารจัดการมีองค์ประกอบ ๒ ด้าน คือ ด้านปัจจัยนำเข้าและด้านกระบวนการบริหารจัดการ และส่วนด้านภาวะผู้นำและด้านกระบวนการบริหารจัดการเป็นการกำหนดวิสัยทัศน์ การกำหนดแผนพัฒนาและแผนปฏิบัติการ ส่วนด้านการบริหารตามแผนบุคลากร การบริหารตามแผนงบประมาณ การบริหารตามแผนการส่งเสริมคุณภาพการจัดการศึกษาการวางแผนปฏิบัติงานเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและตรวจสอบถ่วงดุล การรายงานผลการจัดการศึกษาความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ พบว่ามีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติในระดับมากทุกรูปแบบ^{๘๓}

๒.๙.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษา

งานวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษาและกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยในครั้งนี้ ดังนี้

พระไพศาล สุทธจิตโต (โนทายะ) ได้วิจัยเรื่อง "การบริหารงานโรงเรียนการกุศลวัดในพระพุทธศาสนาจังหวัดราชบุรี" ผลการวิจัยพบว่า ๑) ความคิดเห็นของบุคลากร ต่อการบริหารโรงเรียน โรงเรียนการกุศลวัดในพระพุทธศาสนาจังหวัดราชบุรี โดยรวมอยู่ในระดับดีมาก มีค่าเฉลี่ยที่ ๓.๙๗ ๒) ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของบุคลากรที่มีต่อการบริหารงานโรงเรียนการกุศลวัดในพระพุทธศาสนา จังหวัดราชบุรี จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า เงินเดือน สวัสดิการ มีความแตกต่างกัน ส่วนปัจจัยด้าน เพศ อายุ การศึกษา ประสบการณ์ ตำแหน่ง ไม่แตกต่างกัน^{๘๔}

พระธนดล นาคสุวณโณ (นาคพิพัฒน์) ได้วิจัยเรื่อง "การบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดบุรีรัมย์" ผลการวิจัยพบว่า ๑. พระสังฆาธิการในจังหวัดบุรีรัมย์ มีบทบาทในการบริหารกิจการ คณะ

^{๘๒} พระธวัชชัย จารุธมโม (ศรีสุข), “ประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์: กรณีศึกษาวัดในอำเภอหนองแขวง จังหวัดสระบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๘๓} ชัชภูมิ สีสมภู, “รูปแบบการบริหารจัดการเขตพื้นที่การศึกษาตามหลักธรรมาภิบาล” วิทยานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๘).

^{๘๔} พระไพศาล สุทธจิตโต (โนทายะ), “การบริหารงานโรงเรียนการกุศลวัดในพระพุทธศาสนาจังหวัดราชบุรี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

สงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่ามีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในด้านการปกครองอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง ๒. ผลการเปรียบเทียบบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่าพระสังฆาธิการที่มีอายุตำแหน่งพระสังฆาธิการ จำนวนพรรษา วุฒิการศึกษาทางสามัญ วุฒิการศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม และประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการแตกต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่แตกต่างกัน ๓. ข้อเสนอแนะในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ควร มีการปกครองพระภิกษุ สามเณร ให้ปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด มีกองทุนส่งเสริมด้านการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร ให้พระภิกษุ สามเณร เอาใจใส่ต่อกิจการด้านพระพุทธศาสนา ให้พระภิกษุสามเณร ดำเนินกิจการบางอย่างภายในวัดอย่างเป็นระเบียบนอกจากนี้ ควรให้พระภิกษุ สามเณร ได้สั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชน ให้พระภิกษุสามเณร ทำวัดให้เป็นระเบียบ มีแบบแผน ตลอดจนให้พระภิกษุ สามเณร ดูแลสถานที่วัดให้ปราศจากอบายมุข และยาเสพติด^{๘๕}

พระมหาไกรวรรณ ปุณฺณขันธ ได้วิจัยเรื่อง “ผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสำนักเรียน พระปริยัติธรรม” ผลการวิจัย พบว่า ๑. องค์ประกอบผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรม ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๕ องค์ประกอบ ได้แก่ ๑) การวางแผนกลยุทธ์ ๒) ภาวะผู้นำ ๓) วิสัยทัศน์ ๔) คุณธรรมจริยธรรมและ ๕) การบริหารองค์กร ๒. รูปแบบผู้นำเชิงกลยุทธ์ เห็นรูปแบบที่ประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ ๔ องค์ประกอบ ซึ่งมีความเป็นไปได้ถูกต้อง เหมาะสม และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ให้สอดคล้องกับกรอบแนวคิดทฤษฎีของการวิจัย^{๘๖}

สาคร ศรีระวรรณ ได้วิจัยเรื่อง "การบริหารจัดการการศาสนศึกษาของสำนักศาสนศึกษา วิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยา วัดธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น" ผลการวิจัยพบว่า วิธีการจัดการศึกษาของผู้บริหารสำนักวิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยาได้นำหลักทฤษฎีการจัดการศึกษาทั้งตะวันออกตา แนวพุทธและตะวันตก มาประยุกต์อย่างครบวงจร เพื่อพัฒนาผู้บริหารสถาน ศึกษา ครู นักเรียน สื่อการเรียนการสอนตลอดจนบริบทที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เช่น ผู้ปกครองนักเรียน การจัดสถานศึกษาให้เหมาะสมแก่การเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพสูงสุดในการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์จากอดีตถึงปัจจุบัน แบ่งออกเป็นส่วนใหญ่ๆ คือ หลักสูตรในการเรียนการสอน ซึ่งประกอบด้วย

^{๘๕} พระชนดล นาคสุวรรณโณ (นาคพิพัฒน์), “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการคณะสงฆ์**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๘๖} พระมหาไกรวรรณ ปุณฺณขันธ, “ผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรม”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒).

จุดมุ่งหมาย ความเหมาะสมของหลักสูตรวิธีการดำเนินงานการบริหารจัดการด้านการ เรียนการสอน เช่น จุดประสงค์การเรียนรู้ วิธีสอนของครู ประเภทของพระปริยัติธรรมแบ่งออกเป็น ๓ ประเภทหลัก คือ (๑) แผนกธรรม (๒) แผนกบาลี และ (๓) แผนกสามัญ ในปัจจุบัน เน้นการศึกษา แผนกสามัญ เพราะมีผู้สนใจเรียนมากกว่า ในการบริหารจัดการศึกษาของพระธรรมวิสุทธิธารจารย์ (เหล่ว สุนนมหาเถร) และพระเทพกิตติรังษี (ทองสา วรลาโภ) ที่ท่านได้บริหารจัดการการศึกษา โรงเรียนวิเวกธรรม ประสิทธิ์วิทยา ก็ได้ปฏิบัติตามยุคสมัยเพื่อให้เหมาะสมแก่ผู้เรียนโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญในการ บริหารจัดการศึกษาทั้ง ๓ ประเภท โดยมีผลสัมฤทธิ์ในด้านพระปริยัติธรรมแผนกธรรม บาลีมากกว่า แผนกสามัญศึกษาผู้บริหารสถานศึกษาสำนักศาสนศึกษาวิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยา อย่างเช่น พระธรรมวิสุทธิธารจารย์ (เหล่ว สุนนมหาเถร) และ พระเทพกิตติรังษี (ทองสา วรลาโภ) ได้มุ่งมั่นทุ่มเท แรงกายและแรงใจ ในการที่จะพัฒนาสถานศึกษาให้มีทิศทางที่ตอบสนองความต้องการของประชาชน ทั้งในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น และพื้นที่ใกล้เคียง โดยมุ่งส่งเสริมการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรอย่าง ต่อเนื่อง เห็นได้จากการแบ่งสายงานการบริหารจัดการออกเป็นแต่ละฝ่าย เช่น ฝ่ายธรรมบาลี ฝ่าย วิชาการ ฝ่ายปกครอง เป็นต้น เพื่อให้แต่ละฝ่ายทำงานได้อย่างเต็มศักยภาพของตน โดยสถานศึกษา ได้ทุ่มเท สรรพกำลังในการสนับสนุนบุคลากร โดยเฉพาะครูผู้สอนให้มีขวัญและกำลังใจด้วยดีมา ตลอด และยัง ได้ให้ทุนการศึกษาอย่างต่อเนื่องแก่ผู้เรียนดี ประพฤติดี จำนวนหลายรูปที่สามารถสอบ ไล่เข้า สถาบันการศึกษาอื่นๆ ของรัฐเมื่อจบการศึกษาจากสถานศึกษานี้ไปแล้ว และบุคคลเหล่านั้น ก็ เป็นบุคลากรที่ดีขององค์กร หน่วยงานในการพัฒนาประเทศชาติ

ผลสัมฤทธิ์การจัดการศึกษาของผู้บริหารสถานศึกษา คือ ความเข้มแข็งในการจัด การศึกษา พระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลี ส่วนแผนกสามัญศึกษานั้น มีจุดเด่น คือ ทำให้ผู้จบ การศึกษา ส่วนใหญ่สามารถที่จะสอบเข้าศึกษาต่อในระดับสถาบันการศึกษาต่างๆ และสามารถ ทำงานในหน้าที่ หรือตำแหน่งสำคัญหลายด้านทางสังคม โดยจะเห็นได้จากเกียรติคุณต่างๆ ที่โรงเรียน ได้รับจากองค์กร และมหาวิทยาลัย ในด้านพฤติกรรมของผู้เรียนก็เป็นที่น่าภูมิใจ เพราะเป็นบุคคลที่ ทำประโยชน์แก่ตน และครอบครัว หากคิดเป็นร้อยละ จะเห็นว่า ร้อยละ ๒๐ ของผู้ที่จบการศึกษา สามารถสอบเข้าศึกษา ต่อระดับมหาวิทยาลัยได้ขณะเดียวกัน ผู้เรียนยังได้ตระหนักต่อบทบาทของ ความเป็นศาสนทายาทที่ดี ช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อีกทางหนึ่ง โดยประพฤติตนอยู่ในระเบียบ วินัยของวัดและในความเป็น พระภิกษุสามเณรอันส่งผลต่อการปกครองคณะสงฆ์ในภาพรวม ตลอดจนการสืบต่ออายุ พระพุทธศาสนาและทำให้เกิดศรัทธาแก่ประชาชนผู้ส่งบุตรหลานมาศึกษาใน โรงเรียนวิเวกธรรม ประสิทธิ์วิทยาวัดธาตุ^{๘๗}

^{๘๗} ศาคร ศรระวรรณ, “การบริหารจัดการการศาสนาของสำนักศาสนศึกษาวิเวกธรรมประสิทธิ์ วิทยา วัดธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

พระครูใบฎีกาสุนันท์ สุวิชาโน (สอนเล็ก) ได้วิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารจัดการการศึกษาตามแนววิถีพุทธ: กรณีศึกษาโรงเรียนวัดขมิ้นมิตร อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ" ผลการวิจัยพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชาย เป็นผู้ปกครอง มีอายุระหว่าง ๓๖-๔๕ ปี มีการศึกษาระดับปริญญาตรีมีอาชีพเป็นข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ มีรายได้ต่อเดือนระหว่าง ๕,๐๐๑-๑๐,๐๐๐ บาท และระดับชั้นที่บุตรหลานเรียนคือระดับประถมศึกษาปีที่ ๖ ความคิดเห็นของครูและผู้ปกครองนักเรียนที่มีต่อการบริหารจัดการการศึกษาตามแนววิถีพุทธ ของโรงเรียนวัดขมิ้นมิตร คือ ด้านวิชาการ ด้านบุคลากร ด้านกิจการนักเรียน ด้านธุรการ การเงิน และพัสดุ ด้านอาคารสถานที่ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และด้านจริยธรรมคุณธรรม พบว่า ครูและผู้ปกครองนักเรียนมีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการการศึกษาตามแนววิถีพุทธของ โรงเรียนวัดขมิ้นมิตร โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากทุกด้าน^{๘๘}

ชวนพิศ ลิทธิธาดา ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีประสิทธิผล” ผลการวิจัย พบว่า ๑. องค์ประกอบสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาขั้น พื้นฐานที่มีประสิทธิผลประกอบด้วย ๔ องค์ประกอบ คือ ๑) สมรรถนะด้านวิชาชีพ ๒) สมรรถนะด้านภาวะผู้นำ ๓) สมรรถนะด้านหน้าที่ ๔) สมรรถนะด้านบุคคลและ ๔) สมรรถนะด้านการบังคับบัญชา ๒. รูปแบบสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีประสิทธิผล เป็นรูปแบบที่ประกอบด้วย องค์ประกอบสำคัญ ๔ องค์ประกอบที่มีความถูกต้อง เหมาะสมเป็นไปได้ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งสอดคล้องกับกรอบแนวคิดทฤษฎีของการวิจัย^{๘๙}

สมชาย ไมตรี ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม” ผลการวิจัย พบว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในปัจจุบัน มีรูปแบบและพื้นฐานการจัดการศึกษามาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๒ คือ เป็นการศึกษาที่เน้นการสอบวัดผลความรู้หรือที่เรียกว่าสอบธรรมสนามหลวงเป็นหลัก โดยมีแม่กองธรรมสนามหลวงเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการจัดสอบพร้อมกันทั่วประเทศ ส่วนการเรียนการสอนนั้น จะอยู่ที่ผู้เรียนหรือแต่ละสำนักเรียนจะดำเนินการโดยมีเจ้าสำนักเรียนเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการทั้งการเรียนการสอน การจัดการเรื่องสถานที่ อุปกรณ์การเรียนการสอน ครูผู้สอน ตลอดถึงงบประมาณในการดำเนินการ สำหรับการศึกษาความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามนั้น ประเด็นที่ว่าด้วยความคิดเห็นต่อระบบการศึกษา

^{๘๘} พระครูใบฎีกาสุนันท์ สุวิชาโน (สอนเล็ก), “ความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารจัดการการศึกษาตามแนววิถีพุทธ: กรณีศึกษาโรงเรียนวัดขมิ้นมิตร อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการคณะสงฆ์**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๘๙} ชวนพิศ ลิทธิธาดา, “รูปแบบสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีประสิทธิผล”, **ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒).

พระปริยัติธรรมแผนกธรรม พบว่า โดยภาพรวมแล้ว ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ หรือร้อยละ ๖๘.๙ ตอบว่า ระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีปัจจุบันยังมีความเหมาะสม อยู่ในระดับปานกลาง แต่เมื่อสอบถามในเรื่องการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมแล้ว กลับพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่หรือร้อยละ ๘๓.๔ มีความเห็นด้วยที่จะให้มีการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ถือได้ว่าความคิดเห็นทั้งสองประเด็นไม่ค่อยมีความสอดคล้องกันเท่าไรนัก แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาคณะสงฆ์ก็ยังรักษารูปแบบการศึกษาเดิมมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน และคณะสงฆ์จะต้องเริ่มคิดตัดสินใจในการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เพื่อให้การศึกษาระบบนี้คงอยู่ และแพร่หลายมากยิ่งขึ้นต่อไป^{๙๐}

๒.๙.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

ในการวิจัยเรื่องเกี่ยวกับโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ในเรื่อง "การบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร" ผู้วิจัยได้ศึกษาจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัย ดังต่อไปนี้

พระครูวิจิตรธรรมสาธก (ชาญชัย ขุนคำ) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาทัศนคติที่มีต่อพฤติกรรมการตัดสินใจของผู้บริหารโรงเรียน พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาจังหวัดแพร่” ผลการศึกษาพบว่าในการบริหารจัดการ ๗ งาน คือ ด้านพฤติกรรมการตัดสินใจโดยผู้บริหารคนเดียว อยู่ในระดับมาก, ด้านพฤติกรรมการตัดสินใจโดยผู้บริหารคนเดียวภายหลังได้รับข้อมูลจากผู้ใต้บังคับบัญชาอยู่ในระดับมาก, ด้านพฤติกรรมการตัดสินใจที่ให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมพิจารณาปัญหาโดยปรึกษาที่ละคนแล้วผู้บริหารตัดสินใจอยู่ในระดับมาก, ด้านพฤติกรรมการตัดสินใจที่ให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมพิจารณาปัญหาเป็นกลุ่มแล้วผู้บริหารตัดสินใจอยู่ในระดับมากที่สุด, ด้านพฤติกรรมการตัดสินใจที่ให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมพิจารณาปัญหาและตัดสินใจผู้บริหารจะได้รับ การตัดสินใจและนำไปปฏิบัติโดยผู้ร่วมตัดสินใจรับผิดชอบและสนับสนุนเต็มที่อยู่ในในระดับมาก ข้อเสนอแนะที่เกี่ยวกับพฤติกรรมการตัดสินใจของผู้บริหาร ควรให้ผู้บริหารมีส่วนร่วมในการจัดงบประมาณดำเนินการของโรงเรียนพระปริยัติธรรม^{๙๑}

พระบุญประทาน ญาณทีโป (ทะปะละ) ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาปัจจัยนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์และความพึงพอใจของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกบาลี:กรณีศึกษาวัดจองคำ อำเภอวังจันทน์ลำปาง ปีการศึกษา ๒๕๕๒” ผลการวิจัย ๑.ปัจจัยนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์ต่อการ

^{๙๐} สมชาย ไมตรี, “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๙).

^{๙๑} พระครูวิจิตรธรรมสาธก (ชาญชัย ขุนคำ), “การศึกษาทัศนคติที่มีต่อพฤติกรรมการตัดสินใจของ ผู้บริหารโรงเรียน พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดแพร่”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

จัดการเรียนการสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีวัดจองคำใน ด้านสภาพแวดล้อม (Context) ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) ด้านกระบวนการ (Process) และด้านผลผลิต (Product) โดยรวมอยู่ในระดับมาก ๒.ปัจจัยความพึงใจต่อการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ด้านสภาพแวดล้อมทั่วไปอาคารสถานที่ ด้านบริหารจัดการหลักสูตรเนื้อหา ด้านบุคลากร ผู้นำปฏิบัติการสอนของครู และ ด้านการเรียนการสอน โดยรวมอยู่ในระดับมาก^{๙๒}

ประดิษฐ์ ดิเลศ ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยตามพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: กรณีศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาและโรงเรียนการกุศลวัดในเขตเทศบาลนครขอนแก่น” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา และ โรงเรียนการกุศลวัด มีความสอดคล้องและใกล้เคียงกับแนวพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมากที่สุดและเมื่อประเมินคุณภาพของการศึกษาแล้ว พบว่า โรงเรียนทั้งสองประเภทดังกล่าวสามารถผลิต คนดี มีคุณธรรม จริยธรรม ให้กับสังคมไทยได้มาก โดยเห็นได้จากผลสัมฤทธิ์ของผู้สำเร็จการศึกษาจากสถานศึกษา กรณีตัวอย่างทั้งสองแห่งว่ามีความก้าวหน้าในการดำรงชีวิตและมีพฤติกรรมที่ไม่ก่อปัญหาให้กับสังคมประเทศชาติแต่ประการใด^{๙๓}

พระมหาธานินทร์ วิฑูริ์โร (อินทวิ) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียน ในจังหวัดศรีสะเกษ” ผลการศึกษาพบว่า มีนักเรียนตอบแบบสอบถาม ๑๙๒ รูป ระดับอายุของ นักเรียนส่วนใหญ่ ๑๖-๒๐ ปี การศึกษาเดิมก่อนเข้าเรียนพบว่า ส่วนมากจบชั้นประถมศึกษา ๖ เกี่ยวกับครอบครัวพบว่า ส่วนใหญ่คนอาศัยอยู่กับบิดามารดา บิดามารดาอยู่ด้วยกันและยังมีชีวิตอยู่อชีพของบิดามารดาพบว่าส่วนใหญ่ทำนารายได้ส่วนใหญ่ระบุไม่ได้เกี่ยวกับแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ทางการเรียนพบว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์อยู่ใน ระดับมาก (คิดเป็นร้อยละ ๗๑.๘๘)

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เมื่อพิจารณาข้อคำถามรายชื่อ แล้วสามารถปรับเข้ากับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเรื่องอิทธิบาท ๔ ซึ่งเป็นหลักธรรมการนำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ซึ่ง

^{๙๒} พระบุญประทาน ญาณทีโป (ทะปะละ) , “ศึกษาปัจจัยนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์และความพึงพอใจของ นักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกบาลี:กรณีศึกษาวัดจองคำ อำเภอวังจันทน์ลำปาง ปีการศึกษา ๒๕๕๒”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๙๓} ประดิษฐ์ ดิเลศ, “ศึกษาวิเคราะห์การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยตามพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: กรณีศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาและโรงเรียนการกุศลวัดในเขตเทศบาลนครขอนแก่น”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา คือเมื่อนักเรียนมีความต้องการจะประสบความสำเร็จทางการ เรียน แล้ว นักเรียนควรจะมีคามขยันหมั่นเพียร มีความคิดและจิตใจที่ตั้งมั่นในการศึกษาเล่าเรียน พร้อม ทั้งมีความคิดไตร่ตรองโดยใช้เหตุผลต่อการเรียน

ผลจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้นอกจากทำให้ทราบระดับแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของนักเรียน มัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จ.ศรีสะเกษ แล้ว ยังสามารถนำ ผลไปปรับใช้ในการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เช่น มีการส่งเสริม การเรียนรู้ เพื่อให้นักเรียนสนใจศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมนอกห้องเรียน มีการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ ในห้องเรียน เพื่อเพิ่มแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของนักเรียน^{๙๔}

พระมหาพน สุธา (พศัณฺฑิตยากร) ได้วิจัยเรื่อง “การประเมินหลักสูตรพระปริยัติ ธรรมแผนกธรรม : ศึกษากรณีนักเรียนชั้นตรี” ผลการวิจัยพบว่า ๑. ศึกษาวิเคราะห์หลักสูตรหรือ หนังสือแบบเรียนสำหรับนักเรียนชั้นตรี ในด้านประวัติความเป็นมา จุดมุ่งหมาย เนื้อหา และคัมภีร์ อ้างอิง โดยมีประชากรทั้งหมด ๓๐๘ รูป ประกอบด้วยเจ้าสำนักศาสนศึกษาจำนวน ๑๓ รูป ครูสอน จำนวน ๓๐ รูป นักเรียน จำนวน ๑๒๐ รูป ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตร จำนวน ๑๒ รูป ผู้บริหาร หลักสูตร จำนวน ๑๘ รูป และนิสิต จำนวน ๑๑๕ รูป เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็น แบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า ๕ ระดับ แบบสอบถามที่สมบูรณ์ ๑๙๙ ฉบับ สถิติที่ใช้ในการ วิเคราะห์ข้อมูลคือ ค่าเฉลี่ยและค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (๒) ด้านปัจจัยเบื้องต้น คุณลักษณะของ อาจารย์ผู้สอน ความเป็นกัลยาณมิตรและเป็นแบบอย่างที่ดี แต่ขาดด้านเทคนิคการสอน ผู้เข้ามา ศึกษามีความแตกต่างกันด้านอายุและพื้นฐานการศึกษา สถานที่เรียนมีสิ่งแวดล้อมที่ดีและเอื้ออำนวย ต่อการเรียนการสอนแต่ขาดอุปกรณ์การเรียนการสอนที่ทันสมัย (๓) ด้านกระบวนการ การจัดการ เรียนการสอนมีความเหมาะสมปานกลาง เพราะส่งเสริมผู้เรียนให้เป็นศาสนทายาทที่ดี ควรจัด กิจกรรมการสอนนอกสถานที่ เพื่อเพิ่มทักษะการเรียนรู้ การวัดผลและประเมินผลไม่สอดคล้องกับ ความต้องการของครูและนักเรียนควรพิจารณาปรับปรุงให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น^{๙๕}

ภุริสา ปราบริปู ได้วิจัยเรื่อง “ปัญหาการบริหารงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนก สามัญศึกษา ตามทัศนะของผู้บริหาร ผู้สอน และผู้เรียน” ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหาร ผู้สอน และ ผู้

^{๙๔} พระมหาธานินทร ฐิติวิโร (อินทวิ), “การศึกษาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอน ปลายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนในจังหวัดศรีสะเกษ”, **วิทยานิพนธ์ ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๙๕} พระมหาพนสุธา (พศัณฺฑิตยากร), “การประเมินหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม : ศึกษา กรณีนักเรียนชั้นตรี”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

เรียนหรือบุคคลทุกกลุ่มโดยรวม มีความเห็นว่าโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีปัญหาการบริหารงานโดยรวมทุกด้าน อยู่ในระดับปานกลางสาเหตุสำคัญของปัญหาการบริหารงาน วิชาการ งานบริหารบุคคล งานบริหารธุรการและการเงินและงานอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมเกิด จากปัญหาทางการเงิน และวัสดุอุปกรณ์ สาเหตุสำคัญของปัญหาการบริหารงานกิจการนักเรียน เกิดจากปัญหาด้านวิธีการจัดการและคน และสาเหตุสำคัญของปัญหาการบริหารงานการสร้างควมสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เกิดจากปัญหาคน และเงิน^{๙๖}

พระราชวชิรดิถก(วิฑูรย์ อาจารย์สุโก) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการบริหารงานบุคคลของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เขตการปกครองสงฆ์ภาค ๔” ผลการวิจัยพบว่าผู้บริหารและครูสอนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการปฏิบัติงานในกระบวนการบริหารงานบุคคลอยู่ในระดับปานกลาง มีความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการบริหารงานบุคคลไม่แตกต่างกันผู้บริหารและครูสอนที่มีอายุพรรษา และวุฒิการศึกษาศาสนาศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการบริหารงานบุคคลไม่แตกต่างกัน ส่วนผู้บริหารและครูสอนที่มีประสบการณ์ อายุจริงและวุฒิการศึกษาสามัญศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.๐๕ ปัญหาการบริหารงานบุคคล ได้แก่ระบบการคัดเลือกบุคคลขาดความชัดเจน บุคลากรขาดขวัญ กำลังใจและโรงเรียนมีงบประมาณน้อย ข้อเสนอแนะ คือ ควรมีหน่วยงานเฉพาะ ดำเนินงานบริหารงานบุคคลของโรงเรียนพระปริยัติธรรม^{๙๗}

จากการศึกษาวรรณกรรมและผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่าการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมยังมีปัญหาที่ต้องมีการปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาหลายด้านโดยเฉพาะด้านกระบวนการจัดการศึกษาซึ่งประกอบด้วย การจัดการด้านการวางแผน การจัดองค์การ การจัดการเกี่ยวกับบุคคล และการงบประมาณ ซึ่งมีความสำคัญและจำเป็นที่จะต้องศึกษาวิจัยเพื่อนำผลการวิจัยมาใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงการจัดการศึกษาให้บรรลุจุดหมายของการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม กระบวนการบริหารงานบุคคล ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ ได้ ๕ ด้านคือ การวางแผนกำลังคน การสรรหาและการคัดเลือกบุคคล การบำรุงรักษาบุคคล การพัฒนาบุคคลและการประเมินผลการปฏิบัติงาน โดยเฉพาะงานวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษาสงฆ์และกระบวนการบริหารงานบุคคลของการศึกษาสงฆ์ยังมี

^{๙๖} ฐริสา ปราบริปู, “ปัญหาการบริหารงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาตามทัศนะของผู้บริหาร ผู้สอน ผู้เรียน”, **ปริญญานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๕).

^{๙๗} พระราชวชิรดิถก (วิฑูรย์ อาจารย์สุโก), “กระบวนการบริหารงานบุคคลของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต** **แขนงวิชาบริหารการศึกษา** , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๓).

อยู่ค่อนข้างจำกัด ยังไม่มีความสมบูรณ์เท่าที่ควรฉะนั้น กระบวนการบริหารงานบุคคลทางด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ จึงจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาให้ตอบสนองความต้องการของพระภิกษุสามเณร คณะสงฆ์และสังคม ต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมที่คณะสงฆ์ ราชการ กรมการศาสนาและองค์กรอื่น ๆ จัดให้แก่พระภิกษุสามเณรได้ศึกษา พระปริยัติธรรม แผนกบาลี แผนกธรรม แผนกสามัญศึกษา และการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้นมีจำนวนจำกัด โดยเฉพาะแผนกธรรมดั่งนั้น ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของคณะสงฆ์ที่เกี่ยวกับกระบวนการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี แผนกสามัญ และแผนกธรรมมาประกอบการศึกษาวิจัย

พระมหามณเฑียร อีรานนโท ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย พ.ศ.๒๔๘๙ -๒๕๓๐" ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การศึกษาที่รัฐกำหนดขึ้น ตามความเห็นชอบของคณะสงฆ์ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ซึ่งจัดการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา ตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย เริ่มจัดดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ โดยมีหลักสูตรทั้งวิชา พระปริยัติธรรมและวิชาสามัญให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษา การศึกษาในระบบของรัฐ ซึ่งหน่วยงาน หรือกลุ่มบุคคลจัดตั้งขึ้นโดยขออนุญาตจากรัฐ ได้แก่ โรงเรียนการศึกษาผู้ใหญ่สำหรับพระภิกษุ สามเณร ซึ่งเป็นที่นิยมของพระภิกษุสามเณรเป็นจำนวนมาก แต่คณะสงฆ์ไม่เห็นด้วยเพราะ หลักสูตรมีแต่วิชาสามัญล้วน ไม่มีวิชาฝ่ายพระธรรมวินัยเลย การดำเนินการจัดการศึกษาของคณะ สงฆ์สำหรับพระภิกษุสามเณรพบว่า มีปัญหา และอุปสรรคเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะระบบการศึกษา พระปริยัติธรรมแผนกธรรม และแผนกบาลี ทั้งในด้านการบริหาร หลักสูตรการเรียนการสอนและ การวัดผลรวมถึงในด้านคุณภาพ และลัทธิผลทางการศึกษา อันเป็นผลมาจากการไม่ได้รับความ เอาใจใส่หรือใส่ใจอย่างจริงจังจากรัฐและคณะสงฆ์^{๙๘}

สรุปผลการวิจัยในการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์จากอดีตถึงปัจจุบัน แบ่งออกเป็นส่วนใหญ่ๆ คือ หลักสูตรในการเรียนการสอน ซึ่งประกอบด้วยจุดมุ่งหมายความเหมาะสมของหลักสูตรวิธีการดำเนินงานการ บริหารจัดการด้านการเรียนการสอน เช่น จุดประสงค์การเรียนรู้วิธีสอนของครู ประเภทของพระปริยัติธรรมแบ่งออกเป็น ๓ ประเภทหลัก คือ (๑) แผนกธรรม (๒) แผนกบาลี และ (๓) แผนกสามัญ ในปัจจุบัน เน้นการศึกษาแผนกสามัญ เพราะมีผู้สนใจเรียนมากกว่า ผู้บริหารสถานศึกษา คือ ความเข้มแข็งในการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลี ส่วนแผนกสามัญศึกษานั้น มีจุดเด่น คือ ทำให้ผู้จบการศึกษาส่วนใหญ่สามารถที่จะสอบเข้าศึกษาต่อในระดับสถาบันการศึกษาต่างๆ และสามารถทำงานในหน้าที่หรือตำแหน่งสำคัญหลายด้านทางสังคม

^{๙๘} พระมหามณเฑียร อีรานนโท (จารังกิจ), "การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย พ.ศ.๒๔๘๙ -๒๕๓๐", *วิทยานิพนธ์ศาสนาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔).

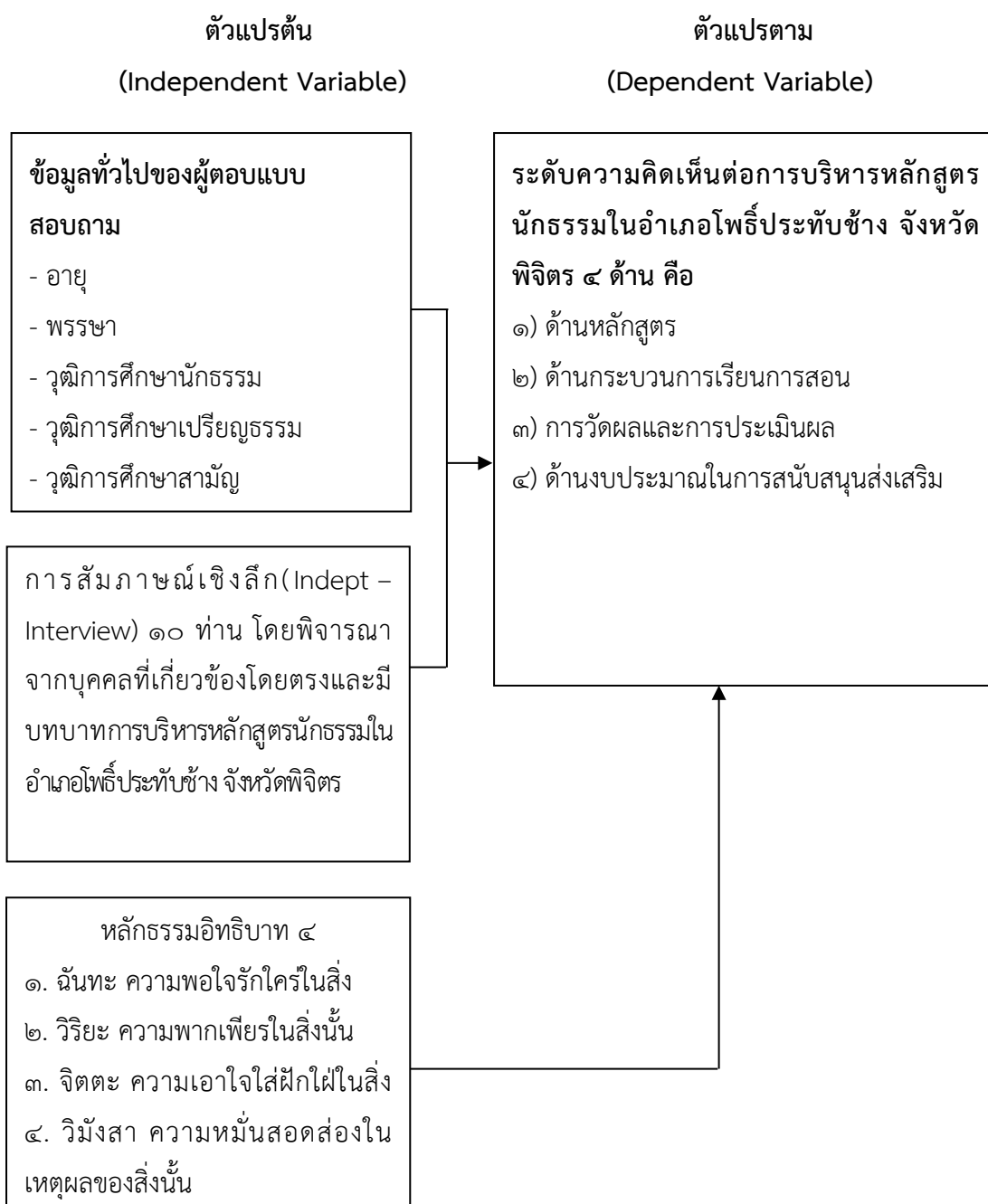
๒.๑๐ กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนักรรรมอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) และตัวแปรตาม (Dependent Variables) ดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือ ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ อายุ พรรษา วุฒิการศึกษานักรรรม วุฒิการศึกษาปริญญาธรรม และวุฒิการศึกษาสามัญ

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ “การบริหารหลักสูตรนักรรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” โดย ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตเนื้อหาโดยสังเคราะห์จาก คือ ๑) ด้านหลักสูตร ๒) ด้านกระบวนการเรียนการสอน ๓) การวัดผลและการประเมินผล ๔) ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม

ดังแสดงในแผนภาพที่ ๑

แผนภาพที่ ๒.๓ กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสุตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสุตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” เป็น การวิจัยเชิงผสมผสาน (Mixed - Method Research) ประกอบด้วย การวิจัยเชิงปริมาณ (Quentitative Research) โดยการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) จากแบบสอบถาม (Questionnaire) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) เพื่อสนับสนุนข้อมูลเชิงปริมาณ

๓.๒ ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๓.๒.๑ ประชากร (Population)

ประชากร (Population) ได้แก่ พระสงฆ์ ในพื้นที่ปกครองคณะสงฆ์ ในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยมีกลุ่มเป้าหมาย/กลุ่มตัวอย่าง/ประชากร ทั้งสิ้น ๘ ตำบลมีจำนวนวัด ๕๑ วัด ซึ่งมีพระสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่จำนวน ๓๘๔ รูป^๑

^๑ สำนักงานเลขานุการเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร, (ข้อมูลเมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐).

๓.๒.๒ กลุ่มตัวอย่าง (Sample)

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้มาจากพระสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์มหานิกาย อำเภอโพธิ์ประทับช้าง ซึ่งผู้วิจัยกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง (Sample Size) และวิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง (Sampling) ดังนี้

๑) ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง (Sample Size) กลุ่มตัวอย่างได้มาจากพระสงฆ์ จำนวน ๓๘๔ รูป ที่ได้จากสูตรของ Taro Yamane ซึ่งใช้ระดับความคลาดเคลื่อนที่ ๐.๐๕ ดังนี้^๒

$$n = \frac{N}{1 + N(e)^2}$$

โดย N = จำนวนประชากรทั้งหมด
e = ความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับได้
n = จำนวนกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรทั้งหมด ๓๘๔ รูป เมื่อแทนค่าในสูตรจะได้ดังนี้

$$n = \frac{384}{1 + 384(0.05)^2}$$

$$n = \frac{384}{1 + 0.96}$$

$$n = \frac{384}{2}$$

$$n = 192$$

เพราะฉะนั้นจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่เป็นพระสงฆ์ในเขตการปกครองคณะสงฆ์อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร เท่ากับ ๑๙๒ รูป รายละเอียดดังตารางที่ ๓.๑

^๒ Yamane, Taro, **Statistics: An Introductory Analysis. Third editio.** (Newyork : Harper and Row Publication, 1973).

ตารางที่ ๓.๑ จำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่าง พระสงฆ์ในพื้นที่เขตปกครองคณะสงฆ์ในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

ระดับชั้น	จำนวนวัด	ได้จากการคำนวณสูตรของ TaroYamane	ได้จากการหาสุ่มกลุ่มตัวอย่าง Sampling
๑.ตำบลไผ่ท่าโพ	๖	๔๑	๒๑
๒.ตำบลโพธิ์ประทับช้าง	๙	๗๑	๓๖
๓.ตำบลวังจิก	๕	๔๕	๒๓
๔.ตำบลไผ่รอบ	๘	๗๙	๔๐
๕.ตำบลทุ่งใหญ่	๗	๓๙	๒๐
๖.ตำบลดงเสือเหลือง	๖	๔๗	๒๔
๗.ตำบลเนินสว่าง เขต ๑	๕	๒๕	๑๓
๘.ตำบลเนินสว่าง เขต ๒	๕	๓๗	๑๙
รวม	๕๑	๓๘๔	๑๙๒

๒) วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง (Sampling) การสุ่มกลุ่มตัวอย่างใช้หลักการสุ่มแบบแบ่งชั้น ประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

(๑) ทำตามสุ่มแบบแบ่งชั้น (Stratified Random Sampling) โดยการกำหนดของกลุ่มตัวอย่างเป็นส่วน พิเคราะห์จากจำนวนประชากรเพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีลักษณะกระจายให้สัมพันธ์กับสัดส่วนประชากรโดยใช้จำนวนวัดในอำเภอเป็นระดับการสุ่มกลุ่มตัวอย่างเป็นส่วนโดยใช้สูตร ดังนี้

$$\text{จำนวนตัวอย่างในแต่ละชั้น} = \frac{\text{จำนวนตัวอย่างทั้งหมด} \times \text{จำนวนประชากรในแต่ละชั้น}}{\text{จำนวนประชากรทั้งหมด}}$$

(๒) จากนั้นทำการแบบสุ่มง่าย(Simple Random Sampling) ด้วยวิธีการจับฉลากในแต่ละวัดจนครบตามจำนวนที่กำหนดไว้

๓.๒.๓ ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key Informant) โดยสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน ๑๐ ท่าน ได้แก่

๑.พระครูวิกรมสมาธิวัตร วิ.	เจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง
๒.พระครูวิสุทธิเวฬุวัน	รองเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง
๓.พระครูวิบูลโพธิกิจ	เจ้าคณะตำบลไผ่ท่าโพเหนือ

๔.พระครูพิสุทธธรรมคุณ	เจ้าอาวาสวัดท่าตำหนัก
๕.นายอัครชัย ไฉผลธัญญา	ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพิจิตร
๖.นางคันสนีย์ นิ่มนวล	ผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริมพระพุทธศาสนาและ กิจการพิเศษ
๗.นายเสนาะ ศรีพิเศษ	ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโพธิ์ประทับช้าง
๘.นางเพลิน บัวคำ	นักวิชาการศาสนาชำนาญการ
๙.เรืออากาศตรีบุญเกิด มีทวี	รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลโพธิ์ประทับช้าง
๑๐.นายอำนาจ รุ่งเรือง	กำนันตำบลโพธิ์ประทับช้าง

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีขั้นตอนการสร้างและการหาคุณภาพของแบบสอบถาม ดังนี้

๓.๓.๑ แบบสอบถาม

๑) การสร้างและตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

การสร้างและตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ ผู้วิจัยดำเนินการตามลำดับขั้นดังต่อไปนี้

๑) ศึกษาวิธีการสร้างแบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูลจากเอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบความคิดในการสร้างแบบสอบถาม

๒) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จากเอกสาร ตำราและงานวิจัยที่มีผู้เคยทำการวิจัยไว้

๓) สร้างแบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัยโดยพิจารณาถึงรายละเอียดต่างๆให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๔) นำเสนอต่อกรรมการควบคุมสารนิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไขตรวจสอบหาความเที่ยงตรง (Validity) โดยการนำแบบสอบถามที่สร้างเสร็จแล้วเสนอต่อกรรมการควบคุมสารนิพนธ์เพื่อขอความเห็นชอบและนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๕ ท่าน (ภาคผนวก ก) เพื่อพิจารณาทั้งในด้านเนื้อหาและโครงสร้างของคำถามตลอดจนภาษาที่ใช้และตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือโดยหาค่าดัชนีความสอดคล้องของวัตถุประสงค์เป็นรายข้อ (Index of item-Objective Congruent:IOC=๑.๐๐ ทุกข้อ

๕) หาความเชื่อมั่นของเครื่องมือ (Reliability) โดยนำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วไปทดลองใช้ (Try out) กับพระสงฆ์ในอำเภอที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย จำนวน ๓๐ รูปเพื่อหาความเชื่อมั่นด้วยการหาค่าสัมประสิทธิ์อัลฟา (Alpha coefficient) ตามวิธีการของครอนบาค

(Cronbach)^๓ ได้ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับเท่ากับ ๐.๙๕๓ แล้วเสนอต่อกรรมการควบคุมสารนิพนธ์เพื่อขอความเห็นชอบ

๖) จัดพิมพ์แบบสอบถามเป็นฉบับสมบูรณ์และนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยต่อไป

๒) ลักษณะของแบบสอบถาม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นตามกรอบของการวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยการสร้างแบบสอบถามตามกรอบปัจจัยที่กำหนด โดยแบ่งออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามที่เกี่ยวกับสถานภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถามมีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check List) จำแนกตามอายุ พรรษา วุฒิการศึกษานักธรรม วุฒิการศึกษาปริญญาธรรม และวุฒิการศึกษาสามัญ จำนวน ๕ ข้อ

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับ “การบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) ๕ ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด โดยมีเกณฑ์การให้น้ำหนักของคะแนน ดังนี้^๔

- ๕ หมายถึง มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด
- ๔ หมายถึง มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก
- ๓ หมายถึง มีความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง
- ๒ หมายถึง มีความคิดเห็นอยู่ในระดับน้อย
- ๑ หมายถึง มีความคิดเห็นอยู่ในระดับน้อยที่สุด

ตอนที่ ๓ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัญหา และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับ “การบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” มีลักษณะเป็นปลายเปิดให้เลือกตอบโดยเสรี

^๓ สีน พันธ์พินิจ, เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท จูนพับลิชชิง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๙๑.

^๔ ชูติระ ระบอบ และคณะ, ระเบียบวิธีวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐๘.

๓.๓.๒ แบบสัมภาษณ์

๑) การสร้างและตรวจสอบคุณภาพของแบบสัมภาษณ์

(๑) ศึกษาวิธีสร้างแบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูลจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบความคิดในการสร้างแบบสัมภาษณ์

(๒) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการบริหารหลักสูตร นวัตกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยพิจารณาถึงรายละเอียดต่างๆเพื่อครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้

(๓) ขอคำแนะนำจากคณะกรรมการควบคุมสารนิพนธ์เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์

(๔) สร้างแบบสัมภาษณ์ให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อใช้ในการเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ(Key informant)

(๕) นำแบบสัมภาษณ์ให้กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ตรวจสอบเนื้อหาและโครงสร้างของคำถามตลอดจนภาษาที่ใช้ เพื่อขอความเห็นชอบ

(๖) นำแบบสัมภาษณ์ที่กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ตรวจสอบและให้ความเห็นชอบแล้ว มาปรับแก้ไขเพื่อจัดทำแบบสมบูรณ์เพื่อนำไปใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ(Key informant) ต่อไป

๒) ลักษณะของแบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นเป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง(Structure intertie) มีสาระสำคัญของการสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๒ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับการสัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ ข้อเสนอแนะในการบริหารหลักสูตรนวัตกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร มีรายละเอียด ดังนี้

(๑) ภาพรวมการบริหารหลักสูตรนวัตกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

(๒) ข้อเสนอแนะในการบริหารหลักสูตรนวัตกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ให้เกิดมีประสิทธิภาพสูงสุด

๓.๓.๓ หาความเที่ยงตรง (Validity) โดยการแนะนำแบบทดสอบที่สร้างเสร็จ เสนอประธานและกรรมการที่ปรึกษาสารนิพนธ์ เพื่อขอความเห็นชอบและนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ และนำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม ซึ่งผู้เชี่ยวชาญทั้ง ๕ ท่าน ประกอบด้วย

๑. อาจารย์ พระปลัดระพีณ พุทธิสาร,ดร อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. ผศ.ดร.ธิดา วัฒนศิริ อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. ผศ.ดร.รัฐพล เย็นใจมา อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. อาจารย์ ดร. ประเสริฐ ธิลา อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕. อาจารย์ ดร.สุรียา รักษาเมือง อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๔.๑ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถาม

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลมีขั้นตอน ดังนี้

๑) ขอนหนังสือจากผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถึงเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสอบถามจากพระสงฆ์ในพื้นที่

๒) นำแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ไปเก็บข้อมูล กับ พระสงฆ์ ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๑๙๒ ชุด และเก็บแบบสอบถามคืนด้วยตนเอง แล้วนำมาตรวจสอบความถูกต้อง ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ทั้งหมดจำนวน ๑๙๒ ชุด คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ ของจำนวนแบบสอบถามทั้งหมด

๓) นำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์และประมวลผลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ต่อไป

๓.๔.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลมีขั้นตอน ดังนี้

๑) ขอนหนังสือจากผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์

๒) ทำการนัดวัน เวลา และสถานที่กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) เพื่อสัมภาษณ์ตามที่กำหนดไว้

๓) ดำเนินการสัมภาษณ์ตามวัน เวลาและสถานที่ที่กำหนดนัดไว้ จนครบทุกประเด็น โดยขออนุญาตใช้วิธีการจดบันทึกและการบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์

๔) นำข้อมูลดิบที่ได้มารวบรวมเพื่อวิเคราะห์โดยวิธีการที่เหมาะสมและนำเสนอต่อไป

๓.๕. การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๕.๑. การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดยใช้สถิติ ดังนี้

๑) สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) สำหรับอธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่ม

ตัวอย่างและพรรณนา “การบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” สถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่ (Frequency), ค่าร้อยละ (Percentage), ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

กำหนดเกณฑ์ที่ใช้ในการแปลความหมายโดยใช้เกณฑ์ของเบสท์ (Best) ดังนี้^๕

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๔.๕๐-๕.๐๐ หมายความว่า มีการบริหารจัดการ มากที่สุด

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๓.๕๐-๔.๔๙ หมายความว่า มีการบริหารจัดการ มาก

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๒.๕๐-๓.๔๙ หมายความว่า มีการบริหารจัดการ ปานกลาง

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๑.๕๐-๒.๔๙ หมายความว่า มีการบริหารจัดการ น้อย

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๑.๐๐-๑.๔๙ หมายความว่า มีการบริหารจัดการ น้อยที่สุด

๒) สถิติอนุมาน (Inferential Statistics) ใช้สำหรับทดสอบสมมติฐาน เพื่อ

เปรียบเทียบ “การบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล สถิติที่ใช้คือ การทดสอบค่าที (t-test) ในกรณีตัวแปรต้นสองกลุ่ม และการทดสอบค่าเอฟ (F-Test) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ในกรณีตัวแปรต้นตั้งแต่สามกลุ่มขึ้นไป เมื่อพบว่ามีความแตกต่างจะทำการเปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ด้วยวิธีผลต่างเป็นสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD.)

๓) การวิเคราะห์ข้อมูลจากคำถามปลายเปิด (Open ended Question) ที่แสดงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะแนวการบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร วิเคราะห์โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท (Context) นำเสนอเป็นเรียงประกอบตารางโดยการแจกแจงความถี่ของตอบคำถามปลายเปิด

๓.๕.๒ การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์โดยวิธีการดังนี้

๑) นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาถอดเสียงและบันทึกเป็นข้อความ

๒) นำข้อความจากการสัมภาษณ์และการจดบันทึกมาจำแนกเป็นประเด็นและเรียบเรียงเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

^๕ Best, John W, **Research in Education**, (New Jersey: Practice-Hall, Inc., 1981), pp.179-182.

๓) วิเคราะห์คำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) ประกอบบริบท (Context)

๔) สังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและนำเสนอต่อไป

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร การวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Method Research) โดยการใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยเป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) จากแบบสอบถาม (Questionnaire) โดยเก็บข้อมูลจากพระสงฆ์ใน อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำนวน ๑๙๒ รูป และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In Depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant)

ทั้งนี้ผลการวิจัยแบ่งออกเป็น ๖ ตอน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

๔.๒ ระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อการบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

๔.๓ ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อการบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

๔.๔ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะต่อการบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

๔.๕ สรุปผลการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

๔.๖ องค์ความรู้จากการวิจัย

๔.๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ทั้งในส่วนของอายุ พรรษา วุฒิการศึกษานักธรรม วุฒิการศึกษาเปรียญธรรม และวุฒิการศึกษาสามัญ ได้ปรากฏผลดังรายละเอียดของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

ตารางที่ ๔.๑ แสดงจำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม	จำนวน	ร้อยละ
๑.อายุ		
๒๐ปี	๖๗	๓๔.๙
๒๑-๓๐ปี	๗๒	๓๗.๕
๓๑-๔๐ปี	๒๑	๑๐.๙
๔๑-๕๐ปี	๓๒	๑๖.๗
รวม	๑๙๒	๑๐๐.๐
๒.พรรษา		
ไม่มีพรรษา	๙๖	๕๐.๐
๑-๕พรรษา	๕๗	๒๙.๗
๖-๑๐พรรษา	๒๓	๑๒.๐
๑๑-๒๐พรรษา	๑๖	๘.๓
รวม	๑๙๒	๑๐๐.๐
๓.วุฒิการศึกษานักธรรม		
ไม่มีนักธรรม	๓๑	๑๖.๑
นักธรรมตรี	๒๐	๑๐.๔
นักธรรมโท	๓๖	๑๘.๘
นักธรรมเอก	๑๐๕	๕๔.๗
รวม	๑๙๒	๑๐๐.๐
๔.วุฒิการศึกษานักเปรียญธรรม		
ประโยค๑-๒	๑๑๑	๕๗.๘
เปรียญธรรม ๓ ประโยค	๗๖	๓๙.๖
เปรียญธรรม ๔-๖ ประโยค	๕	๒.๖
รวม	๑๙๒	๑๐๐.๐

ตารางที่ ๔.๑ แสดงจำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล(ต่อ)

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม	จำนวน	ร้อยละ
๕.วุฒิการศึกษาสามัญ		
ต่ำกว่าปริญญาตรี	๒๐	๑๐.๔
ปริญญาตรี	๕๙	๓๐.๗
ปริญญาโทขึ้นไป	๑๑๓	๕๘.๙
รวม	๑๙๒	๑๐๐.๐

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบด้วย

ด้านอายุ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง ระหว่าง ๒๑-๓๐ ปีขึ้นไป จำนวน ๗๒ รูป คิดเป็นร้อยละ ๓๗.๕๐ รองลงมาคือมีอายุระหว่างคือมีอายุระหว่าง ๒๐ ปี จำนวน ๖๗ รูป คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๙๐ รองลงมาคือมีอายุระหว่าง ๔๑ – ๕๐ ปี จำนวน ๓๒ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๗๐ สุดท้ายคือมีอายุระหว่าง ๓๑-๔๐ ปี จำนวน ๒๑ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๐.๙๐ ตามลำดับ

ด้านพรรษา พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นผู้ไม่มีอายุพรรษา จำนวน ๙๖ รูป คิดเป็นร้อยละ ๕๐.๐๐ รองลงมาเป็นผู้มีอายุพรรษา ๑-๕ พรรษา จำนวน ๕๗ รูป คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๗๐ รองลงมาเป็นผู้มีอายุพรรษา ๖-๑๐ พรรษา จำนวน ๒๓ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๒.๐๐ สุดท้ายคือผู้มีอายุพรรษา ๑๑-๒๐ พรรษา จำนวน ๑๖ รูป คิดเป็นร้อยละ ๘.๓๐ ตามลำดับ

ด้านวุฒิการศึกษานักธรรม พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีการศึกษานักธรรมชั้นเอก จำนวน ๑๐๕ รูป คิดเป็นร้อยละ ๕๔.๗๐ รองลงมาเป็นผู้มีนักธรรมชั้นโท จำนวน ๓๖ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๘๐ รองลงมาเป็นผู้ไม่มีการศึกษานักธรรม จำนวน ๓๑ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๑๐ สุดท้ายเป็นผู้มีนักธรรมชั้นตรี จำนวน ๒๐ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๐.๔๐ ตามลำดับ

ด้านวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นผู้มีวุฒิเปรียญธรรมประโยค ๑-๒ ประโยค จำนวน ๑๑๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๗.๘๐ รองลงมาเป็นผู้มีวุฒิเปรียญธรรม ประโยค ๓ ประโยค จำนวน ๗๖ รูป คิดเป็นร้อยละ ๓๙.๖ สุดท้ายคือเป็นผู้มีวุฒิเปรียญธรรม ประโยค ๔-๖ ประโยค จำนวน ๕ รูป คิดเป็นร้อยละ ๒.๖๐ ตามลำดับ

ด้านวุฒิการศึกษาสามัญ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นผู้มีวุฒิการศึกษาปริญญาโทขึ้นไป จำนวน ๑๑๓ รูป คิดเป็นร้อยละ ๕๘.๙๐ รองลงมาคือเป็นผู้มีวุฒิการศึกษาชั้นปริญญาตรี จำนวน ๕๙ รูป คิดเป็นร้อยละ ๓๐.๗ สุดท้ายคือเป็นผู้มีวุฒิการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี จำนวน ๒๐ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๐.๔๐ ตามลำดับ

๔.๒ ระดับความคิดเห็นการบริหารหลักสูตรนักรรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

การวิเคราะห์ระดับความคิดเห็นการบริหารหลักสูตรนักรรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยรวมใน ๔ ด้าน คือ ด้านหลักสูตร ด้านกระบวนการเรียนการสอน การวัดผลและการประเมินผล ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม ดังรายละเอียดที่แสดงตัวอย่างค่าเฉลี่ย (Mean = $\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation = S.D.) ในตารางที่ ๔.๒ – ๔.๖ ตามลำดับดังนี้

ตารางที่ ๔.๒ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นการบริหารหลักสูตรนักรรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตรในภาพรวม

(n = ๑๙๒)

การบริหารหลักสูตรนักรรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑. ด้านหลักสูตร	๔.๐๐	๐.๕๙๑	มาก
๒. ด้านกระบวนการเรียนการสอน	๓.๙๔	๐.๕๙๗	มาก
๓. การวัดผลและการประเมินผล	๓.๙๕	๐.๕๘๗	มาก
๔. ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม	๓.๙๙	๐.๖๐๙	มาก
รวมทั้งหมด	๓.๙๗	๐.๕๓๑	มาก

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่า การบริหารหลักสูตรนักรรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = ๓.๙๗, S.D. = ๐.๕๓๑) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน ดังนี้

๑. ด้านหลักสูตร ($\bar{X}$ = ๔.๐๐, S.D. = ๐.๕๙๑)
๒. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ($\bar{X}$ = ๓.๙๔, S.D. = ๐.๕๙๗)
๓. การวัดผลและการประเมินผล ($\bar{X}$ = ๓.๙๕, S.D. = ๐.๕๘๗)
๔. ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม ($\bar{X}$ = ๓.๙๙, S.D. = ๐.๖๐๙)

ตารางที่ ๔.๓ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อความคิดเห็นการบริหารหลักสูตรนักรรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ด้านหลักสูตร

(n= ๑๙๒)

การบริหารหลักสูตรนักรรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑. คณะสงฆ์มีการจัดแผนการเรียนการสอน	๔.๑๓	๐.๗๙๒	มาก
๒. คณะสงฆ์มีการจัดทำเอกสารรายวิชาเพื่อประกอบการสอน	๓.๙๔	๐.๗๓๕	มาก
๓. คณะสงฆ์มีการจัดกิจกรรมเสริมประสิทธิภาพการสอน	๓.๙๓	๐.๘๙๒	มาก
๔. คณะสงฆ์มีการปรับปรุงรูปแบบและวิธีการเรียนการสอน	๔.๐๙	๐.๗๖๐	มาก
๕. คณะสงฆ์มีการจัดและประเมินผลการเรียนการสอน	๓.๙๑	๐.๗๕๓	มาก
รวม	๔.๐๐	๐.๕๙๑	มาก

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่า ระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อความคิดเห็นการบริหารหลักสูตรนักรรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ด้านหลักสูตร อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = ๔.๐๐, S.D. = ๐.๕๙๑) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าความคิดเห็นการบริหารหลักสูตรนักรรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตรของคณะสงฆ์ ด้านหลักสูตร อยู่ในระดับมากทุกข้อ

ตารางที่ ๔.๔ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการบริหาร
หลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ด้านกระบวนการเรียน
การสอน

(n = ๑๙๒)

การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑. คณะสงฆ์มีการจัดองค์การให้ผู้สอนได้เข้ารับการ ฝึกอบรมเพื่อเพิ่มศักยภาพ	๓.๙๖	๐.๗๒๒	มาก
๒. คณะสงฆ์ผู้สอนมีประสบการณ์ในวิชาที่สอนเป็น อย่างดี	๓.๙๕	๐.๗๘๔	มาก
๓. คณะสงฆ์มีการจัดทำการประเมิน ผู้สอน	๓.๙๖	๐.๗๘๕	มาก
๔. คณะสงฆ์มีการจัดทำการประเมิน นักเรียน	๓.๙๐	๐.๗๙๐	มาก
๕. คณะสงฆ์จัดสวัสดิการสำหรับครูผู้สอนให้เหมาะสม กับงานที่มอบหมาย	๓.๙๖	๐.๗๗๘	มาก
รวม	๓.๙๔	๐.๕๙๗	มาก

จากตารางที่ ๔.๔ พบว่า พระสงฆ์มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมใน
อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ด้านกระบวนการเรียนการสอน อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = ๓.๙๔,
S.D. = ๐.๕๙๗) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าความคิดเห็นการบริหารหลักสูตรนักรธรรมใน
อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตรของคณะสงฆ์ด้านกระบวนการเรียนการสอน อยู่ในระดับมากทุก
ข้อ

ตารางที่ ๔.๕ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการบริหาร
หลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ด้านการวัดผลและการ
ประเมินผล (n= ๑๙๒)

การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑. คณะสงฆ์ได้ดำเนินการศึกษาโดยจัดทำสถิติงาน เข้า-ออกตามระบบการบริหารจัดการศึกษาแผนก ธรรม	๓.๘๔	๐.๗๗๓	มาก
๒. คณะสงฆ์ได้ดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษา ตาม แผนการศึกษา ตรวจสอบ กำหนดคุณลักษณะ การศึกษา จัดหา ควบคุม ปรับปรุง บำรุงรักษา	๔.๐๗	๐.๗๗๓	มาก
๓. คณะสงฆ์ได้จัดทำบัญชีหรือทะเบียนการศึกษา เก็บ รักษาเอกสาร และการบำรุงรักษาการศึกษา	๓.๙๑	๐.๗๓๒	มาก
๔. คณะสงฆ์ทำการติดตามการใช้จ่ายงบประมาณด้าน การศึกษา เช่น ค่าภัตตาหารกระดาษ หนังสือ อุปกรณ์การศึกษา เครื่องมือสื่อสาร อาคารสถานที่	๓.๙๗	๐.๗๙๒	มาก
๕. คณะสงฆ์ได้ทำการรวบรวม เก็บรักษา กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ คำสั่ง ที่เกี่ยวข้องกับเอกสารด้าน การศึกษา จัดระบบฐานข้อมูลของครูและนักเรียน ไว้สืบค้นให้คงอยู่ถาวร	๓.๙๕	๐.๘๑๗	มาก
รวม	๓.๙๕	๐.๕๘๗	มาก

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า พระสงฆ์มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมใน
อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ด้านการวัดผลและการประเมินผล อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ =
๓.๙๔, S.D.=๐.๕๘๗) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าความคิดเห็นการบริหารหลักสูตรนักรธรรม
ในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตรของคณะสงฆ์ ด้านการวัดผลและการประเมินผล อยู่ในระดับ
มากทุกข้อ

ตารางที่ ๔.๖ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการบริหาร
หลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ด้านงบประมาณในการ
สนับสนุนส่งเสริม

(n = ๑๙๒)

การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑. คณะสงฆ์มีการจัดหางบประมาณมาเพื่อสนับสนุน การบริหารการศึกษา	๓.๙๗	๐.๗๕๑	มาก
๒. คณะสงฆ์มีการจัดทำบัญชีรายรับ – รายจ่ายอย่างเป็นระบบ	๔.๐๙	๐.๗๔๖	มาก
๓. คณะสงฆ์มีการวางแผนจัดสรรงบประมาณเพื่อใช้ ในพัฒนาการศึกษา	๔.๐๖	๐.๗๘๔	มาก
๔. คณะสงฆ์มีการจัดงบประมาณที่จะได้รับให้ สอดคล้องกับระยะเวลาที่กำหนดไว้ในแผนการใช้ จ่ายของโรงเรียนปริยัติธรรม	๓.๙๕	๐.๗๘๘	มาก
๕. คณะสงฆ์มีวิธีการที่เหมาะสมในการขอรับการ สนับสนุนจากภาคประชาชนทั่วไป	๓.๘๙	๐.๗๖๘	มาก
รวม	๓.๙๙	๐.๖๐๙	มาก

จากตารางที่ ๔.๖ พบว่า พระสงฆ์มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมใน
อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ =
๓.๙๙, S.D. = ๐.๖๐๙) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าความคิดเห็นการบริหารหลักสูตร
นักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตรของคณะสงฆ์ ด้านงบประมาณในการสนับสนุน
ส่งเสริม อยู่ในระดับมากทุกข้อ

๔.๓ ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

การเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล อายุ พรรษา วุฒิการศึกษาชั้นมัธยมศึกษา การศึกษาปริญญาตรี วุฒิมหาวิทยาลัย แสดงด้วยการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ย $\bar{X}$ ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน S.D การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-Way ANOVA)

สมมติฐานที่ ๑ พระสงฆ์ที่มี อายุ ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๗ การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ ที่มีต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยจำแนกตามอายุ

(n = ๑๙๒)

การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร		SS	df	MS	F	Sig.
๑. ด้านหลักสูตร	ระหว่างกลุ่ม	๑.๙๓๑	๓	.๖๔๔	๑.๘๖๗	๐.๑๔
	ภายในกลุ่ม	๖๔.๗๘๙	๑๘๘	.๓๔๕		
	รวม	๖๖.๗๒๐	๑๙๑			
๒. ด้านกระบวนการเรียนการสอน	ระหว่างกลุ่ม	๓.๐๔๖	๓	๑.๐๑๕	๒.๙๓๕*	๐.๐๓
	ภายในกลุ่ม	๖๕.๐๔๙	๑๘๘	.๓๔๖		
	รวม	๖๘.๐๙๕	๑๙๑			
๓. การวัดผลและการประเมินผล	ระหว่างกลุ่ม	๑.๘๔๙	๓	.๖๑๖	๑.๘๐๙	๐.๑๕
	ภายในกลุ่ม	๖๔.๐๖๗	๑๘๘	.๓๔๑		
	รวม	๖๕.๙๑๗	๑๙๑			
๔. ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม	ระหว่างกลุ่ม	๒.๓๑๖	๓	.๗๗๒	๒.๑๑๕	๐.๑๐
	ภายในกลุ่ม	๖๘.๖๓๖	๑๘๘	.๓๖๕		
	รวม	๗๐.๙๕๓	๑๙๑			
รวม	ระหว่างกลุ่ม	๒.๒๐๘	๓	.๗๓๖	๒.๖๘๐*	๐.๐๕
	ภายในกลุ่ม	๕๑.๖๓๔	๑๘๘	.๒๗๕		
	รวม	๕๓.๘๔๒	๑๙๑			

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๗ ผลการทดสอบด้วยค่าสถิติ F – test ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ที่ระดับนัยสำคัญ ๐.๐๕ พระสงฆ์ที่มี อายุ ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าพระสงฆ์ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร แตกต่างกันในด้านกระบวนการเรียนการสอน ดังนั้นจึงทำการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference: LSD.) รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ ๔.๘- ๔.๙

ตารางที่ ๔.๘ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด(LSD.)ของการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามอายุ โดยรวม

(n = ๑๙๒)

อายุ	$\bar{X}$	อายุ			
		๒๐ปี	๒๑ -๓๐ ปี	๓๑ – ๔๐ ปี	๔๑ – ๕๐ ปี
		๔.๐๙	๓.๘๕	๔.๐๔	๓.๙๖
๒๐ ปี	๔.๐๙	-	๐.๒๔*	๐.๐๕	๐.๑๓
๒๑ -๓๐ ปี	๓.๘๕	-	-	-๐.๑๙	-๐.๑๑
๓๑ -๔๐ ปี	๔.๐๔	-	-	-	๐.๘๐
๔๑ – ๕๐ ปี	๓.๙๖	-	-	-	-

จากตารางที่ ๔.๘ พบว่าพระสงฆ์ที่มีอายุ ๒๐ ปี มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวม มากกว่า พระสงฆ์ที่มีอายุ ๒๑-๓๐ ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ตารางที่ ๔.๙ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของการบริหาร
หลักสูตรนักรรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามอายุ
ด้านกระบวนการเรียนการสอน

(n = ๑๙๒)

อายุ	$\bar{X}$	อายุ			
		๒๐ปี	๒๑-๓๐ ปี	๓๑ - ๔๐ ปี	๔๑ - ๕๐ ปี
		๔.๐๗	๓.๘๐	๔.๑๐	๓.๙๑
๒๐ ปี	๔.๐๗	-	๐.๒๗*	-๐.๒๗	๐.๑๖
๒๑-๓๐ ปี	๓.๘๐	-	-	-๐.๒๙๕	-๐.๑๑
๓๑-๔๐ ปี	๔.๑๐	-	-	-	๐.๑๘
๔๑-๕๐ ปี	๓.๙๑	-	-	-	-

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๙ พบว่า พระสงฆ์ที่มีอายุ ๒๐ปี มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตร
นักรรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ด้านกระบวนการเรียนการสอน มากกว่า พระสงฆ์ที่มี
อายุระหว่าง ๒๑ - ๓๐ ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

สมมติฐานที่ ๒ พระสงฆ์ที่มี พรรษา ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอ
โพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๑๐ การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ ที่มีต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรม
ในอำเภอ โพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามพรรษา

(n = ๑๙๒)

การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอ โพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร		SS	df	MS	F	Sig.
๑. ด้านหลักสูตร	ระหว่างกลุ่ม	๑.๖๔๘	๓	.๕๔๙	๑.๕๘๗	๐.๑๙
	ภายในกลุ่ม	๖๕.๐๗๒	๑๘๘	.๓๔๖		
	รวม	๖๖.๗๒๐	๑๙๑			
๒. ด้านกระบวนการเรียน การสอน	ระหว่างกลุ่ม	๑.๒๗๐	๓	.๔๒๓	๑.๑๙๑	๐.๓๑
	ภายในกลุ่ม	๖๖.๘๒๔	๑๘๘	.๓๕๕		
	รวม	๖๘.๐๙๔	๑๙๑			
๓. การวัดผลและการ ประเมินผล	ระหว่างกลุ่ม	๒.๔๐๑	๓	.๘๐๐	๒.๓๖๙	๐.๐๗
	ภายในกลุ่ม	๖๓.๕๑๖	๑๘๘	.๓๓๘		
	รวม	๖๕.๙๑๗	๑๙๑			
๔. ด้านงบประมาณในการ สนับสนุนส่งเสริม	ระหว่างกลุ่ม	๑.๔๕๓	๓	.๔๘๔	๑.๓๑๐	๐.๒๗
	ภายในกลุ่ม	๖๙.๕๐๐	๑๘๘	.๓๗๐		
	รวม	๗๐.๙๕๓	๑๙๑			
รวม	ระหว่างกลุ่ม	๑.๔๑๔	๓	.๔๗๑	๑.๖๙๐	๐.๑๗
	ภายในกลุ่ม	๕๒.๔๒๘	๑๘๘	.๒๗๙		
	รวม	๕๓.๘๔๒	๑๙๑			

จากตารางที่ ๔.๑๐ ผลการทดสอบด้วยค่าสถิติ F - test ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ที่ระดับนัยสำคัญ ๐.๐๕ พบว่า พระสงฆ์ที่มีพรรษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าพระสงฆ์ที่มีพรรษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ทุกด้านไม่แตกต่างกัน

สมมติฐานที่ ๓ พระสงฆ์ที่มี วุฒิการศึกษานักธรรม ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตร
 นักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๑๑ การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ ที่มีต่อการบริหารหลักสูตรนักธรรม
 ในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามวุฒิการศึกษานักธรรม

(n = ๑๙๒)

การบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอ โพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร		SS	df	MS	F	Sig.
๑. ด้านหลักสูตร	ระหว่างกลุ่ม	.๕๐๕	๓	.๑๖๘	.๔๗๘	๐.๗๐
	ภายในกลุ่ม	๖๖.๒๑๕	๑๘๘	.๓๕๒		
	รวม	๖๖.๗๒๐	๑๙๑			
๒. ด้านกระบวนการเรียน การสอน	ระหว่างกลุ่ม	๑.๖๓๕	๓	.๕๔๕	๑.๕๔๒	๐.๒๑
	ภายในกลุ่ม	๖๖.๔๕๙	๑๘๘	.๓๕๔		
	รวม	๖๘.๐๙๕	๑๙๑			
๓. การวัดผลและการ ประเมินผล	ระหว่างกลุ่ม	.๙๙๔	๓	.๓๓๑	.๙๖๐	๐.๔๑
	ภายในกลุ่ม	๖๔.๙๒๒	๑๘๘	.๓๔๕		
	รวม	๖๕.๙๑๗	๑๙๑			
๔. ด้านงบประมาณในการ สนับสนุนส่งเสริม	ระหว่างกลุ่ม	๑.๕๓๘	๓	.๕๑๓	๑.๓๘๘	๐.๒๕
	ภายในกลุ่ม	๖๙.๔๑๕	๑๘๘	.๓๖๙		
	รวม	๗๐.๙๕๓	๑๙๑			
รวม	ระหว่างกลุ่ม	๑.๐๙๕	๓	.๓๖๕	๑.๓๐๑	๐.๒๘
	ภายในกลุ่ม	๕๒.๗๔๗	๑๘๘	.๒๘๑		
	รวม	๕๓.๘๔๒	๑๙๑			

จากตารางที่ ๔.๑๑ ผลการทดสอบด้วยค่าสถิติ F – test ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความ
 แปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ที่ระดับนัยสำคัญ ๐.๐๕ พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษา
 นักธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร
 โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าพระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษานักธรรมต่างกัน มีความคิดเห็น
 ต่อการบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน มี
 นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ทุกด้านไม่แตกต่างกัน

สมมติฐานที่ ๔ พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาเปรียญธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตร
นักรรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๑๒ การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ ที่มีต่อการบริหารหลักสูตรนักรรรม
ในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม

(n = ๑๙๒)

การบริหารหลักสูตรนักรรรมในอำเภอ โพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร		SS	df	MS	F	Sig.
๑. ด้านหลักสูตร	ระหว่างกลุ่ม	๓.๔๐๑	๒	๑.๗๐๐	๕.๐๗๕	๐.๐๑
	ภายในกลุ่ม	๖๓.๓๑๙	๑๘๙	.๓๓๕		
	รวม	๖๖.๗๒๐	๑๙๑			
๒. ด้านกระบวนการเรียน การสอน	ระหว่างกลุ่ม	๔.๔๘๐	๒	๒.๒๔๐	๖.๖๕๕*	๐.๐๐
	ภายในกลุ่ม	๖๓.๖๑๕	๑๘๙	.๓๓๗		
	รวม	๖๘.๐๙๕	๑๙๑			
๓. การวัดผลและการ ประเมินผล	ระหว่างกลุ่ม	๕.๔๙๗	๒	๒.๗๔๘	๘.๕๙๗*	๐.๐๐
	ภายในกลุ่ม	๖๐.๔๒๐	๑๘๙	.๓๒๐		
	รวม	๖๕.๙๑๗	๑๙๑			
๔. ด้านงบประมาณในการ สนับสนุนส่งเสริม	ระหว่างกลุ่ม	๖.๐๓๗	๒	๓.๐๑๘	๘.๗๘๘*	๐.๐๐
	ภายในกลุ่ม	๖๔.๙๑๖	๑๘๙	.๓๔๓		
	รวม	๗๐.๙๕๓	๑๙๑			
รวม	ระหว่างกลุ่ม	๔.๗๓๖	๒	๒.๓๖๘	๙.๑๑๓*	๐.๐๐
	ภายในกลุ่ม	๔๙.๑๐๖	๑๘๙	.๒๖๐		
	รวม	๕๓.๘๔๒	๑๙๑			

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๒ ผลการทดสอบด้วยค่าสถิติ F - test ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ที่ระดับนัยสำคัญ ๐.๐๕ พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาเปรียญธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักรรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวม แตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าพระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาเปรียญธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักรรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร แตกต่างกันในด้าน

กระบวนการเรียนการสอน การวัดผลและการประเมินผลและด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม ดังนั้นจึงทำการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference: LSD.)

ตารางที่ ๔.๑๓ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามวุฒิการศึกษา
เปรียบเทียบ โดยภาพรวม

(n = ๑๙๒)

เปรียบเทียบ	$\bar{X}$	เปรียบเทียบ			
		เปรียบเทียบ ๑-๒ ประโยค	เปรียบเทียบ ๓ ประโยค	เปรียบเทียบ ๔-๖ ประโยค	เปรียบเทียบ ๗-๙ ประโยค
		๓.๘๔	๔.๑๕	๔.๑๖	-
เปรียบเทียบ ๑-๒ ประโยค	๓.๘๔	-	-๐.๓๑*	-๐.๓๒	-
เปรียบเทียบ ๓ ประโยค	๔.๑๕	-	-	-๐.๐๑	-
เปรียบเทียบ ๔-๖ ประโยค	๔.๑๖	-	-	-	-
เปรียบเทียบ ๗-๙ ประโยค	-	-	-	-	-

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๓ พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาเปรียบเทียบ ๑-๒ ประโยค มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวม น้อยกว่าพระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาเปรียบเทียบ ๓ ประโยค อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ตารางที่ ๔.๑๔ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของการบริหาร
หลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามวุฒิการศึกษา
เปรียบเทียบ ด้านหลักสูตร

(n = ๑๙๒)

เปรียบเทียบ	$\bar{X}$	เปรียบเทียบ			
		เปรียบเทียบ ๑-๒ ประโยค	เปรียบเทียบ ๓ ประโยค	เปรียบเทียบ ๔-๖ ประโยค	เปรียบเทียบ ๗-๙ ประโยค
		๓.๘๙	๔.๑๕	๔.๒๐	-
เปรียบเทียบ ๑-๒ ประโยค	๓.๘๙	-	-๐.๒๖*	-๐.๓๑	-
เปรียบเทียบ ๓ ประโยค	๔.๑๕	-	-	-๐.๐๕	-
เปรียบเทียบ ๔-๖ ประโยค	๔.๒๐	-	-	-	-
เปรียบเทียบ ๗-๙ ประโยค	-	-	-	-	-

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๔ พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาเปรียบเทียบ ๑-๒ ประโยค มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ด้านหลักสูตร น้อยกว่าพระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาเปรียบเทียบ ๓ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ตารางที่ ๔.๑๕ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม ด้านกระบวนการเรียนการสอน

(n = ๑๙๒)

เปรียญธรรม	$\bar{X}$	เปรียญธรรม			
		เปรียญธรรม ๑-๒ ประโยค	เปรียญธรรม ๓ ประโยค	เปรียญธรรม ๔-๖ ประโยค	เปรียญธรรม ๗-๙ ประโยค
		๓.๘๑	๔.๑๒	๔.๑๖	-
เปรียญธรรม ๑-๒ ประโยค	๓.๘๑	-	-๐.๓๑*	-๐.๓๕	-
เปรียญธรรม ๓ ประโยค	๔.๑๒	-	-	-๐.๐๔	-
เปรียญธรรม ๔-๖ ประโยค	๔.๑๖	-	-	-	-
เปรียญธรรม ๗-๙ ประโยค	-	-	-	-	-

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๕ พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม ๑-๒ ประโยค มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ด้านกระบวนการเรียนการสอน น้อยกว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม ๓ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ตารางที่ ๔.๑๖ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามวุฒิการศึกษาเปรียบเทียบ ด้านการวัดผลและการประเมินผล

(n = ๑๙๒)

เปรียบเทียบ	$\bar{X}$	เปรียบเทียบ			
		เปรียบเทียบ ๑-๒ ประโยค	เปรียบเทียบ ๓ ประโยค	เปรียบเทียบ ๔-๖ ประโยค	เปรียบเทียบ ๗-๙ ประโยค
		๓.๘๐	๔.๑๕	๓.๙๖	-
เปรียบเทียบ ๑-๒ ประโยค	๓.๘๐	-	-๐.๓๕*	-๐.๑๖	-
เปรียบเทียบ ๓ ประโยค	๔.๑๕	-	-	-๐.๑๙	-
เปรียบเทียบ ๔-๖ ประโยค	๓.๙๖	-	-	-	-
เปรียบเทียบ ๗-๙ ประโยค	-	-	-	-	-

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๖ พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาเปรียบเทียบ ๑-๒ ประโยค มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ด้านการวัดผลและการประเมินผล น้อยกว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาเปรียบเทียบ ๓ ประโยค อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ตารางที่ ๔.๑๗ การเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุดของการบริหาร
หลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามวุฒิการศึกษา
เปรียบเทียบ ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม

(n = ๑๙๒)

เปรียบเทียบ	$\bar{X}$	เปรียบเทียบ			
		เปรียบเทียบ ๑-๒ ประโยค	เปรียบเทียบ ๓ ประโยค	เปรียบเทียบ ๔-๖ ประโยค	เปรียบเทียบ ๗-๙ ประโยค
		๓.๘๔	๔.๑๙	๔.๓๒	-
เปรียบเทียบ ๑-๒ ประโยค	๓.๘๔	-	-๐.๓๕*	-๐.๔๘	-
เปรียบเทียบ ๓ ประโยค	๔.๑๙	-	-	-๐.๑๓	-
เปรียบเทียบ ๔-๖ ประโยค	๔.๓๒	-	-	-	-
เปรียบเทียบ ๗-๙ ประโยค	-	-	-	-	-

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๗ พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาเปรียบเทียบ ๑-๒ ประโยค มีความ
คิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ด้านงบประมาณในการ
สนับสนุนส่งเสริม น้อยกว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาเปรียบเทียบ ๓ ประโยค อย่างมีนัยสำคัญทาง
สถิติที่ระดับ ๐.๐๕

สมมติฐานที่ ๕ พระสงฆ์ที่มี วุฒิการศึกษาสามัญ ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตร
นักรรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๑๘ การเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการบริหารหลักสูตรนักรรรม
ในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร จำแนกตามวุฒิการศึกษาสามัญ

(n = ๑๙๒)

การบริหารหลักสูตรนักรรรมในอำเภอ โพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร		SS	df	MS	F	Sig.
๑. ด้านหลักสูตร	ระหว่างกลุ่ม	๑.๓๗๙	๒	.๖๘๙	๑.๙๙๔	๐.๑๔
	ภายในกลุ่ม	๖๕.๓๔๑	๑๘๙	.๓๔๖		
	รวม	๖๖.๗๒๐	๑๙๑			
๒. ด้านกระบวนการเรียน การสอน	ระหว่างกลุ่ม	๑.๕๕๓	๒	.๗๗๖	๒.๒๐๕	๐.๑๑
	ภายในกลุ่ม	๖๖.๕๔๒	๑๘๙	.๓๕๒		
	รวม	๖๘.๐๙๕	๑๙๑			
๓. การวัดผลและการ ประเมินผล	ระหว่างกลุ่ม	.๖๖๔	๒	.๓๓๒	.๙๖๑	๐.๓๘
	ภายในกลุ่ม	๖๕.๒๕๓	๑๘๙	.๓๔๕		
	รวม	๖๕.๙๑๗	๑๙๑			
๔. ด้านงบประมาณในการ สนับสนุนส่งเสริม	ระหว่างกลุ่ม	.๔๔๔	๒	.๒๒๒	.๕๙๕	๐.๕๕
	ภายในกลุ่ม	๗๐.๕๐๘	๑๘๙	.๓๗๓		
	รวม	๗๐.๙๕๓	๑๙๑			
รวม	ระหว่างกลุ่ม	.๙๔๑	๒	.๔๗๐	๑.๖๘๐	๐.๑๙
	ภายในกลุ่ม	๕๒.๙๐๑	๑๘๙	.๒๘๐		
	รวม	๕๓.๘๔๒	๑๙๑			

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๘ ผลการทดสอบด้วยค่าสถิติ F - test ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ที่ระดับนัยสำคัญ ๐.๐๕ พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักรรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าพระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ทุกด้านไม่แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๑๙ ผลสรุปโดยรวมการเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ ที่มีต่อการบริหาร

หลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ตามสมมติฐานที่ ๑-๕

(n = ๑๙๒)

สมมติฐาน	ตัวแปรต้น	ตัวแปรตาม	ค่า F	ค่า Sig.	ผลการศึกษา	
					ยอมรับ	ปฏิเสธ
สมมติฐานที่ ๑	อายุ	การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ๔ ด้าน	๒.๖๘*	๐.๐๕	/	
สมมติฐานที่ ๒	พรรษา	การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ๔ ด้าน	๑.๖๙	๐.๑๗		/
สมมติฐานที่ ๓	วุฒิการศึกษา นักรธรรม	การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ๔ ด้าน	๑.๓๐	๐.๒๘		/
สมมติฐานที่ ๔	วุฒิการศึกษา เปรียญ	การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ๔ ด้าน	๙.๑๑**	.๐๐	/	
สมมติฐานที่ ๕	วุฒิการศึกษา สามัญ	การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ๔ ด้าน	๑.๖๘	๐.๑๙		/

๔.๔ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะแนวการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

ผลการวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะแนวทางการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้จากคำถามปลายเปิด (Open - Ended) ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลโดยเขียนเป็นความเรียงประกอบดังนี้

๑. ด้านหลักสูตร ปัญหา อุปสรรค ภาคปฏิบัติควรเน้นให้มากกว่าหลักสูตร เวลาเรียนมีน้อยแต่เนื้อหาเยอะ ความน่าสนใจในบางเนื้อหาวิชาน้อยไป

ข้อเสนอแนะแนวทางเน้นภาคปฏิบัติให้มากเพื่อนักเรียนสามารถนำไปใช้ได้จริง เพิ่มเวลาเรียน หรือให้นักเรียนค้นคว้าเพิ่มเติมนอกจากเวลาเรียน ปรับปรุงเนื้อหา รูปแบบ รูปลักษณ์ และนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ มาพัฒนา

๒. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ปัญหา อุปสรรคตำราหรือเอกสารเพื่อการศึกษาในสำนักเรียนมีให้ค้นคว้าไม่เพียงพอ จำนวนนักเรียนมากห้องเรียนมีขนาดใหญ่อธิบายไม่ค่อยชัดเจน บางครั้งผู้สอนขาดทักษะ และความชำนาญในการสอน

ข้อเสนอแนะแนวทางควรจัดให้เพียงพอ และครอบคลุมในทุก ๆ ด้าน ควรแบ่งห้องเรียนให้มีขนาดพอเหมาะสำหรับการสอนที่ทั่วถึงกัน ควรมีการฝึกอบรมการสอน เพิ่มพูนประสบการณ์แก่ผู้สอน ก่อนทำการสอนจริง

๓. ด้านการวัดผลและการประเมินผล มีปัญหา อุปสรรคการวัดและประเมินผลน้อย ไม่มีการบูรณาการท่าแบบทดสอบ ในการวัดผลประเมินผลการศึกษาขาดความหลากหลาย

ข้อเสนอแนะแนวทางเมื่อเรียนจบบทแล้ว ควรทดสอบเพื่อประเมินผลการเรียนการสอนให้ผู้เรียนท่าแบบทดสอบบ่อย ๆ และบูรณาการแบบทดสอบให้เข้ากับยุคปัจจุบัน ควรมีวิธีทดสอบวัดผลประเมินผลแบบใหม่

๔. ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม ปัญหา อุปสรรคเจ้าสำนักเรียน มีการจัดกองทุนในการให้การศึกษา มีน้อย ไม่เพียงพอแก่พระภิกษุและสามเณรที่เข้ารับทุน สำนักเรียนยังขาดแคลนงบประมาณต่าง ๆ เพื่อให้การจัดการการศึกษานักระรรมเป็นอย่างกว้างขวาง

ข้อเสนอแนะแนวทางเจ้าสำนักเรียนควรจัดหาทุนในการช่วยเหลือให้เป็นระบบและมีผู้ดูแลอย่างชัดเจนและเข้มแข็งเพื่อการประสานงานที่ดี ควรมีการสรรหางบประมาณจากทางราชการหรือหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อจะได้มีส่วนร่วมในการศึกษานักระรรม

๔.๕ สรุปผลการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตร นักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

การสัมภาษณ์นี้มีจุดมุ่งหมายในการศึกษารวบรวมข้อมูลประกอบการวิเคราะห์การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตรใน ๔ ด้าน คือ ด้านหลักสูตร ด้านกระบวนการเรียนการสอน ด้านการวัดผลและการประเมินผล ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม ผู้วิจัยดำเนินการสรุปบทสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) จำนวน ๑๐ ท่าน ดังนี้

๔.๕.๑ ด้านหลักสูตร

ด้านหลักสูตร ยังคงใช้หลักสูตรเก่า^๑ ควรมีการขยายความให้ง่ายต่อผู้เรียนและปฏิบัติได้ง่าย ๆ^๒ และควรมีแบบเรียนที่ใช้ส่วนกลางของคณะสงฆ์โดยผู้เรียนสามารถศึกษาทดลองปฏิบัติเองแล้วใช้เชื่อมโยงกับหลักสูตรแกนกลางที่แม่กลองธรรมสนามหลวงกำหนดเอาไว้^๓

เนื้อหาของวิชาเรียนแต่ละวิชามีจำนวนมาก^๔ จำนวนวันที่เรียนมีน้อยไป^๕ ควรให้เหมาะสมกับเนื้อหาแต่ละวิชา จำนวนพระที่เรียนแต่ละปีไม่แน่นอน จัดตารางเรียนและแผนการสอนได้ยาก^๖ ไม่สามารถเน้นรายละเอียดในแต่ละวิชาให้ชัดเจนได้ ฉะนั้นควรกำหนดวันที่เรียนในแต่ละวิชาให้ชัดเจนและเหมาะสม และควรรวบรวมหลักสูตรให้กระชับ ตรงประเด็น เน้นการตอบปัญหาเพื่อให้เกิดความชำนาญ^๗

การจัดการเรียนการสอนนักรธรรม เป็นหลักสูตรที่กำหนดขึ้นโดยคณะสงฆ์ ซึ่งแตกต่างจากหลักสูตรการจัดการเรียนการสอนของกระทรวงศึกษาธิการ จึงเป็นหลักสูตรที่รู้เฉพาะกลุ่ม^๘ และจัดการเรียนการสอนตามสภาพ การจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานทางการศึกษาหรือกระทรวงศึกษาค่อนข้างน้อยโดยเฉพาะเรื่องการวัดและการประเมินผล การบริหารหลักสูตรควรบูรณาการกับหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการกำหนดอย่างเป็นระบบ หรือ

^๑ สัมภาษณ์ พระครูวิกรมสมาธิวัตร วิ., เจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^๒ สัมภาษณ์ พระครูวิสิฐเวฬุวัน, รองเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^๓ สัมภาษณ์ พระครูวิบูลโพธิกิจ, เจ้าคณะตำบลไผ่ท่าโพเหนือ, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^๔ สัมภาษณ์ พระครูพิสุทธิธรรมคุณ, เจ้าอาวาสวัดท่าต๋านัก, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^๕ สัมภาษณ์ นายอัครชัย ได้ผลธัญญา, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพิจิตร, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^๖ สัมภาษณ์ นางคันสนีย์ นิมนวล, ผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริมพระพุทธศาสนาและกิจกรรมพิเศษ, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^๗ สัมภาษณ์ นายเสนาะ ศรีพิเศษ, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโพธิ์ประทับช้าง, ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^๘ สัมภาษณ์ นางเพลิน บัวคำ, นักวิชาการศาสนาชำนาญการ, ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

เป็นหลักสูตรที่กระทรวงศึกษาธิการรับรอง ควรตราเป็นกฎหมายเพื่อให้หลักสูตรดังกล่าวมีความเข้มแข็งและมีสถานะ^๙

การเรียนนันทกรรมของคณะสงฆ์เป็นหลักสูตรที่กำหนดขึ้นโดยสำนักแม่กองธรรมสนามหลวง เป็นการเรียนการสอนเกี่ยวกับวิชาเรียงความ แก่กระทัธรรม วิชาธรรม วิชาพุทธ และวิชาวินัย ซึ่ง พ.ร.บ.คณะสงฆ์กำหนดคุณสมบัติเจ้าอาวาสไว้ข้อหนึ่งว่า เจ้าอาวาสต้องจบการศึกษาระดับนันทกรรม ชั้นเอก ซึ่งเป็นการศึกษาด้านเดียว และเพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้และทักษะให้แก่พระภิกษุ สามเณร ควรส่งเสริมให้เรียนนันทกรรมควบคู่กับการเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญไปด้วย^{๑๐}

ดังนั้นการบริหารหลักสูตร จึงขึ้นอยู่กับจำนวน บุคลากรอาจารย์ งบประมาณและ โดยเฉพาะความรู้ ความสามารถทางวิชาที่สอนของครูผู้สอน รวมถึงควรมีการเพิ่มหลักสูตรที่สามารถเข้าถึงโลกาภิวัตน์และค้นคว้าว่ามีหลักสูตรการเรียนการสอนใดที่จะนำมาประยุกต์ใช้กับหลักสูตรของเราได้ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อครูผู้สอนหรือผู้ศึกษาเล่าเรียนต่อไป

๔.๕.๒ ด้านกระบวนการเรียนการสอน

ด้านกระบวนการเรียนการสอน บุคลากรหรือพระที่สอนไม่ได้จบทางด้านการเรียนการสอน หรือวิชาครูทางด้านนี้โดยตรงทำให้การจัดการเรียนการสอนด้อยประสิทธิภาพลง^{๑๑} รวมถึง เทคนิค วิธีการ การวัดและการประเมินผลไม่ทันสมัยหรือมีความเป็นสากล^{๑๒} ควรมีการเปิดการเรียนการสอนหลักสูตรวิชาเอก การเรียนการสอนปริยัติธรรมในสถาบันการศึกษาที่ผลิตบุคลากรทางด้าน ครู-อาจารย์^{๑๓}

บุคลากรทางการศึกษามีได้จบวิชาชีพครูทำให้ขาดเทคนิควิธีการสอน และพระที่ทำหน้าที่เป็นครูสอนบางรูปมีคุณสมบัติไม่ครบถ้วนตามที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติกำหนดทั้งนี้ เนื่องจากบุคลากรทางการศึกษามีน้อยไม่เพียงพอต่อจำนวนพระที่เรียนนันทกรรม^{๑๔} สถานที่สอนใช้วิธีเปิดสอนเป็นจุด เนื่องจากพระและบุคลากรทางการศึกษามีจำนวนน้อย ประกอบกับงบประมาณที่ได้รับอุดหนุนจากรัฐบาลมีจำนวนจำกัดไม่เพียงพอ และสื่อที่ใช้ในการเรียนการสอนไม่ทันสมัย^{๑๕}

^๙ สัมภาษณ์ เรืออากาศตรีบุญเกิด มีทวี, รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลโพธิ์ประทับช้าง, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๐} สัมภาษณ์ นายอำนาจ รุ่งเรือง, กำนันตำบลโพธิ์ประทับช้าง, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระครูวิกรมสมาธิวัตร วิ., เจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระครูวิสิฐเวฬุวัน, รองเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระครูวิบูลโพธิกิจ, เจ้าคณะตำบลไผ่ท่าโพเหนือ, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๔} สัมภาษณ์ พระครูพิสุทธิธรรมคุณ, เจ้าอาวาสวัดท่าต๋านก, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๕} สัมภาษณ์ นายอัครชัย ได้ผลธัญญา, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพิจิตร, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

เวลาศึกษาของผู้เรียนมีน้อยไป ครูผู้สอนก็มีน้อยความรู้ความสามารถยังมีไม่เพียงพอหรือไม่ตามมาตรฐานที่มีการจัดการเรียนการสอน ในการเรียนการสอนจะให้เกิดประสิทธิผลนั้นต้องเน้นทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติไปพร้อมกัน^{๑๖}

ดังนั้นผู้เรียนจะบรรลุวัตถุประสงค์ได้มากน้อยขนาดไหน ก็ขึ้นอยู่กับ การจัดกิจกรรม กระบวนการเรียนการสอนที่น่าสนใจแก่ผู้เรียน เพื่อตอบสนอง ความรู้พื้นฐาน ความสามารถ ความถนัดที่แตกต่างกัน จึงจะประสบความสำเร็จนั่นเอง^{๑๗}

๔.๕.๓ ด้านการวัดผลและการประเมินผล

ด้านการวัดผลและประเมินผล จะเน้นความจำเป็นสำคัญ ทำให้ผู้เรียนขาดทักษะทางด้านการคิดวิเคราะห์ นอกจากนั้นแล้ว ความหลากหลายในด้านการวัดผลและประเมินผลยังด้อยอยู่ การวัดผลและประเมินผล ควรเน้นให้ผู้เรียนคิดวิเคราะห์เป็น การวัดผลและประเมินผล ควรมีรูปแบบที่หลากหลายจะได้วัดผู้เรียนได้^{๑๘}

การวัดผลและประเมินผล จะเป็นการสอบแบบอัตนัยรูปแบบเดียว ซึ่งเน้นความจำ ควรวัดผลและประเมินผลหลาย ๆ รูปแบบเพิ่มทักษะให้แก่ผู้เรียน^{๑๙}

การวัดผลและประเมินผลของนักเรียน มักวัดความจำ มากกว่าความเข้าใจและวิเคราะห์ ไม่มีเกณฑ์มาตรฐาน และกฎเกณฑ์แน่นอน ควรปรับเกณฑ์การวัดและประเมินผลโดยใช้วิธีดำเนินสายกลาง^{๒๐}

ดังนั้นการวัดผลและประเมินผลเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการวัดองค์ความรู้ได้อย่างดี แต่ต้องมีรูปแบบที่หลากหลาย ไม่เน้นจำแต่ให้ทำความเข้าใจนำไปตอบอัตนัย ทำกิจกรรมควบคู่กันไปเพื่อเสริมสร้างทักษะกับการวัดผลและประเมินผล โดยผู้เรียนได้วิเคราะห์ สังเคราะห์กับเครื่องมือในการตอบวัดผลและประเมินผล

๔.๕.๔ ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม

ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม การเงินมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเรียนการสอน เจ้าอาวาสในฐานะเจ้าสำนักเรียนนั้นได้จัดการอุดหนุนในด้านการศึกษาได้เพียงเล็กน้อยไม่เพียงพอต่อการจัดการการสอนได้ งบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐก็ไม่ได้เท่าที่ควร จึงเป็นปัญหาใน

^{๑๖} สัมภาษณ์ สัมภาษณ์ นางคันสนีย์ นิ่มนวล, ผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริมพระพุทธศาสนาและกิจกรรมพิเศษ, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๗} สัมภาษณ์ นายเสนาะ ศรีพิเศษ, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโพธิ์ประทับช้าง, ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๘} สัมภาษณ์ นางเพลิน บัวคำล, นักวิชาการศาสนาชำนาญการ, ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

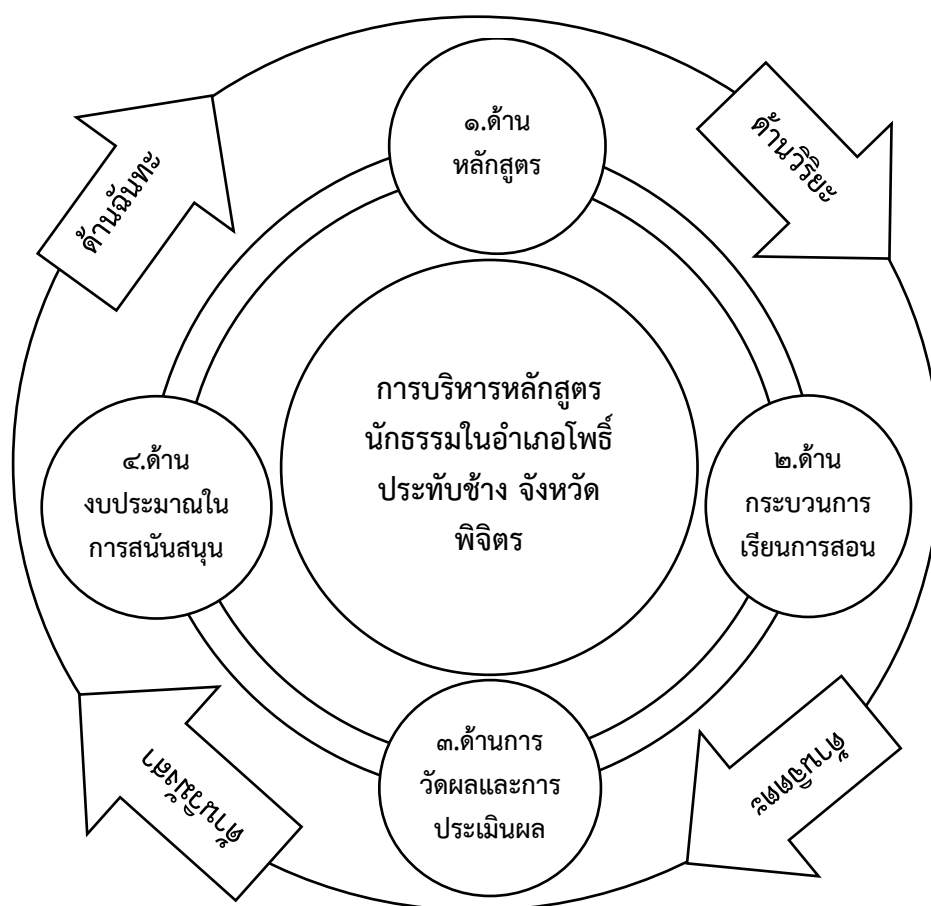
^{๑๙} สัมภาษณ์ เรืออากาศตรีบุญเกิด มีทวี, รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลโพธิ์ประทับช้าง, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๐} สัมภาษณ์ นายอำนาจ รุ่งเรือง, กำนันตำบลโพธิ์ประทับช้าง, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๑.

เรื่องงบประมาณซึ่งบางครั้งพระภิกษุ-สามเณรต้องไปเรียนร่วมกันกับสำนักอื่น ๆ สมภารเจ้าวัดไม่ว่าจะเป็นวัดในเมือง วัดชนบท หรือวัดไหนก็ตาม จะต้องใส่ใจเรื่องการศึกษาของพระภิกษุสามเณรอยู่แล้วและต้องมีค่าใช้จ่ายตามมาเสมอ ซึ่งในส่วนนี้หากสมภารเจ้าวัดมีศักยภาพที่สามารถร่วมกับหน่วยงานราชการหรือหน่วยงานต่าง ๆ ก็จะสามารถระดมทุนและเป็นการทำงานร่วมกันของหน่วยงานราชการและวัดเพื่อส่งเสริมการศึกษาของพระสงฆ์ เพื่อที่จะดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาของเรานั่นเอง^{๒๑}

๔.๖ สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนักระรณในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร สามารถสรุปองค์ความรู้ได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๔.๑ องค์ความรู้จากการวิจัย

^{๒๑} สัมภาษณ์ พระครูวิกรมสมาธิวัตร วิ., เจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

จากแผนภาพที่ ๔.๑ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเรื่องการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร สรุปได้ดังนี้

ด้านหลักสูตร การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร เป็นหลักสูตรที่กำหนดขึ้นโดยคณะสงฆ์ ซึ่งแตกต่างจากหลักสูตรการจัดการเรียนการสอนของกระทรวงศึกษาธิการ จึงเป็นหลักสูตรที่รู้เฉพาะกลุ่ม และจัดการเรียนการสอนตามสภาพ การจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานทางการศึกษาหรือกระทรวงศึกษา ค่อนข้างน้อยโดยเฉพาะเรื่องการวัดและการประเมินผล การบริหารหลักสูตรควรบูรณาการกับ หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการกำหนดอย่างเป็นระบบ หรือเป็นหลักสูตรที่กระทรวงศึกษาธิการ รับรอง ควรตราเป็นกฎหมายเพื่อให้หลักสูตรดังกล่าวมีความเข้มแข็งและมีสถานะ ภาคปฏิบัติควรเน้น เน้นให้มากกว่าหลักสูตร เวลาเรียนมีน้อยแต่เนื้อหาเยอะ ความน่าสนใจในบางเนื้อหาวิชาน้อยไปเน้น ภาคปฏิบัติให้มากเพื่อนักเรียนสามารถนำไปใช้ได้จริง เพิ่มเวลาเรียน หรือให้นักเรียนค้นคว้าเพิ่มเติม นอกจากเวลาเรียน ปรับปรุงเนื้อหา รูปแบบ รูปแบบ และนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาพัฒนา ข้อมูล ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าบุคลากรมีความยินดีรับผิดชอบและพร้อมให้คำแนะนำปรึกษาและร่วม แก้ปัญหาของงานนั้นๆ ด้วยความเต็มใจ ปฏิบัติงานด้วยความชื่นชมขอมุ่งหวังให้ผลงานที่ได้รับบรรลุผล ตามจุดมุ่งหมาย รักที่จะปฏิบัติและพัฒนางานอยู่ตลอดเวลาไม่หยุดนิ่งเพื่อให้ผลงานที่ได้รับมี ประสิทธิภาพ มีความเห็นอกเห็นใจผู้มาติดต่อขอรับบริการและให้ความช่วยเหลือด้วยความเต็มใจ ปฏิบัติงานด้วยความสมัครใจ มุ่งหวังในผลสำเร็จของงานเหนือสิ่งอื่นใด รักการบริการ และที่สำคัญคือ มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานด้วยใจจริง มีความพอใจในงานที่ปฏิบัติอยู่ เต็มใจที่จะปฏิบัติงานกับ องค์การตลอดไป ถือว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งที่จะปฏิบัติงานให้องค์การประสบความสำเร็จ ใฝ่ใจรักที่จะ ปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป และมีพึงพอใจในคำตอบแทนว่าเหมาะสมกับตำแหน่ง หน้าที่และความรู้ความสามารถของตน

ด้านกระบวนการเรียนการสอน การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร บุคลากรทางการศึกษามีได้จบวิชาชีพรู้ทำให้ขาดเทคนิควิธีการสอน และพระที่ทำ หน้าที่เป็นครูสอนบางรูปมีคุณสมบัติไม่ครบถ้วนตามที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติกำหนดทั้งนี้ เนื่องจากบุคลากรทางการศึกษามีน้อยไม่เพียงพอต่อจำนวนพระที่เรียนนักรธรรม สถานที่สอนใช้วิธีเปิด สอนเป็นจุด เนื่องจากพระและบุคลากรทางการศึกษามีจำนวนน้อย ประกอบกับงบประมาณที่ได้รับ อุดหนุนจากรัฐบาลมีจำนวนจำกัดไม่เพียงพอ และสื่อที่ใช้ในการเรียนการสอนไม่ทันสมัย ตำราหรือ เอกสารเพื่อการศึกษาในสำนักเรียนมีให้ค้นคว้าไม่เพียงพอ จำนวนนักเรียนมากห้องเรียนมีขนาดใหญ่ อธิบายไม่ค่อยชัดเจน บางครั้งผู้สอนขาดทักษะ และความชำนาญในการสอนควรจัดให้เพียงพอ และ คลอบคลุมในทุก ๆ ด้าน ควรแบ่งห้องเรียนให้มีขนาดพอเหมาะสำหรับการสอนที่ทั่วถึงกัน ควรมีการ ฝึกอบรมการสอน เพิ่มพูนประสบการณ์แก่ผู้สอน ก่อนทำการสอนจริง ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า

บุคลากรมีการปฏิบัติงานทันทีที่ได้รับมอบหมาย ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและไม่ละทิ้งงาน มีความพยายาม และหมั่นเพียรที่จะหาประสบการณ์ในการปฏิบัติงานให้เพิ่มพูน มีมานะบากบั่นไม่เกียจคร้านต่อการปฏิบัติงานโดยยึดหลักความสำเร็จของงานเป็นที่ตั้งมีความมุ่งมั่นและอุทิศตนเพื่อการทำงานในหน้าที่โดยไม่ท้อถอย มีความกระตือรือร้นในการปรับปรุงและพัฒนาระบบการทำงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นอย่างต่อเนื่อง เต็มใจใช้เวลาส่วนตัวเพื่อทำงานที่ค้างค้างให้แล้วเสร็จตามกำหนดเวลา ปฏิบัติงานอย่างจริงจังและให้กำลังใจเพื่อนร่วมงาน ที่จะช่วยกันฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ เพื่อก้าวไปสู่ความสำเร็จ แสวงหาและคิดค้นวิธีการใหม่ๆ เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเอง และเพื่อนร่วมงานให้ก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมปัจจุบัน

ด้านการวัดผลและการประเมินผล การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ทุกๆ สำนักศาสนศึกษาต้องมีระบบการวัดผล ประเมินผลการจัดการเรียนการสอนเป็นประจำทุกวัน ด้วยการทำแบบฝึกหัดเพื่อจะได้รู้ว่าผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจมากน้อยเพียงใด และผู้สอนควรปรับปรุงการสอนไปในทิศทางใด การประเมินผลมีความหมายมากสำหรับครูผู้สอน เพราะการประเมินขณะสอนจะช่วยให้ครูได้ข้อมูลสารสนเทศอย่างหลากหลาย เกี่ยวกับการสอนของครู ซึ่งในปัจจุบันมีการวัดและประเมินผลน้อย ไม่มีการบูรณาการการทำแบบทดสอบ ในการวัดผล ประเมินผลการศึกษาขาดความหลากหลายเมื่อเรียนจบบทแล้ว ควรทดสอบเพื่อประเมินผลการเรียนการสอน ให้ผู้เรียนทำแบบทดสอบบ่อย ๆ และบูรณาการแบบทดสอบให้เข้ากับยุคปัจจุบัน ควรมีวิธีทดสอบ วัดผลประเมินผลแบบใหม่ การวัดผลและประเมินผลเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการวัดองค์ความรู้ ได้อย่างดี แต่ต้องมีรูปแบบที่หลากหลาย ไม่เน้นจำแต่ให้ทำความเข้าใจนำไปตอบอัตโนมัติ ทำกิจกรรมควบคู่กันไปเพื่อเสริมสร้างทักษะกับการวัดผลและประเมินผล โดยผู้เรียนได้วิเคราะห์ สังเคราะห์กับเครื่องมือในการตอบวัดผลและประเมินผลการวัดผลและประเมินผล จะเป็นการสอบแบบอัตโนมัติรูปแบบเดียว ซึ่งเน้นความจำ ควรวัดผลและประเมินผลหลาย ๆ รูปแบบเพิ่มทักษะให้แก่ผู้เรียน การวัดผลและประเมินผลของนักรธรรม มักวัดความจำ มากกว่าความเข้าใจและวิเคราะห์ ไม่มีเกณฑ์มาตรฐาน และกฎเกณฑ์แน่นอน ควรปรับเกณฑ์การวัดและประเมินผลโดยใช้วิธีดำเนินสายกลาง ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าที่สำคัญคือการมีใจจดจ่อกับงานที่ปฏิบัติโดยคำนึงถึงความสำเร็จของงานมากกว่าปริมาณงาน มีใจผูกพันอยู่กับงานในหน้าที่ รับรู้และใคร่ครวญในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความรอบคอบ ติดตามและรับรู้สถานการณ์ขององค์การเพื่อปรับปรุงหน้าที่ให้สอดคล้องกับนโยบาย และความสำเร็จขององค์การเป็นหลัก มีความมั่นคงและจริงใจที่จะทำงานตลอดไป แม้ในยามที่เกิดภาวะวิกฤต และผลกระทบจากเหตุการณ์ผันผวนจากปัจจัยแวดล้อมภายนอก คอยติดตามและประเมินความต้องการของผู้บังคับบัญชาด้วยความเอาใจใส่ และสนองความต้องการของผู้บังคับบัญชาได้อย่างเป็นที่น่าพึงพอใจ และมุ่งเน้นการรักษาประสิทธิภาพของงานโดยการสร้างความไว้วางใจให้กับผู้ร่วมงาน มีการค้นคว้าข้อมูลอย่างต่อเนื่อง

ด้านงบประมาณในการสนับสนุน การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร มีการจัดกองทุนในการให้การศึกษา มีน้อย ไม่เพียงพอแก่พระภิกษุและสามเณรที่เข้าเรียน สำนักเรียนยังขาดแคลนงบประมาณต่าง ๆ เพื่อให้การจัดการศึกษานักรธรรมเจ้าสำนักเรียนควรจัดหาทุนในการช่วยเหลือให้เป็นระบบและมีผู้ดูแลอย่างชัดเจนและเข้มแข็งเพื่อการประสานงานที่ดี ควรมีการสรรหางบประมาณจากทางราชการหรือหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อจะได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ขาดงบประมาณ โดยเฉพาะหลักสูตรนักรธรรมและบาลี ค่าใช้จ่ายรายหัวต่ำ เงินตอบแทนครูอาจารย์และบุคลากรอื่นน้อย ทำให้ไม่สามารถพัฒนาการเรียนการสอนให้เป็นระบบได้อย่างมีประสิทธิภาพ การบริหารงบประมาณ ในการบริหารงานผู้บริหารมีภารกิจหน้าที่เกี่ยวข้องกับ การบริหารงบประมาณ มีภารกิจหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ ๒ ขั้นตอน คือขั้นตอนแรก ได้แก่ การจัดทำงบประมาณซึ่งเป็นการวางแผนล่วงหน้าในการขอเงินเพื่อจัดซื้อหรือจัดจ้างหรือค่าใช้จ่าย และขั้นตอนที่สอง ได้แก่ การดำเนินการใช้เงินเพื่อจัดซื้อหรือจัดจ้างตามงบประมาณที่ได้รับนั้นและยังอาจหมายถึง หน้าที่ของผู้บริหาร ซึ่งผู้บริหารจะต้องปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้เกินประสิทธิภาพและประสิทธิผลของทั้งผู้ร่วมงานและผลจากการปฏิบัติงานอีกด้วย ผลงานของฟาโยล์ได้รับการยอมรับว่าเป็นผลงานที่เข้ามาเสริมแนวความคิดของเทย์เลอร์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น กล่าวคือ แนวความคิดของเทย์เลอร์จะให้ความสำคัญกับการจัดการในระดับปฏิบัติการส่วนฟาโยล์จะเน้นการจัดการในระดับสูง และฟาโยล์ได้ให้แนวคิดในการจัดการที่เป็นประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการได้แก่ การวางแผน เป็นการคาดการณ์ถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อการผลิตขององค์การจึงต้องมีการวางแผนทางการปฏิบัติไว้ล่วงหน้า เช่น การกำหนดผลผลิต ปริมาณ ต้นทุน เวลา คุณภาพ เป็นต้นการจัดการองค์การ เป็นการจัดโครงสร้างของงานและมีการกำหนดอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบให้แก่ผู้ปฏิบัติในแผนกต่างๆ เช่น แผนกจัดซื้อ แผนกตรวจสอบผลผลิต เป็นต้น การบังคับบัญชา เป็นการกำหนดหรือวางหลักเกณฑ์ในการบังคับบัญชา ได้แก่ นโยบาย กฎ ระเบียบ ให้ผู้ปฏิบัติได้ยึดถือเพื่อให้การผลิตเป็นไปด้วยความราบรื่น การประสานงานเป็นการกำหนดภาระหน้าที่แผนกต่างๆ ให้เชื่อมโยงกับงานของทุกคนให้ประสานและเข้ากันได้และการควบคุมเป็นกิจกรรมในการกำกับกิจกรรมการผลิตหรือให้บริการที่ทำให้เป็นไปตามแผนที่ได้กำหนดไว้จากข้อมูลดังกล่าวมีความไคร่ครวญหรือทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณา ไคร่ครวญตรวจตรา หาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์หาวิธีแก้ไขปรับปรุงให้ ดีขึ้นเจริญขึ้น เพื่อไปสู่ความสัมฤทธิ์ผล ซึ่งเป็นการตอบโจทย์ในเรื่องของงบประมาณด้านของนักรธรรม

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัย เรื่อง การบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

๑. เพื่อศึกษาการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร
๒. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล
๓. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงผสมผสานพหิ (Mixed - Method Research) ประกอบด้วยการวิจัยเชิงปริมาณ (Quentitative Research) โดยการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research)จากแบบสอบถาม(Questionnaire) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก(In depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ(Key Informant) เพื่อสนับสนุนข้อมูลเชิงปริมาณ โดยกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ พระภิกษุในเขตปกครองคณะสงฆ์มหานิกายอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จำนวน ๘ ตำบล ซึ่งมีพระสงฆ์ ๑๙๒ รูปและสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน ๑๐ ท่าน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (descriptive statistics) ได้แก่ ค่าความถี่ (frequency) ค่าร้อยละ (percentage) ค่าเฉลี่ย (mean) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) และสถิติเชิงอนุมาน คือ การทดสอบเอฟ (F-test) โดยการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One way Analysis of Variance) เมื่อพบว่ามีความแตกต่าง จึงทำการเปรียบเทียบรายคู่ โดยมีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD.) และวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๒ อภิปรายผล

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ข้อมูลสถานภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

พระภิกษุที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอายุ ๒๑-๓๐ ปี คิดเป็นร้อยละ ๓๗.๕๐ ไม่มีพรรษาจำนวน ๙๖ รูป คิดเป็นร้อยละ ๕๐.๐๐ มีวุฒิการศึกษานักธรรมเอก จำนวน ๑๐๕ รูป คิดเป็นร้อยละ ๕๔.๗๐ วุฒิการศึกษาเปรียญธรรม ๑-๒ ประโยค จำนวน ๑๑๑ รูป คิดเป็นร้อยละ ๕๗.๘๐ มีวุฒิการศึกษาสามัญปริญญาโทขึ้นไป จำนวน ๑๑๓ รูป คิดเป็นร้อยละ ๕๘.๙๐

๕.๑.๒ ระดับความคิดเห็นที่มีต่อการบริหารหลักสูตรนักระหนมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

พบว่าการบริหารหลักสูตรนักระหนมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๙๗$, S.D. = ๐.๕๓๑) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าอยู่ในระดับมากทุกข้อ เรียงระดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านหลักสูตร ($\bar{X} = ๔.๐๐$, S.D. = ๐.๕๙๑) ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม ($\bar{X} = ๓.๙๙$, S.D. = ๐.๖๐๙) ด้านการวัดผลและการประเมินผล ($\bar{X} = ๓.๙๕$, S.D. = ๐.๕๘๗) ด้านกระบวนการเรียนการสอน ($\bar{X} = ๓.๙๔$, S.D. = ๐.๕๙๗) สรุปได้ดังนี้

๑. ด้านหลักสูตร โดยภาพรวม การบริหารหลักสูตรนักระหนมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ด้านหลักสูตร อยู่ในระดับมาก เมื่อสังเกตเป็นรายข้อการบริหารหลักสูตรนักระหนมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตรอยู่ในระดับมากคือ คณะสงฆ์มีการจัดการเรียนการสอนมีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดเท่ากับ ๔.๑๓ และคณะสงฆ์มีการจัดและประเมินผลการเรียนการสอนมีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดเท่ากับ ๓.๙๑

๒. ด้านกระบวนการเรียนการสอน โดยภาพรวม การบริหารหลักสูตรนักระหนมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร อยู่ในระดับมาก เมื่อสังเกตเป็นรายข้อระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการบริหารหลักสูตรนักระหนมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร อยู่ในระดับมากคือ คณะสงฆ์มีการจัดองค์การให้ผู้สอนได้เข้ารับการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มศักยภาพ คณะสงฆ์มีการจัดทำ การประเมินผู้สอนและคณะสงฆ์จัดสวัสดิการสำหรับครูผู้สอนให้เหมาะสมกับงานที่มอบหมาย มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดเท่ากับ ๓.๙๖ และคณะสงฆ์มีการจัดทำประเมินนักเรียน มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดเท่ากับ ๓.๙๐

๓. ด้านการวัดผลและการประเมินผล โดยภาพรวม การบริหารหลักสูตรนักระหนมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร อยู่ในระดับมาก เมื่อสังเกตเป็นรายข้อระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการบริหารหลักสูตรนักระหนมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร อยู่ในระดับมากคือ พระสงฆ์ได้ดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษาตามแผนการศึกษา ตรวจสอบ กำหนดคุณลักษณะ การศึกษา จัดหา ควบคุม ปรับปรุง บำรุงรักษา มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดเท่ากับ ๔.๐๗ และคณะสงฆ์ได้

ดำเนินการศึกษาโดยจัดทำสถิติงานเข้า-ออกตามระบบการบริหารจัดการศึกษาแผนกธรรมมีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดเท่ากับ ๓.๘๔

๔. ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม โดยภาพรวม การบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร อยู่ในระดับมาก เมื่อสังเกตเป็นรายข้อระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร อยู่ในระดับมาก คือ คณะสงฆ์มีการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายอย่างเป็นระบบ มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดเท่ากับ ๔.๐๙ และคณะสงฆ์มีวิธีการที่เหมาะสมในการขอรับการสนับสนุนจากภาคประชาชนทั่วไป มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดเท่ากับ ๓.๘๙

๕.๑.๓ การเปรียบเทียบการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร สรุปได้ดังนี้

ผลการทดสอบสมมติฐานของการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยจำแนกตามอายุ พรรษา วุฒิการศึกษาชั้นนักระรรม วุฒิการศึกษาเปรียญธรรม และวุฒิการศึกษาสามัญ เพื่อนำไปสู่การตอบสมมติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งสามารถแสดงรายละเอียดดังนี้

๕.๑.๓.๑ อายุ พบว่า พระสงฆ์ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยรวมแตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐาน

๕.๑.๓.๒ พรรษา พบว่า พระสงฆ์ที่มีพรรษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวมแตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐาน

๕.๑.๓.๓ วุฒิการศึกษาชั้นนักระรรม พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาชั้นนักระรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

๕.๑.๓.๔ วุฒิการศึกษาเปรียญธรรม พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาเปรียญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชน ในอำเภอวังทรายพูน จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวมแตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐาน

๕.๑.๓.๕ วุฒิการศึกษาสามัญ พบว่า พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

๕.๑.๔ ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร สรุปได้ดังนี้

คณะสงฆ์ผู้ตอบแบบสอบถามมีความเห็นว่าการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญต่อการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์

ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยปัญหาลำดับที่ ๑ คือภาคปฏิบัติควรเน้นให้มากกว่าหลักสูตร เวลาเรียนมีน้อยแต่เนื้อหาเยอะ ความน่าสนใจในบางเนื้อหาวิชาน้อยไป ลำดับที่ ๒ คือตำราหรือเอกสารเพื่อการศึกษาในสำนักเรียนมีให้ค้นคว้าไม่เพียงพอ จำนวนนักเรียนมากห้องเรียนมีขนาดใหญ่อธิบายไม่ค่อยชัดเจน บางครั้งผู้สอนขาดทักษะ และความชำนาญในการสอน ลำดับที่ ๓ คือมีการวัดและประเมินผลน้อย ไม่มีการบูรณาการทำแบบทดสอบ ในการวัดผลประเมินผลการศึกษาขาดความหลากหลาย ลำดับที่ ๔ คือเจ้าสำนักเรียน มีการจัดกองทุนในการให้การศึกษามีน้อย ไม่เพียงพอแก่พระภิกษุและสามเณรที่เข้ารับทุน สำนักเรียนยังขาดแคลนงบประมาณต่าง ๆ เพื่อให้การจัดการศึกษานักธรรม

ดังนั้นแนวทางการแก้ปัญหาคือคณะสงฆ์ เน้นภาคปฏิบัติให้มากเพื่อให้นักเรียนสามารถนำไปใช้ได้จริง เพิ่มเวลาเรียน หรือให้นักเรียนค้นคว้าเพิ่มเติมนอกจากเวลาเรียน ปรับปรุงเนื้อหา รูปแบบ รูปลักษณ์ และนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ มาพัฒนา ควรจัดให้เพียงพอ และครอบคลุมในทุก ๆ ด้าน ควรแบ่งห้องเรียนให้มีขนาดพอเหมาะสำหรับการสอนที่ทั่วถึงกัน ควรมีการฝึกอบรมการสอนเพิ่มพูนประสบการณ์แก่ผู้สอน ก่อนทำการสอนจริง เมื่อเรียนจบบทแล้ว ควรทดสอบเพื่อประเมินผล การเรียนการสอน ให้ผู้เรียนทำแบบทดสอบบ่อย ๆ และบูรณาการแบบทดสอบให้เข้ากับยุคปัจจุบัน ควรมีวิธีทดสอบ วัดผลประเมินผลแบบใหม่ เจ้าสำนักเรียนควรจัดหาทุนในการช่วยเหลือให้เป็นระบบ และมีผู้ดูแลอย่างชัดเจนและเข้มแข็งเพื่อการประสานงานที่ดี ควรมีการสรรหางบประมาณจากทางราชการหรือหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อจะได้มีส่วนร่วมในการศึกษานักธรรม

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

๕.๒.๑ ระดับความคิดเห็นของคณะสงฆ์ต่อการบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

จากการศึกษาการบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ในภาพรวมทั้ง ๔ ด้านอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๙๗$) เมื่อพิจารณาผลการวิจัยรายด้านสามารถ นำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

(๑) ด้านหลักสูตร

จากผลการศึกษาพบว่าคณะสงฆ์ มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ด้านหลักสูตร โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๐๐$) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๑๓$) คณะสงฆ์มีการวางแผนการเรียนการสอน ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๓.๙๑$) คณะสงฆ์มีการจัดและประเมินผลการเรียนการสอน ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับผลงานวิจัย พระไพศาล สุทธิจิตโต (โนทยะ) ได้วิจัยเรื่อง "การบริหารงานโรงเรียนการกุศลวัดใน พระพุทธศาสนาจังหวัดราชบุรี" ผลการวิจัยพบว่า ๑.ความคิดเห็นของบุคลากร ต่อการบริหาร

โรงเรียน โรงเรียนการกุศลวัดในพระพุทธศาสนาจังหวัดราชบุรี โดยรวมอยู่ในระดับดีมาก มีค่าเฉลี่ยที่ ๓.๙๗ ๒.ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของบุคลากรที่มีต่อการบริหารงานโรงเรียนการกุศลวัดในพระพุทธศาสนา จังหวัดราชบุรี จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า เงินเดือน สวัสดิการ มีความแตกต่างกัน ส่วนปัจจัยด้าน เพศ อายุ การศึกษา ประสบการณ์ ตำแหน่ง ไม่แตกต่างกัน^๑ ซึ่งสอดคล้องกันกับ พระมหาพน สุธา (พยัคฆ์พิทยากร) ได้วิจัยเรื่อง “การประเมินหลักสูตรพระปริยัติ ธรรมแผนกธรรม : ศึกษากรณีนักเรียนชั้นตรี” ผลการวิจัยพบว่า ๑. ศึกษาวิเคราะห์หลักสูตร หรือ หนังสือแบบเรียนสำหรับนักเรียนชั้นตรี ในด้านประวัติความเป็นมา จุดมุ่งหมาย เนื้อหา และ คัมภีร์ อ้างอิง โดยมีประชากรทั้งหมด ๓๐๘ รูป ประกอบด้วยเจ้าสำนักศาสนศึกษาจำนวน ๑๓ รูป ครูสอน จำนวน ๓๐ รูป นักเรียน จำนวน ๑๒๐ รูป ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตร จำนวน ๑๒ รูป ผู้บริหาร หลักสูตร จำนวน ๑๘ รูป และนิสิต จำนวน ๑๑๕ รูป เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็น แบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า ๕ ระดับ แบบสอบถามที่สมบูรณ์ ๑๙๙ ฉบับ สถิติที่ใช้ในการ วิเคราะห์ข้อมูลคือ ค่าเฉลี่ยและค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (๒) ด้านปัจจัยเบื้องต้น คุณลักษณะของอาจารย์ผู้สอน มีความเป็นกัลยาณมิตรและเป็นแบบอย่างที่ดี แต่ขาดด้านเทคนิคการสอน ผู้เข้ามา ศึกษา มีความแตกต่างกันด้านอายุและพื้นฐานการศึกษา สถานที่เรียนมีสิ่งแวดล้อมที่ดีและ อบอุ่นอำนวยความสะดวกต่อการเรียนการสอนแต่ขาดอุปกรณ์การเรียนการสอนที่ทันสมัย (๓) ด้านกระบวนการ การจัดการ เรียนการสอนมีความเหมาะสมปานกลาง เพราะส่งเสริมผู้เรียนให้เป็นศาสนทายาทที่ดี ควรจัด กิจกรรมการสอนนอกสถานที่ เพื่อเพิ่มทักษะการเรียนรู้ การวัดผลและประเมินผลไม่สอดคล้องกับ ความต้องการของครูและนักเรียนควรพิจารณาปรับปรุงให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น^๒

(๒) ด้านกระบวนการเรียนการสอน

จากผลการศึกษาพบว่าคณะสงฆ์ มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักเรียนในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ในด้านกระบวนการเรียนการสอน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.94$) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = 3.96$) คณะสงฆ์มีการจัดองค์การให้ผู้สอนได้เข้ารับการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มศักยภาพ คณะสงฆ์มีการจัดทำการประเมินผู้สอนและคณะสงฆ์จัดสวัสดิการสำหรับครูผู้สอนให้เหมาะสมกับงานที่มอบหมาย ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = 3.90$) คณะสงฆ์มีการจัดทำการประเมินนักเรียน ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับผลงานวิจัย พระบุญ

^๑ พระไพศาล สุทธิจิตโต (โนนทาเย), “การบริหารงานโรงเรียนการกุศลวัดในพระพุทธศาสนาจังหวัดราชบุรี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^๒ พระมหาพน สุธา (พยัคฆ์พิทยากร), “การประเมินหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม : ศึกษากรณีนักเรียนชั้นตรี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

ประธาน ญาณทีโป (ทะปะละ) ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาปัจจัยนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์และความพึงพอใจของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกบาลี:กรณีศึกษาวัด จองคำ อำเภองาว จังหวัดลำปาง ปีการศึกษา ๒๕๕๒” ผลการวิจัย ๑.ปัจจัยนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์ต่อการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีวัดจองคำใน ด้านสภาพแวดล้อม (Context) ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) ด้านกระบวนการ(Process) และด้านผลผลิต (Product) โดยรวมอยู่ในระดับมาก ๒.ปัจจัยความพึงพอใจต่อการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ด้านสภาพแวดล้อมทั่วไป อาคารสถานที่ ด้านบริหารจัดการหลักสูตรเนื้อหาด้านบุคลากร ผู้นำปฏิบัติการสอนของครู และด้านการเรียนการสอน โดยรวมอยู่ในระดับมาก^๓

(๓) ด้านการวัดผลและประเมินผล

จากผลการศึกษาพบว่าคณะสงฆ์ มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักเรียนในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ในด้านการวัดผลและประเมินผล โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๙๕$) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๐๗$) คณะสงฆ์ได้ดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษา ตามแผนการศึกษา ตรวจสอบ กำหนดคุณลักษณะการศึกษา จัดหา ควบคุม ปรับปรุง บำรุงรักษา ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๔.๐๗$) คณะสงฆ์ได้ดำเนินการศึกษาโดยจัดทำสถิติงานเข้า-ออกตามระบบการบริหารจัดการศึกษาแผนกธรรม ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับผลงานวิจัย **พระมหาพจน์ สุวโจ (พยัคฆ์พิทยางกูร)** ได้วิจัยเรื่อง “การประเมินหลักสูตรพระปริยัติ ธรรมแผนกธรรม : ศึกษากรณีนักเรียนชั้นตรี” ผลการวิจัยพบว่า ๑. ศึกษาวิเคราะห์หลักสูตรหรือ หนังสือแบบเรียนสำหรับนักเรียนชั้นตรี ในด้านประวัติความเป็นมา จุดมุ่งหมาย เนื้อหา และคัมภีร์ อ้างอิง โดยมีประชากรทั้งหมด ๓๐๘ รูป ประกอบด้วยเจ้าสำนักศาสนศึกษาจำนวน ๑๓ รูป ครูสอน จำนวน ๓๐ รูป นักเรียน จำนวน ๑๒๐ รูป ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตร จำนวน ๑๒ รูป ผู้บริหาร หลักสูตร จำนวน ๑๘ รูป และนิสิต จำนวน ๑๑๕ รูป เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็น แบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า ๕ ระดับ แบบสอบถามที่สมบูรณ์ ๑๙๙ ฉบับ สถิติที่ใช้ในการ วิเคราะห์ข้อมูล คือ ค่าเฉลี่ยและค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (๒) ด้านปัจจัยเบื้องต้น คุณลักษณะของอาจารย์ผู้สอน มีความเป็นกัลยาณมิตรและเป็นแบบอย่างที่ดี แต่ขาดด้านเทคนิคการสอน ผู้เข้ามา ศึกษา มีความแตกต่างกันด้านอายุและพื้นฐานการศึกษา สถานที่เรียนมีสิ่งแวดล้อมที่ดีและเอื้ออำนวย ต่อการเรียนการสอนแต่ขาดอุปกรณ์การเรียนการสอนที่ทันสมัย (๓) ด้านกระบวนการ การจัดการ เรียนการสอนมีความเหมาะสมปานกลาง เพราะส่งเสริมผู้เรียนให้เป็นศาสนทายาทที่ดี ควรจัด กิจกรรมการสอนนอก

^๓ พระบุญประธาน ญาณทีโป (ทะปะละ) , “ศึกษาปัจจัยนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์และความพึงพอใจของ นักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกบาลี:กรณีศึกษาวัดจองคำ อำเภองาวจังหวัดลำปาง ปีการศึกษา ๒๕๕๒”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

สถานที่ เพื่อเพิ่มทักษะการเรียนรู้ การวัดผลและประเมินผลไม่สอดคล้องกับ ความต้องการของครู และนักเรียนควรพิจารณาปรับปรุงให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น^๔ สอดคล้องกันกับ สมชาย ไมตรี ได้วิจัย เรื่อง “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม” ผลการวิจัย พบว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในปัจจุบัน มีรูปแบบและพื้นฐานการจัดการศึกษามาตั้งแต่ สมัยรัชกาลที่ ๒ คือ เป็นการศึกษาที่เน้นการสอบวัดผลความรู้ หรือที่เรียกว่าสอบธรรมสนามหลวง เป็นหลัก โดยมีแม่กองธรรมสนามหลวงเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการจัดสอบพร้อมกันทั่วประเทศ ส่วน การเรียนการสอนนั้น จะอยู่ที่ผู้เรียนหรือแต่ละสำนักเรียนจะดำเนินการโดยมีเจ้าสำนักเรียนเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการทั้งการเรียนการสอน การจัดการเรื่องสถานที่ อุปกรณ์การเรียนการสอน ครูผู้สอน ตลอดจนงบประมาณในการดำเนินการ สำหรับการศึกษาค้นคิดเห็นของผู้ตอบ แบบสอบถามนั้น ประเด็นที่ว่าด้วยความคิดเห็นต่อระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม พบว่า โดยภาพรวมแล้ว ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ หรือร้อยละ ๖๘.๙ ตอบว่า ระบบการศึกษาพระปริยัติ ธรรมแผนกบาลีปัจจุบันยังมีความเหมาะสม อยู่ในระดับปานกลาง แต่เมื่อสอบถามในเรื่องการ ปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมแล้ว กลับพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ หรือร้อยละ ๘๓.๔ มีความเห็นด้วยที่จะให้มีการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ถือได้ว่าความคิดเห็นทั้งสองประเด็นไม่ค่อยมีความสอดคล้องกันเท่าไรนัก แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษา คณะสงฆ์ก็ยังคงรักษารูปแบบการศึกษาเดิมมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน และคณะสงฆ์จะต้อง เริ่มคิดตัดสินใจในการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เพื่อให้การศึกษาระบบนี้ คงอยู่ และแพร่หลายมากยิ่งขึ้นต่อไป^๕

(๔) ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม

จากผลการศึกษาพบว่าคณะสงฆ์ มีความคิดเห็นต่อการบริหารหลักสูตรนักระรมในอำเภอ โพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ในด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม โดยภาพรวมอยู่ในระดับ มาก ($\bar{X} = ๓.๙๙$) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๐๙$) คณะสงฆ์มีการ จัดทำบัญชีรายรับ – รายจ่ายอย่างเป็นระบบ ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๓.๘๙$) คณะสงฆ์มีวิธีการที่ เหมาะสมในการขอรับการสนับสนุนจากภาคประชาชนทั่วไป ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับ ผลงานวิจัย พระครูวิจิตรธรรมสารก (ชาญชัย ขุนคำ) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาทัศนคติที่มี ต่อพฤติกรรมการตัดสินใจของผู้บริหารโรงเรียน พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาจังหวัดแพร่” ผล

^๔ พระมหาพจน์สุวโจ (พยัคฆ์พิทยางกูร), “การประเมินหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม : ศึกษา กรณีนักเรียนชั้นตรี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^๕ สมชาย ไมตรี, “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๙).

การศึกษาพบว่าในการบริหารจัดการ ๗ งาน คือ ด้านพฤติกรรมการณ์ตัดสินใจโดยผู้บริหารคนเดียว อยู่ในระดับมาก,ด้านพฤติกรรมการณ์ตัดสินใจโดยผู้บริหารคนเดียวภายหลังได้รับข้อมูลจากผู้ใต้บังคับบัญชาอยู่ในระดับมาก, ด้านพฤติกรรมการณ์ตัดสินใจที่ให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมพิจารณาปัญหาโดยปรึกษาทีละคนแล้วผู้บริหารตัดสินใจอยู่ในระดับมาก,ด้านพฤติกรรมการณ์ตัดสินใจที่ให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมพิจารณาปัญหาเป็นกลุ่มแล้วผู้บริหารตัดสินใจอยู่ในระดับมากที่สุด, ด้านพฤติกรรมการณ์ตัดสินใจที่ให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมพิจารณาปัญหาและตัดสินใจผู้บริหารจะได้รับ การตัดสินใจและนำไปปฏิบัติโดยผู้ร่วมตัดสินใจรับผิดชอบและสนับสนุนเต็มที่อยู่ในระดับมาก ข้อเสนอแนะที่เกี่ยวกับพฤติกรรมการณ์ตัดสินใจของผู้บริหาร ควรให้ผู้บริหารมีส่วนร่วมในการจัดงบประมาณดำเนินการของโรงเรียนพระปริยัติธรรม^๖ซึ่งสอดคล้องกันกับ ฎริสา ปราบริปู ได้วิจัยเรื่อง “ปัญหาการบริหารงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนก สามัญศึกษา ตามทัศนะของผู้บริหาร ผู้สอน และผู้เรียน” ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหาร ผู้สอน และ ผู้เรียนหรือบุคคลทุกกลุ่มโดยรวม มีความเห็นว่าโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีปัญหาการบริหารงานโดยรวมทุกด้าน อยู่ในระดับปานกลางสาเหตุสำคัญของปัญหาการบริหารงาน วิชาการงานบริหารบุคคล งานบริหารธุรการและการเงิน และงานอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมเกิด จากปัญหาทางการเงิน และวัสดุอุปกรณ์ สาเหตุสำคัญของปัญหาการบริหารงานกิจการนักเรียน เกิดจากปัญหาด้านวิธีการจัดการและคน และสาเหตุสำคัญของปัญหาการบริหารงานการสร้างควมสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เกิดจากปัญหาคน และเงิน^๗

๕.๒.๒ ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

ผลการเปรียบเทียบระดับการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ตามความคิดเห็นของพระสงฆ์ จำแนกตามสถานภาพ ส่วนบุคคล โดยการวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างตัวแปร ได้แก่ อายุ พรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษานักรธรรม และวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม ผู้วิจัยได้ประเด็นที่จะนำมาอภิปราย ดังนี้

(๑) อายุ

อายุที่แตกต่างกัน การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวม แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านกระบวนการเรียนการสอน พบว่าพระภิกษุที่มี

^๖ พระครูวิจิตรธรรมสาธก (ชาญชัย ขุนคำ), “การศึกษาทัศนคติที่มีต่อพฤติกรรมการณ์ตัดสินใจของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดแพร่”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^๗ ฎริสา ปราบริปู, “ปัญหาการบริหารงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาตามทัศนะของผู้บริหาร ผู้สอน ผู้เรียน”, ปริญญาวิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๕).

อายุต่างกันมีความเห็นต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหานรินทร์ ฐิติวิโร (อินทวิ) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียน ในจังหวัดศรีสะเกษ” ผลการศึกษาพบว่า มีนักเรียนตอบแบบสอบถาม ๑๙๒ รูป ระดับอายุของ นักเรียนส่วนใหญ่ ๑๖-๒๐ ปี การศึกษาเดิมก่อนเข้าเรียนพบว่า ส่วนมากจบชั้นประถมศึกษา ๖ เกี่ยวกับครอบครัวพบว่า ส่วนใหญ่เคนอาศัยอยู่กับบิดามารดา บิดามารดาอยู่ด้วยกันและยังมีชีวิตอยู่ อาชีพของบิดามารดาพบว่าส่วนใหญ่ทำนารายได้ส่วนใหญ่มิได้เกี่ยวกับแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ทางการเรียนพบว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์อยู่ใน ระดับมาก (คิดเป็นร้อยละ ๗๑.๘๘)

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เมื่อพิจารณาข้อคำถามรายข้อ แล้วสามารถรับเข้ากับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเรื่องอิทธิบาท ๔ ซึ่งเป็นหลักธรรมการนำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ซึ่งได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา คือเมื่อนักเรียนมีความต้องการจะประสบความสำเร็จทางการ เรียนแล้ว นักเรียนควรจะมี ความขยันหมั่นเพียร มีความคิดและจิตใจที่ตั้งมั่นในการศึกษาเล่าเรียน พร้อมทั้งมีความคิดไตร่ตรองโดยใช้เหตุผลต่อการเรียน

ผลจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ นอกจากทำให้ทราบระดับแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของนักเรียน มัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จ.ศรีสะเกษ แล้ว ยังสามารถนำผลไปปรับใช้ในการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เช่น มีการส่งเสริม การเรียนรู้เพื่อให้นักเรียนสนใจศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมนอกห้องเรียน มีการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศในห้องเรียน เพื่อเพิ่มแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของนักเรียน^๔

(๒) พรรษา

พระสงฆ์ที่มีจำนวนพรรษาต่างกัน การบริหารหลักสุตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระครูวิจิตรธรรมสารก (ชาญชัย ขุนคำ) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาทัศนคติที่มีต่อ พฤติกรรมการตัดสินใจของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาจังหวัดแพร่” ผล การศึกษาพบว่าในการบริหารจัดการ ๗ งาน คือ ด้านพฤติกรรมการตัดสินใจโดยผู้บริหารคนเดียว อยู่ในระดับมาก,ด้านพฤติกรรมการตัดสินใจโดยผู้บริหารคนเดียวภายหลังได้รับข้อมูลจากผู้ใต้บังคับบัญชาอยู่ในระดับมาก, ด้านพฤติกรรมการตัดสินใจที่ให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมพิจารณาปัญหาโดยปรึกษาทีละคนแล้วผู้บริหารตัดสินใจอยู่ในระดับ

^๔ พระมหานรินทร์ ฐิติวิโร (อินทวิ), “การศึกษาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนในจังหวัดศรีสะเกษ”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

มาก,ด้านพฤติกรรมการตัดสินใจที่ให้ผู้ได้บังคับบัญชามีส่วนร่วมพิจารณาปัญหาเป็นกลุ่มแล้วผู้บริหารตัดสินใจอยู่ในระดับมากที่สุด, ด้านพฤติกรรมการตัดสินใจที่ให้ผู้ได้บังคับบัญชามีส่วนร่วมพิจารณาปัญหาและตัดสินใจผู้บริหารจะได้รับ การตัดสินใจและนำไปปฏิบัติโดยผู้ร่วมตัดสินใจรับผิดชอบและสนับสนุนเต็มที่อยู่ในในระดับมาก ข้อเสนอแนะที่เกี่ยวกับพฤติกรรมการตัดสินใจของผู้บริหาร ควรให้ผู้บริหารมีส่วนร่วมในการจัดงบประมาณดำเนินการของโรงเรียนพระปริยัติธรรม^๙

(๓) ภูมิการศึกษานักธรรม

พระสงฆ์ที่มีภูมิการศึกษานักธรรมต่างกัน การบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ไม่แตกต่างกัน เนื่องจากภูมินักธรรมเป็นสิ่งที่พระภิกษุต้องรู้ แต่มีผลต่อการบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ **ภุริสา ปราบริปู** ได้วิจัยเรื่อง “ปัญหาการบริหารงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนก สามัญศึกษาตามทัศนะของผู้บริหาร ผู้สอน และผู้เรียน” ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหาร ผู้สอน และ ผู้เรียนหรือบุคคลทุกกลุ่มโดยรวม มีความเห็นว่าโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีปัญหาการบริหารงานโดยรวมทุกด้าน อยู่ในระดับปานกลางสาเหตุสำคัญของปัญหาการบริหารงาน วิชาการงานบริหารบุคคล งานบริหารธุรการและการเงินและงานอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมเกิด จากปัญหาทางการเงิน และวัสดุอุปกรณ์ สาเหตุสำคัญของปัญหาการบริหารงานกิจการนักเรียน เกิดจากปัญหาด้านวิธีการจัดการและคน และสาเหตุสำคัญของปัญหาการบริหารงานการสร้างควมสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เกิดจากปัญหาคน และเงิน^{๑๐}

(๔) ภูมิการศึกษาเปรียญธรรม

พระสงฆ์ที่มีภูมิการศึกษาเปรียญธรรมต่างกันการบริหารหลักสูตรนักธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร แตกต่างกัน เนื่องจากการศึกษาเปรียญธรรมที่แตกต่างกัน ซึ่งมี ๘ ระดับคือประโยค ๑-๒ จนถึง เปรียญธรรม ๘ ประโยค มีเนื้อหาของการเรียนในแต่ละชั้นแตกต่างกัน จึงทำให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจแตกต่างกันอย่างชัดเจน ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ **สมชาย ไมตรี** ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม” ผลการวิจัย พบว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในปัจจุบัน มีรูปแบบและพื้นฐานการจัดการศึกษามาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๒ คือ เป็นการศึกษาที่เน้นการสอบวัดผลความรู้ หรือที่เรียกว่าสอบ

^๙ พระครูวิจิตรธรรมสาธก (ชาญชัย ขุนคำ), “การศึกษาทัศนคติที่มีต่อพฤติกรรมตัดสินใจของ ผู้บริหารโรงเรียน พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดแพร่”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๐} ภุริสา ปราบริปู, “ปัญหาการบริหารงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาตามทัศนะของผู้บริหาร ผู้สอน ผู้เรียน”, **ปริญญาานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๕).

ธรรมสนามหลวงเป็นหลัก โดยมีแม่กองธรรมสนามหลวงเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการจัดสอบพร้อมกันทั่วประเทศ ส่วนการเรียนการสอนนั้น จะอยู่ที่ผู้เรียนหรือแต่ละสำนักเรียนจะดำเนินการโดยมีเจ้าสำนักเรียนเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการทั้งการเรียนการสอน การจัดการเรื่องสถานที่ อุปกรณ์การเรียน การสอน ครูผู้สอน ตลอดถึงงบประมาณในการดำเนินการ สำหรับการศึกษาความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามนั้น ประเด็นที่ว่าด้วยความคิดเห็นต่อระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม พบว่า โดยภาพรวมแล้ว ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ หรือร้อยละ ๖๘.๙ ตอบว่า ระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีปัจจุบันยังมีความเหมาะสม อยู่ในระดับปานกลาง แต่เมื่อสอบถามในเรื่องการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมแล้ว กลับพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ หรือร้อยละ ๘๓.๔ มีความเห็นด้วยที่จะให้มีการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ถือได้ว่าความคิดเห็นทั้งสองประเด็นไม่ค่อยมีความสอดคล้องกันเท่าไรนัก แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาคณะสงฆ์ยังคงรักษารูปแบบการศึกษาเดิมมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน และคณะสงฆ์จะต้องเริ่มคิดตัดสินใจในการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เพื่อให้การศึกษาระบบนี้คงอยู่ และแพร่หลายมากยิ่งขึ้นต่อไป^{๑๑}

(๕) วุฒิการศึกษาสามัญ

พระสงฆ์ที่มีวุฒิการศึกษาสามัญต่างกัน การบริหารหลักสูตรนักระบวนในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ไม่แตกต่างกัน เนื่องจากความรู้ของแต่ละรูปเท่า ๆ กัน การเรียนการสอนนักระบวนก็เหมือนกัน ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ พระราชวรดิฐ (วิฑูรย์ อาจารย์สุโก) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการบริหารงานบุคคล ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เขตการปกครองสงฆ์ภาค ๔” ผลการวิจัยพบว่าผู้บริหาร และครูสอนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการปฏิบัติงานในกระบวนการบริหารงานบุคคลอยู่ในระดับ ปานกลาง มีความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการบริหารงานบุคคลไม่แตกต่างกันผู้บริหารและครูสอนที่มี อายุพรรษา และวุฒิการศึกษาศาสนศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการบริหารงาน บุคคลไม่แตกต่างกัน ส่วนผู้บริหารและครูสอนที่มีประสบการณ์ อายุจริงและวุฒิการศึกษามัธยม ศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.๐๕ ปัญหาการบริหารงาน บุคคล ได้แก่ระบบการคัดเลือกบุคคลขาดความชัดเจน บุคลากรขาดขวัญ กำลังใจและโรงเรียนมี งบประมาณน้อย ข้อเสนอแนะ คือ ควรมีหน่วยงานเฉพาะ ดำเนินงานบริหารงานบุคคลของโรงเรียน พระปริยัติธรรม^{๑๒}

^{๑๑} สมชาย ไมตรี, “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๙).

^{๑๒} พระราชวรดิฐ (วิฑูรย์ อาจารย์สุโก), “กระบวนการบริหารงานบุคคลของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (แขนงวิชาบริหาร การศึกษา : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๓).

จากการศึกษาวรรณกรรมและผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่าการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมยังมีปัญหาที่ต้องมีการปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาหลายด้านโดยเฉพาะด้านกระบวนการจัดการศึกษาซึ่งประกอบด้วย การจัดการด้านการวางแผน การจัดองค์การ การจัดการเกี่ยวกับบุคคล และการงบประมาณ ซึ่งมีความสำคัญและจำเป็นที่จะต้องศึกษาวิจัยเพื่อนำผลการวิจัยมาใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงการจัดการศึกษาให้บรรลุจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม กระบวนการบริหารงานบุคคล ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ ได้ ๕ ด้านคือ การวางแผนกำลังคน การสรรหาและการคัดเลือกบุคคล การบำรุงรักษาบุคคล การพัฒนาบุคคลและการประเมินผลการปฏิบัติงาน โดยเฉพาะงานวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษาสงฆ์และกระบวนการบริหารงานบุคคลของการศึกษาสงฆ์ยังมีอยู่ค่อนข้างจำกัด ยังไม่มีความสมบูรณ์เท่าที่ควรฉะนั้น กระบวนการบริหารงานบุคคลทางด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ จึงจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาให้ตอบสนองความต้องการของพระภิกษุสามเณร คณะสงฆ์และสังคม ต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมที่คณะสงฆ์ ราชการ กรมการศาสนาและองค์กรอื่น ๆ จัดให้แก่พระภิกษุสามเณรได้ศึกษา พระปริยัติธรรม แผนกบาลี แผนกธรรม แผนกสามัญศึกษา และการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้นมีจำนวนจำกัด โดยเฉพาะแผนกธรรมดั่งนั้น ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของคณะสงฆ์ที่เกี่ยวกับกระบวนการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี แผนกสามัญ และแผนกธรรมมาประกอบการศึกษาวิจัย

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารหลักสูตรนักระบวนในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ภาครัฐบาลควรสนับสนุนงบประมาณให้กับโรงเรียนปริยัติธรรม แผนกธรรมทั่วประเทศ เพื่อการบริหารจัดการการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ

๒. ภาครัฐบาลควรจัดค่าตอบแทน/เดือนให้กับครู อาจารย์หรือผู้สอน เพื่อจะได้มีขวัญกำลังใจในการสอนและการปฏิบัติงาน

๓. ภาครัฐบาลควรสนับสนุนอุปกรณ์ สื่อการเรียนการสอน และสื่อทัศน เพื่อให้เกิดการเรียนการสอนแบบบูรณาการมากกว่าการท่องจำ

๔. ภาครัฐบาลควรออกกฎหมายรับรองหลักสูตรปริยัติธรรม แผนกธรรมให้เทียบเท่าหลักสูตรสามัญทั่วไป เพื่อพระสงฆ์และสามเณรที่จบเปรียญธรรม ประโยคไม่สูงมากนักที่ต้องการระดับปริญญาตรี ศึกษาเล่าเรียนได้

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

๑. ควรส่งเสริมให้อาจารย์จัดทำคู่มือเกี่ยวกับการเรียนการสอนโดยการสนับสนุนเงิน งบประมาณให้เพื่อให้นักเรียนเข้าใจง่ายขึ้น

๒. ควรจัดให้มีมุมอ่านหนังสือ สื่อโสตทัศนศึกษา และห้องสมุดไว้ให้กับนักเรียนและอาจารย์สำหรับอ่านหนังสือและศึกษาค้นคว้า

๓. ควรจัดให้มีอุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ เช่น คอมพิวเตอร์ กระดาษ และอุปกรณ์อื่น เพื่อสร้างความสะดวกและคล่องตัวในการสอนของอาจารย์

๔. ควรจัดให้ทุนสนับสนุนพระสงฆ์เรียนดีทุกรูปที่เรียนดี ขยันเรียนคอยสนับสนุนทุนการศึกษาสำหรับพระสงฆ์ที่สอบได้เหมือนที่ผ่านมา

๕. ควรมีการอบรมพิเศษให้กับพระสงฆ์ที่มีการพัฒนาการเรียนช้ากว่าปกติ โดยการอบรมพิเศษหรือการติวเข้าในแต่ละรายวิชานั้นๆ

๖. ควรจัดการประเมินผลแบบใหม่ให้หลากหลายกว่าในอดีตที่ผ่านมา

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยในครั้งต่อไป ผู้วิจัยขอเสนอแนะการดำเนินการวิจัยในประเด็นต่อไปนี้

๑. ในการวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร กับอำเภออื่นๆที่มีการ จัดการศึกษาใกล้เคียงกัน

๒. ในการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร เพื่อเป็นภาพสะท้อนว่านักเรียน มีความคิดเห็นอย่างไรต่อการการบริหารงานของโรงเรียน อันจะนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขการบริหาร จัดการโรงเรียนต่อไป

๓. ในการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการศึกษาความคิดเห็นของคณะสงฆ์ที่ได้เข้ามาศึกษาเล่าเรียน ในนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ว่ามีปัจจัยใดบ้างที่มี ผลต่อการตัดสินใจเข้ามาศึกษาเล่าเรียน

๔. ในการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการศึกษาความคิดเห็นของผู้เรียนเกี่ยวกับความพึงพอใจในการบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร เพื่อจะได้นำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนให้มี ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๕. ในการวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อจะได้ทราบรายละเอียดด้วยการ สัมภาษณ์โดยรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้บริหารโรงเรียนและนักเรียน

บรรณานุกรม

๑.ภาษาไทย

ก ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. ธรรมศึกษาชั้นเอก. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๒.

กรมการศาสนา. กองแผนงาน. การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม. กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๒๖.

กรมการศาสนา. การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑.

กรมการศาสนา. การศึกษาผลงานวิจัยของกรมการศาสนาปีงบประมาณ ๒๕๓๕-๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔.

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ประวัติศาสนาพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด นวสาส์น การพิมพ์, ๒๕๕๐.

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พุทธศาสนประวัติ. รวมบทความวิชาการทางพระพุทธศาสนาจัดพิมพ์ขึ้นในคราวฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ณ ประเทศอินเดีย พ.ศ. ๒๕๔๙ , ๒๕๔๑

คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลียงเชียง. ดิวเข้มเตรียมสอบธรรมศึกษาชั้นเอกรวมทุกวิชา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๐.

จันทราณี สงวนนาม. เอกสารประกอบการสอนบรรยายหลักสูตรผู้บริหารสถานศึกษาระดับสูง. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ป., ๒๕๓๖.

บรรณานุกรม (ต่อ)

จำนงค์ ทองประเสริฐ. **แผนการกู้ยืมเงินของเจ้าชายสีหัตถะ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๗.

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ชุตีระ ระบอบ และคณะ. **ระเบียบวิธีวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๒.

ดร.ณรงค์ สัจพันโรจน์. **การจัดทำอนุมัติและบริหารงบประมาณแผ่นดิน ทฤษฎีและปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทการพิมพ์, ๒๕๓๘.

ทัศนีย์ ศุภเมธี. **หลักการและการจัดการประถมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๓๒.

ธีรวุฒิ บุญยโสภณ และวีระพงษ์ เฉลิมจิระรัตน์. **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร : อักษรปริทรรศน์, ๒๕๓๔.

นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม และวลัยพร ศิริภิรมย์. **แนวทางการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒**.

ประเสริฐ ธรรมโวหาร. **หลักสูตรและการจัดการมัธยมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏจันทรเกษม, ๒๕๔๒.

พระเฉลิมชาติ ชาทิวโร (อิทธิรงค์). **ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย**. กรุงเทพฯ : หจก.นวสาส์น การพิมพ์, ๒๕๕๒.

พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช). **บทบาทของสถาบันพระพุทธศาสนากับการจัดการศึกษา**. กรุงเทพฯ : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๔๖.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พุทธวิธีบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมะอินเทอร์เน็ต, ๒๕๕๔.

พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนาไทยในอนาคต : แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกลดคิมทอง, ๒๕๕๒.

พระมหาจุฬาลงกรณ วชิรเมธี (ว. วชิรเมธี). **คนสำราญงานสำเร็จ** . พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **คุณธรรมสำหรับนักบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

พระโสภณคณาภรณ์. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ : กองทุนไตรรัตน์านุภาพ, ๒๕๒๙.

พะยอม วงศ์สารศรี. **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร : พรานนกการพิมพ์, ๒๕๔๒.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙).
- พุทธทาสภิกขุ. **การทำงานที่เป็นสุข**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗.
- เพ็ญแข สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. **การงบประมาณ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.
- ไพฑูรย์ สินลารัตน์. **รูปแบบและวิธีการในการสอนระดับอุดมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.
- พิน ดอกบัว. **พระพุทธศาสนากับคนไทย**. กรุงเทพมหานคร: ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๔๒.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **โรงเรียนวิถีพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. **เอกสารการสอนชุดวิชาวิทยาการการสอน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๐.
- ร.ศ.สิริวัฒน์ คำวันสา. **ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- ว.วชิรเมธี. **คนสำราญงานสำเร็จ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๕๑.
- วไลพร คุณุณทัย. **หลักการสอน**. กรุงเทพมหานคร : กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๓๐.
- วัชรระ งามจิตรเจริญ. **พุทธศาสนาเถรวาท**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒.
- วารี ธีระจิตร. **การจัดและปรับปรุงสภาพห้องเรียน**. กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, ๒๕๒๖.
- สนามหลวงแผนกบาลี. **เรื่องสอบบาลี**. กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๗.
- สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. **เรื่องสอบธรรมสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ.๒๕๔๔**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๔.
- สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. **เรื่องสอบธรรมของสนามหลวง พ.ศ. ๒๕๔๗**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๗.
- สิน พันธุ์พินิจ. **เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท จูนพับลิชชิง จำกัด, ๒๕๔๗.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**. ครั้งที่ ๑๖. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙).
- สุมิตร คุณานุภ. **หลักสูตรและการสอน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๓๘.
- สุรีย์ และ วิเชียร มีผลกิจ. **พระพุทธกิจ ๔๕ พรรษา**. กรุงเทพมหานคร : คอมพิวเตอร์, ๒๕๔๓.

บรรณานุกรม (ต่อ)

เสถียร โพธิ์นันทะ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ : ภาค ๒. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

อนันต์ เกตุวงศ์. หลักและเทคนิคการวางแผน. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑

อมร ไสยกุลเชษฐ์วงศ์และกวี อิศริวรรณ. หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส๐๑๘ - ส๐๑๙ พระพุทธศาสนาชั้น มัธยมศึกษาปีที่ ๑ ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๕.

เอส.เอส. อนาคามี. พุทธรัฐ. กรุงเทพฯ : สยามมิส พับลิชชิง เฮ้าส์, ๒๕๕๓.

(๒) วิทยานิพนธ์

ชวนพิศ สิทธิธาดา. “รูปแบบสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาชั้นพื้นฐานที่มีประสิทธิผล”. วิทยานิพนธ์ สาขาวิชาการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๒.

ชัชฎา สีสุมพ. “รูปแบบการบริหารจัดการเขตพื้นที่การศึกษาตามหลักธรรมาภิบาล” วิทยานิพนธ์ สาขาวิชาการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๘.

เกศินี ครุณาสวัสดิ์. “สภาพและปัญหากระบวนการเรียนการสอนสังคมศึกษาเพื่อพัฒนาจริยธรรม ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น”. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

ณัชชา ศรีวิชัยรัตน์. “รูปแบบการบริหารงานวิชาการการศึกษาปฐมวัยของโรงเรียนเอกชนใน จังหวัด นครสวรรค์”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, ๒๕๔๙.

พระกิตติ ราชแก้ว. “ปัญหาการจัดการเรียนการสอนของครูอาจารย์โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี”. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๓.

พระครูใบฎีกาสุนันท์ สุวิชาโน (สอนเล็ก). “ความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารจัดการการศึกษาตามแนววิถีพุทธ : กรณีศึกษาโรงเรียนวัดขมิ้นมิตร อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ”. วิทยานิพนธ์ปริญญา พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการคณะสงฆ์. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

บรรณานุกรม (ต่อ)

พระครูปัญญาวัฒน์กิจ ปญญาวฑฒโน (พึงสูงเนิน). “สภาพและปัญหากระบวนการเรียนการสอนของครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนา ช่วงชั้นที่ ๓ ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา นครราชสีมา เขต ๔”. **วิทยานิพนธ์หลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๔๙.

พระครูวิจิตรธรรมสาธก (ชาญชัย ขุนคำ). “การศึกษาทัศนคติที่มีต่อพฤติกรรมการตัดสินใจของ ผู้บริหารโรงเรียน พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดแพร่”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระชนดล นาคสุวณโณ (นาคพิพัฒน์). “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการคณะสงฆ์**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระธวัชชัย จารุธมโม (ศรีสุข). “ประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์: กรณีศึกษาวัดในอำเภอหนองแขง จังหวัดสระบุรี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระธีรชาติ ธีรวิโส ธรรมวงศ์. “การศึกษาปัญหาการใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ สาระที่ ๑ ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม (วิชาพระพุทธศาสนา) ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครราชสีมา เขต ๑”. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๔๘.

พระบุญประทาน ญาณทิโป (ทะปะละ). “ศึกษาปัจจัยนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์และความพึงพอใจของ นักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกบาลี:กรณีศึกษาวัดจองคำ อำเภองาวจังหวัดลำปาง ปีการศึกษา ๒๕๕๒”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระไพศาล สุทธจิตโต (โนนทายะ). “การบริหารงานโรงเรียนการกุศลวัดในพระพุทธศาสนาจังหวัดราชบุรี”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

บรรณานุกรม (ต่อ)

พระมหาไกรวรรณ ปุณฺณขันธ. “ผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรม”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒.

พระมหาทวน นวลสาย. “ปัญหากระบวนการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาของครูระดับมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดนครพนม”. **รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๔.

พระมหาธานินทร์ ฐิติวิโร (อินทวิ). “การศึกษาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนในจังหวัดศรีสะเกษ”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระมหาพจน สุวโจ (พยัคฆ์พิทยากร). “การประเมินหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม : ศึกษากรณีนักธรรมชั้นตรี”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระมหาณัติเยียร ธีรานนโท (จารังกิจ). “การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย พ.ศ. ๒๔๘๙ - ๒๕๓๐”. **วิทยานิพนธ์ศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระมหาสมคิด ตะวังทัน. “ปัญหากระบวนการเรียนการสอนของครูอาจารย์โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดนครพนม”. **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๒.

พระราชวรดิฐ (วิฑูรย์ อาจารย์สุโก). “กระบวนการบริหารงานบุคคลของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิตแขนงวิชาบริหารการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๓.

พระราชวรดิฐ (อดุลย์ อดโร). “กระบวนการบริหารงานบุคคลของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมแผนกธรรมศึกษา เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต แขนงวิชาบริหารการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๓.

บรรณานุกรม (ต่อ)

สมยศ พงษ์ศิริพัฒน์. "สภาพและปัญหาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนประถมศึกษา" สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน จังหวัดปทุมธานี. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓.

สาคร ศระวรรณ. "การบริหารจัดการการศาสนาศึกษาของสำนักศาสนาศึกษาวิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยา วัดธาตุ อำเภอมะนัง จังหวัดขอนแก่น". **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

สาลี ท่าเหล็ก. "การศึกษาการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ช่วงชั้นที่ ๑ - ๒ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุพรรณบุรี". **วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี, ๒๕๔๙.

(๓) รายงานการวิจัย

สมชาย ไมตรี. "การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี". **รายงานการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๙.

(๔) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. **หลักสูตรธรรมศึกษา ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๔๖**. ข้อมูลจาก http://maekongtham.noip.org/newweb/mydata_book/index_mydata_book. [๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๖].

(๕) บทความ

พระราชวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ). บทความ "การศึกษาของคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๕ ถึง รัชกาลที่ ๗)". ใน ๑๐๐ ปี มหามกุฏราชวิทยาลัย (๒๔๓๖ - ๒๕๓๖). มหามกุฏราชวิทยาลัย. พิมพ์เป็นที่ระลึกในวาระครบ ๑๐๐ ปี แห่งการสถาปนา. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๓๖.

พระเลิศพิพัฒน์ จันทปญฺโญ (แก้ววันทอง). "บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมโลกาภิวัตน์". **วารสารการศึกษาและพัฒนาสังคม**. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ (ปีการศึกษา ๒๕๕๔).

บรรณานุกรม (ต่อ)

(๖) สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ นางเพลิน บัวคำ, นักวิชาการศาสนาชำนาญการ, ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางคันสนีย์ นิ่มนวล, ผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริมพระพุทธศาสนาและกิจกรรมพิเศษ, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายเสนาะ ศรีพิเศษ, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโพธิ์ประทับช้าง, ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายอัครชัย ได้ผลธัญญา, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพิจิตร, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายอำนาจ รุ่งเรือง, กำนันตำบลโพธิ์ประทับช้าง, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระครูพิสุทธิธรรมคุณ. เจ้าอาวาสวัดท่าตำหนัก, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระครูวิกรมสมาธิวัตร วิ., เจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระครูวิบูลโพธิกิจ, เจ้าคณะตำบลไผ่ท่าโพเหนือ, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระครูวิสิฐเวฬุวัน, รองเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ เรื่องอากาศตรีบุญเกิด มีทวี, รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลโพธิ์ประทับช้าง, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ สำนักงานเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร, ข้อมูลเมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ สำนักงานเลขานุการเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร. ข้อมูลเมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

๒. ภาษาอังกฤษ

(I) Book

Best. John W. **Research in Education**. New Jersey: Practice-Hall. Inc.. 1981.

Dalf. R.. **The New Era of Management: International Edition**. Ohio : Thompson. 2006.

Gatewood. Robert D.. Taylor. Robert.& Ferrell. .O. C. **Management: Comprehensiona nalysis. and application**. New jersey: Richard D. Irwin. 1995.

Gulick.Luther and LyndallUrwick. **Paperson the Science of Administration**. New York : Columbia University. 1973.

Peter F. Drucker. **The Essential Drucker**. USA: Collins Business. 2005.

บรรณานุกรม (ต่อ)

Shewhart. Walter Andrew. **Statistical Method from the Viewpoint of Quality Control**. New York: Dover. 1939.

Stoner. James A.F. **Management**. Englewood Cliffs. New York : Prentice Hall. 1978.

UNESCO. **Principal Regional Office for Asia and the Pacific. Education In Asia and the Pacific : Reviews reports and notes**. New York : Harper Collins. 1992.

Yamane. Taro. **Statistics: An Introductory Analysis**. Third editio. Newyork : Harper and Row Publication. 1973.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

รายนามผู้เชี่ยวชาญที่ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

รายนามผู้เชี่ยวชาญที่ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัย

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง
๑.	อาจารย์พระปลัดระพิน พุทธิสารโ, ดร.	อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒.	ผศ.ดร. อติวุฒิ หมั่นมี	อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓.	ผศ.ดร.รัฐพล เย็นใจ	อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๔.	อาจารย์ ดร. ประเสริฐ ธิลาว	อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๕.	อาจารย์ ดร.สุริยา รักษาเมือง	อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ข
รายนามผู้ให้ข้อมูลหลัก

รายนามผู้ให้ข้อมูลหลัก

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง
๑.	พระครูวิกรมสมาธิวัตร วิ.	เจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง
๒.	พระครูวิสิฐเวฬุวัน	รองเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง
๓.	พระครูวิบูลโพธิกิจ	เจ้าคณะตำบลไผ่ท่าโพเหนือ
๔.	พระครูพิสุทธธรรมคุณ	เจ้าอาวาสวัดท่าต๋านัก
๕.	นายอัครชัย ได้ผลธัญญา	ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพิจิตร
๖.	นางคันสนีย์ นิ่มนวล	ผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริมพระพุทธศาสนาและกิจการพิเศษ
๗.	นายเสนาะ ศรีพิเศษ	ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโพธิ์ประทับช้าง
๘.	นางเพลิน บัวคำ	นักวิชาการศาสนาชำนาญการ
๙.	เรืออากาศตรีบุญเกิด มีทวี	รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลโพธิ์ประทับช้าง
๑๐	นายอำนาจ รุ่งเรือง	กำนันตำบลโพธิ์ประทับช้าง

ภาคผนวก ค

ตารางสรุปค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบสอบถาม (IOC)

ผลการหาค่าดัชนีความสอดคล้องตามวัตถุประสงค์เป็นรายข้อ (IOC) ของแบบสอบถาม

เรื่อง การบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

ผู้วิจัย พระครูปลัดดิลกวัฒน์ (สุกเดช สุกกิจใจ)

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

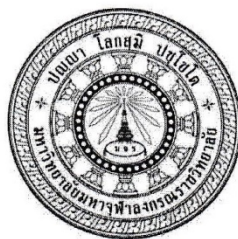
ที่	การบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร	ผู้เชี่ยวชาญคนที่					สรุปและแปลผล		
		๑	๒	๓	๔	๕	รวม	ค่า IOC	แปลผล
	๑.ด้านหลักสูตร								
๑.	คณะสงฆ์มีการจัดแผนการเรียนการสอน	๐	๐	+๑	+๑	+๑	๓	๐.๖๐	ใช้ได้
๒.	คณะสงฆ์มีการจัดทำเอกสารรายวิชาเพื่อประกอบการสอน	๐	๐	๐	+๑	+๑	๒	๐.๔๐	ตัดทิ้ง
๓.	คณะสงฆ์มีการจัดกิจกรรมเสริมประสิทธิภาพการสอน	๐	+๑	+๑	+๑	+๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๔.	คณะสงฆ์มีการปรับปรุงรูปแบบและวิธีการเรียนการสอน	๐	+๑	+๑	+๑	+๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๕.	คณะสงฆ์มีการจัดและประเมินผลการเรียนการสอน	๐	+๑	+๑	+๑	+๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
	๒. ด้านกระบวนการเรียนการสอน								
๑.	คณะสงฆ์มีการจัดองค์การให้ผู้สอนได้เข้ารับการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มศักยภาพ	๐	+๑	+๑	+๑	+๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๒.	คณะสงฆ์ผู้สอนมีประสบการณ์ในวิชาที่สอนเป็นอย่างดี	๐	+๑	๐	+๑	+๑	๓	๐.๖๐	ใช้ได้
๓.	คณะสงฆ์มีการจัดทำภาระประเมิน ผู้สอน	๐	+๑	+๑	+๑	+๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๔.	คณะสงฆ์มีการจัดทำภาระประเมิน นักเรียน	๐	+๑	+๑	+๑	+๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๕.	คณะสงฆ์จัดสวัสดิการสำหรับครูผู้สอนให้เหมาะสมกับงานที่มอบหมาย	๐	+๑	๐	+๑	+๑	๓	๐.๖๐	ใช้ได้

๗๗๗/๗๗

พระครูปลัดดิลกวัฒน์
๑๕/๗๗/๗๗

ที่	การบริหารหลักสูตรนักเรียนในอำเภอ โพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร	ผู้เชี่ยวชาญ/คนที่					สรุปและแปลผล		
		๑	๒	๓	๔	๕	รวม	ค่า IOC	แปล ผล
	๓. การวัดผลและการประเมินผล								
๑.	คณะสงฆ์ได้ดำเนินการศึกษาโดยจัดทำสถิติ งานเข้า-ออกตามระบบการบริหารจัด การศึกษาแผนกธรรม	๐	+๑	๐	๐	+๑	๒	๐.๔๐	ตัดทิ้ง
๒.	คณะสงฆ์ได้ดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษา ตามแผนการศึกษา ตรวจสอบ กำหนด คุณลักษณะการศึกษา จัดหา ควบคุม ปรับปรุง บำรุงรักษา	๐	+๑	+๑	๐	+๑	๓	๐.๖๐	ใช้ได้
๓.	คณะสงฆ์ได้จัดทำบัญชีหรือทะเบียน การศึกษา เก็บรักษาเอกสาร และการ บำรุงรักษาการศึกษา	๐	+๑	๐	๐	+๑	๒	๐.๔๐	ตัดทิ้ง
๔.	คณะสงฆ์ทำการติดตามการใช้จ่าย งบประมาณด้านการศึกษา เช่น ค่า ภัตตาหารกระดาษ หนังสือ อุปกรณ์ การศึกษา เครื่องมือสื่อสาร อาคารสถานที่	๐	+๑	+๑	๐	+๑	๓	๐.๖๐	ใช้ได้
๕.	คณะสงฆ์ได้ทำการรวบรวม เก็บรักษา กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ คำสั่ง ที่เกี่ยวข้องกับ เอกสารด้านการศึกษา จัดระบบฐานข้อมูล ของครูและนักเรียนไว้สืบค้นให้คงอยู่ถาวร	๐	+๑	๐	๐	+๑	๒	๐.๔๐	ตัดทิ้ง
	๔. ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม								
๑	คณะสงฆ์มีการจัดหางบประมาณมาเพื่อ สนับสนุนการบริหารการศึกษา	๐	+๑	๐	+๑	+๑	๓	๐.๖๐	ใช้ได้
๒	คณะสงฆ์มีการจัดทำบัญชีรายรับ -รายจ่าย อย่างเป็นระบบ	๐	+๑	+๑	+๑	+๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๓	คณะสงฆ์มีการวางแผนจัดสรรงบประมาณ เพื่อใช้ในการพัฒนาการศึกษา	๐	+๑	๐	+๑	+๑	๓	๐.๖๐	ใช้ได้
๔	คณะสงฆ์มีการจัดงบประมาณที่จะได้รับให้ สอดคล้องกับระยะเวลาที่กำหนดไว้ใน แผนการใช้จ่ายของโรงเรียนปริยัติธรรม	๐	+๑	+๑	+๑	+๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๕	คณะสงฆ์มีวิธีการที่เหมาะสมในการขอรับ การสนับสนุนจากภาคประชาชนทั่วไป	๐	+๑	๐	+๑	+๑	๓	๐.๖๐	ใช้ได้

ภาคผนวก ง
ตารางสรุปค่าความเชื่อมั่น (Reliability)

ผลการหาค่า Reliability (Alpha)

เรื่อง การบริหารการบริหารหลักสูตรนักรรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิ
ชื่อ พระครูปลัดดิลกวัฒน์ (ศุภเดช แสงพิทักษ์)

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	30	100.0
	Excluded ^a	0	.0
	Total	30	100.0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
.953	20

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item- Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
a1	74.43	136.875	.580	.953
a2	74.53	137.982	.595	.952
a3	74.47	135.430	.717	.951
a4	74.97	130.654	.739	.951
a5	74.80	133.476	.703	.951
b1	74.57	129.357	.885	.948
b2	74.87	134.257	.758	.950
b3	74.97	134.033	.701	.951
b4	74.73	135.513	.700	.951
b5	74.87	132.051	.722	.951
c1	74.63	130.447	.826	.949
c2	74.80	135.959	.643	.952
c3	74.70	133.045	.697	.951
c4	74.77	136.668	.616	.952
c5	74.73	138.202	.433	.955
d1	74.37	130.447	.869	.948
d2	74.60	136.110	.658	.952
d3	74.70	135.183	.693	.951
d4	74.87	137.637	.650	.952
d5	74.67	132.713	.729	.951

ภาคผนวก จ
แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย
การบริหารหลักสูตรนักรรณในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

คำชี้แจง

๑. แบบสอบถามชุดนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวิจัยการบริหารการหลักสูตรนักรรณในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

๒. แบบสอบถามมีทั้งหมด ๓ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

ส่วนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตรนักรรณในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร มี ๔ ด้าน ได้แก่

๑) การวางแผนด้านการวิชาการ	จำนวน ๕ ข้อ
๒) การปฏิบัติด้านการบริหารบุคคล	จำนวน ๕ ข้อ
๓) การตรวจสอบด้านการบริหาร	จำนวน ๕ ข้อ
๔) การดำเนินงานให้เหมาะสมด้านการบริหารงบประมาณ	จำนวน ๕ ข้อ

ส่วนที่ ๓ แบบสอบถามปลายเปิดเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะการบริหารหลักสูตรนักรรณในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

๓. แบบสอบถามฉบับนี้ จะใช้สำหรับเก็บข้อมูลตามทัศนะของท่าน โดยผู้ศึกษาจะนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อสังเกตที่เป็นประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาการบริหารหลักสูตรนักรรณในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

๔. กรุณาตอบแบบสอบถามตามความเป็นจริง ผู้ศึกษาจะเก็บข้อมูลของท่านเป็นความลับและนำเสนอเป็นภาพรวมเท่านั้น ไม่มีผลกระทบใดๆ ต่อสถานภาพของท่านแต่อย่างใด จึงใคร่ขอความร่วมมือจากท่าน ได้กรุณาตอบแบบสอบถามชุดนี้ให้ครบถ้วน

ผู้ศึกษาหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามในครั้งนี้และขออนุโมทนาขอบคุณ มา ณ โอกาสนี้

พระครูปลัดดิลกวัฒน์ (ศุภเดช แสงพิทักษ์)
นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง โปรดใส่เครื่องหมาย ✓ ลงใน ☐ หน้าข้อความเกี่ยวกับตัวท่าน (กรุณาตอบทุกข้อ)

๑. อายุ

☐ ๒๐ ปี	☐ ๒๑ - ๓๐ ปี
☐ ๓๑ - ๔๐ ปี	☐ ๔๑ - ๕๐ ปี
☐ มากกว่า ๕๐ ปี	

๒. พรรษา

☐ ไม่มีพรรษา	☐ ๑ - ๕ พรรษา
☐ ๖ - ๑๐ พรรษา	☐ ๑๑ - ๒๐ พรรษา
☐ ๒๑ - ๓๐ พรรษา	☐ มากกว่า ๓๐ พรรษา

๓. วุฒิการศึกษานักธรรม

☐ ไม่มีนักธรรม	☐ นักธรรมตรี
☐ นักธรรมโท	☐ นักธรรมเอก

๔. วุฒิการศึกษาเปรียญธรรม

☐ ประโยค ๑-๒	☐ เปรียญธรรม ๓ ประโยค
☐ เปรียญธรรม ๔-๖ ประโยค	☐ เปรียญธรรม ๗-๙ ประโยคขึ้นไป

๕. วุฒิการศึกษาสามัญ

☐ ต่ำกว่าปริญญาตรี	☐ ปริญญาตรี
☐ ปริญญาโทขึ้นไป	

ส่วนที่ ๒ แบบสอบถามฉบับนี้มุ่งที่จะพัฒนา การบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

เพื่อแสดงว่า การบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ปฏิบัติตามแผนงานและถูกต้องตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยคำนึงถึงประโยชน์และความสุขของหมู่ชนทั้งหลาย

คำชี้แจง โปรดทำ เครื่องหมาย ✓ ลงในช่องระดับการบริหารงานตามเกณฑ์มาตรฐานของการบริหารหลักสูตรนักระรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร โดย

ระดับ ๕ หมายถึง การบริหารงานตามเกณฑ์มาตรฐานอยู่ในระดับดีมาก

ระดับ ๔ หมายถึง การบริหารงานตามเกณฑ์มาตรฐานอยู่ในระดับดี

ระดับ ๓ หมายถึง การบริหารงานตามเกณฑ์มาตรฐานอยู่ในระดับพอใช้

ระดับ ๒ หมายถึง การบริหารงานตามเกณฑ์มาตรฐานอยู่ในระดับต้องปรับปรุง

ระดับ ๑ หมายถึง การบริหารงานตามเกณฑ์มาตรฐานอยู่ในระดับต้องปรับปรุงเร่งด่วน

ข้อที่	ประเด็นคำถาม	ระดับความตติเห็น				
		มากที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปานกลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อยที่สุด (๑)
๑) ด้านหลักสูตร						
๑.๑	คณะสงฆ์มีการจัดแผนการเรียนการสอน					
๑.๒	คณะสงฆ์มีการจัดทำเอกสารรายวิชาเพื่อประกอบการสอน					
๑.๓	คณะสงฆ์มีการจัดกิจกรรมเสริมประสิทธิภาพการสอน					
๑.๔	คณะสงฆ์มีการปรับปรุงรูปแบบและวิธีการเรียนการสอน					
๑.๕	คณะสงฆ์มีการจัดและประเมินผลการเรียนการสอน					
๒) ด้านกระบวนการเรียนการสอน						
๒.๑	คณะสงฆ์มีการจัดองค์การให้ผู้สอนได้เข้ารับการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มศักยภาพ					
๒.๒	คณะสงฆ์ผู้สอนมีประสบการณ์ในวิชาที่สอนเป็นอย่างดี					
๒.๓	คณะสงฆ์มีการจัดทำกาประเมิน ผู้สอน					
๒.๔	คณะสงฆ์มีการจัดทำกาประเมิน นักเรียน					

ข้อที่	ประเด็นคำถาม	ระดับความตติเห็น				
		มากที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปาน กลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อย ที่สุด (๑)
๒.๕	คณะสงฆ์จัดสวัสดิการสำหรับครูผู้สอนให้เหมาะสมกับงานที่มอบหมาย					
๓) การวัดผลและการประเมินผล						
๓.๑	คณะสงฆ์ได้ดำเนินการศึกษาโดยจัดทำสถิติงานเข้า-ออกตามระบบการบริหารจัดการศึกษาแผนกธรรม					
๓.๒	คณะสงฆ์ได้ดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษา ตามแผนการศึกษา ตรวจสอบ กำหนดคุณลักษณะการศึกษา จัดหาควบคุม ปรับปรุง บำรุงรักษา					
๓.๓	คณะสงฆ์ได้จัดทำบัญชีหรือทะเบียนการศึกษา เก็บรักษาเอกสาร และการบำรุงรักษาการศึกษา					
๓.๔	คณะสงฆ์ทำการติดตามการใช้จ่ายงบประมาณด้านการศึกษา เช่น ค่าภัตตาหารกระดาษ หนังสือ อุปกรณ์การศึกษา เครื่องมือสื่อสาร อาคารสถานที่					
๓.๕	คณะสงฆ์ได้ทำการรวบรวม เก็บรักษา กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ คำสั่ง ที่เกี่ยวข้องกับเอกสารด้านการศึกษา จัดระบบฐานข้อมูลของครูและนักเรียนไว้สืบค้นให้คงอยู่ถาวร					
๔) ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม						
๔.๑	คณะสงฆ์มีการจัดหางบประมาณมาเพื่อสนับสนุนการบริหารการศึกษา					
๔.๒	คณะสงฆ์มีการจัดทำบัญชีรายรับ -รายจ่ายอย่างเป็นระบบ					

ข้อที่	ประเด็นคำถาม	ระดับความคิดเห็น				
		มากที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปานกลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อยที่สุด (๑)
๔.๓	คณะสงฆ์มีการวางแผนจัดสรรงบประมาณเพื่อใช้ในการพัฒนาการศึกษา					
๔.๔	คณะสงฆ์มีการจัดงบประมาณที่จะได้รับให้สอดคล้องกับระยะเวลาที่กำหนดไว้ในแผนการใช้จ่ายของโรงเรียนปริยัติธรรม					
๔.๕	คณะสงฆ์มีวิธีการที่เหมาะสมในการขอรับการสนับสนุนจากภาคประชาชนทั่วไป					

ตอนที่ ๓ ความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ ในการบริหารหลักสูตร
นักรธรรมอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

๑) ด้านหลักสูตร

๑.๑) ปัญหาอุปสรรค ด้านหลักสูตร

.....

.....

.....

.....

๑.๒) ข้อเสนอแนะ ด้านหลักสูตร

.....

.....

.....

๒. ด้านกระบวนการเรียนการสอน

๒.๑) ปัญหาอุปสรรค ด้านกระบวนการเรียนการสอน

๒.๒) ข้อเสนอแนะ ด้านกระบวนการเรียนการสอน

.....

.....

๓. การวัดผลและการประเมินผล

๓.๑) ปัญหาอุปสรรค การวัดผลและการประเมินผล

.....

.....

.....

.....

๓.๒) ข้อเสนอแนะ การวัดผลและการประเมินผล

.....

.....

.....

.....

๔. ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม

๔.๑) ปัญหาอุปสรรค ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม

.....

.....

.....

.....

๔.๒) ข้อเสนอแนะ ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม

.....

.....

.....

.....

ขอขอบพระคุณทุกท่านที่ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการวิจัยครั้งนี้

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง การบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ผู้ถูกสัมภาษณ์.....พรรษา/อายุ.....
 วุฒิทางการศึกษานันทกรรม.....วุฒิทางการศึกษาปริญญาธรรม.....
 วุฒิทางการศึกษาสามัญ.....
 ตำแหน่งทางการปกครอง.....
 ผู้สัมภาษณ์.....วันที่สัมภาษณ์.....
 สถานที่.....

ตอนที่ ๒ ในการบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร

๑. แนวทางในการบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ด้านหลักสูตร เช่น มีการจัดแผนการสอน มีการจัดทำเอกสารรายวิชาเพื่อประกอบการสอน ควรทำอย่างไร

.....

๒. แนวทางในการบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ด้านกระบวนการเรียนการสอน เช่น ผู้สอนมีประสบการณ์ในวิชาที่สอนเป็นอย่างดี มีการจัดทำประเมิน ผู้สอนและนักเรียน ควรทำอย่างไร

.....

๓. แนวทางในการบริหารหลักสูตรนักเรียนในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร การวัดผลและการประเมินผล เช่น คณะสงฆ์ได้ดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษา ตามแผนการศึกษา ตรวจสอบ กำหนดคุณลักษณะการศึกษา จัดหา ควบคุม ปรับปรุง บำรุงรักษา

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๔. แนวทางในการบริหารหลักสูตรนักเรียนในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ด้านงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริม เช่น มีการจัดหางบประมาณมาเพื่อสนับสนุนการบริหารการศึกษา มีการจัดทำบัญชีรายรับ – รายจ่ายอย่างเป็นระบบ ควรทำอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ขอขอบพระคุณทุกท่านที่ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการวิจัยครั้งนี้

ภาคผนวก ฉ

หนังสือขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน คณะสังคมศาสตร์ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โทร/แฟกซ์ ๐-๒๘๘๒-๓๑๕๔ ภายใน (๒๑๓๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๒๓๕

วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำสารนิพนธ์

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธิตูฒิ หนันมี

เนื่องด้วย พระครูปลัดดิลกวัฒน์ ฉายา สุกกิจโจ รัชสประจำตวันนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๑๑ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำสารนิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

ทรงลงชื่อ ๐๖/๑๑/๒๖

๐๐๑๗ ๗

(ผศ.ดร.ธิตูฒิ หนันมี)

๑๕/๑๑/๖๐

ผู้ประสานงาน: พระครูปลัดดิลกวัฒน์ สุกกิจโจ

โทรศัพท์ติดต่อ. ๐๙๔-๔๖๙๔-๑๕๙

9/10/20

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน คณะสังคมศาสตร์ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โทร/แฟกซ์ ๐-๒๘๘๒-๓๑๕๔ ภายใน (๒๑๓๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๒๓๕

วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำสารนิพนธ์

นมัสการ พระปลัดระพิน พุทธิสารโร, ดร.

เนื่องด้วย พระครูปลัดดิลกวัฒน์ ฉายา สุกกิจใจ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๑๑ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าพระคุณท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขออาราธนาท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำสารนิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมส่งมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

พระปลัดระพิน พุทธิสารโร
พระปลัดระพิน พุทธิสารโร, ดร.
12/11/2560

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

ผู้ประสานงาน: พระครูปลัดดิลกวัฒน์ สุกกิจใจ

โทรติดต่อ. ๐๙๔-๔๖๙๔-๑๕๙

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน คณะสังคมศาสตร์ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โทร/แฟกซ์ ๐-๒๘๘๒-๓๑๕๔ ภายใน (๒๑๓๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๒๓๕

วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำสารนิพนธ์

เรียน อาจารย์ ดร.สุรียา รักษาเมือง

เนื่องด้วย พระครูปลัดดิลกวัฒน์ ฉายา สุกกิจโจ รัชสประจำตวันนิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๑๑ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำสารนิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

๒๕๙๐๑๒๐๔๐๑๑
ปรนทเลอสมอ
ดร. สุรียา รักษาเมือง
๑๕/๑๑/๖๐

ผู้ประสานงาน: พระครูปลัดดิลกวัฒน์ สุกกิจโจ

โทรติดต่อ: ๐๙๔-๔๖๙๔-๑๕๙

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน คณะสังคมศาสตร์ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต โทร/แฟกซ์ ๐-๒๘๘๒-๓๑๕๔ ภายใน (๒๑๓๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๕/๒/๒๓๕

วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุมัติตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำสารนิพนธ์

เรียน อาจารย์ ดร.ประเสริฐ ธิลาว

เนื่องด้วย พระครูปลัดดิลกวัฒน์ ฉายา สุกกิจโจ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๑๑ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำสารนิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

ผู้ประสานงาน: พระครูปลัดดิลกวัฒน์ สุกกิจโจ

โทรศัพท์ต่อ. ๐๙๔-๔๖๙๔-๑๕๙

ตรวจแล้ว

ดร.ประเสริฐ ธิลาว

๒๗ ก.ย. ๕๐

ภาคผนวก ข

หนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลตัวอย่าง (Try Out)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๑๐๐๔

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โชนบิ ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035 - 248 - 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 - 248 - 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๑๕ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม

นมัสการ พระเมธีธรรมาภรณ์ เจ้าคณะอำเภอมืองพิจิตร

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระครูปลัดดิลกวัฒน์ ฉายา สุภกิจโจ รัชสประจำตวันนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๑๑
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภโโพธิ์ประทับช้าง จังหวัด
พิจิตร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากพระสงฆ์ในการปกครองของพระคุณท่าน
จึงขอความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล
เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถามในการวิจัยซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตร
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็น
อย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทาง
วิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

นมัสการมาด้วยความเคารพ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

ภาคผนวก ซ
หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

ที่ ศธ ๖๑๐๕./๑๐๓๘

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โชนปี ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอลำทะเมนชัย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035 - 248 - 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 - 248 - 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์อนุญาตให้นิสิตเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
นมัสการ พระครูวิกรมสมาธิวัตร วิ. เจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง
สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระครูปลัดดิลกวัฒน์ ฉายา สุภกิจโจ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๑๑
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร”
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษานี้เกี่ยวกับเรื่องที่มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากพระภิกษุสงฆ์สามเณรในการปกครอง
ของพระคุณท่าน เพื่อการนี้จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวม
ข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ
เชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จาก
พระคุณท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

นมัสการมาด้วยความเคารพ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

นางสาวอรรพมา ใจดี
๑๐, โพธิ์ประทับช้าง
๕ ม.ค. ๖๑

ภาคผนวก ฅ

หนังสือขอความอนุเคราะห์ให้สัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๑๐๓๓๙

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โชนปี ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอบางบาล
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035 - 248 - 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 - 248 - 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์อนุญาตให้บันทึกเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
นมัสการ พระครูวิกรมสมาธิวัตร วิ. เจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระครูปลัดดิลกวัฒน์ ฉายา สุกกิจโจ รัหสประจักษ์วันสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๑๑
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” เพื่อเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษานี้มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อการนี้จึงใคร่
ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บันทึกดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่ง
จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสกราบมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

นมัสการด้วยความเคารพ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

พ.ศ. ๒๕๖๐
ขอ. โพธิ์ประทับช้าง
๗ ม.ค. ๖๑

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๑๐๓๙

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โซนบี ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอมัญจาคีรี
จังหวัดขอนแก่น 43170
โทร. 035 - 248 - 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 - 248 - 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์อนุญาตให้หนังสือเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
นมัสการ พระครูวิสุทธิเวฬุวัน รองเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระครูปลัดดิลกวัฒน์ ฉายา สุภกิจโจ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๑๑
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” เพื่อเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษานี้มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อการนี้จึงใคร่
ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้หนังสือดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่ง
จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสมการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

นมัสการด้วยความเคารพ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุพจน์ สุยะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

พระครูวิสุทธิเวฬุวัน
รอง. โพธิ์ประทับช้าง
๙ มกราคม ๒๕๖๑.

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๑๐๓๙

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โชนปี ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035 - 248 - 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 - 248 - 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์อนุญาตให้นิสิตเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
นมัสการ พระครูวิบูลโพธิกิจ เจ้าคณะตำบลไผ่ท่าโพ
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระครูปลัดดิลกวัฒน์ ฉายา สุภกิจโจ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๑๑
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนักระรณในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” เพื่อเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว.

การศึกษานี้เกี่ยวกับเรื่องที่มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อการนี้จึงใคร่
ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่ง
จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสกราบมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

นมัสการด้วยความเคารพ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุพล สุขะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

พระครูวิบูลโพธิกิจ
จ.ไผ่ท่าโพ
อ.ลำไทร
ร.พ. ๑๓.๑๒.๖๐

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๑๐๓๙

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โชนปี ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035 - 248 - 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 - 248 - 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์อนุญาตให้บันทึกข้อมูลเพื่อการวิจัย
นมัสการ พระครูพิสุทธิธรรมคุณ เจ้าอาวาสวัดท่าตำหนัก
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระครูปลัดตึ๊กวัฒน์ ฉายา สุกกิจใจ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๑๑
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนันทธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” เพื่อเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษานี้มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อการนี้จึงใคร่
ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บันทึกดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่ง
จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี
และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสมการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

นมัสการด้วยความเคารพ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

พระครูพิสุทธิธรรมคุณ.

เจ้าอาวาสวัดท่าตำหนัก

วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๖๑

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๑๐๓๙

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โขนปี ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอบางบาล
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035 - 248 - 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 - 248 - 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์อนุญาตให้บันทึกเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพิจิตร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระครูปลัดดิลกวัฒน์ ฉายา สุภกิจโจ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๑๑
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” เพื่อเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษานี้เกี่ยวกับเรื่องที่มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อการนี้จึงใคร่
ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บันทึกดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่ง
จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

พัทธวาทย์กุล-สัจจพันธ์
วันที่ ๒๒ ธ.ค. ๒๕๖๐

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๑๐๓๙

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โซนบี ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอบางบาล
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035 - 248 - 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 - 248 - 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์อนุญาตให้บันทึกเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน นางคันสนีย์ นิ่มนวล ผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริมพระพุทธศาสนาและกิจกรรมพิเศษ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระครูปลัดดิลกวัฒน์ ฉายา สุภกิจโจ รัชสประจําตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๑๑
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนันทธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” เพื่อเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษานี้เกี่ยวกับเรื่องที่มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อการนี้จึงใคร่
ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บันทึกดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่ง
จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

(นางคันสนีย์ นิ่มนวล)
ผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริมพระพุทธศาสนา
สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพิจิตร

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชาวัสดุศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โขนปั้น ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภोजึงหวัด
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035 – 248 – 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 – 248 – 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้อนุญาตให้สืบเสาะข้อมูลเพื่อการวิจัย
เรียน ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโพธิ์ประทับช้าง
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระครูปลัดดิลกวิวัฒน์ ฉายา สุกกิจโจ รัทสประจำต่วนนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๑๑
 นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนันทรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” เพื่อเป็น
 ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อการนี้จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้ติดต่อในการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

- วิชา พอ.จร. นานโพธิ์ ประถมวิทย์
 ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย
 ขอนแก่น ๒๕๖๑

ขอแสดงความนับถือ

Lee Grimes

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

- Wissenschaften wo. nicht

-KSM

ମୁଖ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ
ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି ଯେ ଆପଣଙ୍କ ନାମରେ
୧୫-୧-୬୧.

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๑๐๓๙

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โชนปี ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอลำลูกกา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035 - 248 - 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 - 248 - 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์อนุญาตให้นิสิตเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน นางเพลิน บัวคำ นักวิชาการศาสนาชำนาญการ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระครูปลัดดิลกวัฒน์ ฉายา สุภิกขุโจ รัชสประจักษ์วัฒน์ นิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๑๑
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” เพื่อเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษานี้เกี่ยวกับเรื่องที่มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อการนี้จึงใคร่
ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่ง
จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

นางเพลิน บัวคำ
นักวิชาการศาสนาชำนาญการ
งานโครงการพุทธศาสนิกสัมพันธ์
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๑๐๓๙

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โขนปี ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035 - 248 - 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 - 248 - 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์อนุญาตให้ผลิตเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน เรืออากาศตรีบุญเกิด มีทวี รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลโพธิ์ประทับช้าง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระครูปลัดดิลกวัฒน์ ฉายา สุกกิจใจ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๑๑
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนักรธรรมในอำเภอพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” เพื่อเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มีคามจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อการนี้จึงใคร่
ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้ผลิตดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่ง
จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุพหล สุยะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

ร.อ. จอมมณ. ใจเข้มหมั่น
๑๐ มก ๒๑

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๑๐๓๙

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม โชนบิ ชั้น 5 ห้อง B 504
เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอลำไญ
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035 - 248 - 000 ต่อ 8202, 8203
Fax : 035 - 248 - 000 ต่อ 8203
Website : gps.mcu.ac.th
E-mail : gps@mcu.ac.th

๒๘ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์อนุญาตให้สถิติเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน กำนันตำบลโพธิ์ประทับช้าง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระครูปลัดดิลกวัฒน์ ฉายา สุภกิจโจ รักษาราชการแทนอธิการบดี ๕๙๐๑๒๐๔๐๑๑
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารหลักสูตรนันทกรรมในอำเภอลำไญ จังหวัดพิจิตร” เพื่อเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษานี้มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อการนี้จึงใคร่
ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้สถิติดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยซึ่ง
จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุขะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

(นายอำเภอ ลำไญ)

กำนันตำบลโพธิ์ประทับช้าง

10 ม.ค. 61

ภาคผนวก ญ
ภาพประกอบการสัมภาษณ์

สัมภาษณ์ พระครูวิกรมสมาธิวัตร วิ. เจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง

สัมภาษณ์ พระครูวิสิฐเวฬุวัน รองเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ประทับช้าง

สัมภาษณ์ พระครูวิบูลโพธิกิจ เจ้าคณะตำบลไผ่ท่าโพเหนือ

สัมภาษณ์นายอักรชัย ได้ผลธัญญา ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพิจิตร

สัมภาษณ์ นางเพลิน บัวคำ นักวิชาการศาสนาชำนาญการ

สัมภาษณ์ นายเสนาะ ศรีพิเศษ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโพธิ์ประทับช้าง

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ ฉายา นามสกุล	: พระครูปลัดดิลกวัฒน์ (ศุภเดช สุภกิจโจ)
วัน/เดือน/ปีเกิด	: วันศุกร์ที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๕
สถานที่เกิด	: ๗๕ หมู่ ๕ ต.บางช้าง อ.สามพราน จ.นครปฐม
การศึกษา	: พุทธศาสตรบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ ภาควิชาการจัดการเชิงพุทธ วิชาเอกการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ป.บส. การบริหารกิจการคณะสงฆ์, นักรธรรมเอก
อุปสมบท	: เมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ วัดโพธิ์ประทับช้าง ตำบลโพธิ์ประทับช้าง อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร
เข้าศึกษา	: เมื่อ ๒๐ มิ.ย. พ.ศ. ๒๕๕๙
สำเร็จการศึกษา	: เมื่อ ๓๑ มี.ค. พ.ศ. ๒๕๖๑
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดหนองตันไทร ตำบลโพธิ์ประทับช้าง อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ๖๖๑๙๐
โทรศัพท์	: ๐๙๔-๔๖๙-๔๑๕๙